

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ

KMM

KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN MƏLUMATI

Bakı – 2020

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASI AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASINDA ƏN YÜKSƏK HÜQUQİ QÜVVƏYƏ MALİKDİR**

**Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının
149-cu maddəsinin I hissəsi**

Təsisçi

Azərbaycan Respublikasının
Konstitusiya Məhkəməsi

1999-cu ildən nəşr olunur

Yetmiş doqquzucu buraxılış

Redaksiya heyəti:

Fərhad Abdullayev (sədr)
Rauf Quliyev
Dürdanə Məmmədova
Tural Aslanov
Anar Hacızadə
Nəzrin Paşayeva
İntiqam Eyvazov

Baş redaktor

Dürdanə Məmmədova

Redaksiyanın ünvanı:

Az1001, Bakı şəhəri, Gənclər meydanı, 1.
Tel: (99412) 492-62-86, 492-98-49
Faks: (99412) 492-86-41

MÜNDƏRİCAT

I hissə

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Qərarları

“Banklar haqqında” AR Qanununun 1.0.9-cu, “İpoteka haqqında” AR Qanununun 10.5, 14 və 48-ci maddələrinin və AR Mülki Məcəlləsinin 307.4, 405.1 və 477.0.1-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 11 oktyabr 2019-cu il tarixli qərardad	5
Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair 15 noyabr 2019-cu il tarixli qərar	18
“AR Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında AR Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” AR Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli Qərarının AR Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair 4 dekabr 2019-cu il tarixli qərar	39

II hissə

Məqalələr

Fərhad Abdullayev – Azərbaycan böyük, tarixi qələbəsinə təsadüf edən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25 ili tamam olur	54
Südabə Həsənova – Müstəqil Azərbaycan ilk Demokratik Konstitusiyası bütün uğurlarımızın hüquqi təminatçısıdır.....	81
Humay Əfəndiyeva – Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən sorğu və müraciətlərə baxılması vasitəsilə Konstitusiyanın aliliyinin təmin edilməsi.....	93
Anar Cəfərov –Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində konstitusiya şikayətlərinə baxılması vasitəsilə Konstitusiyanın aliliyinin təmin edilməsi	104

III hissə

XXI əsrdə insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində müsir nəzəri və praktiki yanaşmalar

Qədir XƏLİLOV – Heydər Əliyev və Konstitusiya	113
Ülkər İMAMƏLİYEVƏ – İnsan hüquq və azadlıqlarının qorunmasında Heydər Əliyevin rolu.....	120

Səlahəddin ƏLİYEV – Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında mülkiyyət hüququnun yeri və rolu	129
İlham ƏLİYEV – Взаимная роль права и морали в социальной жизни	138
Nərmin ƏLİYEV – Müasir hüquq elmində qanunçuluq və hüquq qaydasının aktual problemləri	146
Fidan XUDİYEV – Müasir beynəlxalq hüquq nəzəriyyəsində özünü müdafiə hüququnun inkişaf istiqamətləri	155
Fidan PİRVERDİYEV – Конституционное право граждан на судебную защиту: Понятие и особенности	166
Arzu ƏLİYEV – Məhkəmə hakimiyyətinin konstitusion əsasları	179
Nüşabə İBAYEV – Cinayət və inzibati hüquqda hüquq pozuntusu və məsuliyyət	188
Zəhra ABDULLAYEV – Müasir islahatlar kontekstində nəzarət funksiyalarının təkmilləşdirilməsi (Konstitusiya Məhkəməsi təmsalında)	202
Dilarə MƏCİDOVA – İşaxtaran və işsiz şəxslərin sosial-hüquqi statusu və onların sosial müdafiəsi sahəsində dövlət təminatları	210

IV hissə **Tədbirlər. Görüşlər**

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi dünyanın bütün Konstitusiya məhkəmələrinə bəyanatla müraciət etmişdir	221
Gəncə şəhərində Ermənistan tərəfindən törədilən terror aktları ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin bütün dünya ölkələrinin konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanlarına müraciəti	223
Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində Türkiyə Respublikası Ombudsmanı ilə görüş olub	225
Bərdə şəhərində Ermənistan tərəfindən törədilən terror aktları ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin bütün dünya ölkələrinin Konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanlarına müraciəti	228
Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində Qazaxıstan Respublikasının Azərbaycan Respublikasındakı Səfirli ilə görüş keçirilmişdir	230

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSİYA
MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN
Q Ə R A R D A D I**

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 477.0.1-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 470.2-ci maddəsi və “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.8 və 10.5-ci maddələri, eləcə də Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 269.11 və 307.4-cü maddələrinin “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 3.2 və 10.5-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2018-ci il 31 may tarixli və “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.9-cu, “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.5, 14 və 48-ci maddələrinin və Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 307.4, 405.1 və 477.0.1-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2019-cu il 25 iyul tarixli Qərarlarına dair

11 oktyabr 2019-cu il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Südabə Həsənova (məruzəçi-hakim), Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən (məruzəçi-hakim) ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

iş üzrə hakimlər S.Həsənova və K.Şəfiyevin məruzələrini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ :

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 477.0.1-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 470.2-ci maddəsi və “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.8 və 10.5-ci maddələri, eləcə də Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 269.11 və 307.4-cü maddələrinin “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 3.2 və 10.5-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2018-ci il 31 may tarixli Qərar qəbul etmişdir.

Həmin Qərarla aşağıdakılar göstərilmişdir:

1. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 324.4, 385.1, 386.1, 405.1 və 739-cu maddələrinə uyğun olaraq tərəflərin iradə ifadəsini əks etdirən və onların qarşılıqlı hüquq və vəzifələrini müəyyən edən kredit xətti müqaviləsi niyyət razılaşması deyil, müqavilə kimi qəbul olunmalıdır.

2. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 739-cu maddəsinin mənasına görə, kredit xətti müqaviləsinə əsasən kreditor, müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, hər hansı şərt qoymadan kredit alana pulu təqdim etməyi öhdəsinə götürür. Müqavilənin “bu müqavilə bankın kredit vermək vədini ifadə etmir” qeydi məhkəmələr tərəfindən yalnız Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 746-cı maddəsinin tələbləri baxımından qiymətləndirilməlidir.

3. Zəminlik və ipoteka müqavilələrinin bağlanması üçün kredit xətti müqaviləsində mühüm şərtlər (məbləğ, müddət, faiz dərəcəsi, valyuta və s.) yetərli dərəcədə aydın göstərilməlidir. Kredit xətti müqaviləsində faiz dərəcəsi göstərilmədikdə bağlanan kredit müqavilələrində faiz dərəcəsi barədə zəminin və ya ipoteka qoyanın razılığı alınmalıdır.

4. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 477.0.1-ci maddəsinin “onun məsuliyyətinin artması və ya onun üçün digər əlverişsiz nəticələrə səbəb olması” müddəası kredit xətti müqaviləsində nəzərdə tutulan kreditin məbləğinin, müddətinin, faiz dərəcəsinin bağlanan kredit müqavilələrində artırılmasını, kreditin valyutasının zəminin razılığı olmadan dəyişdirilməsini və digər halları nəzərdə tutur.

5. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 307.4-cü maddəsinin “əgər ipoteka ilə təmin edilmiş öhdəliyin məbləği gələcəkdə müəyyənləşdirilməlidirsə, ipoteka müqaviləsində onun müəyyənləşdirilməsinin qaydası və digər zəruri şərtləri göstərilməlidir” müddəası ipoteka müqaviləsində məbləğin, müddətin, faiz dərəcəsinin, valyuta və s. zəruri şərtlərin göstərilməsini ehtiva edir.

Qeyd olunan Qərarın tətbiqi ilə bağlı məhkəmələr arasında fikir ayrılığı yarandığından vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması məqsədi ilə Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Konstitusiya Məhkəməsinə yenidən müraciət etmiş və həmin müraciət əsasında qəbul edilmiş 2019-cu il 25 iyul tarixli Qərarla “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.9-cu, “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.5, 14 və 48-ci maddələri, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 307.4, 405.1 və 477.0.1-ci maddələri əlaqəli şəkildə şərh edilmişdir.

Sözügədən Qərada aşağıdakılar göstərilmişdir:

1. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 472.1 və 472.2-ci maddələrinə müvafiq olaraq, zəminlik müqaviləsində başqa qayda nəzərdə tutulmamışdırsa və bu müqavilə qanunvericiliyin tələblərinə uyğun bütün şərtlər (məbləğ, müddət, faiz dərəcəsi, valyuta və s.) barəsində razılıq əldə edilməklə bağlanmışdırsa, zəmin borclu ilə birlikdə kredit qarşısında tam məsuliyyət daşıyır. Bu baxımdan və Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 477-ci maddəsinin məzmununa uyğun olaraq, zəminin məsuliyyətinin artmasına və ya onun üçün digər əlverişsiz nəticələrə səbəb olan hallar baş verdikdə, zəminliyə bütövlükdə xitam verilir.

2. “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.1, 10.5-ci və Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 405.1-ci maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq, kredit xətti müqaviləsinin təminatı kimi bağlanmış ipoteka müqaviləsində zəruri şərtlər (məbləğ, müddət, faiz dərəcəsi, valyuta və s.) göstərilmədikdə və sonradan bağlanmış kredit müqavilələrində belə şərtlər barəsində ipoteka qoyanın razılığı alınmadıqda, ipoteka müqaviləsi həmin kredit müqaviləsinə münasibətdə bağlanmamış hesab edilir və bu müqavilədən irəli gələn öhdəliklər ipoteka ilə təmin edilmiş öhdəlik hesab edilə bilməz.

Bu qayda kredit xətti müqaviləsi üzrə bağlanmış kredit müqavilələrində müəyyən edilmiş zəruri şərtlər barəsində ipoteka qoyanın razılığının alındığı hallara şamil edilmir.

İpoteka müqaviləsində qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq bütün zəruri şərtlər göstərildiyi və bu şərtlərin sonradan bağlanmış kredit müqavilələrində ipoteka qoyanın razılığı olmadan onun ziyanına dəyişdirildiyi halda, ipoteka qoyan ipoteka müqaviləsində müəyyən edilmiş şərtlər çərçivəsində məsuliyyət daşıyır.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2018-ci il 31 may tarixli, habelə bu Qərarla ifadə edilmiş hüquqi mövqeləri tamamlayan 2019-cu il 25 iyul tarixli Qərarların hansı dövrdən yaranmış hüquq münasibətlərinə şamil edilməli olduğu və bu qərarların artıq məhkəmələrin icraatında olan işlərə tətbiqinin mümkünlüyü məhkəmə təcrübəsində yenidən fikir ayrılığına səbəb olmuşdur.

Bununla əlaqədar, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu göstərilən Qərarların əksər mülki dövriyyə iştirakçılarının və dövlətin iqtisadi maraqlarına toxunduğunu, eləcə də ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlığını təmin edən bank sektorunda stabilliyin təmin edilməsinin əhəmiyyətini nəzərə alaraq, həmin Qərarların hüquqi qüvvəsi və tətbiqi məsələsində yaranan fikir ayrılığının aradan qaldırılması məqsədilə aşağıdakıları qeyd etməyi zəruri hesab edir.

İnsan hüquq və azadlıqlarının konstitusiyaya təminatına əsasən hər kəsin məhkəmə müdafiəsi hüququnu qanunvericiliklə müəyyən edilmiş prinsip və prosedurlar üzrə məhkəmələr təmin edirlər. Məhkəmələrə iddia ilə müraciət edən hər kəs yaranmış mübahisəyə dair hüquqi aydınlıq gətirməsini və onları qanuni üsulla həll edilməsini gözləyir.

Məhkəmənin qəbul etdiyi qərar iş üzrə tərəflərin mübahisəsini qanuni yolla aradan qaldırılmasına yönəlir və nəticə etibarilə hüquq münasibətlərini qanuni çərçivəyə salmaq məqsədini daşıyır. Məhz buna nail olmaq üçün məhkəmələr bəzi hallarda qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada icraatı dayandıraraq insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi məsələləri ilə bağlı tətbiq ediləcək hüquq normasına aydınlıq gətirilməsi məqsədi ilə onların rəsmi şərh edilməsi üçün Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət edirlər. Son nəticədə Konstitusiyaya Məhkəməsinin həmin müraciət əsasında qəbul etdiyi qərar və orada əksini tapan hüquqi mövqelər məhkəmənin

icraatında olan mübahisənin qanuna uyğun və ədalətli həll edilməsinə köməklik edir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumunun qərarlarında artıq formalaşmış hüquqi mövqeyə görə, azad sahibkarlıq və bazar iqtisadiyyatı şəraitində əmlak və əmlakla bağlı qeyri-əmlak münasibətlərindən əmələ gələn öhdəliklərin icrasının böyük iqtisadi-sosial əhəmiyyəti vardır. Müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərin vicdanla yerinə yetirilməsi, ilk növbədə, tərəflərin qanuni maraqlarına və mülki dövrüyyənin sabitliyinə xidmət edir. Eyni zamanda, kredit müqaviləsi üzrə öhdəliklərin vaxtında icra edilməsi göstərilən məqsədlərlə yanaşı, dövlətin iqtisadi-maliyyə vəziyyətinin sabitliyinə və inkişafına yönəlir, bu isə banklara əmanətçilər tərəfindən göstərilən etimada müsbət təsir göstərməklə, ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunması və əhalinin daha da yüksək yaşayış səviyyəsinin təmin edilməsi ilə nəticələnir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 399.3, 399.4, 445 və 449-cu maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 2014-cü il 24 dekabr tarixli Qərarı).

Bu baxımdan Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciətləri əsasında qəbul edilmiş Plenumun 2018-ci il 31 may və 2019-cu il 25 iyul tarixli Qərarlarında mülki qanunvericiliyin müvafiq normalarına verilmiş şərh nəticəsində bu normaların geniş təfsir edildiyini və bu təfsirin təcrübi tətbiqində müəyyən dəyişikliklərə səbəb ola biləcəyini nəzərə alaraq, mülki dövrüyyənin və dövlətin iqtisadi-maliyyə vəziyyətinin sabitliyinin qorunması məqsədi ilə bu Qərarlarda əks olunmuş hüquqi mövqelər müvafiq olaraq onların qüvvəyə minməsindən sonra yaranan münasibətlərə şamil olunur.

Digər tərəfdən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu göstərilən Qərarların həmin müraciətlərə səbəb olmuş mülki işlər üzrə mübahisələrin yekunlaşmadığını, eləcə də müraciətlərə baxılan zaman digər məhkəmələrin icraatında olan oxşar mübahisələr üzrə işlərin də dayandırıldığını nəzərə alaraq hesab edir ki, Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun yuxarıda göstərilən qərarlarında ifadə olunmuş hüquqi mövqelər həmin qərarların qüvvəyə minməsinədək məhkəmələrin icraatında olan mübahisələrə tətbiq olunmalıdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu onu da qeyd etməyi vacib bilir ki, Konstitusiya Məhkəməsi Plenumun 2019-cu il 9 sentyabr

tarixli Qərardadında qeyd edilmişdir ki, “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.9-cu, “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.5, 14 və 48-ci maddələrinin və Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 307.4, 405.1 və 477.0.1-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” Plenumun 2019-cu il 25 iyul tarixli Qərarı həmin Qərarın qüvvəyə minməsindən əvvəl qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə aktları ilə həll olunmuş mübahisələrə şamil olunmur. Eyni qayda Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 2018-ci il 31 may tarixli Qərarına da tətbiq edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 68.1, 69.2-ci və Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 46-cı maddələrini rəhbər tutaraq

Q Ə R A R A A L D I:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 477.0.1-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 470.2-ci maddəsi və “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.8 və 10.5-ci maddələri, eləcə də Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 269.11 və 307.4-cü maddələrinin “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 3.2 və 10.5-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2018-ci il 31 may tarixli və “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.9-cu, “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.5, 14 və 48-ci maddələrinin və Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 307.4, 405.1 və 477.0.1-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2019-cu il 25 iyul tarixli Qərarlarında ifadə olunmuş hüquqi mövqelər müvafiq olaraq həmin Qərarların qüvvəyə minməsindən sonra yaranan münasibətlərə, habelə predmetlərinə müvafiq olaraq Plenumun 2018-ci il 31 may və 2019-cu il 25 iyul tarixli Qərarları qüvvəyə minənədək məhkəmələrin icraatında olan mübahisələrə şamil olunur.

2. Qərardad “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc olunsun.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

**О П Р Е Д Е Л Е Н И Е
ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**О Постановлениях Пленума Конституционного Суда
Азербайджанской Республики о толковании статьи 477.0.1
Гражданского кодекса Азербайджанской Республики во
взаимосвязи со статьей 470.2 данного Кодекса и статьями
1.0.8 и 10.5 Закона Азербайджанской Республики .
“Об ипотеке”, а также толковании статей 269.11 и 307.4
Гражданского кодекса Азербайджанской Республики во
взаимосвязи со статьями 3.2 и 10.5 Закона
Азербайджанской Республики “Об ипотеке” от 31 мая
2018 года и о толковании статьи 1.0.9 Закона
Азербайджанской Республики “О банках”, статей 10.5, 14 и
48 Закона Азербайджанской Республики “Об ипотеке” и
статей 307.4, 405.1 и 477.0.1 Гражданского кодекса
Азербайджанской Республики в их взаимосвязи
от 25 июля 2019 года**

11 октября 2019 года

город Баку

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой, Судабы Гасановой (судья-докладчик), Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе, Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева (судья-докладчик), с участием секретаря суда Фараида Алиева,

Заслушав доклады судей С.Гасановой и К.Шафиева по делу, исследовав и обсудив материалы дела, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л:

На основании обращения Бакинского апелляционного суда Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики принял Постановление, “О толковании статьи 477.0.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики во взаимосвязи со статьей 470.2 данного Кодекса и статьями 1.0.8 и 10.5 Закона Азербайджанской Республики “Об ипотеке”, а также толковании статей 269.11 и 307.4 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики во взаимосвязи со статьями 3.2 и 10.5 Закона Азербайджанской Республики “Об ипотеке” от 31 мая 2018 года.

В данном Постановлении указано нижеследующее:

1. В соответствии со статьями 324.4, 385.1, 386.1, 405.1 и 739 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики, договор кредитной линии, отражающий выражение воли сторон и определяющий их взаимные права и обязанности, следует воспринимать как договор, а не как соглашение о намерениях.

2. Согласно сути статьи 739 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики, займодавец на основании договора кредитной линии если в договоре не предусмотрено иное обязуется без каких-либо условий перевести заемщику деньги. Примечание “данный договор не выражает обещания банка предоставить кредит” должно расцениваться судами лишь с точки зрения требований статьи 746 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики.

3. Для заключения договоров поручительства и ипотеки в договоре кредитной линии достаточно четко должны быть указаны важные условия (сумма, срок, процентная ставка, валюта и пр.). В случае если в договоре кредитной линии процентная ставка не указана, в заключаемых кредитных договорах должно быть получено согласие поручителя или ипотекодателя относительно процентной ставки.

4. Положение “влекущего увеличение ответственности или иные неблагоприятные последствия для поручителя” статьи 477.0.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики предусматривает увеличение в заключаемых кредитных договорах суммы, срока кредита, процентной ставки, предусмотрен-

ных в договоре кредитной линии, изменение валюты кредита без согласия поручителя и другие обстоятельства.

5. Положение “если сумма обеспечиваемого ипотекой обязательства подлежит определению в будущем, в договоре об ипотеке должны быть указаны порядок и другие необходимые условия ее определения” статьи 307.4 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики включает указание в договоре ипотеки суммы, срока, процентной ставки, валюты и других необходимых условий.

С целью формирования единой судебной практики из-за разногласий между судами по поводу применения указанного Постановления Бакинский апелляционный суд вновь обратился в Конституционный суд и принятым на основании данного обращения, Постановлением от 25 июля 2019 года было дано толкование статьи 1.0.9 Закона Азербайджанской Республики “Обанках”, статей 10.5, 14 и 48 Закона Азербайджанской Республики “Об ипотеке” и статей 307.4, 405.1 и 477.0.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики в их взаимосвязи.

В указанном Постановлении отмечено нижеследующее:

1. Если в соответствии со статьями 472.1 и 472.2 Гражданского кодекса, договором поручительства не предусмотрено иное, и данный договор в соответствии с требованиями законодательства заключен с достижением соглашения по всем существенным условиям (сумма, срок, процентная ставка, валюта и т. д.), то поручитель и должник несут полную ответственность перед кредитором. В этом контексте и в соответствии с содержанием статьи 477 Гражданского кодекса, при возникновении случаев, влекущих увеличение ответственности поручителя или иных неблагоприятных для него последствий, поручительство полностью прекращается.

2. В соответствии с требованиями статей 10.1, 10.5 Закона “Об ипотеке” и статьи 405.1 Гражданского кодекса, в случае неуказания в договоре об ипотеке, заключенном как обеспечение договора кредитной линии, существенных условий (суммы, срока, процентной ставки, валюты и пр.) и неполучения согласия ипотекодателя на такие условия в заключенных впоследствии кредитных договорах договор ипотеки считается

ся незаключенным в отношении данного кредитного договора, а обязательства, вытекающие из такого договора, не могут считаться обеспеченными ипотекой.

Этот порядок не распространяется на случаи получения согласия ипотекодателя на существенные условия, установленные в кредитных договорах, заключенных по договору кредитной линии.

В случае указания в договоре ипотеки всех существенных условий в соответствии с требованиями законодательства и изменения данных условий в заключенных впоследствии кредитных договорах без согласия ипотекодателя во вред ему, ипотекодатель несет ответственность в рамках условий, установленных договором ипотеки.

Вопрос в том, на правоотношения, возникшие с какого времени распространяется Постановление Пленума Конституционного суда от 31 мая 2018 года, а также дополняющее выраженные в нем правовые позиции Постановления от 25 июля 2019 года и возможность применения данных постановлений к делам, уже находящимся в производстве судов вновь вызвали разногласия в судебной практике.

В связи с этим, Пленум Конституционного суда, учитывая, что указанные постановления касаются экономических интересов большинства участников гражданского оборота и государства, а также значение обеспечения стабильности банковского сектора, обеспечивающего устойчивость экономической страны, в целях устранения разногласия в вопросе юридической силы и применения данных постановлений считает необходимым отметить нижеследующее.

На основании конституционного обеспечения прав и свобод человека, право каждого на судебную защиту обеспечивают суды по принципам и процедурам, определенным законодательством. Каждый обратившийся в суды с иском ожидает внесения правовой определенности в возникший спор и его разрешения законными способами.

Решение, принятое судом, направлено на разрешение спора между сторонами по делу законным путем, и преследует цель введения правоотношений в рамки закона. Именно для достижения этого суды в ряде случаев приостанавливая производство в

установленном законодательством порядке, в целях внесения ясности подлежащую применению правовую норму, связанную с вопросами осуществления прав и свобод человека, обращаются в Конституционный суд для их официального толкования. В конечном итоге Постановление, принятое Конституционным судом на основании данного обращения и отраженные в нем правовые позиции содействуют справедливому разрешению спора, находящегося в производстве суда, в соответствии с законом.

Согласно правовой позиции сформировавшейся в Постановлениях Пленума Конституционного суда в условиях свободного предпринимательства и рыночной экономики исполнение обязательств, вытекающих из имущественных и связанных с имуществом неимущественных отношений, имеет большое экономико-социальное значение. Добросовестное выполнение обязательств, вытекающих из договора, в первую очередь, служит законным интересам сторон и стабильности гражданского оборота. В то же время, своевременное исполнение обязательств по кредитному договору, наряду с указанными целями, направлено на стабильность и развитие экономического финансового состояния государства, что, положительно отражаясь на доверии вкладчиков к банку, способствует обеспечению экономической безопасности страны и еще более высокого уровня жизни населения (Постановление Пленума Конституционного суда “О толковании некоторых положений статей 399.3, 399.4, 445 и 449 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики” от 24 декабря 2014 года).

В этом контексте Пленум Конституционного суда считает, что учитывая, что в результате толкования соответствующих норм гражданского законодательства в Постановлениях принятых на основании обращений Бакинского апелляционного суда данные нормы широко интерпретируются и могут вызвать определенные изменения в практическом применении этой интерпретации в целях сохранения стабильности гражданского оборота и финансово-экономического положения государства, правовые позиции, отраженные в данных Постановлениях, соответственно, распространяются на отношения, возникшие после их вступления в силу.

С другой стороны, Пленум Конституционного суда, учитывая в указанных постановлениях, незавершенность споров по гражданским делам, послужившим основанием для этих обращений, а также приостановление дел по аналогичным спорам, находившимся в производстве других судов при рассмотрении обращений, считает, что правовые позиции выраженные в вышеуказанных постановлениях Пленума Конституционного суда должны применяться к спорам, уже находившимся в производстве судов до вступления данных постановлений в силу.

Пленум Конституционного суда также считает важным отметить, что в Определении Пленума Конституционного суда от 9 сентября 2019 года отмечается, что Постановление Пленума “О толковании статьи 1.0.9 Закона Азербайджанской Республики “О банках”, статей 10.5, 14 и 48 Закона Азербайджанской Республики “Об ипотеке” и статей 307.4, 405.1 и 477.0.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики в их взаимосвязи” от 25 июля 2019 года, не распространяется на споры, уже разрешенные вступившими в законную силу судебными актами до вступления в силу данного Постановления. Тот же порядок следует применять и к Постановлению Пленума Конституционного суда от 31 мая 2018 года.

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики, руководствуясь статьями 68.1, 69.2 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном суде” и статьей 46 Внутреннего устава Конституционного суда,

ПОСТАНОВИЛ:

1. Правовые позиции, выраженные в постановлениях Пленума Конституционного суда Азербайджанской Республики “О толковании статьи 477.0.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики во взаимосвязи со статьей 470.2 данного Кодекса и статьями 1.0.8 и 10.5 Закона Азербайджанской Республики “Об ипотеке”, а также толковании статей 269.11 и 307.4 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики во взаимосвязи со статьями 3.2 и 10.5 Закона Азербайджанской Республики “Об ипотеке” от

31 мая 2018 года и “О толковании статьи 1.0.9 Закона Азербайджанской Республики “О банках”, статей 10.5, 14 и 48 Закона Азербайджанской Республики “Об ипотеке” и статей 307.4, 405.1 и 477.0.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики в их взаимосвязи” от 25 июля 2019 года распространяются, соответственно, на отношения, возникшие после вступления данных Постановлений в силу, а также в соответствии с предметом на споры, находившиеся в производстве судов до вступления в силу постановлений от 31 мая 2018 года и 25 июля 2019 года.

2. Определение опубликовать в “Вестнике Конституционного суда Азербайджанской Республики”.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA
MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN
Q Ə R A R I**

**Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci
maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair**

15 noyabr 2019-cu il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədrlik edən), Sona Salmanova (məruzəçi-hakim), Südabə Həsənova, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin,

maraqlı subyektlərin nümayəndələri Gəncə şəhəri Kəpəz Rayon Məhkəməsinin hakimi Rəşad Mustafayev və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının sektor müdiri Eldar Əsgərovun,

mütəxəssis Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi Kamran Əkbərovun iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiyaya icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair Gəncə şəhəri Kəpəz Rayon Məhkəməsinin müraciəti əsasında konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim S.Salmanovanın məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssisin çıxışlarını dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Gəncə şəhəri Kəpəz Rayon Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət Məcəlləsi) 320.1-ci maddəsinin dispozisiyasında nəzərdə tutulmuş hüquq verən rəsmi sənədi saxtalaşdırma müddəasının şərh olunmasını xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, T.Alışanlının Cinayət Məcəlləsinin 29 və 320.1-ci maddələri ilə təqsirləndirilməsinə dair cinayət işi üzrə ittiham aktına əsasən o, Azərbaycan Respublikasının Dövlət İmtahan Mərkəzi (bundan sonra – Dövlət İmtahan Mərkəzi) tərəfindən ali təhsil müəssisələrinin bakalavriat səviyyəsinə 26 iyul 2018-ci il tarixində keçiriləcək qəbul imtahanında abituriyent qismində iştirak edəcək H.Quliyevin əvəzinə iştirak etməsinə dair təkliflə razılaşıaraq, onun şəxsiyyət vəsiqəsini və imtahana buraxılış vərəqəsini əldə edərək imtahana gedib həmin sənədləri Azərbaycan Respublikası Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidmətinin (bundan sonra – Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti) əməkdaşlarına təqdim etmişdir. Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidmətinin əməkdaşları tərəfindən T.Alışanlının H.Quliyev olmadığı müəyyən olunaraq imtahan zalına buraxılmasının qarşısı alınmışdır. Bununla da, T.Alışanlı Dövlət İmtahan Mərkəzi tərəfindən H.Quliyevin adına kodlaşdırılmış, imtahan vermək və müvəffəqiyyət balı topladığı halda ali və ya orta ixtisas təhsili müəssisəsinə qəbul olmaq hüququ verən rəsmi sənəd olan cavab kartına sonuncunun adından məlumatları yazmağa yönəlmiş əməlini öz iradəsindən asılı olmayan səbəbdən başa çatdırma bilməyərək rəsmi sənəd olan cavab kartını istifadə etmək məqsədilə saxtalaşdırmağa cəhd etmişdir.

Müraciətedənin mövqeyinə görə, Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci maddəsinin dispozisiyasında göstərilən saxtalaşdırmanın hansı hərəkətləri ehtiva etməsi konkret göstərilməmişdir. T.Alışanlı imtahana daxil olmaq üçün istifadə etdiyi sənədlərdə (şəxsiyyət vəsiqəsi və imtahana buraxılış vərəqəsində) hər hansı düzəliş və dəyişiklik etməmiş, habelə o, imtahanda iştirak etsə idi, cavab kartına H.Quliyevə aid məlumatları yazacaq və onun yerinə imtahan suallarını cavablandıracaqdı. Formal yanaşıldıqda T.Alışanlının cavab kartına yazacağı məlumatların yanlış olmadığı, məhz həmin

cavab kartına yazılmalı olan məlumatlar olduğu müəyyən edilir. Bu baxımdan, T.Alışanlının qanunazidd davranışı özünü başqa şəxs, yəni H.Quliyev kimi təqdim etməsindən ibarətdir və bu əməldə Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş saxtalaşdırmanın mövcudluğu suallar yaradır.

Gəncə şəhəri Kəpəz Rayon Məhkəməsi T.Alışanlının qanunsuz olaraq başqa şəxsin adından həmin şəxsə aid olan məlumatların hüquq verən rəsmi sənədə daxil edilməsinin Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci maddəsinin dispozisiyasında göstərilən saxtalaşdırma hesab olunub-olunmamasına hüquqi aydınlıq gətirilməsini xahiş etmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə bağlı aşağıdakıların qeyd olunmasını zəruri hesab edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) 71-ci maddəsinin VIII hissəsinə əsasən, heç kəs törədildiyi zaman hüquq pozuntusu sayılmayan əmələ görə məsuliyyət daşımır.

Azərbaycan Respublikasında cinayətə görə məsuliyyəti müəyyən edən yeganə qanunvericilik aktı Cinayət Məcəlləsidir. Həmin Məcəllənin 10.1-ci maddəsinə görə, əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) cinayət sayılması və həmin əmələ görə cəza, bu əməlin törədildiyi zaman qüvvədə olan cinayət qanunu ilə müəyyən edilir. Törədildiyi zaman cinayət sayılmayan əmələ görə heç kəs cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna və cəzalandırıla bilməz.

Cinayət Məcəlləsinin 3-cü maddəsinə əsasən, yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibinin bütün əlamətlərinin mövcud olduğu əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədilməsi cinayət məsuliyyəti yaradır.

Beləliklə, cinayət hüququnun mühüm prinsiplərindən olan qanunçuluq prinsipinə uyğun olaraq yalnız Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan halda əməlin cinayət sayılmasına, belə əməli törədən şəxsin təqsirli hesab edilərək cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə yol verilir. Cinayət məsuliyyətinin əsasını cinayət tərkibinin əlamətlərini yaradan ictimai təhlükəli əməlin törədilməsi təşkil edir. Qanun cinayət sayılan əməlləri müəyyən edərkən həmin əməl üçün xarakterik olan əlamətləri də göstərir. Məhz bu əlamətlərin köməyi ilə törədilən hər hansı əməlin cinayət hüquq normasında nəzərdə tutulan cinayət olub-olmaması müəyyən edilir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun formalaşdırdığı hüquqi mövqeyinə görə, hər bir cinayət əməli araşdırılarkən onun tərkibinin düzgün müəyyən edilməsi və düzgün tövsif edilməsi cinayət əlamətlərini əks etdirən əməllərin cinayət olub-olmamasını, cinayət törətməkdə təqsirləndirilən şəxsin təqsiri olub-olmamasını müəyyənləşdirməyə, habelə həmin cinayətə görə təqsirləndirilən şəxsə ədalətli cəza təyin edilməsinə yönəlmişdir. Əks hal təqsiri olmayan şəxsin məsuliyyətə alınmasına, yaxud da cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxsin məsuliyyətdən kənar qalmasına, cəzanın düzgün olmayan tətbiqinə səbəb ola bilər. Bu isə öz növbəsində Cinayət Məcəlləsinin əsaslandığı qanunçuluq, qanun qarşısında bərabərlik, təqsirə görə məsuliyyət, ədalət və humanizm prinsiplərinin pozulmasına gətirib çıxara bilər (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 244.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2011-ci il 17 mart tarixli Qərarı).

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci maddəsinin hüquq verən və ya vəzifədən azad edən rəsmi sənədi saxtalaşdırma müddəasının şərh edilməsi üçün bu maddənin dispozisiyasında nəzərdə tutulmuş cinayət əməlinin tərkib əlamətlərinin araşdırılması vacibdir.

Cinayət Məcəlləsinin qeyd edilən maddəsinə əsasən, hüquq verən və ya vəzifədən azad edən vəsiqəni və ya digər rəsmi sənədi istifadə etmək məqsədi ilə saxtalaşdırma və ya qanunsuz hazırlama, yaxud bu cür sənədi satma, habelə eyni məqsədlə Azərbaycan Respublikasının saxta dövlət təltifini, şampı, möhürü, blankı hazırlama və ya satma əməli cinayət məsuliyyəti yaradır.

Göstərilən cinayət əməli “İdarəetmə qaydası əleyhinə olan cinayətlər” fəslinə aid edilmiş və cinayətin obyekt qismində dövlət idarəetmə fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlər çıxış edir. Cinayətin predmetini isə hüquq verən və ya vəzifədən azad edən vəsiqə və ya digər rəsmi sənədlər, dövlət təltifləri, möhürlər, şampılar və blanklar təşkil edir.

Bu əməlin predmetini təşkil edən rəsmi sənədin anlayışının və əlamətlərinin müəyyən edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, sənədlərin idarəetmədəki əhəmiyyəti, sənəd dövryyəsi sahəsinin genişlənməsi, yeni növ sənədlərin, o cümlədən elektron sənədin əmələ gəlməsi, cinayət qanununda rəsmi sənəd anlayışının və

əlamətlərinin açıqlanmaması cinayətin tövsifində müəyyən çətinliklər yaradır.

Sənədin rəsmi sənədə aid edilməsi üçün o, bir sıra əlamətlərə malik olmalıdır. Bunun üçün sənəd səlahiyyətli şəxs tərəfindən tərtib və təsdiq edilməli, müəyyən edilmiş formaya uyğun olmalı, vacib rekvizitləri (məhürü, ştamplı, imzanı və s.) əks etdirməlidir. Rəsmi sənədin əsas şərtlərindən biri də onun hüquqi əhəmiyyəti ilə bağlı olub təqdim edilə bilmə qabiliyyətinin, yəni sənəddə əks olunmuş məlumatın hüquq münasibətlərinə təsir etmək imkanının mövcud olmasını tələb edir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2003-cü il 27 sentyabr tarixli 935 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət orqanlarında, dövlət mülkiyyətində olan və paylarının (səhmlərinin) nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan hüquqi şəxslərdə və büdcə təşkilatlarında kargüzarlığın aparılmasına dair Təlimat”ın 24-cü bəndinə əsasən, sənəd, ona rəsmi xarakter və hüquqi qüvvə verilməsi məqsədilə rəsmiləşdirilməlidir. Rəsmiləşdirmə sənədin imzalanması, təsdiq edilməsi, qeydə alınması və ona möhür vurulması vasitəsilə həyata keçirilir.

Beləliklə, rəsmi sənəd hüquq əhəmiyyətli faktları müəyyən edən, dövlət tərəfindən səlahiyyət verilmiş hüquqi və (və ya) fiziki şəxslər tərəfindən tərtib və təsdiq edilən, qanunla müəyyən olunmuş formaya malik olan, qeydiyyat, ciddi hesabatlılıq və dövryyəsi nəzarət sisteminin təsiri altına düşən sənəddir.

Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci maddəsində təsbit edilən cinayətin predmetini təşkil edən rəsmi sənəd hüquqlar verməli və ya vəzifələrdən (öhdəliklərdən) azad etməlidir. Hüquqlar verməyən və ya vəzifələrdən azad etməyən sənədin saxtalaşdırılması, hazırlanması və ya satılması Cinayət Məcəlləsinin həmin maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibini yaratmır. Beləliklə, hər hansı sənədin Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət əməlinin predmeti qismində çıxış etməsi üçün onun hüquq münasibətlərinə (onların yaranmasına, dəyişdirilməsinə və xitamına) təsir etməklə hüquq və vəzifələr yaratması, eləcə də hüquqların həyata keçirilməsi və ya vəzifələrin icrasında müəyyən üstünlüklər, güzəştlər, imtiyazlar kimi hüquqi nəticələrə səbəb olma xüsusiyyətinin mövcudluğu mütləqdir.

Bu cinayət əməli obyektiv cəhətdən aşağıdakı hərəkətlər vasitəsilə törədilə bilər:

- hüquq verən və ya vəzifədən azad edən vəsiqəni və ya digər rəsmi sənədi saxtalaşdırma;

- hüquq verən və ya vəzifədən azad edən vəsiqəni və ya digər rəsmi sənədi qanunsuz hazırlama, habelə Azərbaycan Respublikasının saxta dövlət təltifini, ştampı, möhürü, blankı hazırlama;

- hüquq verən və ya vəzifədən azad edən vəsiqəni və ya digər rəsmi sənədi, habelə Azərbaycan Respublikasının saxta dövlət təltifini, ştampı, möhürü, blankı satma.

Saxtalaşdırma rəsmi sənədin məzmununun təhrif edilməsidir və saxta olmayan vəsiqəyə və ya rəsmi sənədə hər hansı vasitə ilə yanlış məlumatların daxil edilməsi, boş blankın belə məlumatlarla doldurulması, onun məzmununa dəyişikliklər edilməsi və s. üsullarla həyata keçirilir və bu hərəkətlərin nəticəsində həmin sənədin sahibinin və ya istifadəçisinin hüquq vəziyyəti dəyişir.

Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət əməli formal tərkibli olmaqla, dispozisiyasında göstərilən hərəkətlərdən hər hansı birinin edildiyi andan başa çatmış hesab olunur.

Cinayətin subyektivi qismində ümumi subyekt olmaqla 16 yaşına çatmış anlaqlı fiziki şəxs çıxış edə bilər.

Subyektiv cəhətdən isə cinayət birbaşa qəsdlə törədilir. Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci maddəsinə görə, məqsəd (rəsmi sənəddən, dövlət təltifindən, ştampdan, möhürdən və blankdan istifadə etmək) cinayət tərkibinin zəruri əlamətidir və həmin əməllərin törədilməsində belə məqsəd olmazsa, bu cinayətin tərkibini yaratmır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2017-ci il 8 fevral tarixli 39 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının ali təhsil müəssisələrinə tələbə qəbulu Qaydaları”nın (bundan sonra – Qaydalar) 6.4-cü bəndində abituriyentin yol verməsi qadağan olunan hərəkətlər müəyyən edilmişdir. Belə hərəkətlərdən biri saxta və ya başqasına aid sənəd təqdim etmək, imtahana öz yerinə başqasını göndərməkdir.

Qaydaların 6.5-ci bəndinə əsasən, abituriyentin bu Qaydaların 6.4-cü bəndində göstərilən hərəkətlərə yol verməsi halları Dövlət

İmtahan Mərkəzi tərəfindən aşkar edildikdə, onun müsabiqə (imtahan) nəticələri ləğv edilir. Bu qərardan inzibati qaydada və ya məhkəməyə şikayət verilə bilər.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin (bundan sonra – İnzibati Xətalər Məcəlləsi) 181-ci maddəsində təhsil haqqında qanunvericiliyin pozulması hesab edilən konkret əməllərə görə məsuliyyət müəyyən edilmişdir. Lakin həmin maddədə inzibati məsuliyyət yaradan əməllər sırasında imtahanların keçirilməsi qaydalarının pozulması, o cümlədən imtahanda başqasının yerinə iştirak etmə və ya imtahana öz yerinə başqasını göndərmə əməli nəzərdə tutulmamışdır.

Beləliklə, Qaydalarla saxta və ya başqasına aid sənəd təqdim etmək, imtahana öz yerinə başqasını göndərmək qadağan edilsə də, İnzibati Xətalər Məcəlləsində qeyd edilən əməllər inzibati xəta kimi nəzərdə tutulmamışdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu vurğulayır ki, Dövlət İmtahan Mərkəzi tərəfindən keçirilən ali və ya orta ixtisas təhsili müəssisələrinə qəbul imtahanlarında abituriyent qismində iştirak edən şəxslərə doldurulmaq üçün təqdim edilən cavab kartları hər il texniki tapşırıqla forması təsdiq olunan, hər bir abituriyentin adına tərtib edilməklə kodlaşdırılan, boş blank formasında olan hüquq verən rəsmi sənəddir. Cavab kartının verilən sual kitabçasındakı sualların cavablandırılması məqsədilə müvafiq abituriyent tərəfindən doldurulması nəticəsində həmin abituriyentin bilik səviyyəsi müəyyən edilir və bunun nəticəsində o, ali və ya orta ixtisas təhsili müəssisələrində təhsil almaq hüququ əldə etmiş olur.

Cavab kartını müvafiq abituriyentin deyil, başqa şəxsin doldurması hüquq verən rəsmi sənədin saxtalaşdırılması kimi xarakterizə edilməlidir. Belə ki, cavab kartının başqa bir şəxs tərəfindən doldurulması nəticəsində cavab kartında müvafiq abituriyentin deyil, onun əvəzinə imtahanda iştirak edən şəxsin bilik səviyyəsinin nəticələri öz əksini tapır. Bu isə cavab kartının mahiyyət etibarilə saxtalaşdırılması deməkdir.

Digər tərəfdən, cavab kartının ikinci cədvəlində “özünüz haqqında məlumatı yazın, bəyannaməni oxuyun və imzalayın” qrafası mövcuddur ki, həmin hissədə abituriyent tərəfindən soyad, ad, ata adı, doğum yeri və doğum tarixi, ayı, günü, orta təhsil müəssisəsinin adı, yaşayış ünvanı, şəxsiyyəti təsdiq edən sənədin

seriya və nömrəsinə dair məlumatlar şəxsən doldurulur, bundan sonra, həmin bənddə göstərilmiş “öz imzamlı bu bənddə soyadı, adı, atasının adı, şəxsiyyəti təsdiq edən sənədin seriya və nömrəsi göstərilən şəxs olduğumu təsdiq edirəm, əks təqdirdə qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyəti daşıyacağam” məzmunlu bəyannamənin qarşısında imza edilir. Bu baxımdan, imtahanda başqasının əvəzinə iştirak edən şəxs cavab kartına qanunsuz olaraq başqa şəxsin adından həmin şəxsə aid məlumatları daxil etməklə və həmin abituriyentin əvəzindən imzalamaqla hüquq verən rəsmi sənədi saxtalaşdırma əməlini törətmiş olur.

Bu əməli törədərkən şəxsin məqsədi hüquqazidd vasitə ilə, yəni saxtalaşdırdığı cavab kartından istifadə etməklə başqasının ali və ya orta ixtisas təhsili müəssisəsinə qəbul olunmasını təmin edərək onun hüquqi statusunu dəyişdirməkdir. Şəxsin belə davranışı idarəetmə sahəsindəki münasibətlərə xələl yetirir, ictimai, habelə şəxsi mənafelərə zərər vurur. Belə ki, öz yerinə imtahana başqasını göndərən şəxs digər abituriyentlərlə ədalətsiz və qanunazidd rəqabət apararaq son nəticədə onların hüquqlarını pozur. Belə əməllər eyni zamanda inkişaf edən müasir cəmiyyət üçün faydalı mütəxəssislərin hazırlanması prosesinə maneçilik yaradır, dövlət tərəfindən təmin edilən sosial ədalət prinsipinə və elmi dəyərlərə olan etimadı şübhə altına alır. Halbuki, təşkil edilən imtahanların məqsədi abituriyentlərin bilik səviyyəsini müəyyən etməklə onların əldə etdikləri nəticəyə uyğun olaraq sıralanması və müvafiq ali və ya orta ixtisas təhsili müəssisələrində yerləşdirilməsidir.

“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 26.1-ci maddəsinə əsasən, ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinə tələbə qəbulu vətəndaşların təhsil hüququnu tam təmin etməklə, müvafiq təhsil səviyyəsinə uyğun olan təhsil proqramlarını daha yaxşı mənimsəmiş qabiliyyətli və hazırlıqlı abituriyentlərin ixtisası və təhsil müəssisəsini sərbəst seçimi əsasında, bu Qanunun 26.5-ci və 26.5-3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, müsabiqə yolu ilə həyata keçirilir.

Konstitusiyanın vətəndaşların vəzifələrinin əsasını müəyyən edən 72-ci maddəsinin II hissəsinə uyğun olaraq, hər bir şəxs Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına əməl etməli, başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarına hörmət bəsləməli, qanunla müəyyən edilmiş digər vəzifələri yerinə yetirməlidir.

Bu baxımdan, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, hər bir şəxs hər hansı hərəkəti edərkən həmin hərəkətin digər şəxslərin qanunla qorunan hüquqlarını, eləcə də qanunun tələblərini pozub-pozmadığını düşünməli və bununla bağlı məsuliyyətini dərk etməlidir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

– Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hüquq verən və ya vəzifədən azad edən vəsiqəni və ya digər rəsmi sənədi istifadə etmək məqsədi ilə saxtalaşdırma rəsmi sənəd barəsində və onun üzərində elə qanunsuz hərəkətlərin edilməsini nəzərdə tutur ki, bu hərəkətlərin nəticəsində həmin sənədin sahibinin və ya istifadəçisinin hüquqi vəziyyəti dəyişir, o, əsassız və qanunsuz olaraq hər hansı hüquq əldə edir və ya vəzifədən azad edilir, eləcə də hüquqlarının həyata keçirilməsi və ya vəzifələrinin icrasında müəyyən üstünlüklər, güzəştlər, imtiyazlar əldə edir;

– Ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinə qəbul olmaq hüququ verən rəsmi sənədə qanunsuz olaraq başqasının adından digər şəxs tərəfindən məlumatların daxil edilməsi, onun əvəzinə imzalanması və s. hərəkətlər rəsmi sənədin saxtalaşdırılması kimi qəbul olunmalı və Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini və “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hüquq verən və ya vəzifədən azad edən vəsiqəni və ya digər rəsmi sənədi istifadə etmək məqsədi ilə saxtalaşdırma rəsmi sənəd barəsində və onun üzərində elə qanunsuz hərəkətlərin edilməsini nəzərdə tutur ki, bu hərəkətlərin nəticəsində həmin sənədin sahibinin və ya istifadəçisinin hüquqi vəziyyəti dəyişir, o, əsassız və qanunsuz olaraq hər hansı hüquq əldə edir və ya vəzifədən azad edilir, eləcə də hüquqlarının həyata keçirilməsi və

ya vəzifələrinin icrasında müəyyən üstünlüklər, güzəştlər, imtiyazlar əldə edir.

2. Ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinə qəbul olmaq hüququ verən rəsmi sənədə qanunsuz olaraq başqasının adından digər şəxs tərəfindən məlumatların daxil edilməsi, onun əvəzinə imzalanması və s. hərəkətlər rəsmi sənədin saxtalaşdırılması kimi qəbul olunmalı və Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 320.1-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində, “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

**П О С Т А Н О В Л Е Н И Е
ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**О толковании некоторых положений статьи 320.1
Уголовного кодекса Азербайджанской Республики**

15 ноября 2019 года

город Баку

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой (судья-докладчик), Судабы Гасановой, Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе, Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева,

с участием секретаря суда Фараида Алиева,

представителей заинтересованных субъектов – судьи Кяпазского районного суда города Гянджи Рашада Мустафаева и заведующего сектором Аппарата Милли Меджлиса Азербайджанской Республики Эльдара Аскерова,

специалиста – судьи Бакинского Апелляционного Суда Кямрана Акберова,

в соответствии с частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики на основании обращения Кяпазского районного суда города Гянджи рассмотрел в открытом судебном заседании в порядке особого конституционного производства конституционное дело о толковании некоторых положений статьи 320.1 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики.

Заслушав доклад судьи С. Салмановой по делу, выступления представителей заинтересованных субъектов и специалиста,

изучив и обсудив материалы дела, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики,

У С Т А Н О В И Л :

Кяпазский районный суд города Гянджи, обратившись в Конституционный Суд Азербайджанской Республики (далее Конституционный Суд), просил дать толкование положения о подделке официального документа, предоставляющего права, диспозиции статьи 320.1 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики (далее Уголовный кодекс).

Как видно из обращения, на основании обвинительного акта по уголовному делу относительно обвинения Т.Алышанлы по статьям 29 и 320.1 Уголовного кодекса, он согласившись с предложением об участии в качестве абитуриента вместо Г.Гулиева, которому предстояло участвовать во вступительном экзамене на ступень бакалавриата высших учебных заведений, проводимом Государственным экзаменационным центром Азербайджанской Республики (далее – Государственный экзаменационный центр) 26 июля 2018 года, получив его удостоверение личности и лист допуска к экзамену, явился на экзамен и предъявил данные документы сотрудникам Особой государственной службы охраны Азербайджанской Республики (далее – Особая государственная служба охраны). Сотрудники Особой государственной службы охраны установили, что Т.Алышанлы не является Г.Гулиевым, и пресекли его допуск в экзаменационный зал. Тем самым Т.Алышанлы совершил попытку подделки карты ответов являющейся официальным документом, с целью ее использования, не сумев по не зависящим от его воли обстоятельствам завершить деяние, направленное на внесение от имени Г.Гулиева данных в карту ответов, закодированную Государственным экзаменационным центром на имя последнего и являющуюся официальным документом, предоставляющим право сдачи экзамена и поступления в высшее или среднее специальное учебное заведение при наборе проходного балла.

Согласно позиции обратившегося, в диспозиции статьи 320.1 Уголовного кодекса конкретно не указано, какие действия,

включает подделка. Т.Алышанлы не вносил каких-либо поправок и изменений в документы, использованные им для допуска к экзамену (удостоверение личности и лист допуска к экзамену), кроме того, в случае участия в экзамене, он бы внес в карту ответов сведения, касающиеся Г.Гулиева, и ответил вместо него на экзаменационные вопросы. При формальном подходе выходит так, что данные которые бы Т. Алышанлы внес в карту ответов, не являются неверными и подлежат внесению именно в эту карту ответов. В этом контексте противоправное поведение заключается в выдаче себя за другого лица, то есть Г.Гулиева, и наличие в данном деянии подделки, предусмотренной статьей 320.1 Уголовного кодекса, вызывает вопросы.

Кяпазский районный суд города Гянджи просил внести правовую ясность в вопрос о том, считается ли, незаконное внесение Т. Алышанлы в официальный документ предоставляющий право сведений касающихся другого лица, от имени последнего подделкой, указанной в диспозиции статьи 320.1 Уголовного кодекса.

Пленум Конституционного суда считает необходимым отметить в связи с обращением следующее.

Согласно части VIII статьи 71 Конституции Азербайджанской Республики (далее – Конституция), никто не может нести ответственность за деяние, которое в момент совершения не признавалось правонарушением.

Единственным законодательным актом, устанавливающим ответственность за преступление в Азербайджанской Республике, является Уголовный кодекс. Согласно ст. 10.1 данного Кодекса, преступность и наказуемость деяния (действия или бездействия) определяются уголовным законом, действовавшим во время совершения этого деяния. Никто не подлежит уголовной ответственности за деяние, которое не признавалось преступлением в момент его совершения.

На основании статьи 3 Уголовного кодекса, основанием уголовной ответственности является совершение деяния (действия или бездействие), содержащего все признаки состава преступления, предусмотренного только настоящим Кодексом.

Таким образом, в соответствии с принципом законности – одним из важных принципов уголовного права, признание деяния преступлением, а лица, совершившего такое деяние – виновным и привлечение его к уголовной ответственности допускается лишь в случае, предусмотренном в Уголовном кодексе. Основу уголовной ответственности составляет совершение общественно опасного деяния, образующего признаки состава преступления. При определении деяний, считающихся преступлением, закон одновременно указывает признаки, характерные для данного деяния. Именно с помощью этих признаков определяется, является ли то или иное совершенное деяние преступлением, предусмотренным нормами уголовного права.

Согласно правовой позиции Пленума Конституционного суда, при разбирательстве каждого уголовного деяния правильное определение его состава и правильная квалификация направлены на установление того, является ли преступлением деяние, отражающее признаки преступления, на установление наличия вины у лица, обвиняемого в совершении преступления, а также на назначение справедливого наказания лицу, обвиняемому в данном преступлении. В противном случае это может стать причиной привлечения к ответственности невиновного лица или же уклонения от ответственности лица виновного в совершении преступления, неправильного применения наказания. А это в свою очередь, может привести к нарушению принципов законности, равенства перед законом, ответственности за вину, справедливости и гуманизма, на которые основывается Уголовный кодекс (Постановление Пленума Конституционного суда «О толковании статьи 244.1 Уголовного Кодекса Азербайджанской Республики» от 17 марта 2011 года).

Пленум Конституционного суда считает, что для толкования положения статьи 320.1 Уголовного кодекса о подделке официального документа, предоставляющего права или освобождающего от обязанностей, важно исследовать признаки состава преступного деяния, предусмотренного в диспозиции данной статьи.

На основании отмеченной статьи Уголовного кодекса, подделка или незаконное изготовление удостоверения или иного официального документа, предоставляющего права или освобождающего от обязанностей, в целях его использования либо сбыт такого документа, а равно изготовление в тех же целях или сбыт поддельных государственных наград Азербайджанской Республики, штампов, печатей, бланков влекут уголовную ответственность.

Указанное преступное деяние отнесено к главе «Преступления против порядка управления», и в качестве объекта преступления выступают отношения, связанные с деятельностью государственного управления. Предмет же преступления составляют удостоверения или иные официальные документы, предоставляющие права или освобождающие от обязанностей, государственные награды, печати, штампы, бланки.

Определение понятия и признаков официального документа, составляющего предмет данного деяния, представляет важное значение. Так, значение документов в управлении, расширение сферы документооборота, появление документов нового типа, в том числе электронного документа, отсутствие формулировки в уголовном законе понятия и признаков официального документа создают определенные сложности при квалификации преступления.

Для отнесения документа к официальным документам он должен иметь ряд признаков. Для этого документ должен быть составлен и заверен уполномоченным лицом, соответствовать установленной форме, отображать важные реквизиты (печать, штамп, подпись и пр.). Одно из основных условий официального документа, связанное с его юридическим значением, требует наличия способности быть представленным, то есть возможности влияния отраженных в документе сведений на правоотношения.

Согласно пункту 24 «Инструкции по ведению делопроизводства в государственных органах, юридических лицах, которые находятся в государственной собственности и контрольный пакет долей (акций) которых принадлежит государству, и в бюд-

жетных организациях», утвержденный Указом Президента Азербайджанской Республики от 27 сентября 2003 года номер 935 документ подлежит оформлению с целью придания ему официального характера и юридической силы. Оформление документа осуществляется посредством его подписания, заверения, регистрации и проставления печати.

Таким образом, официальный документ – это документ, устанавливающий юридически значимые факты, составленный и заверенный уполномоченным государством юридическим и (или) физическим лицом, имеющий установленную законом форму, регистрация, строгая отчетность и оборот которого подпадает под действие системы контроля.

Официальный документ, составляющий предмет преступления, закрепленного в статье 320.1 Уголовного кодекса, должен предоставлять права или освободить от обязанностей (обязательств). Подделка, изготовление документа, не предоставляющего права или не освобождающего от обязанностей, либо сбыт такого документа, не образуют состава преступления, предусмотренного данной статьей Уголовного кодекса. Таким образом, для того, чтобы тот или иной документ выступал в качестве предмета преступного деяния, предусмотренного статьей 320.1 Уголовного кодекса, обязательным является создание им прав и обязанностей посредством влияния на правоотношения (их возникновение, изменение и прекращение), а также наличие особенностей, приводящих к таким правовым последствиям как осуществление прав или определенные преимущества, привелегии, льготы при исполнении обязательств.

С объективной точки зрения данное преступное деяние может быть совершено посредством следующих действий:

-- подделка удостоверения или иного официального документа, предоставляющего права или освобождающего от обязанностей;

-- незаконное изготовление удостоверения или иного официального документа, предоставляющего права или

освобождающего от обязанностей, а равно изготовление поддельных государственных наград Азербайджанской Республики, штампов, печатей, бланков;

-- сбыт удостоверения или иного официального документа, предоставляющего права или освобождающего от обязанностей, а равно поддельных государственных наград Азербайджанской Республики, штампов, печатей, бланков.

Подделка – это искажение содержания официального документа, которое осуществляется тем или иным способом посредством внесения в неподдельное удостоверение или официальный документ ложных данных, заполнения пустого бланка такими данными, внесения изменений в его содержание и пр., в результате чего меняется правовое положение владельца или пользователя данного документа.

Предусмотренное статьей 320.1 Уголовного кодекса преступное деяние, имея формальный состав, считается завершенным с момента совершения какого-либо из действий, указанных в её диспозиции.

В качестве субъекта преступления может выступать общий субъект – вменяемое физическое лицо, достигшее 16-летнего возраста.

С субъективной же точки зрения, преступление совершается с прямым умыслом. Согласно статье 320.1 Уголовного кодекса, цель (использование официального документа, государственных наград, штампов, печатей, бланков) является необходимым признаком состава преступления, при отсутствии же в при совершении данных деяний это не образует состава преступления.

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики отмечает, что в пункте 6.4 «Правил приема студентов в высшие учебные заведения Азербайджанской Республики», утвержденных Постановлением Кабинета Министров Азербайджанской Республики от 8 февраля 2017 года номер 39 (далее – Правила), определены действия, совершение которых абитуриентам запрещено. Одним из таких действий является предъявление поддельного или принадлежащего другому лицу документа, направление на экзамен вместо себя другого лица.

На основании пункта 6.4 Правил, при выявлении Государственным экзаменационным центром случаев допущения абитуриентом действий, указанных в пункте 6.4 данных Правил, его конкурсные (экзаменационные) результаты аннулируются. Данное решение может быть обжаловано в административном порядке или в суде.

В статье 181 Кодекса Азербайджанской Республики об административных проступках (далее – Кодекс об административных проступках) установлена ответственность за конкретные деяния, признанные нарушением законодательства об образовании. Однако в данной статье в числе деяний, образующих административную ответственность, не предусмотрено нарушение правил проведения экзаменов, в том числе участие в экзамене вместо другого лица, или направление на экзамен вместо себя другого лица.

Таким образом, хотя Правилами запрещено предъявление поддельного или принадлежащего другому лицу документа, направление на экзамен вместо себя другого лица, тем не менее в Кодексе об административных проступках отмеченные деяния не предусмотрены в качестве административного проступка.

Пленум Конституционного суда подчеркивает, что карты ответов, предоставляемые для заполнения лицам, участвующим в качестве абитуриентов во вступительных экзаменах в высшие или средние специальные учебные заведения, проводимых Государственным экзаменационным центром, являются официальным документом, предоставляющим права, форма которого ежегодно утверждается на основании технического поручения, который ежегодно составляется и кодируется на имя каждого абитуриента и представляет собой пустой бланк.

В результате заполнения карточки ответов соответствующим абитуриентом с целью дачи ответов на вопросы, изложенные в представленном вопроснике, определяется уровень знаний данного абитуриента, в результате чего он, получает право на обучение в высшем или средне-специальном учебном заведении.

Заполнение карточки ответов не соответствующим абитуриентом, а другим лицом, должно характеризоваться как подделка

официального документа, предоставляющего права. Так, при заполнении карточки ответов другим лицом в карточке ответов отражается уровень знаний не соответствующего абитуриента, а лица, участвовавшего вместо него на экзамене, что, по сути, означает подделку карточки ответов.

С другой стороны, во второй таблице карты ответов имеется графа «внесите свои данные, прочтите и подпишите декларацию», в которую абитуриентом лично вносятся его фамилия, имя, отчество, место и число, месяц, год рождения, название среднего образовательного учреждения, адрес местожительства, серия и номер документа, удостоверяющего личность, после чего проставляется подпись под декларацией следующего содержания: «своей подписью подтверждаю, что являюсь лицом, фамилия, имя, отчество, серия и номер документа, удостоверяющего личность которого указаны в настоящем документе, в противном случае буду нести установленную законом ответственность», указанной в данном пункте. В этом контексте лицо, участвующее в экзамене вместо другого лица, незаконно внося в карту ответов данные другого лица от имени последнего, и проставляя подпись вместо этого абитуриента, совершает подделку официального документа, предоставляющего права.

Целью лица при совершении данного деяния является обеспечение приема другого лица в высшее или среднее специальное учебное заведение и изменение, таким образом, его правового статуса противоправным путем, то есть с использованием подделанной им карты ответов. Подобное поведение лица наносит ущерб отношениям в сфере управления, причиняет вред общественным, а также личным интересам. Так, лицо, направившее на экзамен вместо себя другое лицо, ведет несправедливую и противозаконную конкуренцию с другими абитуриентами, в конечном итоге нарушает их права. Вместе с тем, подобные деяния препятствуют процессу подготовки специалистов полезных для развивающегося современного общества, ставят под сомнение доверие обеспеченным государством принципу социальной справедливости и научным ценностям. В то время, как цель организованных экзаменов заключается в определении уровня

знаний абитуриентов, распределение их согласно достигнутым результатам, и размещении в соответствующих высших или средних специальных учебных заведениях.

На основании статьи 26.1 Закона Азербайджанской Республики «Об образовании», прием студентов в высшие и средние специальные учебные заведения осуществляется по конкурсу, за исключением предусмотренных статьями 26.5 и 26.5-3 данного Закона случаев, путем полного обеспечения права граждан на образование, на основании свободного выбора специальности и образовательного учреждения наиболее способными и подготовленными абитуриентами, усвоившими образовательные программы согласно соответствующему уровню образования.

В соответствии с частью II статьи 72 Конституции, определяющей основы обязанностей граждан, каждый должен соблюдать Конституцию и законы Азербайджанской Республики, уважать права и свободы других лиц, выполнять установленные законом другие обязанности,

В этом контексте, Пленум Конституционного суда считает, что совершая то иное действие, каждый обязан подумать о том, не нарушает ли данное действие охраняемые законом права других лиц, а также требования закона, и осознать связанную с этим ответственность.

Учитывая вышеизложенное, Пленум Конституционного суда приходит к следующим выводам:

-- предусмотренная в статье 320.1 Уголовного кодекса, подделка удостоверения или иного официального документа, предоставляя целям их использования, подразумевает совершение таких незаконных действий в отношении официального документа и с такими документами, в результате которых меняется правовой статус владельца или пользователя данного документа, он необоснованно и незаконно обретает то или иное право, или освобождается от обязанности, а также получает определенные преимущества, льготы, привелегии при осуществлении прав или исполнении обязанностей;

-- незаконное внесение лицом данных от имени другого лица в официальный документ, предоставляющий право на поступ-

ление в высшее или среднее специальное учебное заведение, подписание его вместо последнего и пр. действия должны признаваться как подделка официального документа и квалифицироваться по статье 320.1 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики.

Руководствуясь частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 60, 62, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики «О Конституционном суде», Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики,

ПОСТАНОВИЛ:

1. Предусмотренная в статье 320.1 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики, подделка удостоверения или иного официального документа, предоставляющего права или освобождающего от обязанностей, в целях их использования подразумевает совершение таких незаконных действий в отношении официального документа и с такими документами, в результате которых меняется правовой статус владельца или пользователя данного документа, он необоснованно и незаконно обретает то или иное право, или освобождается от обязанности, а также получает определенные преимущества, льготы, привилегии при осуществлении прав или исполнении обязанностей;

2. Незаконное внесение лицом данных от имени другого лица в официальный документ, предоставляющий право на поступление в высшее или среднее специальное учебное заведение, подписание его вместо последнего и пр. действия должны признаваться как подделка официального документа и квалифицироваться по статье 320.1 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики.

3. Постановление вступает в силу со дня опубликования.

4. Постановление опубликовать в газетах «Азербайджан», «Республика», «Халг газети», «Бакинский рабочий» и «Вестнике Конституционного суда Азербайджанской Республики».

5. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN Q Ə R A R I

“Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli Qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair

4 dekabr 2019-cu il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Sədabə Həsənova, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze (məruzəçi-hakim), Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin, sorğuverən orqanın nümayəndəsi Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının Qanunvericilik və hüquq siyasəti şöbəsinin müdiri Gündüz Kərimovun, cavabverən orqanın nümayəndələri Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Hüquq siyasəti və dövlət quruculuğu komitəsinin sədri Əli Hüseynli və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının rəhbəri Səfa Mirzəyevin, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Konstitusiya hüququ kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Nəsib Şükürovun iştirakı ilə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin III hissəsinin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sorğusu əsasında konstitusiya məhkəmə icraatı qaydasında “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli Qərarının

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim R.Qvaladzenin məruzəsini, tərəflərin nümayəndələrinin çıxışlarını və ekspertin rəyini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ :

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə sorğu ilə müraciət edərək “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli Qərarının Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981–ci maddəsinin I hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasını məqsədmüvafiq hesab etmişdir.

Sorğuda göstərilmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarının 99 səs çoxluğu ilə “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Qərar qəbul edilmişdir.

Həmin Qərar ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidentindən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981–ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin buraxılması və növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi xahiş edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti hesab etmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Qərarı üzrə yekun qərar qəbul etməzdən əvvəl hazırkı şəraitdə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin buraxılmasının Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981–ci maddəsinə uyğunluğuna dair Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin mövqeyinin öyrənilməsi zəruridir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sorğusu ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakıları qeyd edir.

Sorğudan və ona əlavə edilmiş sənədlərdən göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi

haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” 2019-cu il 2 dekabr tarixli 1717-VQR nömrəli Qərar qəbul etmişdir.

Həmin Qərara əsasən, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarının mütləq əksəriyyəti hesab etmişdir ki, Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən köklü islahatların daha da sürətləndirilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin də fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə, səmərəliliyinin artırılmasına, yenilənməsinə, ölkənin dinamik inkişafı və hərtərəfli dərin islahatlar strategiyasına uyğunlaşdırılmasına ehtiyac duyulur. Qərarla həmçinin qeyd edilmişdir ki, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi ölkədə həyata keçirilən islahatların genişləndirilməsi və dərinləşdirilməsi prosesindən kənar qalmamalıdır. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarının mütləq əksəriyyəti belə vəziyyətdə parlament fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin mümkün olmayacağı qənaətinə gəlmiş və növbədənkənar seçkilərin keçirilməsinin zəruri olduğunu bildirmişdir.

Sorğuda qaldırılan məsələnin həlli üçün Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının bəzi normalarına diqqət yetirilməsini vacib hesab edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 81-ci maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasında qanunvericilik hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 82-ci maddəsinə müvafiq olaraq, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 125 deputatdan ibarətdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 84-cü maddəsinin I hissəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin hər çağırışının səlahiyyət müddəti 5 ildir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981-ci maddəsinin I hissəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin eyni çağırışı bir il ərzində iki dəfə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə etimadsızlıq göstərdikdə və ya Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin və Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı İdarə Heyətinin kollegial fəaliyyəti üçün zəruri olan sayda üzvlüyə namizədləri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən iki dəfə təqdim edildikdən sonra, qanunla müəyyən edilmiş müddətdə təyin

etmədikdə, habelə bu Konstitusiyanın 94-cü və 95-ci maddələrində, 96-cı maddəsinin II, III, IV və V hissələrində, 97-ci maddəsində göstərilən vəzifələrini aradan qaldırıla bilməyən səbəblər üzündən icra etmədikdə, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisini buraxır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu məsələnin həlli üçün Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981–ci maddəsinin I hissəsində nəzərdə tutulan “vəzifələrini aradan qaldırıla bilməyən səbəblər üzündən icra etmədikdə” müddəasının yaranmış vəziyyətə uyğun açıqlanmasını zəruri hesab edir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi hakimiyyətin bölünməsi prinsipinə əsasən qanunvericilik hakimiyyətini həyata keçirdiyi üçün əsas vəzifəsi qanunların və qərarların qəbul edilməsidir və onun müəyyən etdiyi ümumi qaydalar, habelə həll etdiyi məsələlər Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü və 95-ci maddələrində təsbit edilmişdir.

Müasir demokratik cəmiyyət üçün parlamentin fəallığı böyük əhəmiyyət kəsb edir. Qabaqcıl və mütərəqqi hüquqi aktların qəbul edilməsi ölkədə ictimai münasibətlərin ədalət və hüququn aliliyi əsasında tənzimlənməsini təmin edir. Bu baxımdan, qanunvericinin üzərinə düşən vəzifələrin məhz ölkənin sürətli inkişafına cavab verəcək şəkildə həyata keçirilməsi vacibdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981–ci maddəsində təsbit edilmiş “vəzifələrini aradan qaldırıla bilməyən səbəblər üzündən icra etmədikdə” müddəası ilə bağlı qeyd edir ki, aradan qaldırıla bilməyən səbəblər dedikdə, parlamentin mövcud tərkibdə vəzifələrinin icra edilməsini qeyri-mümkün edən səbəblər başa düşülür. Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə ona verilmiş səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi ilə bağlı fəaliyyətini obyektiv qiymətləndirməklə öz işini davam etdirib-etdirməməsinin mümkünlüyünə dair qərar qəbul edə bilər.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli Qərarından da görüldüyü kimi, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarının mütləq əksəriyyəti parlament fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin mümkünsüzlüyü barədə qəti mövqe ortaya qoymuşdur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarının mütləq əksəriyyətinin parlamentin öz səlahiyyətlərini artıq həyata keçirə bilməməsi barədə qəti mövqeyinin formalaşmasını nəzərə alaraq hesab edir ki, “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli Qərarı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin buraxılması üçün Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981-ci maddəsinin I hissəsində müəyyən edilmiş əsası yaradır.

Belə olan halda Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli 1717-VQR nömrəli Qərarı əsasında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin buraxılması Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981-ci maddəsinə uyğundur.

Həmçinin qeyd edilməlidir ki, parlament buraxıldıqda qanunvericilik hakimiyyətinin fasiləsiz fəaliyyətinin təmin edilməsi, növbədənənar parlament seçkilərinin keçirilməsi zamanı parlamentin səlahiyyətlərinin müəyyən dərəcədə saxlanılması zəruridir.

Bununla bağlı qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 111-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Azərbaycan Respublikası ərazisinin müəyyən hissəsi faktik işğal olunduqda, xarici dövlət və ya dövlətlər Azərbaycan Respublikasına müharibə elan etdikdə, Azərbaycan Respublikasına qarşı real silahlı hücum təhlükəsi yarandıqda, Azərbaycan Respublikasının ərazisi blokadaya alındıqda, habelə blokada üçün real təhlükə olduqda Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində və ayrı-ayrı yerlərində hərbi vəziyyət elan edir və bu barədə qəbul etdiyi fərmanı 24 saat müddətində Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin təsdiqinə verir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 112-ci maddəsinə görə isə, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti təbii fəlakətlər, epidemiyalar, epizootiyalar, böyük ekoloji və başqa qəzalar baş

verdikdə, habelə Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün pozulmasına, dövlətə qarşı qiyama və ya dövlət çevrilişinə yönəldilən hərəkətlər edildikdə, zorakılıqla müşayiət olunan kütləvi iğtişaşlar yarandıqda, vətəndaşların həyatı və təhlükəsizliyi yaxud dövlət təsisatlarının normal fəaliyyəti üçün qorxu törədən digər münaqişələr meydana gəldikdə Azərbaycan Respublikasının ayrı-ayrı yerlərində fəvqəladə vəziyyət tətbiq edir və bu barədə qəbul etdiyi fərmanı 24 saat müddətində Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin təsdiqinə verir.

Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin fəaliyyəti dövlətin, cəmiyyətin və insanların qorunması üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin hərbi və fəvqəladə vəziyyətin elan edilməsi barədə Fərmanlarının təsdiq olunması və s. bu kimi həyati əhəmiyyətli funksiyaların həyata keçirilməsi ilə də bağlıdır. Buna görə həmin funksiyaların icrası ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin səlahiyyətlərinin parlamentin yeni tərkibi formalaşanaqəd saxlanılması zəruri hesab edilməlidir.

Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərlə, habelə bir sıra beynəlxalq təşəbbüslərlə bağlı müxtəlif beynəlxalq parlamentlərarası əməkdaşlıq qurumlarının fəaliyyətində iştirak edirlər. Bu səbəbdən parlament buraxıldıqdan sonra da həmin səlahiyyətlərin müvəqqəti saxlanılması zəruri hesab edilir.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin yeni çağırışı fəaliyyətə başlayanadək müstəsna olaraq Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 111-ci və 112-ci maddələrində, 95-ci maddəsinin I hissəsinin 16-cı və 17-ci bəndlərində nəzərdə tutulmuş səlahiyyətlərin, habelə beynəlxalq təşkilatlarda təmsilçilik funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün V çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin müvafiq səlahiyyətlərinin saxlanılması zəruridir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

– “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənkenar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli 1717-VQR nömrəli

Qərarı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981-ci maddəsinin I hissəsinə uyğun hesab edilməlidir;

– “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli 1717-VQR nömrəli Qərarı əsasında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən buraxılması Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981-ci maddəsinə uyğun hesab edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin III hissəsinin 1-ci bəndini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 52, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

Q Ə R A R A A L D I :

1. “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli 1717-VQR nömrəli Qərarı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981-ci maddəsinin I hissəsinə uyğun hesab edilsin.

2. “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli 1717-VQR nömrəli Qərarı əsasında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən buraxılması Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981-ci maddəsinə uyğun hesab edilsin.

3. Qərar elan edildiyi andan qüvvəyə minir.

4. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində, “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

ИМЕНЕМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

**О проверке соответствия Постановления Милли Меджлиса
Азербайджанской Республики “Об обращении к
Президенту Азербайджанской Республики в связи с
назначением внеочередных выборов в Милли Меджлис
Азербайджанской Республики” от 2 декабря 2019 года
Конституции Азербайджанской Республики**

4 декабря 2019 года

город Баку

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой, Судабы Гасановой, Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе (судья-докладчик), Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева, с участием секретаря суда Фараида Алиева, представителя запрашивающего органа – заведующего Отделом законодательства и правовой политики Администрации Президента Азербайджанской Республики Гюндуза Керимова, представителей отвечающего органа – председателя Комитета Милли Меджлиса Азербайджанской Республики по правовой политике и государственному строительству Али Гусейнли и руководителя Аппарата Милли Меджлиса Азербайджанской Республики Сафы Мирзоева,

эксперта – доцента кафедры конституционного права юридического факультета Бакинского государственного университета, доктора философии по праву Насиба Шукюрова,

в соответствии с пунктом 1 части III статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики на основе запроса Президента Азербайджанской Республики рассмотрел в порядке конститу-

ционного судопроизводства конституционное дело о проверке соответствия Постановления Милли Меджлиса Азербайджанской Республики “Об обращении к Президенту Азербайджанской Республики в связи с назначением внеочередных выборов в Милли Меджлис Азербайджанской Республики” от 2 декабря 2019 года Конституции Азербайджанской Республики.

Заслушав доклад судьи Р.Гваладзе по делу, выступления представителей сторон и мнение эксперта, изучив и обсудив материалы дела, пленум Конституционного суда

У С Т А Н О В И Л :

Президент Азербайджанской Республики, обратившись с запросом в Конституционный суд Азербайджанской Республики, признал целесообразной проверку соответствия Постановления Милли Меджлиса Азербайджанской Республики “Об обращении к Президенту Азербайджанской Республики в связи с назначением внеочередных выборов в Милли Меджлис Азербайджанской Республики” от 2 декабря 2019 года части I статьи 981 Конституции Азербайджанской Республики.

В запросе указано, что большинством в 99 голосов депутатов Милли Меджлиса Азербайджанской Республики было принято Постановление “Об обращении к Президенту Азербайджанской Республики в связи с назначением внеочередных выборов в Милли Меджлис Азербайджанской Республики”.

Данным Постановлением выражается просьба к Президенту Азербайджанской Республики о роспуске Милли Меджлиса Азербайджанской Республики и назначении внеочередных выборов на основании статьи 981 Конституции Азербайджанской Республики.

Президент Азербайджанской Республики признал необходимым до принятия окончательного решения по Постановлению Милли Меджлиса Азербайджанской Республики изучить позицию Конституционного суда Азербайджанской Республики относительно соответствия в нынешних условиях роспуска Милли Меджлиса Азербайджанской Республики статье 981 Конституции Азербайджанской Республики.

В связи с запросом Президента Азербайджанской Республики Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики отмечает следующее.

Как видно из запроса и приложенных к нему документов, Милли Меджлис Азербайджанской Республики принял Постановление “Об обращении к Президенту Азербайджанской Республики в связи с назначением внеочередных выборов в Милли Меджлис Азербайджанской Республики” от 2 декабря 2019 года номер 1717-VQR.

Согласно данному Постановлению, абсолютное большинство депутатов Милли Меджлиса Азербайджанской Республики признало, что для дальнейшего ускорения осуществляемых в Азербайджанской Республике коренных реформ ощущается необходимость в усовершенствовании также деятельности Милли Меджлиса Азербайджанской Республики, повышении ее эффективности, обновлении, приведении в соответствие с динамичным развитием страны и стратегией всесторонних глубоких реформ. В Постановлении также отмечается, что Милли Меджлис Азербайджанской Республики не должен оставаться в стороне от процесса расширения и углубления осуществляемых в стране реформ. Абсолютное большинство депутатов Милли Меджлиса Азербайджанской Республики пришло к выводу о невозможности осуществления деятельности парламента в данной ситуации и заявило о необходимости проведения внеочередных выборов.

Для решения вопроса, поднятого в запросе, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики считает важным обратить внимание на некоторые нормы Конституции Азербайджанской Республики.

Согласно статье 81 Конституции Азербайджанской Республики, законодательную власть в Азербайджанской Республике осуществляет Милли Меджлис Азербайджанской Республики.

В соответствии со статьей 82 Конституции Азербайджанской Республики, Милли Меджлис Азербайджанской Республики состоит из 125 депутатов.

В соответствии с частью I статьи 84 Конституции Азербайджанской Республики, срок полномочий каждого созы-

ва Милли Меджлиса Азербайджанской Республики составляет 5 лет.

На основании части I статьи 981 Конституции Азербайджанской Республики, если один и тот же созыв Милли Меджлиса Азербайджанской Республики дважды в течение года выразит недоверие Кабинету Министров Азербайджанской Республики или не назначит в установленный законом срок после двукратного представления Президентом Азербайджанской Республики необходимое число кандидатов для коллегиальной деятельности Конституционного суда Азербайджанской Республики, Верховного суда Азербайджанской Республики и Правления Центрального банка Азербайджанской Республики, а также по неустрашимым причинам не выполняет свои обязанности, указанные в статьях 94 и 95, частях II, III, IV и V статьи 96, статье 97 настоящей Конституции, Президент Азербайджанской Республики распускает Милли Меджлис Азербайджанской Республики.

Для решения вопроса Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики считает необходимым раскрыть в соответствии со сложившейся ситуацией положение “по неустрашимым причинам не выполняет свои обязанности”, предусмотренное в части I статьи 981 Конституции Азербайджанской Республики.

Милли Меджлис Азербайджанской Республики на основании принципа разделения властей осуществляет законодательную власть, поэтому его основная задача заключается в принятии законов и постановлений, а устанавливаемые им общие правила, а также решаемые вопросы закреплены в статьях 94 и 95 Конституции Азербайджанской Республики.

Для современного демократического общества активность парламента представляет большое значение. Принятие передовых и прогрессивных правовых актов обеспечивает регулирование общественных отношений в стране на основе справедливости и верховенства права. В этом контексте важно, чтобы законодатель осуществлял возложенные на него обязанности именно в форме, отвечающей динамичному развитию страны.

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики отмечает в связи с положением “по неустрашимым причи-

нам не выполняет свои обязанности”, закрепленным в статье 981 Конституции Азербайджанской Республики, что под неустранимыми причинами подразумеваются причины, не позволяющие нынешнему составу парламента исполнять свои обязанности. В этом смысле Милли Меджлис Азербайджанской Республики, объективно оценивая свою деятельность, связанную с осуществлением полномочий, предоставленных Конституцией Азербайджанской Республики, может принять решение о возможности или невозможности продолжения своей работы.

Как видно из Постановления Милли Меджлиса Азербайджанской Республики от 2 декабря 2019 года, абсолютное большинство депутатов Милли Меджлиса Азербайджанской Республики высказало решительную позицию относительно невозможности осуществления парламентской деятельности.

Учитывая формирование у абсолютного большинства депутатов решительной позиции относительно невозможности осуществления парламентом своих полномочий, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики считает, что Постановление Милли Меджлиса Азербайджанской Республики “Об обращении к Президенту Азербайджанской Республики в связи с назначением внеочередных выборов в Милли Меджлис Азербайджанской Республики” от 2 декабря 2019 года создает установленное в части I статьи 981 Конституции Азербайджанской Республики основание для роспуска Президентом Азербайджанской Республики Милли Меджлиса Азербайджанской Республики.

Поэтому Пленум Конституционного суда считает, что роспуск Милли Меджлиса Азербайджанской Республики на основании Постановления Милли Меджлиса Азербайджанской Республики “Об обращении к Президенту Азербайджанской Республики в связи с назначением внеочередных выборов в Милли Меджлис Азербайджанской Республики” от 2 декабря 2019 года номер 1717-VQR соответствует статье 981 Конституции Азербайджанской Республики.

Следует также отметить, что при роспуске парламента необходимо обеспечить непрерывную деятельность законода-

тельной власти, сохранить в определенной степени полномочия парламента в ходе проведения внеочередных парламентских выборов.

В связи с этим надо отметить, что на основании статьи 111 Конституции Азербайджанской Республики, при фактической оккупации определенной части территории Азербайджанской Республики, объявлении иностранным государством или же иностранными государствами войны Азербайджанской Республике, возникновении реальной опасности вооруженного нападения на Азербайджанскую Республику, блокаде территории Азербайджанской Республики, а также при наличии реальной угрозы такой блокады Президент Азербайджанской Республики объявляет на всей территории Азербайджанской Республики или в отдельных ее местностях военное положение и в течение 24 часов представляет принятый им соответствующий указ на утверждение Милли Меджлиса Азербайджанской Республики.

Согласно статье 112 Конституции Азербайджанской Республики, при стихийных бедствиях, эпидемиях, эпизоотиях, крупных экологических и иных катастрофах, а также совершении действий, направленных на нарушение территориальной целостности Азербайджанской Республики, мятеж против государства или государственный переворот, при массовых беспорядках, сопровождающихся насилием, при возникновении других конфликтов, создающих угрозу жизни и безопасности граждан либо для нормальной деятельности государственных институтов, Президент Азербайджанской Республики вводит в отдельных местностях Азербайджанской Республики чрезвычайное положение и в течение 24 часов представляет принятый им соответствующий указ на утверждение Милли Меджлиса Азербайджанской Республики.

Как видно, деятельность Милли Меджлиса Азербайджанской Республики связана также с утверждением указов Президента Азербайджанской Республики об объявлении военного и чрезвычайного положения для защиты государства, общества и людей и осуществлением других жизненно важных функций. Поэтому для исполнения данных функций следует признать необходимым сохранение полномочий Милли Меджлиса

Азербайджанской Республики до формирования нового состава парламента.

Одновременно депутаты Милли Меджлиса Азербайджанской Республики принимают участие в работе международных структур по межпарламентскому сотрудничеству в связи с обязательствами, вытекающими из международных договоров, стороной которых является Азербайджанская Республика, а также рядом международных инициатив. Поэтому после роспуска парламента признается необходимым временное сохранение данных полномочий.

Учитывая вышеотмеченное, Пленум Конституционного суда считает, что до начала деятельности Милли Меджлиса Азербайджанской Республики нового созыва в виде исключения необходимо сохранить соответствующие полномочия Милли Меджлиса Азербайджанской Республики V созыва для осуществления полномочий, предусмотренных в статьях 111 и 112, пунктах 16 и 17 части I статьи 95 Конституции Азербайджанской Республики, а также представительских функций в международных организациях.

Учитывая вышеуказанное, Пленум Конституционного суда приходит к следующим выводам:

- Постановление Милли Меджлиса Азербайджанской Республики “Об обращении к Президенту Азербайджанской Республики в связи с назначением внеочередных выборов в Милли Меджлис Азербайджанской Республики” от 2 декабря 2019 года номер 1717-VQR следует считать соответствующим части I статьи 981 Конституции Азербайджанской Республики;
- роспуск Президентом Азербайджанской Республики Милли Меджлиса Азербайджанской Республики на основании Постановления Милли Меджлиса Азербайджанской Республики “Об обращении к Президенту Азербайджанской Республики в связи с назначением внеочередных выборов в Милли Меджлис Азербайджанской Республики” от 2 декабря 2019 года номер 1717-VQR следует считать соответствующим статье 981 Конституции Азербайджанской Республики.

Руководствуясь пунктом 1 части III статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 52, 62, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном

суде”, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

ПОСТАНОВИЛ:

1. Постановление Милли Меджлиса Азербайджанской Республики “Об обращении к Президенту Азербайджанской Республики в связи с назначением внеочередных выборов в Милли Меджлис Азербайджанской Республики” от 2 декабря 2019 года номер 1717-VQR считать соответствующим части I статьи 981 Конституции Азербайджанской Республики;

2. Роспуск Президентом Азербайджанской Республики Милли Меджлиса Азербайджанской Республики на основании Постановления Милли Меджлиса Азербайджанской Республики “Об обращении к Президенту Азербайджанской Республики в связи с назначением внеочередных выборов в Милли Меджлис Азербайджанской Республики” от 2 декабря 2019 года номер 1717-VQR считать соответствующим статье 981 Конституции Азербайджанской Республики.

3. Постановление вступает в силу со дня обнародования.

4. Постановление опубликовать в газетах “Азербайджан”, “Республика”, “Халггазети”, “Бакинский рабочий” и “Вестнике Конституционного суда Азербайджанской Республики”.

5. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни один органом или лицом.

Fərhad ABDULLAYEV

Azərbaycan Respublikası
Konstitusiyaya Məhkəməsinin Sədri

**AZƏRBAYCANIN BÖYÜK, TARİXİ QƏLƏBƏSİNƏ
TƏSADÜF EDƏN AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
KONSTITUSİYASININ 25 İLİ TAMAM OLUR**

Bu Konstitusiyaya Azərbaycan xalqının keçdiyi tarixi inkişaf yolunun məntiqi nəticəsidir. Konstitusiyaya ölkəmizdə vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi, müstəqil dövlətçiliyimizin qorunub saxlanması, möhkəmləndirilməsi və demokratik dəyişikliklərin həyata keçirilməsi üçün hərtərəfli zəmin və şərait yaradır. Azərbaycanın tarixi keçmişini, bugünkü reallıqlarını və gələcək inkişaf perspektivlərini əks etdirməsi, ümumbəşəri və milli

dəyərlərə söykənməsi Konstitusiyamızı səciyyələndirən əsas cəhətlərdir.

Heydər ƏLİYEV
Azərbaycan xalqının ümummilli lideri

Universal dəyərlərə əsaslanan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası bu gün də böyük hüquqi, siyasi və ideoloji potensiala malikdir və Azərbaycan xalqının firavanlığına xidmət edir.

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bu gün Azərbaycan üçün tarixi bir gündür. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə 30 ilə yaxın davam edən Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi həm siyasi, həm də hərbi arenada Azərbaycanın şanlı qələbəsi ilə yekunlaşdı. Konstitusiyanın 25-ci ildönümünün Vətən Müharibəsində böyük qələbəmizə təsadüf etməsi bu tarixi daha da əlamətdar etdi.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri sayəsində formalaşan və inkişaf yoluna qədəm qoyan Azərbaycan Silahlı Qüvvələri bu gün Prezident, Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə öz şərəfli missiyasını uğurla icra edərək böyük qələbəyə imza atmışdır.

Qırx dörd gün sürən zəfər yürüşü ərzində ölkəmiz döyüş meydanında hər b tarixinə düşəcək böyük uğurlar əldə etmişdir. Bu müddət ərzində hər gün cəbhədən yaxşı xəbərlər gəlmişdir. Dağlıq Qarabağ bölgəsi və ona bitişik yeddi rayon üzərindəki beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərini bərpa etmək məqsədilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin 51-ci maddəsinə tam uyğun olaraq özünümüdafiə hüququnun həyata keçirilməsi nəticəsində işğal olunmuş torpaqlarımızın böyük hissəsi bu müddət ərzində işğalçılardan azad edilmişdir, 300-ə yaxın yaşayış məntəqəsi – şəhərlər, kəndlər işğalçılardan azad olunmuşdur. Bu gün böyük qürur və fəxarət hissi ilə deyə bilərik ki, Azərbaycanın şanlı bayrağı millətimizin mədəniyyət beşiyi olan Şuşa şəhərində dalğalanır.

Simvolik haldır ki, müstəqil dövlətimiz və xalqımız üçün taleyüklü əhəmiyyət kəsb edən Konstitusiyamızın qəbul edilməsinin

25 illik yubileyi Böyük Qələbəyə təsadüf edib. Çoxəsrlik dövlətçilik ənənələrimizə, milli və ümumbəşəri dəyərlərə söykənərək yaradılan bu Konstitusiya Azərbaycan xalqının keçdiyi inkişaf yolunun məntiqi nəticəsidir.

Hələ 1918-ci ildə Azərbaycan xalqı müsəlman Şərqiində ilk dəfə olaraq xalq cümhuriyyəti yaratmış, özünün demokratik dəyərlərə, insan hüquq və azadlıqlarına sadıqlığını bəyan etmişdi. Azərbaycanın indiki Konstitusiyası isə xalqımızın müstəqil, azad, demokratik dövlət qurmaq və dünya birliyində layiqli yer tutmaq istəyini, sülhə, tərəqqiyə, bəşəriyyətin sivil inkişafına öz töhfəsini vermək əzmini və iradəsini nümayiş etdirir. Konstitusiyamız ümumbəşəri dəyərlərə və mütərəqqi milli ənənələrə söykənərək, bu günün reallıqlarını, dövlətin, cəmiyyətin inkişaf perspektivlərini əks etdirir.

1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi – referendum yolu ilə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının qəbul edilməsi Azərbaycanın dövlətçilik tarixində mühüm hadisə olmuş, ölkəmizdə müasir dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu üçün böyük yol açmış, insan hüquqlarının və azadlıqlarının həyata keçirilməsinə zəmin yaratmaqla ölkə həyatının bütün sahələrinin inkişafına təkan vermişdir.

Müasir müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə hazırlanaraq 25 il bundan əvvəl qəbul edilmiş bu ümumxalq əhəmiyyətli sənəd, sözün əsl mənasında, ölkənin Əsas Qanununa çevrilərək dövlət və cəmiyyət həyatının bütün sahələrini əhatə edən genişmiqyaslı qanunvericilik və institusional islahatların əsası kimi çıxış etmişdir.

Bir qayda olaraq, müstəqillik əldə edən və demokratik inkişaf yoluna qədəm qoyan dövlətlərdə yeni konstitusiyanın qəbulu zərurətə çevrilir. Belə ki, müasir demokratik dövlətlərdə konstitusiya dövlətin bütövlükdə hüquq sisteminin əsasını təşkil edir, cəmiyyətdə hüquq düşüncəsinə və hüquqi-siyasi münasibətlər sistemində əhəmiyyətli təsir göstərir. Ölkədə siyasi sabitliyin, ictimai sülhün, bəzi hallarda hətta milli barışıqın qarantı kimi çıxış edən konstitusiyalar şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlət arasındakı münasibətlərin hüquqi çərçivələrini, dövlət quruluşunun əsaslarını, siyasi sistemin təşkili prinsiplərini, hakimiyyət orqanlarının təşkilini, səlahiyyətlərini və fəaliyyət qaydalarını müəyyənləşdirir,

şəxsiyyətin statusunu, insan hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı ilə bağlı mühüm məsələləri tənzimləyir. Dövlət quruluşunun başlıca prinsiplərini müəyyən etməklə yanaşı, konstitusiyalar həm də cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələrinə dövlətin müdaxiləsinin meyarlarını və belə müdaxilənin yol verilə bilən hədlərini dəqiqləşdirir, bu sahədə dövlət siyasətinin ümumi istiqamətlərini müəyyən edir.

Azərbaycan konstitusionalizminin tarixinə nəzər saldıqda, görürük ki, Azərbaycanın Konstitusiyasının ilk qəbulu məhz SSRİ dövrünə təsadüf edir. 1921-ci il may ayının 19-da I Ümum-azərbaycan Qurultayı tərəfindən 1918-ci il RSFSR Konstitusiyasının əsasında hazırlanmış Azərbaycan SSR-in Konstitusiyası qəbul olunmuşdur. Bu, ümumilikdə, Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin bir mərhələsidir və burada bir çox hüquq və azadlıqlar da öz əksini tapmışdı, mərkəzi dövlət – hakimiyyət orqanlarının təşkili və fəaliyyətinin əsasları müəyyən olunmuşdu.

Azərbaycanın sayca ikinci Konstitusiyası 1927-ci ilin mart ayında qəbul olunmuşdur. Həmin Konstitusiyada 1921-ci ilin Əsas Qanunundan ciddi şəkildə fərqlənən məsələlər yox idi. Bu Konstitusiya daha çox sovet hakimiyyətinin əsaslarını təsbit edən Əsas Qanun kimi yadda qalmışdır.

Daha sonra 1936-cı ildə SSRİ Konstitusiyasının qəbulu 1937-ci ildə Azərbaycan SSR-in sayca üçüncü Konstitusiyasının qəbul olunmasına gətirib çıxardı. SSRİ Konstitusiyasına müvafiq olaraq 1937-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan SSR-in Konstitusiyasında bir sıra yeniliklər nəzərə çarpırdı. İlk dəfə olaraq vətəndaşlıq hüququ, vətəndaşların sosial-iqtisadi hüquqları, Konstitusiya dəyişikliklərinin edilməsi ilə bağlı bir çox müddəalar öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan SSR-in sayca dördüncü Konstitusiyası 1978-ci il aprelin 21-də 1977-ci ilin SSRİ Konstitusiyası əsasında qəbul edilmişdir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, bu Konstitusiyanın qəbul olunmasında ulu öndər Heydər Əliyevin müstəsna rolu olmuşdu. Məhz Ümummilli lider Heydər Əliyevin tələbi ilə 1978-ci il Konstitusiyasında dövlət dili kimi Azərbaycan dili təsbit edildi. Bu Konstitusiyada, həmçinin Dağlıq Qarabağ və onun orqanlarının hüquqi statusu “Yerli dövlət hakimiyyəti orqanları” fəslinin içərisində verilmişdi, yəni ona ayrıca – xüsusi önəm verilmirdi. Hansı ki, əvvəlki konstitusiyalarda buna ayrıca fəsil hər

olunmuşdu. Bu da, təbii ki, Ulu Öndərin Azərbaycan xalqı və dövləti qarşısındakı tarixi xidmətlərindən biri idi.

Müasir dövrə nəzər saldıqda isə görürük ki, 1991-ci ildə Sovet İttifaqının dağılması nəticəsində dövlət müstəqilliyini elan edən Azərbaycan Respublikasının qarşısında bu müstəqilliyi qoruyub saxlamaq, dövlətçiliyimizi inkişaf etdirmək, demokratik islahatlar aparmaq kimi mühüm vəzifələr dururdu. Lakin ölkədə hökm sürən ictimai-siyasi qeyri-sabitlik nəticəsində Azərbaycan vətəndaş qarşıdurması astanasına gəlmiş, milli dövlətçiliyimiz məhv olmaq təhlükəsi ilə qarşılaşmışdı. Məhz belə bir çətin məqamda xalqın təkidi ilə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin əsasını qoydu. Ulu Öndər xalqı müstəqil Azərbaycan və azərbaycançılıq ideyaları ətrafında birləşdirməklə özünün tarixi missiyasını yerinə yetirdi və dövlətçiliyimizin tarixi səhifələrini yazdı.

Belə ki, qeyd olunduğu kimi, həmin illərdə ölkədə yaşanan siyasi destabillik, dövlət idarəçiliyindəki xaos və dərəbəylik, Konstitusiya yaradıcılığı sahəsindəki çalışmalara da təsir edərək bu mühüm prosesə ətalət və durğunluq gətirmişdi. 1991-ci il fevralın 19-da Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin qərarı ilə yeni Konstitusiyanın hazırlanması məqsədilə yaradılmış 74 nəfərdən ibarət işçi komissiyasının fəaliyyəti gözlənilən nəticəni vermədi.

Ümummilli lider Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra məhz onun təşəbbüsü ilə müstəqil Azərbaycanın yeni Konstitusiya layihəsinin hazırlanmasına başlanıldı. İşçi komissiyasının tərkibi Prezident tərəfindən parlamentə təqdim olunmuş və Milli Məclis 1995-ci il mayın 2-də müvafiq qərar qəbul etmişdi. Bu dəfə komissiya 33 nəfərdən ibarət idi və onun tərkibinə qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətinin nümayəndələri ilə yanaşı, ölkənin hüquq ictimaiyyətinin tanınmış simaları da daxil idilər. Layihənin işlənilib hazırlanmasına şəxsən dövlət başçısının özü rəhbərlik edirdi ki, bu da prosesin sürət və keyfiyyətinə müsbət təsirini göstərməyə bilməzdi.

Ölkədə ictimai-siyasi sabitlik bərqərar olunandan sonra həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət nəticəsində qanunçuluq və hüquq qaydası bərpa olundu. Bütün bunlar isə Azərbaycan xalqının və dövlətinin tarixində ilk milli Konstitusiyanın qəbul edilməsi üçün lazımi ictimai-siyasi şəraitin yaradılması ilə nəticələndi.

Nəhayət, Konstitusiyanın layihəsi ümumxalq müzakirəsi üçün 1995-ci il oktyabrın 15-də dərc edilmiş və 1995-ci il noyabrın 12-də keçirilmiş referendumda seçicilərin 94,8 faizi Konstitusiyanın qəbul edilməsinin lehinə səs vermişdir. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası 1995-ci il noyabrın 27-dən qüvvəyə minmişdir.

Ümummilli Liderin dərin zəkası sayəsində, ilk növbədə, dövlət idarəçiliyinin bütün sahələrinin mütərəqqi standartlara uyğunlaşdırılmasına, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması ilə bağlı davamlı demokratik islahatların həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. Müdrik şəxsiyyətin rəhbərliyi ilə hazırlanaraq ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilmiş müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası ölkənin gələcək inkişaf prioritetlərini müəyyənləşdirməklə yanaşı, insan hüquq və azadlıqlarının təminatını dövlətin ali məqsədi kimi ön plana çıxarmışdır.

Konstitusiyanın 12-ci maddəsinin I hissəsinə əsasən, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir. Əsas Qanunda əksini tapmış müddəaların üçdə birinin insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı olması da Ulu Öndərin ümumbəşəri dəyərlərə sadiqliyinin, onun daxili demokratizminin bariz təəcəssümüdür.

Ölkədə demokratik quruluşun və hüquqi dövlətin sarsılmaz təməlini qoyan, hüquqi islahatların aparılmasına zəmin yaradan Azərbaycanın yeni Əsas Qanunu humanizm və demokratiya prinsiplərini özündə ehtiva edərək dövlətçiliyimizin tərəqqisi üçün hərtərəfli özül yaratdı. Bu ali hüquqi sənəd dövlət və cəmiyyət həyatının bütün sahələrini əhatə edərək hüquqi dövlət ideyalarının inkişaf istiqamətlərini milli dəyərlərlə və müasir yanaşmalarla zəngin hala gətirmişdir. Burada hakimiyyətin yeganə mənbəyi kimi xalqın tanınması, ölkənin bütövlüyünün qorunması, hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipinə ciddi riayət olunması, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi Azərbaycan dövlətinin ali məqsədi kimi bəyan edilmişdir.

Konstitusiya dövlətin əsas vəzifələrini, Azərbaycan dövlətinin başqa dövlətlərlə münasibətini tənzimləyən prinsipləri özündə əks etdirməklə yanaşı, ali hakimiyyətin xalqa məxsus olduğunu göstərir, bu isə, öz növbəsində, Azərbaycanın məhz demokratik yolla

inkişafını nəzərdə tutur. Əsas Qanunda öz müqəddəratını sərbəst və müstəqil şəkildə müəyyənləşdirmək xalqımızın suveren hüququ kimi təsbit olunur.

Əsas Qanunun ən böyük fəslə olan üçüncü fəslə bütünlüklə əsas insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına həsr edilmiş, həmin fəsildə demokratik, hüquqi dövlətdə təmin edilməsi zəruri olan hüquq və azadlıqlar, onların reallaşdırılması mexanizmləri, habelə ayrı-ayrı hüquqların beynəlxalq standartlara müvafiq olaraq qanuni məhdudlaşdırılmasının yol verilən hədləri nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, Konstitusiyanın özündə nəzərdə tutulmuşdur ki, hüquqlar və azadlıqlar hər kəsin cəmiyyət və başqa şəxslər qarşısında məsuliyyətini və vəzifələrini də əhatə edir, digər tərəfdən hər kəsin hüquq və azadlıqları Konstitusiyada və qanunlarda müəyyən edilmiş əsaslarla, habelə digərlərinin hüquq və azadlıqları ilə məhdudlaşır. Şübhəsiz ki, demokratik cəmiyyətdə zəruri, qanunla müəyyən edilmiş və dövlətin beynəlxalq öhdəliklərinə uyğun tətbiq edilən məhdudlaşdırıcı tədbirlər insan hüquqlarının daha səmərəli təmin olunmasına, cəmiyyətin və millətin təhlükəsizliyinin qorunmasına xidmət edir.

Bununla yanaşı, Konstitusiyada təsbit olunmuş hüquqların real həyata keçirilməsinin mühüm mexanizmlərindən biri kimi çıxış edən, eyni zamanda, ayrıca hüquq və ya təminat kimi nəzərdə tutulan hüquq və azadlıqların məhkəmə təminatı Əsas Qanunda kifayət qədər geniş mənada ifadə olunmuşdur. Bu konstitusiya təminatı Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq hüquq sənədlərində əks olunan “ədalətli məhkəmə araşdırılması hüququ”nun bütün zəruri elementlərini özündə ehtiva edir. Sözügedən hüquq yalnız məhkəməyə müraciətlə məhdudlaşmır, habelə pozulmuş hüquqları və azadlıqları səmərəli bərpa etmək iqtidarında olan ədalət mühakiməsini də nəzərdə tutur.

Yuxarıda göstərilənlərə əsasən, əminliklə qeyd etmək olar ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının, onun bütün normalarının və müddələrinin özəyini məhz demokratik dəyərlərə əsaslanan hüquqi, sosial dövlət konsepsiyası, insan şəxsiyyətinə hörmət amili təşkil edir. Bu mənada, ölkə Konstitusiyası müstəqil dövlətimizin inkişafının əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirən hüquqi prinsipləri özündə ehtiva edən tarixi sənəd olaraq, Azərbaycan xalqının rifahına xidmət göstərən dövlət idarəetmə mexanizminin təməlinə çevrilmişdir.

Konstitusiya quruluşunun xüsusiyyətlərindən biri kimi iqtisadi fəaliyyət azadlığı, mülkiyyət növlərinin müxtəlifliyi və onların bərabər müdafiəsinə verilən təminat, hər bir şəxs üçün layiqli həyat şəraitinin və azad inkişafın təmin olunmasına istiqamətlənmiş sosial dövlət konsepsiyası ölkə Konstitusiyasında geniş əksini tapıb. Konstitusiya xalqın və hər bir vətəndaşın rifahının yüksəldilməsini, onun sosial müdafiəsi və layiqli həyat səviyyəsi qayğısına qalmağı dövlətin üzərinə vəzifə olaraq qoyur.

Konstitusiyada insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinin, ölkə vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsinin Azərbaycan dövlətinin ali məqsədi kimi müəyyənləşdirilməsi, dövlətin üzərinə hər kəsin hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat vermək vəzifəsinin qoyulması müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Bu o deməkdir ki, ölkə Konstitusiyası dövlətin hər hansı abstrakt maraqlara deyil, məhz vətəndaşların mənafelərinə, azad cəmiyyətin aparıcı qüvvəsi olan insanın maraqlarına xidmət etdiyini ən yüksək səviyyədə bəyan edir.

Konstitusiyanın normalarından irəli gələrək, respublikamızda beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında mükəmməl normativ hüquqi baza yaradılmış, milli qanunvericiliyimiz təkmilləşdirilmiş, ölkəmiz insan hüquqları ilə bağlı çoxsaylı beynəlxalq hüquq müqavilələrinə qoşulmuşdur. Həmin hüquqların səmərəli təminatı üçün mövcud qanunvericilik bazası beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmış, beynəlxalq müqavilələrin müddəalarının milli səviyyədə implementasiyası təmin olunmuşdur.

Konstitusiya normalarının həyata keçirilməsinin məntiqi nəticəsi kimi qısa müddət ərzində ölkədə demokratik, hüquqi dövlətin möhkəm təməli qoyulmuş, hüquq sistemində köklü dəyişikliklər həyata keçirilmişdir. Beynəlxalq təşkilatlar və ekspertlər tərəfindən yüksək qiymətləndirilən, insan hüquqlarının daha etibarlı təminatına xidmət edən, müasir tələblərə uyğun yeni qanunlar, o cümlədən “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında”, “Məhkəmələr və hakimlər haqqında”, “Prokurorluq haqqında”, “Polis haqqında” qanunlar, Mülki, Mülki-Prosessual, Cinayət, Cinayət-Prosessual və digər qanunlar və məcəllələr qəbul edilmişdir.

Qeyd olunduğu kimi, Konstitusiya prinsiplərinin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə ölkəmizdə genişmiqyaslı qanunvericilik və məhkəmə-hüquq islahatları aparılmış, həmin

islahatlar nəticəsində müstəqil məhkəmə hakimiyyətinin yaradılması üçün zəruri qanunvericilik bazası formalaşdırılmış, məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin və hakimlərin statusunun əsasları qanunvericilikdə təsbit edilməklə onların fəaliyyəti üçün zəruri şərait yaradılmış, məhkəmə icraatında demokratik prinsiplərin həyata keçirilməsini təmin etmək mümkün olmuşdur.

Məhkəmə-hüquq islahatları nəticəsində qanunun aliliyi, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının qorunması, cinayətkarlıqla mübarizənin səmərəsinin artırılması, hüquq-mühafizə orqanlarında xidmətin saf mənəviyyat əsasında qurulması təmin edilir.

Əsas Qanunda, həmçinin dövlətçilik tariximiz üçün səciyyəvi olmayan yeni institutun – konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanının yaradılması nəzərdə tutulmuşdu. Qeyd edilməlidir ki, hüquqi mədəniyyətin mühüm ünsürü olan konstitusiya nəzarəti konstitusiyaların mövcudluğu ilə əlaqədar olub, konstitusiya ilə təsbit olunmuş norma və prinsiplərin qorunması, o cümlədən insan və vətəndaşların konstitusiya hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi məqsədi daşıyır və bütövlükdə cəmiyyətə və onun inkişafı prosesinə keyfiyyət baxımından əhəmiyyətli təsir göstərir. Başqa sözlə desək, konstitusiya nəzarəti Konstitusiyanın aliliyinin təmin edilməsi və Konstitusiyada təsbit olunmuş insan hüquq və azadlıqlarının müdafiə olunması, qanunvericilik normalarının təfsiri vasitəsilə hüququn inkişafı və hüququn tətbiqi təcrübəsinin istiqamətləndirilməsi kimi əhəmiyyətli səlahiyyətləri ehtiva edir.

1995-ci il Konstitusiyasının digər mütərəqqi xüsusiyyətlərindən biri konstitusiya ədalət mühakiməsi institutu – Konstitusiya Məhkəməsinin yaradılması olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, Konstitusiya Məhkəməsi dövlət hakimiyyəti mexanizmində xüsusi yerə malikdir, hakimiyyətin digər qolları ilə qarşılıqlı əlaqə və təsirdə nüfuz etmək imkanları daha çoxdur, hətta hakimiyyət qolları arasında yaranan mübahisələrin həlli Konstitusiya Məhkəməsinin səlahiyyətinə aiddir. Bu onu ifadə edir ki, hakimiyyət bölgüsündə çəkindirmə və tarazlaşdırma mexanizmi və sistemində Konstitusiya Məhkəməsinin önəmli yeri var. Digər tərəfdən, bu qurum qanunların Konstitusiyaya uyğunluğunu yoxlamaqla, qanunlara şərh verməklə, hətta vətəndaşların birbaşa müraciəti əsasında bunu yerinə yetirməklə, bütövlükdə, Konstitusiyanın özünün aliliyini qoruyur.

Məlum olduğu kimi, konstitusiyaların başlıca hüquqi əlaməti onların sabitliyidir, başqa sözlə, Konstitusiya – məzmununun sabitliyi olan, uzunmüddətli fəaliyyət üçün nəzərdə tutulmuş aktdır. Konstitusiyanın sabitliyi qanunçuluq rejiminin sabitliyinin, dövlət hakimiyyətinin təşkili və həyata keçirilməsinin, şəxs, dövlət və cəmiyyət arasındakı münasibətlərin əsas şərtlərindəndir. Bununla belə, Konstitusiyanın sabitliyi heç də onun tamamilə dəyişilməzliyi demək deyildir, ictimai münasibətlərin inkişafı prosesi konstitusiyaların zərurət yarandıqda təkmilləşdirilməsini, onlara müəyyən əlavə və dəyişikliklərin edilməsini labüd edir. Belə ki, Konstitusiyanın qəbulu zamanı onun tənzimləmə predmetini təşkil edən ictimai münasibətlər və bu münasibətlərin tərkib hissəsi olan hüquqi, siyasi, sosial və iqtisadi vəziyyət zaman keçdikcə dəyişə bilər.

Bu baxımdan, hüququn müasir inkişaf tendensiyaları və ölkəmizin inkişaf etmiş və müasir ölkələrin ailəsinə fəal inteqrasiyası Azərbaycanda konstitusiya islahatlarının aparılmasını, Əsas Qanunun daha da təkmilləşdirilməsini zəruri etmişdi. Bu zərurətdən irəli gələrək 2002-ci il avqustun 24-də, 2009-cu il martın 18-də və 2016-cı il sentyabrın 26-da keçirilmiş referendumlar nəticəsində Konstitusiyanın mətninə müvafiq dəyişikliklər edilmiş, bu dəyişikliklər Azərbaycanın hüquq sisteminin inkişaf etmiş dövlətlərin hüquq sistemində və beynəlxalq hüquq normalarına uyğunlaşdırılması, ölkəmizdə demokratikləşmə proseslərinin dərinləşməsi, insan hüquqlarının və azadlıqlarının daha səmərəli müdafiə edilməsi məqsədlərinə xidmət etmişdir.

Belə ki, 2002-ci il avqustun 24-də Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi haqqında referendum aktına uyğun olaraq Konstitusiyanın 24 maddəsində 29 əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Bu əlavə və dəyişikliklər, ilk növbədə, cəmiyyətimizin inkişafından doğan və Konstitusiyamızın, bütövlükdə hüquq sisteminin təkmilləşdirilməsi, demokratikləşdirmə proseslərinin dərinləşdirilməsi və insan hüquqlarının daha səmərəli müdafiə edilməsi zərurətindən irəli gəlir. Bütövlükdə isə dəyişikliklər ölkəmizin İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasına qoşulmasından, dövlətimizdə məhkəmə islahatlarının həyata keçirilməsindən irəli gələn öhdəliklərə əməl edilməsi, seçki sisteminin təkmilləşdirilməsi,

insan hüquq və azadlıqlarının daha səmərəli müdafiəsi məqsədinə xidmət etmişdir.

Bu referendumla Konstitusiya Məhkəməsinin səlahiyyətlərinə də dəyişikliklər edilmiş və məhkəməyə müraciət etmək hüququ olan subyektlərin dairəsi xeyli genişlənmişdir. Referendumla təsbit edilmiş bu yeniliklə bütün məhkəmələrə, vətəndaşlara və Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinə (Ombudsmana) Konstitusiya Məhkəməsinə birbaşa müraciət etmək hüququ verilmişdir. Dəyişikliyin məzmununa görə hər kəs onun hüquq və azadlıqlarını pozan qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktlarından, bələdiyyə və məhkəmə aktlarından qanunla müəyyən edilmiş qaydada pozulmuş insan hüquq və azadlıqlarını bərpa etmək məqsədilə Konstitusiya Məhkəməsinə şikayət verə bilər.

Bu şikayətlər məhkəmə qərarlarından verilən apellyasiya və kassasiya şikayətlərindən fərqli olaraq konkret işlər üzrə qərarların ləğv edilməsi və ya dəyişdirilməsi məqsədilə deyil, yalnız insan hüquq və azadlıqlarını pozan aktların Konstitusiya və qanunlara zidd hesab olunması məqsədilə verilir. Ombudsman insan hüquq və azadlıqlarını pozan aktlardan Konstitusiya Məhkəməsinə sorğu verir, məhkəmələr isə Konstitusiya Məhkəməsinə insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi məsələləri ilə bağlı Konstitusiya və qanunların şərh edilməsi haqqında müraciət edirlər.

Yeri gəlmişkən qeyd edilməlidir ki, hazırda İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil institutu ölkəmizdə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi istiqamətində mühüm yer tutmaqdadır. Məlum olduğu kimi, Ombudsman şikayətlərə baxdıqdan sonra dövlət və ya yerli özünüidarəetmə orqanının, vəzifəli şəxsin qərarı və ya hərəkəti (hərəkətsizliyi) nəticəsində pozulmuş hüquqların bərpası üçün ümumi məhkəmələrə müraciət etmək, həmçinin insan hüquq və azadlıqlarını pozan normativ hüquqi aktlardan, məhkəmə və bələdiyyə aktlarından Konstitusiya Məhkəməsinə sorğu vermək hüququna malikdir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi ilə Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili arasında formalaşmış ikitərəfli əməkdaşlıq ümumi işimizə öz töhfəsini verməkdədir. Xüsusilə də qeyd olunan konstitusiya islahatlarından sonra Ombudsmana insan hüquq və azadlıqlarını

pozan müvafiq aktlarla bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinə sorğu vermək səlahiyyətinin təqdim olunması əməkdaşlığımızın yeni mərhələsi üçün əlverişli zəmin yaratmışdır. Bunun nəticəsidir ki, ötən dövr ərzində Müvəkkilin sorğuları əsasında Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 19 qərarı və 4 qərardadı qəbul edilmiş, həmin sorğularda qaldırılan məsələlər ətrafında insan hüquqlarının daha səmərəli təminatına yönəlmiş mühüm hüquqi mövqelər formalaşmışdır.

Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklərin ikinci mərhələsi 2009-cu il martın 18-də Azərbaycan Konstitusiyasının 25 maddəsinə 30-dan artıq əlavə və dəyişiklik edilməsi ilə başlamışdır. Bu dəyişikliklərin özü də Konstitusiyanın bir çox müddələrinin təkmilləşdirilməsinə xidmət edirdi. Azərbaycan dövlətinin sosial-iqtisadi bazası daha da güclənmiş, onun vətəndaşların hüquq və azadlıqlarına bu sferada təminat vermək, sosial dövlət prinsiplərini təsbit etmək imkanları daha da genişlənmişdi. Bütün bunların həm də Əsas Qanunda təsbit olunması məsələsi ortaya çıxmışdı. Bu isə nəticə etibarilə, cəmiyyətin inkişafı demək idi. Məhz belə bir şəraitdə Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklər edilməklə insan hüquq və azadlıqlarının təminatının daha da gücləndirilməsi, bu hüquqların məzmununun genişləndirilməsi və digər məsələlər vasitəsilə Əsas Qanun daha da təkmilləşdirildi.

Referendumda ciddi ictimai dəstək almış yeniliklər hüquqi baxımdan Konstitusiyanın bir çox normalarını yeni dövrün tələblərinə uyğunlaşdırmaq məqsədi daşıyaraq, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmini sahəsində dövlətin məsuliyyətini artırmış, onun üzərinə bir sıra yeni hüquqi öhdəliklər qoymuşdur.

2009-cu ildən keçən 7 il ərzində Azərbaycanın sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi və mədəni həyatında genişmiqyaslı inkişaf özünü göstərirdi. Ölkə iqtisadiyyatı dinamik inkişaf edir, genişmiqyaslı infrastruktur və quruculuq layihələri həyata keçirilir, sosialyönümlü siyasət və əsaslı iqtisadi islahatlar konsepsiyası uğurla davam etdirilir. Bütün bu proseslər ölkəmizin siyasi idarəetmə sisteminin daha da müasirləşdirilməsini, iqtisadi idarəetmə mexanizmlərinin çevik fəaliyyətinin təmin edilməsini, vətəndaşların hüquqlarının daha təsirli müdafiə olunmasını və bu məqsədlə növbəti dəfə Konstitusiyaya islahatlarının aparılmasını zərurətə çevirmişdi. Buna görə də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2016-cı il

iyulun 18-də “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Referendum Aktının layihəsinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə göndərilməsi barədə” Sərəncam imzalamışdı. İyulun 25-də Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun xüsusi iclası keçirilmiş və Referendum Aktı layihəsinin Konstitusiyanın tələblərinə uyğun olması barədə rəy verilmişdi.

Referendum Aktında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 23 maddəsində dəyişiklik edilməsi və 6 maddədə əlavə olunması nəzərdə tutulmuşdu. Əlavə və dəyişikliklər insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasına təminat verən əsasların təkmilləşdirilməsini; səmərəli və çevik dövlət idarəçiliyi mexanizminin formalaşdırılmasını, icra hakimiyyəti şaqulisinin və icra intizamının möhkəmləndirilməsini; həyata keçirilən iqtisadi islahatların effektivliyini və ardıcılığını təmin etmək üçün iqtisadi idarəetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsini; qanunvericilik hakimiyyətinin fəaliyyəti ilə bağlı yeni tələblərin müəyyən edilməsini; dövlətin təhlükəsizliyinə, cəmiyyətdə sabitliyə əlavə təminatın yaradılmasını nəzərdə tutur. Ümumiyyətlə, dəyişikliklər ölkədə baş vermiş əsaslı inkişafdən irəli gələrək müasir dövrdə cəmiyyət həyatının əsas sahələrini əhatə etmişdir.

Bu mənada Konstitusiyanın 24-cü maddəsinə insan ləyaqətinin qorunması və ona hörmət edilməsi, hüquqlardan sui-istifadəyə yol verilməməsi prinsiplərinin əlavə edilməsi; 25-ci maddəsinə sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxslərin hüquqlarının qorunması ilə bağlı müddəanın əlavə olunması; 32-ci maddəsində şəxsi toxunulmazlıq hüququ, yəni fərdi məlumatların qorunmasına etibarlı təminat yaradılması; 36-cı maddəsində əmək müqaviləsi əsasında işləyən şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə lokautun qadağan edilməsi (qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla); 60-cı maddəsində hüquq və azadlıqların inzibati və məhkəmə təminatının gücləndirilməsi və digər mütərəqqi əlavə və dəyişikliklər xüsusilə qeyd olunmalıdır.

Dövlət orqanlarının vətəndaşlara, onların hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsinə münasibətdə məsuliyyətinin artırılması, hüquq və azadlıqların məhdudlaşdırılmasının dövlət tərəfindən gözlənilən nəticəyə mütənasibliyi prinsipinin Konstitusiya normaları qismində

təsbit edilməsi ölkəmizdə insan hüquqlarına və onların təmin olunmasına göstərilən yüksək diqqətin təzahürüdür.

Hüquq və azadlıqların məhkəmə təminatı ilə bağlı Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin yeni redaksiyada verilməsi, hüquq və azadlıqların məhkəmə müdafiəsi ilə yanaşı, inzibati qaydada da müdafiəsinə təminat verilməsi, hər kəsin işinə qərəzsiz yanaşılması və həmin işə inzibati icraat və məhkəmə prosesində ağlabatan müddətdə baxılması hüququnun, hər kəsin inzibati icraat və məhkəmə prosesində dinlənilmək hüququnun təsbit edilməsi olduqca mütərəqqi əlavələrdir. Bu, ölkəmizdə insan hüquqları və azadlıqlarının daha səmərəli və təsirli müdafiəsini, bütövlükdə məhkəmə hakimiyyətinin daha effektiv fəaliyyətini təmin edən, mümkün süründürməçilik hallarının qarşısını alan əhəmiyyətli Konstitusiya normalarından biridir.

Bununla da dövlət başçısı İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan Respublikasının Əsas Qanununa – Konstitusiya əlavə və dəyişikliklərin edilməsi məqsədilə 2016-cı il sentyabrın 26-da keçirilən ümumxalq səsverməsi (referendum) ölkədə insan hüquq və azadlıqlarının konstitusiya təminatının daha da gücləndirilməsi, demokratik təsisatların fəaliyyətinin və bütövlükdə idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədlərinə xidmət göstərmişdir. Konstitusiya təklif olunmuş və ölkə vətəndaşları tərəfindən dəstəklənmiş dəyişikliklər Azərbaycan Respublikasının bəyan etdiyi demokratiyanın inkişafı konsepsiyasının daha da möhkəmləndirilməsinə xidmət etmişdir.

Beləliklə, hazırda Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası müasir dövrün ən demokratik prinsiplərini, müddəalarını təsbit edən ən təkmil konstitusiyalardan biridir. Bu Konstitusiya hüquqi, demokratik, konstitution dövləti inkişaf etdirmək üçün yetərinə hüquqi bazanı təsbit edib.

Qeyd etdiyimiz kimi, Konstitusiyanın Azərbaycanın dövlət və hüquq sisteminə gətirdiyi mühüm yeniliklərdən biri də ölkəmizdə konstitusiya nəzarəti orqanının yaradılması olub. Bu baxımdan, məhz ulu öndər Heydər Əliyevin müəllifliyi ilə 1998-ci il iyulun 14-də Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətə başlaması olduqca mütərəqqi və əhəmiyyətli hadisə olmuşdur. Demokratik dəyərlərə əsaslanan, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsini ali məqsəd kimi

bəyan edən Azərbaycan Konstitusiyası konstitusiya nəzarəti mexanizmini və Konstitusiyanın aliliyini təmin edən Konstitusiya Məhkəməsinin dövlət hakimiyyəti sistemində mühüm rolunu və yerini müəyyən etmişdir.

Ali konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanı olan Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin əsas məqsədi Konstitusiyanın aliliyini təmin etmək, hər kəsin Əsas Qanunda təsbit edilmiş hüquq və azadlıqlarını müdafiə etməkdir. Konstitusiya Məhkəməsi Konstitusiyanın və qanunların ona verdiyi səlahiyyətlər çərçivəsində qəbul etdiyi qərarlarla bu məqsədləri həyata keçirir və ölkəmizin milli hüquq sisteminin inkişafına öz töhfəsini verir.

Konstitusiya Məhkəməsinin əsas səlahiyyətləri sırasında qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktlarının, bələdiyyə və məhkəmə aktlarının Konstitusiya və hüquqi qüvvəsinə görə daha üstün olan aktlara uyğunluğunun yoxlanılması, Azərbaycan Respublikasının qüvvəyə minməmiş dövlətlərarası və hökumətlərarası müqavilələrinin Konstitusiya və qanunlara uyğunluğunun yoxlanılması, Konstitusiyanın və qanunların şərh, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətləri arasında səlahiyyətlər bölgüsü ilə bağlı mübahisələrin həll edilməsi xüsusi yer tutur.

Konstitusiya Məhkəməsi məhkəmə hakimiyyətinə daxil olan digər məhkəmə orqanlarından fərqli təbiətə malikdir, ümumi məhkəmə orqanlarının davamı, növbəti məhkəmə instansiyası deyil. Konstitusiya Məhkəməsinin qərarları ilə əlaqədar olaraq isə bu fərqlilik özünü daha aydın şəkildə büruzə verir. Qəbul edilən qərarlar vasitəsilə Konstitusiya Məhkəməsi Konstitusiyanın birbaşa hüquqi qüvvəsini təmin edir, Konstitusiya uyğun olmayan aktları ləğv edir, hüquq sistemində və hüquq tətbiq etmə təcrübəsində mövcud olan boşluqları aradan qaldırır.

Qeyd edilməlidir ki, normativ hüquqi aktların Konstitusiya və hüquqi qüvvəsinə görə daha üstün olan aktlara uyğunluğunun yoxlanılması səlahiyyəti vasitəsilə Konstitusiya Məhkəməsi Konstitusiyanın və qanunların aliliyini təmin etmiş olur. Belə ki, Konstitusiya Məhkəməsi yoxlanılan normanın və ya onun hər hansı bir hissəsinin Konstitusiya, yaxud özündən üstün hüquqi qüvvəyə malik akta uyğun olmadığını müəyyənləşdirdikdə, onu qüvvədən düşmüş elan edir. Burada mühüm məqam ondan ibarətdir ki,

yoxlanılan norma Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən Konstitusiyanın hərfinə və ruhuna, onun prinsiplərinə uyğunluq baxımından qiymətləndirilir və Konstitusiya ilə uyğunsuzluq təşkil etdiyinə görə qüvvədən salınmış normalar qanunvericilik sistemindən kənarlaşdırılır.

Konstitusiya Məhkəməsinin başqa bir mühüm səlahiyyəti olan Konstitusiyanın və qanunların şərhini Məhkəməyə bu və ya digər normanın məzmununu aydınlaşdırmaqla, onun real konstitution hüquqi predmetini hüquq tətbiqedicilərin nəzərinə çatdırmağa və həmin normanın məhz bu mənaya uyğun dəqiq və eyni cür tətbiqi təcrübəsini formalaşdırmağa imkan verir. Konstitusiya Məhkəməsinin verdiyi rəsmi şərhə hüquq norması müasir dəyərlər baxımından dolğunlaşdırılaraq daha təkmil forma alır və həmin normanın hər hansı digər qeyri-konstitution formada tətbiqi mümkünsüz olur. Beləliklə də, normanın tətbiqi qaydası dəqiqləşdirilməklə onun məhdudlaşdırıcı və ya genişləndirici formada olan qeyri-konstitution tətbiqi təcrübəsi dəyişdirilmiş olur. Bu isə geniş mənada hüququn tətbiqi təcrübəsinin konstitusiya hüququna müvafiq inkişaf etdirilməsi məqsədinə xidmət edir.

Məhz ulu öndər Heydər Əliyevin tövsiyələrinə uyğun olaraq, Konstitusiya Məhkəməsi bu gün Konstitusiyanın aliliyini qoruyur.

Konstitusiya Məhkəməsi zamanın tələbindən çıxış edərək yarandığı gündən beynəlxalq əlaqələrə, xarici ölkələrin Konstitusiya Məhkəmələri və digər beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin möhkəmləndirilməsinə və genişlənməsinə böyük diqqət yetirir.

Bu ilin avqust ayında hazırda Qazaxıstan Respublikasının Konstitusiya Şurasının sədrlik etdiyi Asiya Konstitusiya Məhkəmələri və Ekvivalent İnstitutlar Assosiasiyasının “XXI əsrin Konstitusiyası – hüququn aliliyi, insan dəyəri və dövlətin effektivliyi” mövzusunda təşkil olunan onlayn formatda keçirilmiş IV Konqresində iştirakımız zamanı qanunun aliliyinin təmin olunmasında konstitusiya nəzarəti orqanlarının rolu; COVID-19 pandemiyası şəraitində insan hüquqlarının müdafiəsi; rəqəmsal transformasiya dövründə demokratik dəyərlərin və insan hüquqlarının müdafiəsi; müasir dövlətin inkişafı və digər mövzular üzrə məruzələr səsəndirilmiş və müzakirələr aparılmışdır. Tədbirin sonunda Konqresdə iştirak edən dövlətlər Bəyannamə qəbul etmişlər. Xüsusilə qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin təklifi ilə

ölkələrin ərazi bütövlüyü və sərhədlərin pozulmaması kimi beynəlxalq hüququn fundamental prinsipləri Assosiasiyaya üzv olan ölkələrin Konstitusiya Məhkəmələri tərəfindən dəstəklənərək yekdilliklə Bəyannamənin mətninə daxil edilmişdir.

Bu gün demokratik dövlətlərin konstitusiya nəzarəti orqanları qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri də konstitusiya ədalət mühakiməsinin müasir meyillərinin davamlı olaraq izlənməsi və bu orqanların fəaliyyətində tətbiq edilməsidir. Nəzərə alınmalıdır ki, insan hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi ilə bağlı beynəlxalq-hüquqi aktların məhz məhkəmə təcrübəsində geniş tətbiq edilməsi insan hüquqlarının müdafiəsinin mühüm mexanizmlərindən biri kimi çıxış edir.

Fəaliyyəti müddətində Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən qəbul edilmiş qərarlarda Konstitusiyanın əsasları, onun aliliyi və birbaşa qüvvəsi, respublikamızın tərəfdar çıxdığı beynəlxalq hüquq müqavilələrinin müddəaları, habelə insan hüquqlarının və azadlıqlarının prioriteti prinsipi nəzərə alınmaqla mühüm hüquqi mövqelər formalaşdırılıb.

Ötən illər ərzində Konstitusiya Məhkəməsi ümumilikdə 443 qərar və 123 qərardad qəbul etmiş və bu qərarların böyük bir hissəsi birbaşa və ya dolayı yol ilə məhz insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi ilə bağlı olmuşdur. Qəbul edilmiş qərarlardan 179-u, qərardadlardan isə 94-ü fərdi şikayətlər əsasında qəbul edilmişdir ki, bu da ümumilikdə Konstitusiya Məhkəməsinin qəbul etdiyi qərarların 40,4 faizini təşkil edir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Əmanətlərin sığortalanması haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2.1.2.6-cı maddəsinin “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 47 və 48-ci maddələri baxımından şərh edilməsinə dair” 2020-ci il 10 avqust tarixli Qərarında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin sorğusu əsasında qorunan əmanətlərin cəlb olunma tarixlərinin dəyişdirilməsi yolu ilə qorunmayan əmanət (depozit) statusuna aid edilmiş əmanətlərin və Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı və Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası tərəfindən təshih tədbirinin tətbiqindən sonra fiziki şəxslərdən müddətli əmanətlərin qəbulunun qadağan edildiyi dövrdə qəbul olunmuş, həmçinin qorunan əmanətlərin həcmnin artımı, habelə mövcud əmanətlərin

(depozitlərin) şərtlərinin dəyişdirilməsinə dair əməliyyatların həyata keçirilməsi və ya əqdlərin bağlanması yolu ilə qorunan əmanət (depozit) statusuna aid edilmiş əmanətlərin qorunan əmanət hesab edilib-edilməməsinə münasibətdə “Əmanətlərin sığortalanması haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2.1.2.6-cı maddəsi şərh edilmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu sorğu ilə bağlı belə nəticəyə gəlmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsini nəzərə alaraq, “Əmanətlərin sığortalanması haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2.1.2.6-cı maddəsinə, “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 47 və 48-ci maddələrinə əsasən təshih tədbirinin tətbiqindən sonra qəbul edilmiş, həcmi artırılmış və şərtləri dəyişdirilmiş əmanətlər qorunan əmanətlər hesab edilir. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 944.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, bank əmanəti müqaviləsi əmanətçinin əmanəti banka verdiyi andan bağlanmış sayılır və ilkin (əsas) müqavilə kimi qəbul olunmalıdır. Əmanət müqaviləsinin miqrasiya olduğu tarix əmanət müqaviləsinin bağlanma vaxtı hesab edilə bilməz.

Bununla yanaşı, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu bir sıra qərarlarında Konstitusiyada təsbit olunmuş hüquqların real həyata keçirilməsinin mühüm mexanizmlərindən biri kimi çıxış edən, eyni zamanda, ayrıca hüquq və ya təminat kimi nəzərdə tutulan hüquq və azadlıqların məhkəmə təminatı ilə əlaqədar qeyd edib ki, bu hüquq əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları sırasında olmaqla yanaşı, Konstitusiyada təsbit edilmiş digər hüquq və azadlıqların təminatı qismində çıxış edir. Həmin hüquq yalnız məhkəməyə müraciətlə məhdudlaşmır, habelə pozulmuş hüquqları və azadlıqları səmərəli bərpa etmək iqtidarında olan ədalət mühakiməsini də nəzərdə tutur.

Ümumiyyətlə, mövcud normativ hüquqi aktlara əsaslanan fəaliyyəti və qəbul etdiyi qərarları ilə Konstitusiya Məhkəməsi insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsində qanunvericilik və məhkəmə təcrübəsinin birliyini mühafizə edir. Bu isə bir daha göstərir ki, Konstitusiyanın aliliyinin təmin olunması hüquq və azadlıqların müdafiə olunması ilə ayrılmaz və sıx əlaqədədir.

Göründüyü kimi, Konstitusiyanın qəbul edilməsindən ötən 25 il ərzində dövlət və cəmiyyət həyatının bütün sahələrini əhatə edən genişmiqyaslı islahatlar öz mənbəyini məhz Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından götürmüş, Əsas Qanunda təsbit edilmiş ümumi prinsip və istiqamətlər ölkəmizdə siyasi, hüquqi, iqtisadi, sosial və digər sahələrdə davamlı inkişafın əldə olunmasına zəmin yaratmışdır.

Əsas Qanuna ciddi riayət edilməsi dövlətin uğurlu inkişafının və cəmiyyətdə vətəndaş həmrəyliyinə əsasdır. Qarşımızda duran əsas vəzifələrdən biri Konstitusiyamızın təbliği, onun prinsip və müddələrinin bütün Azərbaycan vətəndaşları tərəfindən öyrənilməsidir. Konstitusiyaya hamı tərəfindən ardıcıl və dönmədən əməl olunması, dövlət və cəmiyyət həyatının bütün sahələrinin Əsas Qanunumuzun tələblərinə uyğunlaşdırılması hər birimizin müqəddəs vətəndaşlıq borcudur.

Bu gün Azərbaycan xalqı gələcəyə daha inamla addımlayır, çünki dövlətimizin sükani müstəqil Azərbaycan Respublikasının memarı, ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi kursunun layiqli davamçısı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin əlindədir və onun müdrik siyasəti ilə idarə olunur.

Respublikamız son illərdə inkişafının elə uğurlu mərhələsindədir ki, qazanılmış makroiqtisadi nailiyyətlər cəmiyyət həyatının ən müxtəlif sahələrində sosial rifaha, iqtisadi azadlığa və səmərəli təşəbbüskarlığa yönələn, hər bir vətəndaşın taleyində mühüm dəyişikliklərlə müşayiət olunan, demokratik islahatların dərinləşdirilməsi yolu ilə insan amilinin inkişafına xidmət edən islahatları gerçəkləşdirmək imkanı yaradır. Vətəndaşların yaşayış tərzində, sosial rifah halında özünü qabarıq göstərməyə başlayan dəyişikliklər ümumbəşəri səciyyə daşıyan demokratik-hüquqi idealların ictimai şüurda adekvat dərkinə, qanunçuluğun, hüquq qaydalarının, insan hüquq və azadlıqlarının təminatına geniş imkanlar açır. Bütün bunları nəzərə alan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev çıxışlarında dəfələrlə bildirmişdir ki, müstəqil məhkəmə hakimiyyətinin formalaşdırılması, ədalət mühakiməsinin tamamilə şəffaf, demokratik, obyektiv şəraitdə həyata keçirilməsi, bu zaman insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının maksimum səviyyədə qorunması baxımından hakimlər korpusunun sağlamlaşdırılması vacib şərtlərdən biridir.

Son illər dövlətimizin başçısının rəhbərliyi ilə ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılması üzrə aparılan islahatlar nəticəsində məhkəmə sistemi daha da təkmilləşib, yeni məhkəmələr təsis olunub, hakimlərin ən şəffaf seçim qaydası müəyyən edilib, bu sahədə potensialın və infrastrukturun müasirləşdirilməsi üzrə xeyli işlər görülüb.

2019-cu il aprelin 3-də Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən imzalanmış “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” Fərman bu islahatların məntiqi davamıdır. Həmin Fərmanda məhkəmələrin işinin müasir tələblərə uyğun qurulması, onların fəaliyyətində şəffaflıq və açıqlıq prinsiplərinin rəhbər tutulması, infrastrukturun təkmilləşdirilməsi, məhkəmə qərarlarının icra mexanizmlərinin müasirləşdirilməsi, hakim və məhkəmə aparatı işçilərinin sosial müdafiəsinin yaxşılaşdırılması istiqamətində verilən tövsiyə və tapşırıqlar məhkəmə-hüquq sistemində institusional potensialın gücləndirilməsinə yönəlmiş ardıcıl tədbirlərin davamı olmuşdur.

Fərmanın imzalanmasından bir ildən artıq vaxt keçir. Bu gün geriyə nəzər saldıqda ölkəmizin məhkəmə-hüquq sistemi üçün müstəsna əhəmiyyət daşıyan dövlət sənədinin icrası çərçivəsində həyata keçirilmiş mühüm dəyişikliklərin, eləcə də yeni müstəvidə dəyişən hüquqi konfigurasiyanın şahidi oluruq. Demokratik idarəetmə meyarlarının cəmiyyət həyatının ən müxtəlif sahələrində bərqərar olmasının çevik hüquqi mexanizmlərin yaradılmasından bilavasitə asılı olduğuna diqqət yetirən dövlətimizin başçısı siyasi, sosial, iqtisadi tərəqqiyə paralel olaraq dövrün tələblərinə müvafiq qaydada hüquq sistemində də əsaslı dəyişikliklər və yeniləşmələri özündə ehtiva edən siyasət yürüdür.

Bu yeniliklərin və islahatların məntiqi davamı olaraq, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin buraxılması barədə Yeni Azərbaycan Partiyasının Siyasi Şurası tərəfindən irəli sürülmüş müraciətlə bağlı Prezident İlham Əliyev Konstitusiya Məhkəməsinə sorğu göndərmişdir. Dövlətimizin başçısı sorğuda parlamenti buraxmaqla bağlı son qərarı vermək üçün “hazırkı şəraitdə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin buraxılmasının” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğun olub-olmadığı məsələsini qaldırmışdır. Dekabrın 4-də Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun iclasında Milli Məclisin buraxılmasının Azərbaycan Respub-

likasının Konstitusiyasına uyğunluğu barədə cənab Prezidentin sorğusuna baxılmış və qərar qəbul edilmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu 2019-cu il 4 dekabr tarixli Qərarında belə nəticəyə gəlmişdir ki, “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənkənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli Qərarı əsasında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən buraxılması Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981-ci maddəsinə uyğun hesab edilsin.

Məlumdur ki, ölkədə aparılan siyasi və iqtisadi islahatlarla yanaşı, Azərbaycanın beynəlxalq arenada da nüfuzu artmaqda davam edir. Həyata keçirilən xarici siyasət sayəsində ölkəmiz ikitərəfli münasibətlər, həmçinin beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində səmərəli və qarşılıqlı-faydalı əməkdaşlıq əlaqələri formalaşdırıb. Bütövlükdə isə müstəqil milli inkişaf Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlər sistemində nüfuzunu artıran əhəmiyyətli amildir. Cənubi Qafqaz regionunun lider dövləti olan Azərbaycanın iştirakı ilə regional miqyaslı, qlobal xarakterli strateji layihələrin reallaşdırılması, eləcə də ölkəmizin beynəlxalq nüfuzunun daha da artması, ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələrin möhkəmlənməsi həyata keçirilən milli maraqların müdafiəsinə yönəlmiş xarici siyasətin pozitiv nəticələridir.

Bundan başqa, ölkəmiz qlobal xarakterli taleyüklü məsələlərin həllində aktiv iştirak edir. Bu məqamda ölkəmizin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) Təhlükəsizlik Şurasına, o cümlədən Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinə və Qoşulmama Hərəkatına uğurla sədrlik etməsini qeyd etmək lazımdır. Xüsusi olaraq vurğulanmalıdır ki, Qoşulmama Hərəkatı özündə 120 ölkəni birləşdirən, BMT Baş Assambleyasından sonra dünya dövlətlərinin təmsil olunduğu ən böyük siyasi platformadır. Məhz bu amilin özü Hərəkatın müasir beynəlxalq münasibətlərin tənzimlənməsi prosesində tutduğu yerindən və rolundan xəbər verir. Dünya dövlətlərinin üçdə ikisini əhatə edən bir təsisatın mühüm toplantılarında müzakirəyə çıxarılan məsələlər BMT Baş Assambleyasının gündəliyinin formalaşmasına da ciddi şəkildə təsir edir.

Qoşulmama Hərəkatı bizim üçün mövcud beynəlxalq əlaqələrimizin möhkəmləndirilməsi, habelə yeni ikitərəfli münasibətlərin qurulması və təbii ki, ilk növbədə, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin reallıqlarının dünya ictimaiyyətinə çatdırılması baxımından bir növ siyasi arenadır. Qoşulmama Hərəkatının əsaslandığı, dövlətlərin ərazi bütövlüyünə və suverenliyinə hörməti, bir-birinin daxili işlərinə qarışmamağı ehtiva edən Bandunq prinsipləri Azərbaycanın xarici siyasət prinsipləri ilə üst-üstə düşür. Bakıda keçirilən Zirvə görüşünün Yekun Sənədinə ilk dəfə olaraq çox mühüm yeni bənd daxil edilmişdir. Bu bənddə dövlət və hökumət başçıları güc yolu ilə ərazilərin zəbt edilməsinin yolverilməzliyini vurğulayır və təsdiq edirlər ki, heç bir dövlət Azərbaycan Respublikasının ərazilərinin işğal edilməsi nəticəsində yaranmış vəziyyətin qanuniliyini tanımayacaq, bu ərazilərdə iqtisadi fəaliyyətlər də daxil olmaqla, bu cür vəziyyətin saxlanması üçün hər hansı kömək göstərməyəcək. Burada bilavasitə işğalçı ifadəsi işlədilir ki, bu da Ermənistanın 120 dünya dövləti tərəfindən işğalçı kimi tanınması deməkdir.

Şübhəsiz ki, Müstəqil Azərbaycanın həm daxili, həm xarici uğurlu siyasəti, o cümlədən beynəlxalq arenada əldə etdiyi nailiyyətlər Ermənistanı öz əhalisinin diqqətini ölkə daxilində olan problemlərdən yayındırmaq üçün mütəmadi olaraq Azərbaycanla sərhəddə və işğal altında olan torpaqlarımızdan dövlətimizə qarşı təxribatlara əl atmağa vadar edirdi. Zaman ötdükcə, Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təxribatları müntəzəm xarakter almış, bu ilin iyul ayında Ermənistanın dövlət sərhədi istiqamətində növbəti təxribatı nəticəsində hərbiçilərimiz və bir mülki şəxs həlak olmuşdur. Avqust ayında isə erməni diversiya dəstəsi təmas xəttini keçməyə cəhd etmişdir. Bu təxribatlar Ermənistanın avantürist və təcavüzkar hərbi-siyasi rəhbərliyinin bəyan etdiyi yeni ərazilər uğrunda yeni işğal siyasətinin davamı olmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Ermənistanla Azərbaycan arasında sərhəddə, Tovuz istiqamətində baş verən hadisələr zamanı və həmin vaxtdan başlayaraq Ermənistanın geniş miqyasda daha böyük plan hazırladığı bəlli idi və Tovuz hadisələri sentyabrın 27-də baş verən hücumu hazırlıq rolunu oynayır. Məlum olduğu kimi, sentyabrın 27-də Ermənistan silahlı qüvvələri atəşkəs rejimini kobud şəkildə pozaraq cəbhə zonasında yerləşən Azərbaycanın silahlı qüvvələrinin

mövqələrini və dinc insanların yaşadığı bir sıra məntəqələri qəsdən və hədəflənmiş şəkildə intensiv atəşə tutmuşdur. Bu hücum Azərbaycanı özünümüdafiə hüququndan istifadə edərək Ermənistanı sülhə məcbur etmək, onun təxribatlarının, hərbi avantüralarının və dövlətimizə qarşı işğalçı siyasətinin qarşısını almaq məqsədilə əks-hücum əməliyyatı həyata keçirmək məcburiyyətində qoydu.

Azərbaycan Ordusunun endirdiyi zərbələr nəticəsində Ermənistan silahlı qüvvələrinin bölmələri geri çəkilməyə məcbur edilmişdir. Düşmən xeyli itki vermiş, onun döyüş texnikası sıradan çıxarılmışdır. Cəbhədə məğlubiyyətə düşərək olan Ermənistan silahlı qüvvələri beynəlxalq humanitar hüquq normalarını kobudcasına pozaraq dinc sakinləri və mülki infrastrukturunu hədəf almışdır. Belə ki, Ermənistan silahlı birləşmələri hərbi hədəfli obyektlərin vurulması adı ilə döyüş bölgəsindən xeyli uzaqda yerləşən, mülki əhalinin sıx yaşadığı ərəziləri və məntəqələri ağır artilleriyadan atəşə tutaraq dinc əhaliyə qarşı cinayətlər törətməkdə davam etmişdir. Vətən müharibəsi başlanan vaxtdan Gəncə, Mingəçevir, Bərdə, Tərtər, Ağcabədi, Goranboy şəhərləri və digər yaşayış məntəqələri raket hücumuna məruz qalmışdır.

İstifadəsi qadağan olunan xüsusi raket sistemlərindən istifadə etməklə mülki əhalini hədəf seçən işğalçı Ermənistan dövləti BMT Nizamnaməsini, beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərini, beynəlxalq humanitar hüququn normalarını, Cenevrə konvensiyalarını, xüsusilə “Müharibə zamanı mülki əhalinin müdafiəsi haqqında” 1949-cu il 12 avqust tarixli Konvensiyanın, “Silahlı münaqişə zamanı mədəni sərvətlərin mühafizəsi haqqında” 1954-cü il 14 may tarixli Haaqa Konvensiyasının və insan hüquqları sahəsində digər sənədlərin müddəalarını kobud şəkildə pozmaqla öz təcavüzkar siyasətini, müharibə cinayətlərini davam etdirmişdir. Bu əməllər Ermənistan silahlı qüvvələrinin döyüş hazırlığına daxil edilmiş taktikadır ki, 1992-ci ilin fevral ayında törədilmiş Xocalı soyqırımını zamanı xalqımız bu vəhşiliyin şahidi olmuşdu.

Düşmənin silahlı qüvvələrinin çirkin əməlləri və Azərbaycan xalqına qarşı törətdikləri növbəti dəhşətli və insanlıqdan uzaq cinayətin nəticəsində 94 dinc sakin həlak olmuş, 407 nəfər yaralanıb və mülki infraqururura çox sayda ziyan vurulmuşdur.

Ermənistan dövlətinin törətdiyi hərbi cinayətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması ilə bağlı Konstitusiya Məhkəməsi də öz

növbəsində səy göstərməkdədir. Belə ki, Gəncə şəhərində Ermənistan tərəfindən törədilən hərbi cinayətlə bağlı Məhkəməmiz bütün dünya ölkələrinin Konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanlarına müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə tanınmış dövlət sərhədləri daxilində ərazi bütövlüyünü bərpa etmək, işğal olunmuş Dağlıq Qarabağ və onun ətrafındakı yeddi rayonu düşməndən azad etmək məqsədilə Azərbaycan ərazisində keçirdiyi uğurlu əməliyyatlara cavab olaraq Ermənistan silahlı qüvvələrinin beynəlxalq və humanitar hüququ pozaraq dinc sakinlərə istifadəsi qadağa olunmuş raketlərlə zərbələr endirməsi diqqətə çatdırılmışdır.

Müraciətdə, həmçinin qeyd edilmişdir ki, Azərbaycanın Gəncə, Mingəçevir, Tərtər, Bərdə, Ağcabədi və digər şəhər və yaşayış məntəqələrində yerləşən mülki obyektlər və yaşayış binaları Ermənistan ərazisindən raket atəşinə məruz qalmışdır. Dəymiş ziyan və həlak olanlarla bağlı məlumatlar qeyd edilərək, bu faktlar Ermənistanın hərbi-siyasi rəhbərliyinin mülki əhaliyə qarşı apardığı terror və faşist siyasətinin növbəti təzahürü kimi qiymətləndirilmişdir.

Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi Konstitusiya Ədalət Mühakiməsi üzrə Dünya Konfransı, Avropa Konstitusiya Məhkəmələrinin Konfransı, habelə Asiya Konstitusiya Məhkəmələri və Ekvivalent İnstitutlar Assosiasiyası təşkilatları çərçivəsində dünyanın bütün Konstitusiya məhkəmələrinə bəyanatla müraciət edərək Azərbaycan həqiqətlərini diqqətə çatdırmışdır.

Konstitusiya məhkəmələrinin nəzərinə çatdırılıb ki, BMT, Avropa Şurası, ATƏT, Avropa İttifaqı və digər beynəlxalq təşkilatların qəbul etdikləri qərar və qətnamələrdə Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olduğu açıq şəkildə təsdiq edilir. Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən erməni qoşunlarının dərhal çıxarılmasına dair BMT Təhlükəsizlik Şurası 1993-cü ildə 4 qətnamə (822, 853, 874, 884 saylı) qəbul edib. Lakin həmin qətnamələr Ermənistan tərəfindən könüllü olaraq icra edilməyib.

Həmçinin İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin “Çıraqov və başqaları Ermənistana qarşı” 2015-ci il 16 iyun tarixli qərarında Dağlıq Qarabağdakı proseslərin Ermənistanın nəzarəti altında həyata keçirildiyi Strasburq Məhkəməsi tərəfindən qeyd edilib.

Xüsusilə qeyd olunub ki, Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin hərbi əməliyyatları mülki əhali və mülki infrastruktura qarşı yönəlməyib. Həyata keçirilən əməliyyatlarda beynəlxalq humanitar hüququn prinsiplərinə və Cenevrə Konvensiyasından irəli gələn öhdəliklərə əməl olunub.

Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın rəşadətli ordusunun öz ərazi bütövlüyünü bərpa etməsi uğrunda apardığı əməliyyatların başlanğıcından daim öz mənəvi dəstəyini əsirgəməyən Türkiyə dövlətinin Konstitusiya Məhkəməsinin sədrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin sədrinə zəng edərək Ermənistanın Azərbaycana qarşı növbəti hərbi təxribatını pisləməsi, Türkiyə Konstitusiya Məhkəməsinin kollektivi adından qardaş Azərbaycanın Vətən uğrunda şəhid olmuş əsgərlərinin, dinc əhalinin erməni işğalçıları tərəfindən qətlə yetirilməsindən kədərləndiyini bildirərək xalqımıza dərin hüznə başsağlığı verməsi bir daha Türkiyənin daim Azərbaycan xalqının yanında olduğunu vurğulamışdır.

Erməni vandalizminin davamı olaraq, düşmənin silahlı birləşmələri tərəfindən Bərdə şəhərinə beynəlxalq hüquqla qadağan olunmuş böyük dağıdıcı qüvvəyə malik ballistik “cluster” tipli raketlərdən istifadə edilməklə iki dəfə zərbə endirilməsi nəticəsində 21 nəfər həlak olmuş, 70-ə yaxın şəxs isə yaralanmış, şəhərdə yerləşən mülki infrastruktur obyektlərinə və nəqliyyat vasitələrinə külli miqdarda ziyan dəymişdir.

Konstitusiya Məhkəməsi Bərdə şəhərində mülki əhaliyə qarşı Ermənistanın hərbi-siyasi rəhbərliyinin törətdiyi terror aktları ilə bağlı dünya ölkələrinin Konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanlarına müraciət edərək həqiqətləri bəyan etmişdir. Ermənistan rəhbərliyinin vətəndaşlarımızda ruh düşkünlüyü yaratmağa yönəlmiş bu çirkin əməllərinə cavab olaraq, Azərbaycan xalqı birlik nümayiş etdirmişdir. Bu birlik isə öz növbəsində, ön cəbhədə vuruşan ordumuzu ruhlandırmışdır.

Azərbaycanın rəşadətli ordusu dünya miqyasında güclü ordular sırasındadır. Müzəffər Ali Baş Komandanın uğurla həyata keçirdiyi ordu quruculuğu siyasəti nəticəsində silahlı qüvvələrimiz ən müasir silahlar, döyüş texnikası ilə təchiz olunmuşdur. İstər hərbi texnika, istərsə də canlı qüvvə baxımından Azərbaycan Ordusu düşmən ordusunu dəfələrlə üstələyir, öz güc və qüdrətini ərazi bütövlüyümüz

uğrunda aparılan haqlı mübarizəmizdə düşmənin tapdağından azad olunmuş torpaqlarımızda sübut etmişdir.

Azərbaycan xalqının apardığı mübarizə haqq işidir, haqq mübarizəsidir. Bu barədə cənab Prezident qeyd etmişdir: “Mən bunu bütün beynəlxalq kürsülərdən dəfələrlə demişəm, bu gün də deyirəm ki, biz haqq yolundayıq. Ərazi bütövlüyümüzü bərpa etməliyik və edəcəyik”.

Beləliklə, Azərbaycan Silahlı Qüvvələri öz doğma torpağında ölkəmizin ərazi bütövlüyünü müdafiə etmişdir. Beynəlxalq ictimaiyyət Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi, bizim əzəli tarixi torpağımız olduğunu tanıyır. BMT, Qoşulmama Hərəkatı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, ATƏT, Avropa Parlamenti və digər aparıcı beynəlxalq təşkilatların qəbul etdiyi çoxsaylı qərar və qətnamələr Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıyaraq Dağlıq Qarabağın Azərbaycana məxsus olduğunu açıq-aydın təsbit edir. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 4 qətnaməsi erməni silahlı qüvvələrinin işğal edilmiş torpaqlarımızdan dərhal, tam və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edir. Lakin bütün qeyd olunan bu beynəlxalq aktların kağız üzərində qalmasına baxmayaraq, Azərbaycan Ordusu öz şücaəti ilə bu qətnamələri icra edərək öz ərazi bütövlüyünü bərpa etdi.

Düşünülmüş mahir hərbi strategiyaya əsaslanan əməliyyatlar nəticəsində Azərbaycanın şanlı Ordusu Ali Baş Komandanın rəhbərliyi ilə əzəli torpaqlarımızı zəbt edən düşməyə sarsıdıcı zərbələr endirərək ərazilərimizi 30 illik işğaldan azad etmiş və tarixi zəfərə imza atmışdır.

Azərbaycanın beynəlxalq hüquq çərçivəsində apardığı haqlı müharibənin tarixi nəticəsi olaraq noyabrın 10-da Ermənistan faktiki olaraq hərbi kapitulyasiyanı imzaladı. Dövlətimizin başçısının sərgilədiyi siyasi qətiyyəti nəticəsində ilk olaraq Ağdam, Kəlbəcər və Laçın rayonları, sonradan isə işğal altındakı bütün torpaqlarımız heç bir itki olmadan işğaldan azad edilməkdədir. Bu tarixi zəfərdir və bu zəfəri müzəffər Azərbaycan Ordusu qazandı. Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev rəşadətli Azərbaycan Ordusu ilə Vətənin müdafiəsi kimi şərəfli və məsuliyyətli bir vəzifəni yerinə yetirdi.

İşğal olunmuş torpaqların azad edilməsi və ərazi bütövlüyümüzün bərpa olunması həm də vətəndaşların konstitusion hüquqlarının bərpası və dövlətin əsasını bərqərar edir. Belə ki, Azərbaycan xalqı

özünün çoxəsrlik dövlətçilik ənənələrini davam etdirərək, “Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında” Konstitusiya Aktında əks olunan prinsipləri əsas götürərək, bütün cəmiyyətin və hər kəsin firavanlığının təmin edilməsini arzulayaraq, ədalətin, azadlığın və təhlükəsizliyin bərqərar edilməsini istəyərək, keçmiş, indiki və gələcək nəsillər qarşısında öz məsuliyyətini anlayaraq, suveren hüququndan istifadə edərək, Konstitusiyanın qəbul edilməsində bəyan etdiyi ülvi niyyətlərdən birini – Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyini, suverenliyini və ərazi bütövlüyünü qorumaqdadır.

Konstitusiyamıza əsasən Azərbaycan Respublikasının ərazisi vahiddir, toxunulmazdır və bölünməzdir. Bundan əlavə 30 ilə yaxındır öz yurdlarından məcburi köçürülmüş vətəndaşlarımızın öz torpaqlarına qayıtması onların pozulmuş mülkiyyət hüquqlarının bərpasına da şərait yaradacaq. Rəşadətli Azərbaycan Ordusunun apardığı uğurlu əməliyyatlar xalqımızın əsas konstitusiya hüquqlarından biri olan təhlükəsiz yaşamaq hüququnun da bərpa olunmasının əsasını qoydu.

Bu gün ərazi bütövlüyümüzün bərpası uğrunda Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə əzəli torpaqlarımızın geri qaytarılması istiqamətində qazılan tarixi qələbə hər birimizi qürurlandırır, çalışdığımız sahə üzrə fəaliyyətimizdə daha əzmlə işləməyə ruhlandırır.

Bütün Azərbaycan xalqı Müzəffər Ali Baş Komandanımız İlham Əliyevin ətrafında sıx birləşərək düşmən üzərində şanlı zəfərə doğru birgə addımlayaraq, işğaldan azad edilmiş torpaqlarımızda dövlət bayrağımızın ucaldılmasına və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının hüquqi qüvvəsinin bərpasına nail oldu.

Südabə HƏSƏNOVA,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya
Məhkəməsinin “Şöhrət” ordenli hakimi,
Konstitusiyaya layihəsini hazırlayan
Komissiyanın üzvü,
Əməkdar hüquqşünas.

MÜSTƏQIL AZƏRBAYCANIN İLK DEMOKRATİK KONSTITUSIYASI BÜTÜN UĞURLARIMIZIN HÜQUQI TƏMINATÇISIDIR

Bu gün Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının qəbulundan 25 il ötür. Konstitusiyaya lahiyəsinin hazırlanması və qəbulu hər bir dövlətin tarixində böyük ictimai-siyasi hadisə hesab edilir. Nəzərə alsaq ki, bu Konstitusiyaya müstəqil Azərbaycanın ilk demokratik Konstitusiyasıdır, onun dəyəri və əhəmiyyəti ölçüyəgəlməz olur. İyirmi beş il dövlət, dövlətçilik üçün elə də bir böyük zaman deyil. Lakin yaşadığımız tarixin dövrlərinin dəyəri onun uzun ya qısa olması ilə deyil, həmin dövrdə görülmüş işlər, əldə olunmuş inkişaf və nailiyyətlərlə ölçülür. Bu mənada elə də böyük olmayan zaman kəsiyində Konstitusiyadan bəhrələnən ölkəmiz əsrə bərabər bir inkişaf yolu keçərək demokratik, hüquqi, dünyəvi və sivil bir dövlət qurmuş, iqtisadiyyatın yüksək inkişafına nail olmuş, ordu quruculuğu işini təkmilləşdirib və gücləndirməklə Cənubi Qafqazın ən qüdrətli və sayılıb-seçilən dövləti, eləcə də dünya dövlətləri arasında nüfuz sahibi olmuşdur.

Qeyd etməyə dəyər ki, Konstitusiyanın qəbulunun 25 illiyi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə Qalib ordumuz tərəfindən 30 ilə yaxın bir müddətdə işğal altında olan əzəli torpaqlarımızın, eləcə də Qarabağın mirvarisi olan Şuşanın işğaldan azad edilməsi və həmin ərəzilərimizdə üçrəngli Azərbaycan Bayrağının dalğalanması zəfərinin qürurunu yaşayan xalqımızın sevincli, bayram əhval-ruhiyyəli və Qələbə soraqlı günləri ilə üst-

üstə düşür. 90-cı illərin əvvəllərində ölkəmizin üstünü qara buludlar almışdı. Ölkəmiz xaos və anarxiya girdabına salınmışdı. Cəbhədəki uğursuzluqlar, faşist xislətli, mənfur erməni qonşumuzun torpaqlarımızın 20 faizini işğal etməsi, daxildəki siyasi və hərbi qarşıdurmalar yenidən müstəqillik qazanmış respublikamızı vətəndaş müharibəsi astanasına sürükləyirdi.

Azadlıq hərəkatı dalğasında hakimiyyətə gəlmiş AXC-Müsavat cütlüyünün birillik səriştəsiz rəhbərliyi nəticəsində müstəqilliyimiz süquta uğramaq təhlükəsi ilə üzləşdi. Şimal və Cənub ərazilərimizdə baş qaldıran separatizm ölkəni parçalanmağa doğru aparırdı. Gəncə hadisələri, Əlikram Hübətov və Sürət Hüseynov faktorları vəziyyəti son dərəcə gərginləşdirmişdi. 4 iyun 1993-cü ildə Gəncə şəhərində baş vermiş hadisələr qardaş qanı axıdılması isə dövləti tam iflic vəziyyətinə salmışdı. O dövrdə Azərbaycanın dövlət hakimiyyətində yaranmış böhran və vətəndaş müharibəsi təhlükəsi ulu öndərə düşmən kəsilmiş şəxsləri belə Azərbaycanı düşdüyü bələlardan qurtarmaq üçün ona üz tutmağa, onu Bakıya rəhbərliyə dəvət etməyə məcbur etdi. Ümummilli lider Heydər Əliyev xalqın təkidli tələbi ilə həmin ilin 9 iyununda Bakıya gəldi.

Gəncə hadisələri ilə yerində tanış olmaq üçün o, media nümayəndələrini başına yığıb Gəncəyə yollandı, orada məsləhət və tövsiyələrini verib geri qayıdaraq Milli Məclisdə yaranmış vəziyyətdən çıxış yolları barədə geniş məruzə etdi. Bununla da xalqın ürəyində ümid çırağı yandırdı və yalnız bu dünya şöhrətli siyasətçinin ölkəmizi düşdüyü vəziyyətdən çıxaracağına ümid yarandı.

Elə həmin gün Milli Məclisdəki proqram xarakterli nitqində ulu öndər Azərbaycanın demokratik dövlət quruculuğunun gələcək inkişafının prioritet istiqamətlərini müəyyən edərək göstərdi ki: “Biz Azərbaycanda demokratik, müstəqil Respublika quraraq, sivilizasiyalı cəmiyyət uğrunda mübarizə apararaq, ümumi dünyəvi bəşəri dəyərlərin hamısından istifadə etməliyik. Biz çalışmalıyıq ki, Azərbaycan uzun illərdən, əsrlərdən, ilk dəfə müstəqilliyini qazandıqdan sonra bütün dünyaya tarixi nailiyyətlərini, öz milli ənənələrini nümayiş etdirə bilsin. Güman edirəm ki, Azərbaycan xalqının həm tarixi, həm müasir potensialı olduqca böyükdür. Bunların hamısından səmərəli istifadə olunarsa, Azərbaycan həm tam müstəqil, demokratik bir dövlət olacaq, həm də bizim

cəmiyyətimizin tam demokratik, hüquqi ümumbəşəri dəyərlərin əsasında qurulan demokratik bir cəmiyyət olacaq”.

Ulu öndər Heydər Əliyev 1993-cü il iyunun 15-də Milli Məclisin iclasında yekdil səsə və alqış sədaları altında Ali Sovetə sədr seçildi və 3 oktyabr prezident seçkilərində bu vəzifədə işlədi. Bununla da 1993-cü il 15 iyun tarixi müasir Azərbaycan Respublikasının tarixinə xalqımızın Milli Qurtuluş Günü kimi daxil oldu, 1998-ci ildən isə ona dövlət statusu verildi. Bu seçim Azərbaycanın siyasi tarixində keyfiyyətə yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoydu.

Onun yenidən hakimiyyətə qayıdışı ölkəmizdə bütün sahələrdə geriləmənin qarşısını aldı, dövlətimizi dağılmaqdan, beynəlxalq təcriddən, anaları oğulsuz qalmaqdan, gəncləri həyatını itirməkdən, hakimiyyəti zorla devirmək tendensiyasından, cəmiyyəti xaos və anarxiyadan xilas etdi. Ulu öndər öz gəlişi ilə Azərbaycanın yeni dövr üçün demokratik inkişaf modelini müdrikliklə irəli sürdü.

Ulu öndər çox gözəl bilirdi ki, hər bir ölkənin inkişafı, gələcəyi, müqəddəratı və sabitliyi onun qanunvericiliyinin mükəmməlliyi ilə ölçülür. Hələ ötən əsrin 90-cı illərində müstəqillik əldə edildikdən sonra Azərbaycanda yaranan hakimiyyətsizlik, özbaşnalıq bütün sahələrdə olduğu kimi, qanunvericilik islahatlarını da arxa plana keçirmişdi.

Ölkəmizin inkişafını təmin etmək üçün mükəmməl və beynəlxalq dəyərlərə söykənən qanunvericilik toplusunun yaradılmasına ehtiyac var idi. “Konstitusiya” sözü mənaca qurmaq, yaratmaq və təsis etmək anlamını verdiyindən Konstitusiyasız müstəqil Azərbaycanı qurmaq və inkişaf etdirmək mümkünsüz olardı.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2 may 1995-ci il tarixli qərarı ilə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin sədrliyi ilə yeni Konstitusiyanın layihəsini hazırlayan komissiyanın 34 nəfər üzvdən ibarət tərkibi təsdiq olundu. Komissiyanın ilk iclasında onun işçi qrupu yaradıldı.

Yeni Konstitusiya layihəsini hazırlayan komissiyanın ilk iclasında ulu öndərimiz geniş nitq söyləmiş və göstərmişdir ki, “Müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiya layihəsinin hazırlanması ölkəmizin həyatında çox böyük bir hadisədir. Ona görə də konstitusiya yaratmaq üçün tarixi keçmişimizə nəzər salmalıyıq, eyni zamanda ümumbəşəri dəyərlərdən, dünyanın demokratik dövlətlərinin əldə etdiyi nailiyyətlərdən istifadə etməli, bəhərlənməliyik...

Konstitusiyaya birinci növbədə dövlətlə, hakimiyyətlə xalqın arasında olan münasibətləri özündə əks etdirməlidir. Hakimiyyət bölgüsü qanunvericilik, ali icra, məhkəmə hakimiyyətləri – bunlar hamısı xalqın iradəsinə söykənməli, seçkilər yolu ilə təmin olunmalıdır. Dövlət xalqın işi olmalıdır. Xalq dövlət üçün yox, dövlət xalq üçün olmalıdır və bu prinsiplər konstitusiyamızın əsasını təşkil etməlidir”.

Konstitusiyaya layihəsini hazırlayan Komissiyanın üzvü kimi deyər bilərəm ki, iclaslarında Konstitusiyaya layihəsinin hər bir maddəsi ayrı-ayrılıqda müzakirə edilirdi, hər bir söz zərgər dəqiqliyi ilə ölçülüb-biçilirdi. Ancaq dövlət dili ilə bağlı maddə xüsusi müzakirəyə səbəb oldu.

Konstitusiyaya komissiyasındakı müzakirələrdən əlavə ulu öndərin göstərişi ilə dövlət dili ilə bağlı maddə Elmlər Akademiyasında alimlərin, yazıçıların, şairlərin, jurnalistlərin və dil sahəsi mütəxəssislərinin iştirakı ilə geniş müzakirə olundu və son nəticədə konstitusiyaya layihəsində dövlət dilinin Azərbaycan dili yazılması qərara alındı.

Hazırlanmış layihə mətbuatda dərc edilməklə ümumxalq müzakirəsinə çıxarıldı. Konstitusiyaya layihəsi ilə yanaşı, “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilər haqqında” Qanun layihəsi də hazırlanıb qəbul edildi və elə referendum günü ilk dəfə Milli Məclisə demokratik prinsiplərə uyğun çoxpartiyalı sistem əsasında həmin dövr üçün məqbul sayılan majoritar və proporsional qaydada seçkilər keçirildi. Azərbaycan vətəndaşlarının 86 faizi referendumda iştirak etməklə onların 91,9 faizi Konstitusiyaya layihəsinin qəbul olunmasına tərəfdar çıxmışlar. Beləliklə, 12 noyabr 1995-ci ildə müstəqil Azərbaycanın ilk demokratik Konstitusiyası qəbul edilib 27 noyabrda isə qüvvəyə minmişdir.

Azərbaycanın bu Konstitusiyası fundamental bir sənəd kimi demokratik inkişaf, hüquqi dövlətçilik və insan hüquqları sahəsində mütərəqqi dünya təcrübəsinin başlıca nailiyyətlərini özündə ehtiva edən və Azərbaycanın müstəqil dövlətçilik tarixinin şanlı səhifəsi sayılan, 1918-ci ildə qəbul olunmuş İstiqlal Bəyannaməsini özündə yaşadan, tarixi varisliyi təmin edən bir sənəd olmuşdur.

Ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik Konstitusiyanın preambulasında dövlətin müstəqilliyinin və suverenliyinin qorunması ilə yanaşı, demokratik quruluşa təminat vermək, vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsinə nail olmaq, qanunların aliliyini təmin edən

hüquqi, dünyəvi dövlət qurmaq, hamının layiqli həyat səviyyəsini təmin etmək, ümumbəşəri dəyərlərə sadıq olaraq bütün dünya xalqları ilə dostluq, sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq və bu məqsədlə qarşılıqlı fəaliyyət göstərmək kimi ülvî niyyətlər bəyan edilmişdir.

İlk dəfə olaraq konstitusiyada hakimiyyətin yeganə mənbəyinin xalq olması prinsipi deklarativ şəkildə bəyan edilmişdir. Hakimiyyət bölgüsü – qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyətləri kimi öz təsbitini taparaq onların səlahiyyətləri, hüquq və vəzifələri dəqiq müəyyən edilmişdir.

Konstitusiyada insan hüquq və azadlıqlarının təminatına geniş yer verilmişdir. Onun üçdə bir hissəsi insan hüquq və azadlıqlarına həsr edilmişdir. Onun 12-ci maddəsi bəyan etmişdir ki, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir. Konstitusiyanın 24-cü maddəsi hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqları olmasını müəyyən etmişdir. Hər kəsin yaşamaq, bərabərlik, mülkiyyət, təhsil, istirahət, əmək, mənzil, sosial təminat, məhkəmə müdafiəsi, dövlətin idarə edilməsində iştirak etmək və digər hüquqları, fikir və söz azadlığı, vicdan, sərbəst toplaşmaq, yaradıcılıq və s. hüquq və azadlıqları, eyni zamanda vətəndaşların əsas vəzifələri və məsuliyyəti Konstitusiyada öz əksini tapmışdır.

Bir sözlə, ölkəmizin ərazisində yaşayan bütün vətəndaşların hüquqları Konstitusiya ilə tanınır və dilindən, dinindən, irqindən asılı olmayaraq, ölkə vətəndaşları qanun qarşısında bərabər tutulur. Bununla belə, Konstitusiya vətəndaşların dövlət və cəmiyyət qarşısında məsuliyyətini də özündə əks etdirir. Belə ki, hər bir vətəndaşın hüquq və azadlıqları digər vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının başlandığı yerdə qurtarır. Heç bir şəxsin toxunulmazlıq hüquqlarından istifadə edərək digərlərinin hüquqlarını pozmasına yol verilmir.

Konstitusiyanın qanunvericilik sistemində yerinin müəyyən edilməsi də böyük önəm daşdığından onun 147-ci maddəsində göstərilmişdir ki, Konstitusiya Azərbaycan Respublikasında qanunvericilik sisteminin əsası olmaqla ən yüksək və birbaşa hüquqi qüvvəyə malikdir.

İlk dəfə olaraq Konstitusiyanın “məhkəmə hakimiyyəti” fəslində demokratik təsisat olan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya

Məhkəməsi öz əksini tapdı. Konstitusiyanın 130-cu maddəsində Konstitusiyaya Məhkəməsinin say tərkibi, onun formalaşdırılması qaydası, vəzifələri və səlahiyyətlərinin əsas prinsipləri qeyd olundu. 14 iyul 1998-ci ildə isə müasir hüquqi dövlətin ən vacib institutlarından biri sayılan ali konstitusiyaya nəzarəti orqanı kimi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi yaradıldı və bu gün də uğurla fəaliyyət göstərməklə artıq cəmiyyətdə öz layiqli yerini tuta bilmişdir.

Elə həmin il qadınların dövlət quruculuğunda və siyasətdə daha geniş iştirakını təmin etmək, gələcəyimiz olan uşaqların tərbiyəsi, sağlamlığı, təhsilində ailənin rolu önə çəkilərək ilk dəfə Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, dünya azərbaycanlılarının birliyinin, həmrəyliyinin möhkəmlənməsini, onların beynəlxalq konvensiyalarda təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlarının Azərbaycan dövləti tərəfindən qorunması məqsədilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı və mövcud iqtisadi qurumların strukturları təkmilləşdirildi.

Demokratiyanın atributları olan mətbuat üzərində senzura ləğv edildi, ölüm cəzası cinayət qanunvericiliyindən çıxarıldı, hüquq-mühafizə orqanlarının, eləcə də iqtisadi qurumların fəaliyyətini tənzimləyən yeni qanunlar qəbul edildi.

İlk dəfə Konstitusiyanın bir fəslə vətəndaş cəmiyyətinin və xalq idarəçiliyinin atributlarından biri olan yerli özünüidarə təsisatlarına – bələdiyyələrə həsr edildiyindən bu təsisatların fəaliyyətini tənzimləyən və Konstitusiyaya əsaslanan qanunlar qəbul edildi və 1999-cu ildən başlayaraq, onların seçkilərinin ardıcıl olaraq keçirilməsi təmin edildi.

Eyni zamanda, qeyd olunmalıdır ki, Konstitusiyaya heç vaxt dəyişməz əhkam kimi qəbul edilməməlidir. Dünya təcrübəsi də göstərir ki, konstitusiyaya, bir qayda olaraq, uzun müddət üçün qəbul olunur. Lakin dünyada yeni münasibətlər sisteminin formalaşması, həyatın irəli sürdüyü tələblər, ictimai-siyasi münasibətlərin inkişafı yeni-yeni məsələlərin tənzimlənməsi üçün hər bir qanunvericilikdə, o cümlədən ölkəmizin ali qanunu olan Konstitusiyada da dəyişiklikləri zəruri etmişdir.

Bu baxımdan avqust 2002-ci ildə və 2009-cu ilin martında keçirilən referendumlar Konstitusiyanın təkmilləşdirilməsinə əsas verdi. 2002-ci ildə insan hüquq və azadlıqlarının daha səmərəli

həyata keçirilməsi məqsədilə İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil (Ombudsman) institutunun yaradılması və fəaliyyəti ilə bağlı bir sıra mühüm müddəalar Konstitusiyaya əlavələr şəklində edildi, həmçinin ilk dəfə olaraq hər kəsə pozulmuş hüquq və azadlıqlarının bərpası məqsədilə Konstitusiya Məhkəməsinə birbaşa müraciət etmək hüququ verildi. 2009-cu ildə Konstitusiyaya edilən əlavə və dəyişikliklər isə insanların sosial həyatının daha yüksək səviyyəyə gətirilməsi, insan haqlarının genişləndirilməsini özündə əks etdirən müddəalar olmuşdur.

Sonrakı dəyişikliklərin başlıca hədəfi isə dövlət idarəetmə sistemini daha da təkmilləşdirmək, mərkəzi icra hakimiyyətinin səmərəli fəaliyyətini təmin etmək, iqtisadi sahədə islahatlar kursuna uyğun yeni və effektiv mexanizmi formalaşdırmaq olmuşdur.

Nəzərə alsaq ki, Konstitusiya insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının, cəmiyyətin ictimai, siyasi institutlarının fəaliyyətini, dövlətin özünüidarə sistemini tənzimləyir, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasının və inkişafının hüquqi təminatçısıdır. Bu Konstitusiyanın qəbulu çağdaş tariximizin ən mötəbər hadisələrindən biri olmaqla, ulu öndərimiz Heydər Əliyevin Azərbaycan dövlətçiliyi qarşısında ən mühüm xidmətlərindən biri sayılır. Çünki əminliklə demək olar ki, Konstitusiya layihəsi komissiya tərəfindən hazırlansa da, onun banisi və baş memarı ulu öndər özü olmuşdur. O, zamanında Azərbaycan üçün nə lazım idisə, hamısını etmişdir. İqtisadiyyatımızın inkişafına təkan verən “Əsrin müqaviləsi” də daxil olmaqla. Həll edilməmiş qalan yalnız torpaqlarımızın işğalı ilə bağlı münaqişə oldu ki, buna da qəfil gələn əcəl və Qərbin, eləcə də hegemon dövlətlərin ölkəmizə qarşı yürütdükləri ədalətsiz “ikili standartlar” imkan verməmişdir.

Ötən iyirmi beş ildə Konstitusiyadan bəhrələnən ölkəmiz güclü iqtisadi yüksəlişə nail olmuş, düzgün aparılan daxili və xarici siyasət, ordu quruculuğu işinin təkmilləşdirilməsi, keçirilən beynəlxalq tədbirlər dövlətimizi Cənubi Qafqazın ən güclü və qüdrətli dövlətinə çevirməklə bütün dünyada tanınan və seçilən nüfuz sahibi etmişdir. Bu uğurlarımızın hüquqi təminatçısı Azərbaycanın ilk demokratik Konstitusiyası olmuşdur.

Qeyd olunmalıdır ki, ulu öndər Heydər Əliyev və onun siyasi-iqtisadi kursunu layiqincə davam etdirən dövlət başçımız cənab İlham Əliyevin mütəmadi olaraq Azərbaycan həqiqətləri, yeni

Azərbaycanın əzəli torpağı olan Dağlıq Qarabağın və ətrafındakı yeddi rayonun Ermənistan Silahlı Qüvvələri tərəfindən işğalı, etnik təmizləmə və bir milyondan çox qaçqın və köçkünün öz evindən silah gücünə qovulması, məlum Xocalı qətliamının səlahiyyətli beynəlxalq qurumlara və bütün dünyaya çatdırılmasına baxmayaraq, BMT Təhlükəsizlik Şurası torpaqlarımızın işğaldan qeyd-şərtsiz azad olunması barədə dörd qətnamə qəbul etsə də, bu qətnamələr 28 ildən artıq müddətdə icra edilməmişdir. BMT Baş Məclisi və Təhlükəsizlik Şurası ilə bərabər, digər Beynəlxalq Təşkilatlar – ATƏT, Avropa Parlamenti, Avropa Şurası Parlament Assambleyası işğalı pisləyən qərar və qətnamələr qəbul etsələr də, onların da heç biri yerinə yetirilməmişdir. Üç dövlətin ABŞ, Fransa və Rusiyanın həmsədrliyi ilə yaradılmış ATƏT-in Minsk qrup həmsədrləri isə qəsdən öz hərəkətsizliyi ilə 28 il bu məsələni uzadıb dondurmağa çalışmışlar.

Lakin bizim dövlət başçımız və xalqımız Konstitusiyamızda bəyan edilmiş bütün dünya xalqları ilə dostluq, sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq və qarşılıqlı əməkdaşlıq etmək kimi ülvi niyyətlərə sadiqlik göstərərək, qan tökməmək üçün münaqişənin sülh yolu ilə həllinə çalışmışdır.

Bu illər ərzində işğal altında olan şəhər, kəndlərimiz, meşələrimiz, Kəlbəcərin qızıl və mineral su, Zəngilanın isə Vejnəli qızıl və digər filiz yataqları xarici investorlar cəlb olunmaqla erməni vandalları tərəfindən istismar edilməklə talan edilmişdir. Bundan iştaha gələn Ermənistan rəhbərliyi müxtəlif bəhanələrlə danışıqları uzatmış, hətta son illər küçədən hakimiyyətə gələn sərsəm, xəstə təxəyüllü, faşist xislətli baş nazir Nikol Paşinyan isə nəinki bundan boyun qaçırmaq, həm də “Qarabağ-Ermənistandır, nöqtə” deməklə yeni ərazilər işğal etmək məqsədilə vaxtaşırı sərhəd rayonlarımıza hücumlar təşkil etmişdir.

Hələ dörd il əvvəl “Çoxqütblü dünyaya doğru” devizi ilə 10-12 mart 2016-cı ildə Bakıda keçirilən IV Qlobal Bakı Forumunda çıxış edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev multikulturalizmin müasir dünyada alternativinin olmadığını qeyd edərək demişdir: “Azərbaycan həm Avropa Şurasının, eyni zamanda, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü kimi multikulturalizmi bir missiya kimi öz üzərinə götürmüşdür. Biz hesab edirik ki, multikulturalizmin müasir dünyada alternativini yoxdur.

Multikulturalizmin alternativini yalnız ayrı-seçkilik, irqçilik, ksenofobiya, islamofobiya və antisemitizm ola bilməz”.

Azərbaycan Prezidenti eyni zamanda göstərmişdir ki, dünyada vəziyyət dəyişmiş, dünya daha da sakit və təhlükəsiz olmaq əvəzinə, daha da təhlükəli olmuşdur. Bizim regionda da vəziyyət kəskin şəkildə dəyişmişdir. Mövcud münaqişələr həll edilməmiş qalır, bununla yanaşı, yeni münaqişələr, yeni qarşıdurma və təhlükə bölgələri yaranmışdır. Yaxın Şərqdə və Avropanın müəyyən yerlərindəki vəziyyət və qaçqın böhranı- bunlar son illərin böhranıdır və bizim qonşuluğumuzda baş verir. Hər bir əməl, addım və digər dövlətlərin daxili işlərinə müdaxilə mütləq həmin müdaxiləni edənlər üçün çətinliklər yaradacaqdır. Azərbaycan Prezidenti demişdir: “Biz bir-birimizə ehtiram nümayiş etdirməli, seçimə, ərazi bütövlüyünə və gələcəklə bağlı planlara hörmətlə yanaşmalıyıq”.

Budur Azərbaycanın dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin amalı, onun bütün dünyanın dövlət başçılarına örnək, nümunə olası arzu və niyyətləri. Elə həmin forumda torpaqlarımızın hələ də işğal altında olmasından, Beynəlxalq Təşkilatların, xüsusilə də BMT və onun Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin icra edilməməsindən təəssüflə danışan Azərbaycan Prezidenti xüsusi olaraq vurğulamışdır ki, BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin icra mexanizmi xüsusi mövzu kimi müzakirə edilməlidir. Bəzən Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri bir neçə saat və ya gün ərzində icra edilir. Bizə gəldikdə isə, artıq 20 il keçir.

Üstündən 4 ildən artıq müddət keçməsinə baxmayaraq, ölkəmizin təklifi üzrə icra mexanizmi ilə bağlı heç bir iş görülməmiş və bu qətnamələr icrasız qalmışdır.

Bu da, “demokrat” libasına geyinmiş dünyanın hegemon dövlət başçılarının haqqa, ədalətə, beynəlxalq hüquqa və qəbul etdikləri qətnamələrə, konvensiyalara olan münasibəti. Beləliklə, bir daha əmin olursan ki, müasir dünyada ədalət və beynəlxalq hüquq normaları güclü qüvvələrin mənafeyinə xidmət edir və buna beynəlxalq aləmdə adekvat reaksiya verilmir.

27 sentyabr 2020-ci il tarixdən başlayaraq, Ermənistan silahlı qüvvələri növbəti dəfə atəşkəs rejimini pozmuş, müxtəlif növ silahlardan, o cümlədən ağır artilleriyadan istifadə edərək dövlətimizin hərbi mövqələrini, həmçinin yaşayış məntəqələrini

atəşə tutmaqla düşünülmüş təxribat törətmişlər. Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələri əks-hücum əməliyyatları keçirmiş, düşmənin cavabını verərək, onu geri oturtmuş, işğal altında olan ərazilərimizin azad edilməsi istiqamətində BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsinə uyğun olaraq əməliyyatlara başlamışdır. Demək olar ki, Qalib Ali Baş Komandan İlham Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə Qalib ordumuz tez bir zamanda BMT-nin qətnamələrini özü icra etməli olmuşdur. Qısa bir müddətdə torpaqlarımızın böyük bir hissəsini, Şuşa da daxil olmaqla, işğaldan azad etməklə ordumuz zəfərlər qazanmış və həmin torpaqlarda artıq bu gün üçrəngli Azərbaycan Bayrağı dalğalanmaqdadır.

Düşmən əsgərləri ordumuzun həmlələrinə duruş gətirə bilməyərək, silah-sursat və hərbi texnikanı döyüş meydanında qoyub qaçırılar. Bunun bir səbəbi Ermənistan iqtisadiyyatının və ordusunun zəifliyi ilə əlaqələndirilsə də, ikinci səbəbi onunla izah olunmalıdır ki, Azərbaycanın işi haqq işidir, ədalət, beynəlxalq hüquq bizim tərəfimizdədir. Azərbaycan əsgəri öz qanuni torpaqlarını işğaldan azad etmək üçün ikinci Vətən müharibəsinə qalxmağa məcbur olmuşdur. “Müharibə” sözü siyasətin silah gücünə davam etdirilməsidir. Bizim dövlətimiz və xalqımız isə bu yolda mübarizəni 30 ilə yaxın bir müddətdir ki, yalnız sözlə, siyasi diplomatiya ilə aparmış və artıq xalqımızın səbri tükənmişdir. Üçüncü səbəbi isə bütün xalqımızın öz Prezidentinin yanında olması, ona güvənməsi, onun çıxışları və müsahibələrini dinləyib ürəkdən alqışlaması, Prezidentimizin isə xalqın ürəyindən keçənləri yerli-yerində bütün dünyaya çatdırmasıdır. Xalqla iqtidar arasında yaranmış bu sarsılmaz birlik bizi mütləq davamlı qələbəyə qovuşduracaqdır.

Cəbhə bölgəsində uduzan düşmən daha da azğınlaşaraq terrora əl atıb, əhalinin sıx yaşadığı Gəncə, Tərtər, Bərdə, Naftalan, Mingəçevir, Ağdam və digər şəhər və kəndlərin dinc əhalisini mütəmadi olaraq istifadəsi qadağan olunmuş silahlardan, ağır artilleriya qurğularından atəşə tutur. Nəticədə, sentyabrın 27-dən indiyə kimi 100-ə yaxın vətəndaşımız, içində azyaşlı uşaqlar, qadınlar və qocalar da olmaqla həlak olmuş, 500-ə yaxını yaralanmış, yaşayış binaları, evlər və mülki infrastruktur, o cümlədən uşaq bağçaları, məktəblər, muzeylər yerlə-yeksan edilmişdir. Dinc əhaliyə qarşı törədilən terror aktları bir daha təsdiq

edir ki, düşmənin hərbi-siyasi rəhbərliyi beynəlxalq humanitar hüquq normalarını, xüsusi ilə “Müharibə zamanı mülki şəxslərin müdafiəsi haqqında” 1949-cu il 12 avqust tarixli Cenevrə Konvensiyasını, eləcə də BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyasını, habelə insan hüquqları sahəsində digər beynəlxalq hüquq normalarını kobud şəkildə pozmaqla öz təcavüzkar siyasətindən əl çəkmir, sülh və insanlıq əleyhinə yönəlmiş cinayətlərini davam etdirir. Doğrudur, düşmənin törətdiyi bu hərbi cinayətlər barədə ölkəmizin prokurorluq orqanları tərəfindən cinayət işləri qaldırılmış, vurulmuş maddi zərərlə bağlı səlahiyyətli orqanlar tərəfindən araşdırmalar və hesablamalar aparılır. Bütün bu cinayətlərə görə Ermənistan rəhbərliyi beynəlxalq qanunlara müvafiq olaraq cinayət və maddi məsuliyyətə cəlb olunmalıdır. Artıq dövlətimiz İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinə Ermənistan barəsində təminat tədbirlərinin görülməsi üçün müraciət edərək bir neçə tələblər qoymuşdur.

Müharibənin başladığı gündən bu münafişə bütün dünyanın nəzər diqqətindədir. Belə ki, dünyanın ən nüfuzlu informasiya agentliklərinin müxbirləri hansı niyyətlə gəlməsindən asılı olmayaraq, cənab Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev qəbul edib, öz siyasi iradəsini, fitri istedadını, dərin zəkasını, zəngin intellektual səviyyəsini, yüksək diplomatiya mədəniyyətini ortaya qoymaqla bir neçə dildə səbirlə, geniş, ətraflı və tariximizlə bağlı obyektiv həqiqətlər barədə müsahibələr verir, müxbirlərin bədniiyyətlə verilmiş suallarını təmkinlə, qətiyyətlə cavablandırmaqla, onları yerində otuzdurur.

Bu müsahibələrin hər biri tam şəffaf və aşkarlıq şəraitində keçirilir, Prezident cənab İlham Əliyev, sanki dünya media qurumlarının nümayəndələrinə jurnalistika və diplomatiya dərsi verir, eyni zamanda, bizim haqq işimizin 30 il uzanmasına səbəb olan şəxslərə, beynəlxalq qurumlara və bəzi dövlət başçılarna itti-hamedici mesajlar ötürür. Onun bu bacarığı xalqımızı qürurlandırır. Ali Baş Komandana bu ilhamı, güc və qüdrəti, eləcə də bu qətiyyəti verən onunla xalqın və ordumuzun sarsılmaz birliyi. Bu birliyin təsdiqi isə xalqımızdan Müzəffər Ali Baş Komandana göndərilən minlərlə təbrik və minnətdarlıq məktubları, xalqımızın vətənsəvərliyi, gənclərimizin könüllü olaraq orduya getmək arzuları və anaların dualarıdır. Artıq qırx gündən çoxdur ki, ölkəmizdə iki

cəbhədə müharibə gedir: döyüş cəbhəsində və informasiya cəbhəsində. Hər iki cəbhədə rəhbərliyi Ali Baş Komandan həyata keçirir, və o, bu işin öhdəsindən ləyaqətlə və qəhrəmancasına gəlməklə yeni tarix yaradır, qızıl hərflərlə yazılan bir tarix! nəinki xalqımız, hətta dünyanın ədalətə, haqqa rəvac verən və sülhü dəstəkləyən insanları da onun bu şücaətini alqışlayır və ona dəstək verir.

Xalqımızın birliyini, Müzəffər ordumuzun döyüş meydanındakı zəfərlərini və öz məğlubiyyətini gören mənfur düşmən qapı-qapı gəzib özünə havadarlar və real kömək istəsə də, o alınmayanda yalan, iftira dolu böhtanlara və terrora əl atır. Lakin Paşinyan və onun komandası hara getsələr, kimdən kömək istəsələr, nə oyunlardan çıxsalar da, artıq öz məğlubiyyətlərini qəbul etməli olmuşlar, çünki Qarabağ Azərbaycanın tarixi və əzəli torpağı olmaqla ən dilbər guşəsidir. Onlar bilməlidirlər ki, cənab Ali Baş Komandan belə bir şüar irəli sürmüşdür: Şuşasız Qarabağ, Qarabağısız Azərbaycan yoxdur! Bu o deməkdir ki, bizim bir qarış torpağımız da işğal altında qalmayacaq. Artıq Şuşa da alındı! Ümumiyyətlə, qırx gün müddətində rəşadətli ordumuz öz canı-qanı bahasına 200-dən artıq şəhər, qəsəbə və kəndlərimizi işğaldan azad edib düşməni öz məğlubiyyətini etiraf etməyə məcbur etməklə, şanlı qələbəyə yol açmışdır. Nəhayət, o, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev noyabrın 10-da xalqa müraciət edərək Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə son qoyulduğunu və bununla bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Rusiya Federasiyasının Prezidenti və Ermənistan Baş naziri tərəfindən üçtərəfli bəyanat imzalanması barədə məlumat vermişdir. Bununla da İkinci Vətən müharibəsi bizim qələbəmizlə başa çatdı. Bu qələbəmiz əbədi olsun!

Azərbaycanın mədəniyyət beşiyi olan Qarabağ bizimdir!

Fürsətdən istifadə edib şəhidlik zirvəsinə yüksəlmiş hərbiçilərimizə və mülki vətəndaşlarımıza Allahdan rəhmət, xəsarət alanlara isə şəfa diləyirəm.

Ulu Tanrı Ali Baş Komandanımızı, müzəffər Azərbaycan ordusunu və xalqımızı qorusun! Yaşasın xalq-iqtidar birliyi!

Humay ƏFƏNDİYEVƏ

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası
Məhkəməsinin Aparatının şöbə müdiri

KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ TƏRƏFİNDƏN SORĞU VƏ MÜRACİƏTLƏRƏ BAXILMASI VASİTƏSİLƏ KONSTITUSIYANIN ALİLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİ

Ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi irsinin ən mühüm nümunələrindən biri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının qəbul edilməsidir. Ulu Öndərin bilavasitə rəhbərliyi ilə hazırlanmış Konstitusiyanın 1995-ci il noyabrın 12-də qəbul edilməsi tariximizdə yeni səhifə açdı, dövlətimizin hüquqi, siyasi və iqtisadi inkişafının hədəf və istiqamətlərini müəyyənləşdirdi. Bu tarixi hadisə humanizm və demokratiya prinsipləri ilə ölkədə vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi, dövlətçiliyimizin tərəqqisi üçün möhkəm zəmin yaratdı. Əsas Qanunun qəbul edilməsi demokratik dəyişikliklər üçün yeni imkanlar açaraq insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinə əlverişli şərait yaratmış, ictimai həyatın bütün sahələrinin inkişafına təkan vermiş, dövlətçiliyin formalaşmasına xidmət edən mühüm addım olmuşdur. Konstitusiya dövlətçilik quruculuğuna müasir cəmiyyət tələblərindən yanaşaraq, dövlətin ali məqsədinin insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi olduğunu müəyyənləşdirmişdir. Ən geniş fəslə məhz əsas insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını əks etdirən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası vətəndaşların mənafelərinə xidmət etdiyini bəyan etdi.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası qanunvericilik sisteminin əsasını təşkil edərək, ən yüksək və birbaşa hüquqi qüvvəyə malik olan, siyasi sabitliyin və çoxmillətli ölkəmizdə milli, dini və ya etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, həmrəyliyin təminatı kimi çıxış edir. Bu gün dünyanın əksər dövlətlərinin

dəyərləndirdiyi multikulturalizm ideyası ölkəmizdə məhz Konstitusiyada təsbit edilmiş fundamental dəyərlərdən qaynaqlanır.

1995-ci il Konstitusiyasının gətirdiyi mütarəqqi yeniliklərdən biri də konstitusiya nəzarəti orqanının – Konstitusiya Məhkəməsinin yaradılması oldu. 1997-ci il oktyabrın 21-də “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edildi. 1998-ci il iyul ayının 14-də Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Qərarı ilə Konstitusiya Məhkəməsinin hakimlərinin təyin edilməsi və həmin il iyulun 18-də ulu öndər Heydər Əliyevin Konstitusiya Məhkəməsinin müstəqilliyini və hakimlərinin hüquqi statusunu təmin etmək məqsədilə imzaladığı Fərmanla Konstitusiya Məhkəməsi rəsmən fəaliyyətə başladı.

Konstitusiya ilə onun səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlərə dair ali konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanı olan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin əsas məqsədləri Konstitusiyanın aliliyini təmin etmək, hər kəsin əsas hüquq və azadlıqlarını müdafiə etməkdir. Belə ki, hüquq və azadlıqların pozulması yalnız dövlət hakimiyyəti orqanlarının vəzifəli şəxslərinin qanunazidd hərəkətləri ilə deyil, həm də qanunların Konstitusiyaya uyğunsuzluğundan irəli gələ bilər. Bu səbəbdən dövlət hər kəsin öz hüquq və azadlıqlarını müdafiə etməsi üçün real imkanlar yaratmalıdır. Bu baxımdan məhkəmə müdafiəsi hüququnun tam şəkildə həyata keçirilməsinin vacib formalarından biri konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanlarına müraciət etmək imkanındır.

2002-ci il avqustun 24-də keçirilmiş ümumxalq səsverməsi – referendum yolu ilə Konstitusiyaya edilmiş əlavə və dəyişikliklər nəticəsində Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək hüququna malik subyektlərin dairəsi genişlənmiş, Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman), məhkəmələr və vətəndaşlar Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək hüququ əldə etmişlər.

Qeyd edilməlidir ki, dövlətin Əsas Qanununun digər hüquqi aktlara nisbətən daha sabit və statik sənəd olmasına baxmayaraq, bu, heç də onun tamamilə dəyişilməzliyi demək deyil. Belə ki, Konstitusiyanın qəbulu zamanı onun tənzim etmə predmetini təşkil edən ictimai münasibətlər və bu münasibətlərin tərkib hissəsi olan hüquqi, siyasi, sosial və iqtisadi vəziyyət dəyişdikcə, eləcə də

ictimai münasibətlər müasir tendensiyalara uyğun inkişaf etdikcə konstitusiyaların da təkmilləşdirilməsi, onlara müəyyən əlavələrin və dəyişikliklərin edilməsi zərurəti meydana çıxır. Bu baxımdan 2002-ci il 24 avqust, 2009-cu il 18 mart və 2016-cı il 26 sentyabr tarixlərində keçirilmiş ümumxalq səsvermələri – referendumlarda insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının qorunması, eyni zamanda, ölkəmizdə demokratik dəyərlərin gücləndirilməsi zərurətindən irəli gələrək Konstitusiya əhəmiyyətli əlavələr və dəyişikliklər edilmişdir.

Müasir dövrdə konstitusiya nəzarəti orqanlarının mühüm vəzifələrindən biri məhz Konstitusiyanın inkişaf etdirilməsi, ona xüsusi dinamizm gətirilməsidir.

Konstitusiya Məhkəməsi bu məqsədinə qanunvericiliyin iyerarxiya üzrə Konstitusiya uyğunluğunun yoxlanılması və Əsas Qanun da daxil olmaqla milli qanunvericiliyə şərh verilməsi səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi vasitəsilə nail olur.

Konstitusiya Məhkəməsi özünün əsas səlahiyyətlərindən olan normativ-hüquqi aktların Konstitusiya uyğunluğunu yoxlamaq səlahiyyətinin realizə edilməsi ilə, ilk növbədə, Konstitusiyanın aliliyini təmin etmiş olur. Konstitusiya Məhkəməsi yoxlanılan normanın və ya onun hər hansı bir hissəsinin Konstitusiya və ya özündən üstün hüquqi qüvvəyə malik akta uyğun olmadığını müəyyən etdikdə onu qüvvədən düşmüş elan edir. Bununla həmin normativ hüquqi aktın müddəası öz hüquqi qüvvəsini itirir və Azərbaycan Respublikasının ərazisində tətbiq edilə bilməz. Burada mühüm məqam ondan ibarətdir ki, Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən yoxlanılan norma məqsədemüvafiqlik baxımından deyil, Konstitusiyanın ruhu və hərfinə, fəlsəfəsi və prinsiplərinə uyğunluğu baxımından qiymətləndirilir. Beləliklə, Konstitusiya ilə uyğunsuzluq təşkil edən normativ-hüquqi aktın müddəası milli qanunvericilik sistemindən kənarlaşdırılır. Belə olan halda, Konstitusiya Məhkəməsi konstitusiya hüquq nəzəriyyəsində “neqativ qanunverici” adlandırılan funksiyasını həyata keçirir.

Bununla belə, yoxlanılan normanın Konstitusiya uyğunluğu baxımından qiymətləndirilməsi ilə Konstitusiya Məhkəməsinin “neqativ qanunverici” fəaliyyəti məhdudlaşdırıla bilməz. Belə ki, bununla paradoksal vəziyyət yarana bilər – hüququn konstitusion, aydın və birmənalı olmasını təmin etmək vəzifəsini icra edən

Məhkəmə hər hansı bir hüquq normasını Konstitusiyaya uyğun olmayan hesab etməklə qanunvericilikdə boşluq yarada bilər. Belə halların qarşısının alınması məqsədilə Məhkəmənin “Konstitusiyaya uyğunluğun yoxlanılması” fəaliyyəti daha geniş mənada başa düşülməli, zərurət yarandıqda Məhkəmə qəbul etdiyi qərarı ilə sonradan görülməli olan tədbirləri ifadə edən hüquqi mövqelərini bildirir. Buna misal olaraq, Konstitusiya prinsipləri və dəyərlərinin birmənalı təmin edilməsi üçün səlahiyyətli dövlət orqanlarına qanunvericilik tənzimlənməsinin parametrlərini müəyyən edən müvafiq ünvanlanmış tövsiyələr göstərilə bilər. Bu zaman hakimiyyət bölgüsü prinsipinə əməl edilməsi şərtilə normayaradıcı institutlara Konstitusiya Məhkəməsinin Qərarında göstərilən hüquqi mövqelərinə uyğun olaraq müəyyən hərəkətləri etmək tövsiyə olunur və gələcək normayaradıcılığının konturları müəyyənləşdirilir. Təbii ki, belə olan halda, formalaşmış mexanizmin səmərəliyi dövlət hakimiyyətinin digər müvafiq orqanlarının fəal və çevik dəstəyindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır.

Eyni zamanda, Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən hər hansı bir hüquq normasının Əsas Qanuna uyğunsuzluğu müəyyən edildikdə, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, qanunvericilikdə boşluqların yaranması təhlükəsinin aradan qaldırılması və müvafiq hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsinin vacibliyindən irəli gələrək, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu öz qərarında qanunverici tərəfindən yeni hüquq normasının qəbul edilməsinə qədər müvəqqəti qaydalar müəyyən edə bilər. Konstitusiya prinsiplərinə əsaslanan həmin qaydalar hüquqtəbqiçici orqanların praktiki fəaliyyətləri üçün böyük əhəmiyyət daşıyır.

Bu gün Konstitusiya Məhkəməsi daxil olmuş sorğular əsasında Əsas Qanunun aliliyini təmin etməklə respublikada həyata keçirilən genişmiqyaslı islahatlara da töhfəsini verir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə sorğu ilə müraciət edərək “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli Qərarının Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981-ci maddəsinin I hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasını məqsədmüvafiq hesab etmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu bu sorğuya dair qəbul etdiyi 2019-cu il 4 dekabr tarixli Qərarında qeyd etmişdir ki, müasir demokratik cəmiyyət üçün parlamentin fəallığı böyük əhəmiyyət daşıyır. Qabaqcıl və mütərəqqi hüquqi aktların qəbul olunması ölkədə ictimai münasibətlərin ədalət və hüququn aliliyi əsasında tənzimlənməsini təmin edir. Bu baxımdan, qanunvericinin üzərinə düşən vəzifələrin məhz ölkənin sürətli inkişafına cavab verəcək şəkildə həyata keçirilməsi vacibdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981-ci maddəsində təsbit edilmiş “vəzifələrini aradan qaldırıla bilməyən səbəblər üzündən icra etmədikdə” müddəası ilə bağlı qeyd etmişdir ki, aradan qaldırıla bilməyən səbəblər dedikdə, parlamentin mövcud tərkibdə vəzifələrinin icrasını qeyri-mümkün edən səbəblər başa düşülür. Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə ona verilmiş səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi ilə bağlı fəaliyyətini obyektiv qiymətləndirməklə öz işini davam etdirib-etdirməməsinin mümkünlüyünə dair qərar qəbul edə bilər.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Milli Məclisin 2019-cu il 2 dekabr tarixli Qərarının Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 981-ci maddəsinin I hissəsinə uyğun olduğunu qərara almaqla yanaşı, qeyd etmişdir ki, parlament buraxıldıqda qanunvericilik hakimiyyətinin fasiləsiz fəaliyyətinin təmin edilməsi, növbədənkənar parlament seçkilərinin keçirilməsi zamanı parlamentin səlahiyyətlərinin müəyyən dərəcədə saxlanılması zəruridir.

Belə ki, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin fəaliyyəti dövlətin, cəmiyyətin və insanların qorunması üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin hərbi və fəvqəladə vəziyyətin elan edilməsi barədə fərmanlarının təsdiq olunması və digər bu kimi həyati əhəmiyyətli funksiyaların həyata keçirilməsi ilə də bağlıdır. Buna görə həmin funksiyaların icrası ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin səlahiyyətlərinin parlamentin yeni tərkibi formalaşanaqədər saxlanılması zəruri hesab edilmişdir. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərlə, habelə bir sıra beynəlxalq

təşəbbüslərlə bağlı müxtəlif beynəlxalq parlamentlərarası əməkdaşlıq qurumlarının fəaliyyətində iştirak edirlər. Bu səbəbdən parlament buraxıldıqdan sonra da həmin səlahiyyətlərin müvəqqəti saxlanması zəruri hesab olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin digər mühüm səlahiyyətlərindən biri də Konstitusiyanın və qanunların şərhidir. Konstitusiya və qanunların şərh hüququn realizəsi prosesində xüsusi önəm daşıyır. Bu cür rəsmi şərh Konstitusiyada əks olunan prinsip və normaların təcrübədə daha düzgün tətbiqinə imkan yaradır. Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən Konstitusiya və qanunlara verilən şərhin əsas məqsədi Konstitusiya və digər qanunların müddələrinin başa düşülməsində qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılması, hüquqi göstərişlərin həqiqi mənə və məzmununun müəyyən edilməsidir.

Sözsüz ki, təfsirləndirilən hər bir norma Əsas Qanunun hərfi və ruhu baxımından şərh edildiyindən, Konstitusiya Məhkəməsinin normaların həm iyerarxiya üzrə uyğunluğunun yoxlanılması, həm də şərh edilməsi zamanı Konstitusiya normaları da bilavasitə və ya dolayısı ilə şərh edilir. Lakin bəzi hallarda Konstitusiyanın özünün doktrinal şərh edilməsi zərurəti yaranır. Belə hallarda Konstitusiyanın vahidliyi, onda əksini tapmış dəyər və müddələrin vəhdəti, hüququn ümumi normaları şərhətmənin meyarları kimi çıxış edir.

Məsələn, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin VII hissəsinin Azərbaycan Respublikasının mülki prosessual qanunvericiliyi baxımından şərh edilməsinə dair 2019-cu il 18 mart tarixli qərarında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab etmişdir ki, “mülki məhkəmə icraatında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin VII hissəsinin “Məhkəmə icraatı həqiqətin müəyyən edilməsini təmin etməlidir” müddəası Konstitusiyanın 127-ci maddəsinin II, IV və VII hissələrində, 129-cu maddəsinin III hissəsində təsbit olunmuş ədalət mühakiməsinin çəkişmə, tərəflərin bərabərliyi, faktlar əsasında və qanuna müvafiq keçirilməsi, məhkəmə qərarının qanuna və sübutlara əsaslanmasına dair ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin əsas prinsipləri və şərtləri ilə əlaqəli şəkildə tətbiq olunmalıdır.

Mülki işlər və iqtisadi mübahisələr üzrə məhkəmə icraatı zamanı məhkəmələr ədalət mühakiməsini çəkişmə və tərəflərin bərabərliyi prinsipinə riayət etməklə, tərəflərin təqdim etdiyi sübutlar və faktlar əsasında həyata keçirməli, öz qərarlarını yalnız tərəflərin çəkişmə prinsipinə əsasən müzakirə etdiyi dəlillərlə, onların verdiyi izahatlarla, təqdim etdikləri və Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin tələblərinə müvafiq olaraq əldə edilmiş sübutlarla əsaslandırılmalı, həmin sübutların araşdırılmasından irəli gələn həqiqəti müəyyən etməlidir”.

Ümumiyyətlə, hüquq normalarının şərhini şərtləndirən bir sıra amillər mövcud ola bilər. Belə ki, hüquq normalarının natamamlığı, onlar arasındakı uyğunsuzluq, istifadə olunan terminologiyada qeyri-dəqiqlik və sair hallar hüquq tətbiq etmə təcrübəsində bu normaların qeyri-qanuni realizəsinə gətirə bilər.

Qeyd olunduğu kimi, Konstitusiyaya vahid hüquqi aktdır və onun bütün elementləri daxilən uzlaşdırılmışdır. Buna görə də, istənilən Konstitusiyaya normasının ayrılıqda deyil, vahid Konstitusiyaya müddəaları çərçivəsində şərh edilməsi məqsədmüvafiqdir. Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən verilən şərh vasitəsilə qanunvericilikdə mövcud olan ziddiyyətlərin, eyni zamanda, boşluqların aradan qaldırılması, qanunvericilik normalarının daxili iyerarxiyasının müəyyən edilməsi təmin olunur.

Azərbaycan Respublikasında Konstitusiyaya və qanunların şərhini ilə bağlı müraciət edə biləcək subyektlərin dairəsi Konstitusiyada nəzərdə tutulmuşdur. Konstitusiyaya Məhkəməsi bu səlahiyyətini Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Milli Məclisinin, Nazirlər Kabinetinin, Ali Məhkəməsinin, Baş Prokurorluğunun, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sorğusu əsasında həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi qanunvericilik təşəbbüsü hüququna malik deyil. Lakin bəzi hallarda, xüsusilə Konstitusiyaya və qanunların uyğunluğu, eyni zamanda, şərh ilə bağlı baxdığı işlərdə Konstitusiyaya Məhkəməsi bu və ya digər məsələnin konkret olaraq digər hakimiyyət qolunun müstəsna səlahiyyəti olması qənaətinə gələ bilər. Bu zaman da, artıq yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Konstitusiyaya Məhkəməsi səlahiyyəti həddlərində müvafiq tədbirlərin görülməsi, bu və ya digər məsələnin qanunvericilik qaydasında nizamlanması ilə bağlı tövsiyə vermək hüququna malikdir. Sonradan Konstitusiyaya Məhkəməsinin tövsiyə-

ləri nəzərə alınaraq qanunvericilikdə müvafiq düzəlişlər, əlavələr edilir. Məsələn, Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında qəbul etdiyi 2017-ci il 28 mart tarixli Qərarında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qərara almışdır ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 29-cu maddəsinin VI hissəsi baxımından “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 15-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüquqların dövlət qeydiyyatına alınmasından imtina hallarının bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunan hüquqi mövqeyə uyğun təkmilləşdirilməsi Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə tövsiyə edilsin.

Daha sonra Plenum müvəqqəti norma müəyyənləşdirərək qeyd etmişdir ki, məsələ qanunvericilik qaydasında həll olunanadək torpaq sahəsi üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatına alınması üçün təqdim edilən sənədlərdə torpağın kateqoriyası (məqsədli təyinatı) müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunmuş kateqoriyaya uyğun gəlmədikdə, həmin torpaq üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatından imtina edilə bilər. Torpaq sahəsi üzərində hüquqlarının dövlət qeydiyyatına alınmasından imtina edilən maraqlı şəxs “İnzibati icraat haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa müvafiq olaraq məhkəməyə müraciət edə bilər. Torpaq sahəsi üzərində hüquqlar dövlət qeydiyyatına alınarkən torpağın kateqoriyasının (məqsədli təyinatının) müəyyən edilməməsi aşkar olunduqda “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 14.1-ci maddəsinə uyğun olaraq qeydiyyat dayandırıla bilər. Torpaq sahəsi üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatına alınması üçün ərizənin baxılmamış saxlanılmasına və ya hüquqların dövlət qeydiyyatının dayandırılmasına səbəb olan hallar aradan qaldırıldıqda qeydiyyat orqanı müvafiq qərar qəbul etməkdə haqlıdır.

Son illərdə məhkəmələrdən Konstitusiya Məhkəməsinə daxil olan müraciətlərin sayı xeyli artmışdır. Həmin müraciətlərdə digər məhkəmələr, hüquq-mühafizə orqanları və cəmiyyət üçün mühüm problemlərin aradan qaldırılmasına kömək edən ayrı-ayrı hüquq sahələri üzrə əhəmiyyətli məsələlərə toxunulur. Bu onu göstərir ki, ümumi məhkəmələrin hakimləri dövlətin adından qərar qəbul edilməsinin məsuliyyətini dərinədən dərk edirlər və bir çox hallarda baxılan iş üzrə icraatı dayandırmaqla Konstitusiya Məhkəməsinə

müraciət edərək konstitusiya prinsiplərə əsaslanan yüksək konstitusiya nəzarəti orqanının mövqeyini əldə etməyə çalışırlar. Bu isə son nəticədə məhkəmələrdə ədalətli qərarın çıxarılması üçün təminat kimi çıxış edir. Bu günədək məhkəmələrin müraciətləri əsasında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu 49 qərar və 9 qərar qəbul etmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinə daxil olmuş şikayətlərin təhlili göstərir ki, bir məsələyə ayrı-ayrı instansiya məhkəmələrində baxılarkən eyni normanın fərqli tətbiqi fərqli qərarların qəbul edilməsi ilə nəticələnmişdir. Bu isə öz növbəsində, subyektlərin öz hüquqlarının məhkəmə qaydasında səmərəli şəkildə müdafiəsini çətinləşdirmişdir. Bu baxımdan eyni normanın dürüst və düzgün tətbiqi vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşmasına xidmət etməklə yanaşı, əsaslandırılmış qərarların qəbul edilməsinə, son nəticədə isə vətəndaşların həmin qərarlara etimadla yanaşması üçün əsas yaradır.

Ümumiyyətlə, Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri Konstitusiyanın əsasları, onun aliliyi və birbaşa qüvvəsi, Azərbaycanın qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrin müddəaları, habelə insan hüquqlarının və azadlıqlarının prioriteti prinsipi nəzərə alınmaqla formalaşdırılır. Sözsüz ki, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarının yüksək hüquqi qüvvəsi onun hüquqi mövqələrinə də şamil edilir, bəzən bu hüquqi mövqələr müstəqil əhəmiyyət qazanaraq, yalnız konstitusiya işinin predmetini təşkil etmiş hala deyil, hüququn mənbəyi kimi hüquq tətbiq etmə təcrübəsində rast gəlinən analogi hallara da şamil edilir və bu mənada həmin qərarlar ümumi məhkəmələr üçün əhəmiyyətli mənbə qismində çıxış edir.

Bütün bunlar isə ümumilikdə Azərbaycan Respublikasında Konstitusiyanın aliliyinin təmin edilməsinə və insan hüquqlarının müdafiəsinə yönəlməklə, məhkəmə orqanlarının nüfuzunun artırılmasına, ölkə Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən mütərəqqi məhkəmə-hüquq islahatlarının təcrübədə uğurla realizə edilməsinə öz töhfəsini verə bilər.

Bu gün konstitusiya nəzarəti vasitəsilə qanunvericilik sistemində mövcud olan kolliziyalar, qeyri-müəyyənliklər aradan qaldırılır, hüquq tətbiq etmə təcrübəsində vahidlik təmin olunur, sosial-siyasi subyektlər arasındakı mübahisələrin qarşısı alınır. Konstitusiya Məhkəməsi hər zaman Azərbaycan Respublikası Konstitusiya sisteminin və ilk növbədə, orada əks olunan təməl konstitusiya dəyərlərinin

qoruyucusu qismində çıxış edir. Bu dəyərlərə ilk öncə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları, dövlət müstəqilliyi, dövlət quruluşu, dövlətçiliyin sosial və hüquqi xarakteri və sair aiddir.

Müharibə şəraitində bu dəyərlərin müdafiəsinin təmin edilməsinin vacibliyi və bu sahədə Konstitusiya Məhkəməsi də daxil olmaqla, bütün dövlət orqanlarının üzərinə düşən məsuliyyət daha da artır.

Məlum olduğu kimi, 1988-ci ildən Azərbaycan Ermənistanın xarici ölkələrdən aldığı hərbi və siyasi dəstəklə yürütdüyü işğalçı siyasəti, separatizmi, terroru ilə üz-üzə qalmışdır. Dünya birliyinin, beynəlxalq təşkilatların Qarabağ münaqişəsinin həll olunması istiqamətində müəyyən səylərinə baxmayaraq, indiyədək heç bir nəticə əldə edilməmişdir. Belə ki, Ermənistan Azərbaycan torpaqlarının işğaldan azad olunmasına dair BMT-nin, Avropa Şurasının tələblərini yerinə yetirməmişdir. Eyni zamanda, ATƏT-in Minsk qrupu münaqişənin həlli üçün çalışsa da, 20 ildən artıqdır fəaliyyət göstərən bu format hər hansı müsbət nəticəyə nail olmamışdır.

Bu şəraitdə münaqişənin dinc yolla həll edilməsi üçün diplomatik səylərin davam etdirilməsi ilə yanaşı, ölkə rəhbərliyi müasir ordu quruculuğu sahəsində təxirəsalınmaz tədbirlər həyata keçirmişdir. Ermənistanın növbəti təxribatına cavab olaraq Azərbaycan Ordusu əks-hücum əməliyyatını həyata keçirməyə başlamışdır. Azərbaycan Ordusunun sarsıdıcı zərbələri nəticəsində həm canlı qüvvə, həm də texnika baxımından böyük itkilər verən Ermənistan silahlı qüvvələri geri çəkilərək döyüş mövqelərini qoyub qaçmaqdadırlar. Bununla yanaşı, Ermənistan tərəfindən mülki vətəndaşlarımıza atəş açılması, şəhərlərimizin dağıdılması bu ölkənin faşist rejiminin cinayətkar təbiətini bir daha təsdiqləyir. Ermənistan silahlı qüvvələri 1949-cu il Cenevrə konvensiyaları da daxil olmaqla, beynəlxalq humanitar hüququ kobud şəkildə pozaraq yaşayış bölgələrində və münaqişə zonası xaricində yerləşən bölgələrdə mülki əhalini, fərdi evləri və digər mülki infrastrukturu qəsdən hədəfə almaqda davam edir. Gəncə, Bərdə və digər şəhərlərimizin raket atəşinə tutulması Ermənistanın törətdiyi müharibə cinayətləri silsiləsinin daha bir təzahürüdür. Belə ki, Ermənistan münaqişə başlandıqdan Azərbaycan torpaqlarında Cenevrə Sazişində çox aydın şəkildə təsbit olunmuş “hüquqazidd sürgün, köçürmə, hüquqazidd saxlama”, “hərbi ehtiyac

olmadan, qanundankənar və özbaşına şəkildə mülkiyyətin kütləvi formada yox edilməsi və ya mənimsənilməsi” kimi hərəkətləri həyata keçirmişdir.

Bu təxribatlara baxmayaraq, Azərbaycan beynəlxalq humanitar hüququn prinsiplərinə riayət etməkdə davam edir və Ali Baş Komandanın sözləri ilə desək, Ermənistanın “cavabını döyüş meydanında verir”. Bir aydır davam edən müharibə nəticəsində şanlı Azərbaycan Ordusu torpaqlarımızı erməni işğalından azad edir, Azərbaycan bayrağı hər gün azad edilmiş yeni bir Azərbaycan şəhərində və ya qəsəbəsində dalğalanır. Prezident İlham Əliyev Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad olunmuş ərazilərində müvəqqəti xüsusi idarəetmənin təşkili haqqında Fərman imzalayıb. Bununla hüququn aliliyi prinsipi azad olunmuş torpaqlarımızda bərqərar edilir.

Bu gün Azərbaycan Ordusu Ali Baş Komandanın rəhbərliyi ilə beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən tanınan ərazisində işğal olunmuş torpaqların azad olunması uğrunda rəşadətlə döyüşərək tarixi ədaləti bərqərar edir. Əminik ki, ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycanın müstəqilliyinin və dövlətçiliyinin bərpasını təmin etdiyi kimi, onun siyasi irsinin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bərpa edəcək və Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının birbaşa qüvvəsi azad olunmuş torpaqlarımızda təmin ediləcəkdir.

Anar CƏFƏROV

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya
Məhkəməsinin Aparatının şöbə müdiri

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA
MƏHKƏMƏSİNDƏ KONSTITUSIYA ŞİKAYƏTLƏRİNƏ
BAXILMASI VASİTƏSİLƏ KONSTITUSIYANIN
ALİLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİ**

Hər bir müstəqil dövlətin ən mühüm atributlarından biri onun milli qanunvericiliyidir. Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi bərpa edildikdən sonra ölkədə baş verən hakimiyyət davası, Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü, iqtisadi və siyasi böhran müstəqil dövlətdaxili qanunvericiliyin formalaşdırılmasında çətinlik yaradırdı.

Yalnız xalqın tələbi ilə ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı müstəqil dövlətçiliyimizin qurulması prosesinin başlanmasına təkan vermişdir. Bu prosesin ən mühüm mərhələlərindən biri – ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə 25 il bundan öncə ümumxalq səsverməsi nəticəsində müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyasının qəbul edilməsi olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ölkəni demokratik hüquqi dövlət bəyan etmişdir. Konstitusiyanın 12-ci maddəsinin I hissəsinə müvafiq olaraq, insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir. Bu müddəaların həyata keçirilməsi o deməkdir ki, dövlət və hüquq hər şeydən əvvəl əsasən insan üçün mövcud olur, sonuncu isə onların tələbatlarını real olaraq əks etdirir, müdafiə edir və qoruyur. Yalnız demokratik cəmiyyətdə, hüquqi dövlətdə ali ümumbəşəri dəyərlər kimi qəbul edilən insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının, şəxsin toxunulmazlığı və təhlükəsizliyinin təmin və müdafiə olunması dövlət hakimiyyətinin konstitusiya fəaliyyətinin əsas məqsəd və vəzifəsidir.

Bununla yanaşı, hüquqi dövlət prinsipi bütün ictimaiyyəti və dövlət həyatını hüquqi vasitələrlə “bir-birinə bağlayır”, bu isə bir

tərəfdən ictimai prosesləri dövlətin, onun orqanlarının və vəzifəli şəxslərin fərdin maraqlarına özbaşına müdaxiləsinə yol vermədən tənzimləməyə, digər tərəfdən fərdlər arasındakı qarşılıqlı münasibətlərdə insan ləyaqətinə, azadlığına və toxunulmazlığına təminat verməyə imkan yaradır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ən yüksək hüquqi qüvvəyə malikdir və Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin əsasıdır (147-ci maddə). Konstitusiyada insan və vətəndaşın hüquqi statusunun əsasları, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının reallaşdırılması prosesinin məzmunu, həmçinin cəmiyyətin, iqtisadiyyatın, siyasətin, sosial sahənin xüsusiyyətlərini müəyyən edən əsas ideyalar təsbit olunur, dövlət tənzimlənməsinin hədləri və xarakteri müəyyənləşdirilir.

İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının üstünlüyünü, ölkə ərazisində birbaşa qüvvəsini elan etməklə və bunların təmin olunmasını Azərbaycan dövlətinin ali məqsədi olduğunu bəyan etməklə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası müəyyən edir ki, məhz dövlət hər kəsin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə və bu müdafiənin məhkəmədə həyata keçirilməsinə təminat verir (Konstitusiyanın 60-cı maddəsi və 71-ci maddəsinin VII hissəsi).

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin bir sıra qərarlarında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə yönəlmiş əsas konstitusiya müddəaları sırasında hüquq və azadlıqların məhkəmə təminatı hüququnun xüsusi əhəmiyyət kəsb etməsi, həmin hüququn təmin edilməməsinin Konstitusiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqların əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırılmasına səbəb olması xüsusilə vurğulanmışdır.

Eyni zamanda, məhkəmə təminatı hüququ məhkəmənin yalnız vətəndaşların şikayətlərinə baxmaq və qanuni, əsaslandırılmış, ədalətli qərar qəbul etmək vəzifəsini ehtiva etmir. Həmin təminat həm də vətəndaşların (onların statusundan asılı olmayaraq) müvafiq şikayətlə məhkəmələrə müraciət etmək hüququnu nəzərdə tutur.

Məlum olduğu kimi, konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanları vacib müdafiə təsisatı kimi vətəndaşların konstitusiya hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üzrə xüsusi səlahiyyətlərə malikdirlər. Bununla əlaqədar, xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, 1998-ci ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin sərəncamı ilə respublikada keçirilən demokratik-hüquqi islahatlar çərçivəsində Konstitusiya

Məhkəməsinin yaradılması mühüm əhəmiyyətə malikdir. 1998-ci ildən fəaliyyətə başlayan Konstitusiya Məhkəməsinin əsas məqsədi demokratik dəyərləri bəyan edən, hüquqa və ədalətə əsaslanan Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının aliliyinin hüququn bütün subyektlərinə münasibətdə təmin edilməsindən ibarətdir.

Konstitusiyanın mətninə əlavə və dəyişikliklərin edilməsinə dair 2002-ci il avqustun 24-də keçirilmiş referendumla Konstitusiya Məhkəməsinin səlahiyyətlərində əhəmiyyətli dəyişikliklər edilmiş və həmin dəyişikliklər əsasında vətəndaşlar bilavasitə Konstitusiya Məhkəməsinə şikayət vermək hüququ əldə etmişlər.

Sözsüz ki, referendum ulu öndər Heydər Əliyevin danılmaz liderlik əməyi və müdrik töhfəsinin nəticəsində baş vermişdir. Bu, dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi, ölkənin nüfuzunun güclənməsi istiqamətində əhəmiyyətli hadisə olmaqla, vətəndaşların bilavasitə konstitusiya nəzarəti orqanına şikayət verməsi ölkənin demokratik inkişafının yeni mərhələsi kimi qiymətləndirilməlidir. Bu mərhələ siyasi sistemin mərkəzində insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin dayanması ilə səciyyələnir.

Vətəndaşların Konstitusiya Məhkəməsinə şikayətlə müraciət etməsinin mümkünlüyü hüquqi-demokratik dövlətin formalaşdırılması prosesində və məhkəmə-hüquq islahatlarının həyata keçirilməsində də mühüm addım idi. Eyni zamanda, vətəndaşların Konstitusiya Məhkəməsinə şikayət vermək hüququna malik olmaları onların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi baxımından olduqca əhəmiyyətli vasitənin əldə edilməsi deməkdir.

Konstitusiya Məhkəməsində vətəndaşların şikayəti əsasında baxılan işlər xüsusi kateqoriya işlərdir. Birincisi, şikayətdə ərizəçinin konkret konstitusiya hüquq və azadlıqlarının pozulması barədə mövqeyi dəqiq ifadə olunmalıdır. İkincisi, Konstitusiya Məhkəməsi vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının pozulması ilə bağlı işlər üzrə ümumi yurisdiksiyalı məhkəmələr tərəfindən müəyyən edilmiş faktiki halları yenidən yoxlaya bilməz. Konstitusiya Məhkəməsi yalnız normativ-hüquqi aktın, məhkəmə aktının Konstitusiyaya və qanunlara uyğun olub-olmaması barədə qərar qəbul edir. Şikayətlərə baxılması proseduru şəxsin konstitusiya hüquq və azadlıqlarının müdafiəsində digər məhkəmələrin səlahiyyətlərini və vəzifələrini əvəz etmir.

Konstitusiya Məhkəməsinə şikayətlə müraciət etmənin mümkünlüyü demokratik və hüquqi dövlətin formalaşdırılması prosesində və məhkəmə-hüquq islahatlarının həyata keçirilməsində mühüm addımdır. Eyni zamanda, vətəndaşların Konstitusiya Məhkəməsinə şikayət vermək hüququna malik olmaları onların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi baxımından olduqca əhəmiyyətli vasitənin əldə edilməsi deməkdir.

Nəzərə alınmalıdır ki, məhz konstitusiya şikayəti prosesual hüquqi forma və konstitusiya-prosessual hüquq münasibətlərinin yaranmasının əsası olaraq hüquq və azadlıqların müdafiə vasitələrindən biri kimi çıxış edir. Bununla da konstitusiya şikayətini iddia və şikayət kimi prosesual müdafiə vasitələri ilə müqayisə etmək olar. Bu zaman onun konstitusiya-hüquqi təbiəti müdafiə olunan hüquqların xarakterini və mənasını şərtləndirir ki, bu da şikayətin formasına, onun subyektlərinə dair tələbləri, mümkünlüyünün digər şərtlərini, həmçinin şikayətə xüsusi prosesual formada baxılmasını müəyyən edir.

Konstitusiyanın 130-cu maddəsinin V hissəsində Konstitusiya Məhkəməsinə şikayətlə müraciət etmək hüququ olan subyektlərin dairəsinin müəyyən edilməməsinə nəzərə alaraq qeyd etmək lazımdır ki, fiziki şəxslərlə yanaşı (vətəndaşlar, vətəndaşlığı olmayanlar və əcnəbilər), Konstitusiya Məhkəməsinə Konstitusiyanın 58-ci maddəsi və “İctimai təşkilatlar haqqında”, “Siyasi partiyalar haqqında” qanunların əsasında yaradılan ictimai təşkilatlar, ictimai hərəkatlar, ictimai fondlar, ictimai birliklər, siyasi partiyalar, həmçinin “Vidən azadlığı haqqında” Qanunun əsasında yaradılmış dini birliklər, o cümlədən mülki qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər təşkilati-hüquqi formalarda olan hüquqi şəxslər də müraciət edə bilər.

Konstitusiya Məhkəməsinin təcrübəsi onu göstərir ki, o, konstitusiya nəzarəti orqanı kimi fiziki və hüquqi şəxslərin konstitusiya hüquqlarının müdafiəsini təmin edir. Ümumilikdə Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən onların konstitusiya hüququ olan mülkiyyət hüququ (29-cu maddənin II hissəsi), ailə ilə əmlak hüquq normaları qrupu arasında mövcud olan vərəsəlik hüququ (29-cu maddənin VII hissəsi), təhlükəsiz və sağlam şəraitdə işləmək, heç bir ayrı-seçkilik qoyulmadan öz işinə görə dövlətin müəyyənləşdirdiyi minimum əməkhaqqı miqdarından az olmayan haqq almaq hüququ

(35-ci maddənin II, IV, VI hissələri), istirahət hüququ (37-ci maddə), sosial təminat hüququ (38-ci maddə), təhsil hüququ (42-ci maddə), mənzil hüququ (43-cü maddə), dövlətin idarə olunmasında iştirak etmək hüququ və seçki hüququ (55 və 56-cı maddələr), dövlət orqanlarına müraciət etmək hüququ (57-ci maddə), birləşmək hüququ (58-ci maddə), sahibkarlıq fəaliyyəti və qanunla qadağan edilməmiş digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul olmaq hüququ (59-cu maddə) ilə bağlı məsələlərə baxılmışdır. Bununla yanaşı, Konstitusiya Məhkəməsinin bütün qərarlarında hüquqi şəxslərin məhkəmə müdafiəsi hüququnun (60-cı maddə) pozuntusu da müəyyən edilmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun qərarı mübahisəyə dair hüquqi məsələlərlə bağlı məhkəmənin hüquqi mövqelərini də əks etdirir. Həmin mövqələr bir qayda olaraq Konstitusiyanın əsasları, onun aliliyi və birbaşa qüvvəsi, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq aktların, o cümlədən insan hüquq və azadlıqlarının üstünlüyü nəzərə alınmaqla formalaşır. Konstitusiya Məhkəməsinin bir çox qərarlarında hüquqi dövlətin mahiyyətindən irəli gələn, xüsusilə də İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnda geniş tətbiq edilən hüququn aliliyi, hüquqi müəyyənlik, mütənəsiblik və tarazlıq prinsipləri öz əksini tapmışdır.

Xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, konstitusiya mühakimə icraatı zamanı hüquqi tənzimətinin nöqsanlarını müəyyən edən və onların aradan qaldırılmasının mümkün üsullarını göstərən Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqələri, məhkəmə qərarının əsaslandırıcı və ya nəticəvi hissəsində göstərilməsindən asılı olmayaraq, məcburi karakter daşıyır.

Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqələri bəzən müstəqil əhəmiyyət kəsb edir. Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqələrinin qüvvəsi onun qərarlarının hüquqi qüvvəsinə bərabər olduğundan və ümumi xarakter daşdığından, yalnız konstitusiya işinin predmetini təşkil etmiş hala deyil, hüququn mənbəyi kimi hüquqi tətbiqəmə təcrübəsində rast gəlinən analogi hallara da şamil edilir.

Ümumiyyətlə, nəzərə almaq lazımdır ki, Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən hər hansı bir aktın Konstitusiyaya uyğun olub-olmaması faktının təsdiq edilməsi özü-özlüyündə nəinki həmin aktı qəbul etmiş orqan, həmçinin digər normayaradıcı və ya məhkəmə orqanları üçün

preyudisial əhəmiyyətə malik xüsusi fakt kimi qəbul edilə bilər. Normayaradıcı orqanlara münasibətdə Konstitusiya Məhkəməsinin qərarının preyudisial əhəmiyyəti onunla ifadə olunur ki, Konstitusiyaya uyğun olmayan hesab edilmiş normativ hüquqi aktla eyni məzmunlu aktın yenidən qəbul edilməsi yolverilməzdir. Normativ hüquqi aktın hər hansı müddəasının Konstitusiyaya uyğun olmadığı faktının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən müəyyən edilməsinin preyudisial əhəmiyyəti məhkəmələr tərəfindən digər aktlarda təsbit olunmuş oxşar müddəaların tətbiqini də qeyri-mümkün edir.

Bununla bağlı məsələnin digər tərəfi ondan ibarətdir ki, Konstitusiya Məhkəməsi məhkəmə aktının Konstitusiyaya uyğun olub-olmaması faktını təsdiq etdikdə, bu hal nəinki baxılmış iş üzrə məhkəmələr üçün, habelə başqa işlərə baxan məhkəmələr üçün preyudisial əhəmiyyətə malikdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarının, xüsusən də bu qərarlarda ifadə olunan hüquqi mövqelərin hüquqtətbiqedən orqanlar tərəfindən nəzərə alınması və tətbiqi qanunvericilik müddələrinin Əsas Qanunun prinsiplərinə və mənasına uyğun tətbiqinə, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarının məcburiliyi barədə qanunvericiliyin tələblərinin yerinə yetirilməsinə və ümumilikdə milli hüququn inkişafına xidmət edir.

Hüquqların məhkəmə müdafiəsinin səmərəliliyinin güclənməsi istiqamətində ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi və hüquqi kursunu davam etdirən, uzaqgörən lider, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin fəaliyyəti danılmaz bir həqiqətdir. Bu sahədə dövlətimizin başçısı “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” 2019-cu il 3 aprel tarixli Fərmanının əhəmiyyəti xüsusilə qeyd edilməlidir. Fərmanın preambulasında göstəriləyi kimi, müasir dövrün tələblərinə cavab verən, cəmiyyətdə yüksək nüfuza malik ədalət mühakiməsinin formalaşdırılması prosesini sürətləndirmək məqsədilə məhkəməyə müraciət imkanları daha da genişləndirilməli, məhkəmələrin fəaliyyətində şəffaflıq artırılmalı, məhkəmə icraatının effektivliyi yüksəldilməli, məhkəmə qərarlarının tam və vaxtında icra edilməsi təmin olunmalı, süründürməçiliyin və digər neqativ halların aradan qaldırılması üçün görülən tədbirlər gücləndirilməlidir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Fərmanında nəzərdə tutulmuş tapşırıq və tövsiyələr məhkəmələrdə vətəndaşların hüquqlarının müdafiəsi sisteminin təkmilləşdirilməsinə, bu məqsədlərə xidmət edən təminatların gücləndirilməsinə yönəlmişdir. Sözsüz ki, həmin tapşırıqlar və tövsiyələr Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətində, xüsusilə məhkəməyə daxil olan ərizə və şikayətlərin öyrənilməsində ciddi şəkildə rəhbər tutulur.

Yekun olaraq, qeyd etmək istərdik ki, müasir cəmiyyətimizdə konstitusiya şikayəti institutu Konstitusiyada təsbit edilmiş hüquq və azadlıqların müdafiəsi baxımından cəmiyyətin və dövlətin sabit və davamlı hüquqi inkişafına öz töhfəsini verir.

Məlum olduğu kimi, sentyabrın 27-dən etibarən Ermənistanın davam edən hərbi təxribatları nəticəsində Azərbaycanın bir çox rayonları düşmənin silahlı qüvvələri tərəfindən artilleriya atəşinə məruz qalıb. Ermənistan tərəfi beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərini, xüsusilə də beynəlxalq humanitar hüququ, 1949-cu il Cenevrə konvensiyalarını və onların Əlavə protokollarını kobud şəkildə pozaraq, mülki əhalini və infrastrukturunu məqsədyönlü şəkildə atəşə tutur, bununla da mülki əhaliyə qarşı müxtəlif cinayətlər törətməkdə davam edir.

Ermənistanın hərbi-siyasi rəhbərliyinin törətdiyi terror aktları ilə bağlı məsuliyyət daşdığını nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi digər dövlətlərin konstitusiya nəzarəti orqanlarına müraciət edərək beynəlxalq ictimaiyyəti Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünü kəskin qınamağa, ondan beynəlxalq hüquq öhdəliklərinə əməl etməsini tələb etməyə çağırmışdır.

Azərbaycan Respublikasının bütün vətəndaşları əmindirlər ki, Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizin ərazi bütövlüyü bərpa ediləcək, işğaldan azad olunmuş torpaqlarda Azərbaycanın Ali Qanunu bərqərar olunacaq, dövlətimizin bayrağı işğaldan tamamilə azad edilmiş bütün şəhər və qəsəbələrdə ucaldılacaq, didərgin düşmüş əhalinin hüquqları bərpa ediləcək. Konstitusiya Məhkəməsinin gələcək fəaliyyətinin əsas istiqamətləri isə azad edilmiş torpaqlarda konstitusiya və ədalət prinsipinə əsaslanan hüququn təşkil olunmasında, dövlətin hüquq sisteminin uğurla və dinamik inkişafında öz əksini tapacaqdır.

**“XXI ƏSRDƏ İNSAN HÜQUQ
VƏ AZADLIQLARININ
MÜDAFİƏSİ SAHƏSİNDƏ MÜASİR
NƏZƏRİ VƏ PRAKTİKİ YANAŞMALAR”**

Qədir XƏLİLOV

AMEA Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun
Beynəlxalq hüquq şöbəsinin baş elmi işçisi, h.ü.f.d.

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ KONSTITUSİYA

Açar sözlər: Heydər Əliyev, konstitusiya, ümumilli lider, dövlət, demokratiya, insan hüquqları, müstəqillik, Azərbaycan Respublikası

Ключевые слова: Ге́йдар Алиев, конституция, национальный лидер, государство, демократия, права человека, независимость, Азербайджанская Республика

Keywords: Heydar Aliyev, constitution, national leader, state, democracy, human rights, independence, the Republic of Azerbaijan

Konstitusiya mövcud dövlətin bütöv hüquq sisteminin özəyi kimi çıxış edən, ölkə vətəndaşlarının əksəriyyətinin maraq dairəsində olan ictimai həyatı və əsas dövlət qurumlarının fəaliyyətini tənzimləyən normativ-hüquqi aktdır. Konstitusiyaların keyfiyyətləri onun yüksək hüquqi qüvvəyə malik olması və hüquq sisteminin fundamental mənbəyi kimi çıxış etməsidir. Əvvəla, konstitusiya normaları digər normalara münasibətdə prioritet mövqedən çıxış edir. İkincisi, qanunlar və digər qanun qüvvəli aktlar konstitusiyada müəyyən edilən qayda və prosedura uyğun qəbul edilməlidir [3].

Məlum olduğu kimi, konstitusiya dövlətin əsas qanunu olması etibarilə mövcud dövlətin və dövlətçilik ənənələrinin formalaşmasında ən ümumi ictimai münasibətlər kompleksini, ictimai quruluşun əsaslarını, şəxsiyyətin hüquqi statusunu, dövlət hakimiyyət orqanlarının sistemini, yerli özünüidarəetmə strukturlarını və hüquqi mexanizmləri tənzimləyən normativ-hüquqi akt və ya prinsiplərin modifikasiyasıdır [3].

Dövlətin əsaslarını, əsas insan və vətəndaş hüquqlarını, vəzifələlərini, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətini, dövlət quruluşunu, mülkiyyət formalarını və dövlət həyatının digər bu kimi məsələlərini müəyyənləşdirən Konstitusiyanın qəbul edilməsi hər bir dövlətin həyatında mühüm ictimai-siyasi hadisədir. Tarixi qanunauyğunluq nəticəsində keçmiş Sovetlər birliyinin süqutu ilə

əlaqədar xalqımız, digər MDB ölkələrinin xalqları kimi, öz milli müqəddəratını sərbəst təyin etmək, milli dövlət quruculuğunu yaradıb, hüquqi, demokratik cəmiyyət yaratmaq imkanı əldə etmiş oldu [6].

Müasir dövrümüzdə Azərbaycan Respublikasının konstitusion dövlət kimi təşəkkül tapması, ölkədə ictimai-siyasi proseslərlə müşayiət olunan tarixi şərait bu müstəvidə fəaliyyət göstərən görkəmli siyasi liderlərin dinamik mübarizə xətti ilə bağlıdır [3].

Dövlət müstəqilliyinin bərpa olunduğu ilk illərdə ölkədə bütün sahələrdə yaşanan xaosdan, Azərbaycanı parçalanmaq təhlükəsindən xilas etmək üçün xalqın hakimiyyətə dəvət etdiyi ulu öndər Heydər Əliyevin böyük uzaqgörənliklə, cəsarətlə həyata keçirdiyi əsaslı islahatlar respublikamızı inkişaf yoluna çıxarmaqla yanaşı, qanunların aliliyini təmin edən, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğuna yol açan yeni milli Konstitusiyanın hazırlanmasına və qəbuluna şərait yaratdı. Ulu öndər Heydər Əliyev bu barədə danışarkən deyirdi: “Biz elə bir layihə hazırlamalı və nəhayət, elə bir Konstitusiya qəbul etməliyik ki, o, müstəqil Azərbaycan Respublikasının demokratik prinsiplər əsasında uzun müddət sabit yaşamasını təmin edən Əsas Qanun, tarixi sənəd olsun. Hakimiyyət bölgüsü – ali icra, qanunvericilik, məhkəmə hakimiyyəti – bunlar hamısı xalqın iradəsinə söykənməli, seçkilər yolu ilə təmin olunmalıdır” [5].

Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqına ən böyük xidmətlərindən biri müstəqil Azərbaycanın ilk konstitusiyasının hazırlanması və qəbuludur. 1995-ci il noyabrın 12-də xalq ümummilli liderin bu təşəbbüsünü dəstəklədi.

1995-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiya müstəqil Azərbaycanın ilk, ümumilikdə isə, ölkəmizin tarixində dördüncü Konstitusiyasıdır. Azərbaycanın Konstitusiya quruluşunun tarixi SSRİ dövrünə təsadüf edir. Azərbaycanın ilk Konstitusiyası 1921-ci ilin mayın 19-da, SSRİ Konstitusiyasına uyğunlaşdırılmış yeni redaksiyası isə 1925-ci il martın 14-də qəbul olunmuşdu. 1978-ci ilin aprelin 21-də qəbul edilmiş son Konstitusiya da, əvvəlki konstitusiyalar kimi, SSRİ Konstitusiyasına uyğunlaşdırılmışdı [4].

Müstəqil dövlətimizin ilk Konstitusiyası respublikamızın əvvəlki Konstitusiyalarından prinsipə köklü surətdə fərqlənir. Əlbəttə, bu tamamilə təbiidir. Belə ki, əvvəlki sosializm quruluşunun Konstitusiyası idi və əvvəlki Konstitusiyalarda sivil dövlət quruculuğunda əsas institut olan hakimiyyətin bölgüsü prinsipindən imtina edilmişdir. Lakin yeni Konstitusiyada bu tarixi və metodoloji səhv aradan qaldırılmış, hakimiyyətin qanunverici, icra hakimiyyəti və

məhkəmə hakimiyyətindən ibarət bölgüsü aparılmışdır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 7-ci maddəsinin IV hissəsində göstərilir ki, Konstitusiyanın müddəalarına əsasən, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətləri qarşılıqlı fəaliyyət göstərir və öz səlahiyyətləri çərçivəsində müstəqildirlər [6].

Əsas Qanunda konseptual baxımdan yeni ideyalardan biri ictimai münasibətlər sistemində dövlətin rolu ilə bağlıdır. Belə ki, ölkəmizin uzun illər daxil olduğu sovet siyasi sistemində dövlətin cəmiyyətdə həyatındakı rolu fəvqəladə xarakter daşıyır, dövlət maraqları ilə şəxsiyyətin maraqları arasında yaranan münasibətlərdə üstünlük birmənalı olaraq birinciyə verilirdi. Bu isə, sözsüz ki, liberal demokratiya üçün öncül amillərdən olan şəxsi hüquq və azadlıqların müdafiəsinin arxa plana keçməsi ilə nəticələnirdi. Bu baxımdan Konstitusiyamızda dövlətin ali məqsədinin məhz insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi kimi müəyyənləşdirilməsi müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Konstitusiyamız dövlətin məhz vətəndaşların mənafelərinə xidmət etdiyini ən yüksək səviyyədə bəyan edir [3].

Ümumiyyətlə, konstitusiyanın III fəslə (24-71-ci maddələr) bütövlükdə, yəni 158 maddədən 48-i insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına həsr edilib. Konstitusiyanın 71-ci maddəsində insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına təminat verilir. Konstitusiyada təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcu hesab edilir. Həmin maddədə daha sonra göstərilir ki, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının həyata keçirilməsini heç kəs məhdudlaşdıra, konstitusiyanın heç bir müddəası insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının ləğvinə yönəldilmiş müddəa kimi təfsir edilə bilməz. Azərbaycan Respublikasının ərazisində insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları birbaşa qüvvədədir. Beləliklə, konstitusiyanın qeyd edilən normalarının təhlili göstərir ki, bu normalar hüquqi dövlət quruculuğu prinsipinin mahiyyətindən irəli gəlməklə cəmiyyətdə qanunun aliliyinə xidmət edir. Ölkəmizdə həmin vaxtdan başlayaraq, ciddi sosial-iqtisadi islahatlarla yanaşı, hüquq islahatı, həmçinin onun tərkib hissəsi olan məhkəmə-hüquq islahatı həyata keçirilməyə başlanılıb [4].

Müstəqil dövlətimizin ilk konstitusiyasının preambulasında göstərilir ki, “Azərbaycan xalqı özünün çoxəsrlik dövlətçilik ənənələrini davam etdirərək bütün cəmiyyətin və hər kəsin firavanlığının təmin edilməsini arzulayaraq, ədalətin, azadlığın və təhlükəsizliyin

bərqərar edilməsini istəyərək, keçmiş, indiki və gələcək nəsillər qarşısında öz məsuliyyətini anlayaraq, suveren hüququndan istifadə edərək, Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyini və ərazi bütövlüyünü qoruyaraq xalqın iradəsinin ifadəsi kimi qanunların aliliyini təmin edən hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğunu bəyan edir”. Başqa sözlə, öz tarixi müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan Respublikası hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğunu inkişaf yolu seçib [1].

İnkişaf etmiş dünya ölkələrində qanunun aliliyi yüksək qaydada təmin edilir. Yüksək fəallıq nümayiş etdirməklə respublikamızın xalqı tərəfindən qəbul edilən Konstitusiyamız hüquqi dövlətlərə xas olan və hüquqi dövlətin yaradılması üçün nəzərdə tutulan normaları özündə təsbit edir [2]. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının hətta inkişaf etmiş dövlətlərin konstitusiyaları ilə müqayisədə kifayət qədər mütərəqqi hesab edilə biləcək müddəalarından biri Əsas Qanunda sadalanan insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilməsi ilə bağlıdır. Bu norma özündə insan hüquqlarının beynəlxalq standartlara uyğun tətbiqinə imkan verən mühüm prinsipi əks etdirir. Belə ki, qeyd olunan prinsip ölkəmizdə insan hüquq və azadlıqlarının hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq normalarında və insan hüquqlarına dair beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulanlardan daha artıq məhdudlaşdırılmasına imkan vermir. Prinsip, eyni zamanda, insan hüquqlarının tətbiqi ilə bağlı milli qanunvericilik tənzimlənməsindən kənar qalmış hər hansı məsələyə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin birbaşa tətbiqini qanuniləşdirir [3]. Konstitusiya ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik olmaqla, Azərbaycan Respublikasında birbaşa hüquqi qüvvədədir və bütün qanunvericilik aktları Konstitusiyanın müddəalarına uyğun qəbul edilməlidir. Təsadüfi deyildir ki, müstəqil dövlətimizin ilk Konstitusiyasının qəbulundan sonra Milli Məclis Avropa standartlarına və beynəlxalq hüquq normalarının tələblərinə uyğun 2500-dən artıq qanun və qərar qəbul etmişdir [6].

NƏTİCƏ

Ümumilli lider Heydər Əliyevin Konstitusiyanın hazırlanmasında, qəbul edilməsində gərgin əməyi və töhfəsi danılmazdır. Konstitusiyanın qəbulu dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi, Azərbaycanın dünya birliyində nüfuzunun daha da artması baxımından çox mühüm ictimai-siyasi hadisə kimi qiymətləndirilməlidir.

Konstitusiyanın qəbulu yalnız yeni ictimai sistemin hüquqi tanınmasını təsdiq edən fakt deyil, ölkəmizin inkişaf baxımından yeni mərhələyə qədəm qoymasının göstəricisi idi. Bu mərhələdə isə ilk növbədə siyasi sistemin mərkəzində insan və vətəndaş, onun hüquq və azadlıqları, demokratik və hüquqi dövlət idealları durmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında müasir və sivil cəmiyyətin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirən, konstitusiyalı quruluşun əsaslarını təşkil edən ideya və dəyərlər geniş şəkildə öz əksini tapmışdır: dövlətin və cəmiyyətin hüquqla sıx bağlılığı; insan şəxsiyyətinə və ləyaqətinə hörmət; dövlət hakimiyyət orqanlarının demokratik qaydada formalaşdırılması vasitəsilə xalqın hakimiyyət funksiyalarının həyata keçirilməsində iştirakı; insan hüquqlarının səmərəli müdafiəsi mexanizmlərinin mövcudluğu; siyasi sistemdə plüralizmə təminat verilməsi; sosial ədalətə nail olmaq, ümumbəşəri dəyərlərə sadiqlik, milli qanunvericiliyin beynəlxalq hüquqa uyğunlaşdırılması və sair.

Demokratik cəmiyyət və ya hüquqi dövlət dedikdə, ilk öncə yada insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi düşür. İnsan hüquqları müasir dünyamızın hər bir demokratik dövləti tərəfindən ən prioritet hesab edilən mövzulardan sayılır. Müstəqil Azərbaycanda da insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi, onların müdafiəsi və daha da genişləndirilməsi dövlətin ən ali məqsədi elan edilib.

Bu ali məqsədin müəyyənləşdirilməsi, onun həyata keçirilmə mexanizmlərinin tapılması və reallaşdırılması, sözügedən sahədə hüquqi bazanın yaradılması isə, müstəqil dövlətimizin qurucusu, ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Heydər Əliyev Azərbaycanda hakimiyyətə gəldikdən sonra ölkədə hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində ardıcıl, sistemli və gələcəyə hesablanan islahatlara start verildi. Azərbaycanın bu gün dünyada müstəqil, hüquqi və demokratik dövlət kimi tanınması, ölkə vətəndaşlarının hüquqlarının, azadlıqlarının təmin edilməsi, müdafiə olunması məhz ümummilli liderin adı ilə bağlıdır. Heydər Əliyevin Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi möhkəmlənməsi və demokratik inkişaf yolu ilə inamla irəliləməsi üçün konstitusiyanın qəbulu Azərbaycan Respublikasının tarixindəki ən mütərəqqi adımlardan biridir.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 2019;
2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququn əsasları, A.H.Dəmirov, Ş.N.İsmayılov, Q.F.Hüseynov, Bakı – Mütərcim – 2010;
3. http://anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan_may2009/77176.htm;
4. http://www.anl.az/down/meqale/hafta_ichi/2011/yanvar/153850.htm;
5. https://azertag.az/xeber/12_noyabr_Konstitusiya_Gunudur-1110948;
6. <http://kaspi.az/az/heyder-eliyev-musteqil-dvletimizin-ilk-konstitusiyasinin-banisisidir>;

КОНСТИТУЦИЯ И ГЕЙДАР АЛИЕВ РЕЗЮМЕ

Конституция – латинское слово, означающее «структура», «учреждение». Конституция является основным законом государства. Конституция устанавливает основы социально-экономической структуры страны, формы правления и формы государственного устройства, правового статуса личности, порядка и полномочий организации власти и управления в центре и на местах, принцип разделения властей. Принятие Конституции независимой Азербайджанской Республики связано с именем общенационального лидера Гейдара Алиева. В этой статье рассматривается история принятия Конституции, роль Гейдара Алиева в принятии Конституции и различия между действующей Конституцией Азербайджанской Республики и предыдущими конституциями.

CONSTITUTION AND HEYDAR ALIYEV S U M M A R Y

Constitution is a Latin word meaning "structure", "institution". The Constitution is the basic law of the state. The Constitution establishes the basis of the socio-economic structure of the country, the form of government and the form of state structure, the legal status of the individual, the order and powers of the organization of power and administration in the center and places, the principle of separation of powers. Adoption of the Constitution of the independent Republic of Azerbaijan is connected with the name of national leader Heydar Aliyev. This article examines the history of the adoption of the Constitution, the role of Heydar Aliyev in the adoption of the Constitution and the differences between the current Constitution of the Republic of Azerbaijan and previous constitutions.

Ülkər İMAMƏLİYEVƏ

BDU-nun Politologiya və sosialologiya
kafedrasının müəllimi, s.e.ü.f.d.

İNSAN HÜQUQ VƏ AZADLIQLARININ QORUNMASINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Açar sözlər: insan hüquqları, insan azadlıqları, konstitusiya, qanun, fərman, sərəncam, islahat, təsisat

XX əsrin ikinci yarısından etibarən insan hüquqlarının müdafiəsi dünya siyasətinin mühüm istiqamətini təşkil edir. İnsan hüquq və azadlıqlarının qorunması demokratik dövlətin qarşısında duran prioritet vəzifə və müasir dünyaya inteqrasiya yoludur. Müasir dövrdə hər kəsə öz hüquqlarını müdafiə etmək üçün beynəlxalq orqanlara müraciət etmək hüququ verilmişdir. İnsan hüquq və azadlıqlarının reallaşmasına beynəlxalq mexanizmlərlə yanaşı milli mexanizmlər də təsir göstərir.

Demokratik cəmiyyətdə insana qayğı yüksək və ali məqsəd sayılır. Ümummilli lider Heydər Əliyev 1998-ci ilin oktyabrın 18-də andiçmə mərasimindəki nitqində demişdir: “Prezident kimi mənim üçün hər bir Azərbaycan vətəndaşının hüquqlarının qorunması vacibdir. . . İnsan hüquqlarının qorunması Azərbaycan dövlətinin əsas prinsiplərindən biridir..” (2, 19 oktyabr 1998-ci il).

Ölkədəki proseslərin dinamikliyini artırmaq məqsədilə Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə müxtəlif komissiyalar (Konstitusiya, hüquqi islahatlar komissiyası və s.) yaradılmışdır. 35 nəfərdən ibarət Konstitusiya komissiyası 8 dəfə Konstitusiya layihəsini müzakirə olunduqdan sonra xalqa təqdim edilmiş və Əsas qanun referendum yolu ilə qəbul edilmişdir. Konstitusiyanın 117 maddəsi bilavasitə insan hüquq və azadlıqları ilə (248 maddə birbaşa insan hüquqları ilə) bağlıdır.

Konstitusiya insan hüquq və azadlıqlarını təmin etmək və müdafiə sistemini təkmilləşdirmək baxımından böyük əhəmiyyətə malik idi:

- konstitusiya demokratik prinsiplər əsasında qurulan Azərbaycan dövlətçiliyinin legitim əsasını yaratdı;

- dövlət və şəxsiyyət arasında yeni münasibətlər sistemini təsbit etdi;

- insan hüquq və azadlıqları ali dəyər kimi tanındı və onların müdafiəsinə dövlət təminat verdi;

- beynəlxalq normalar əsasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün demokratik prinsiplər yarandı.

24 avqust 2002-ci ildə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə keçirilən referendumda Konstitusiyanı təkmilləşdirmək məqsədilə 24 maddədə 39 dəyişiklik edilmişdir:

- Avropa Şurasının qarşısında götürülən öhdəliklərlə bağlı dəyişikliklər;

- insan haqları və əsas azadlıqlarla əlaqədar Avropa Konvensiyasına qoşulmaqla bağlı dəyişikliklər;

- referendumun keçirilməsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı dəyişikliklər;

- Milli Məclisə seçkilərlə bağlı dəyişikliklər;

- Prezident seçkiləri ilə bağlı dəyişikliklər;

- dövlət hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətini təkmilləşdirməklə bağlı öhdəliklər;

- məhkəmə islahatları ilə bağlı dəyişikliklər.

Konstitusiyanın ikinci bölməsində insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları ilə yanaşı vətəndaşların konstitusiya ilə bağlı vəzifələri də öz əksini tapmışdır:

- dövlət və cəmiyyət qarşısında hər bir şəxs onun hüquq və azadlıqlarından irəli gələn vəzifələr daşıyır;

- Konstitusiyaya və qanunlara əməl etmək;

- başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarına hörmətlə yanaşmaq;

- qanunla müəyyən edilmiş vəzifələri yerinə yetirmək (3,s. 67-68).

Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə insan hüquqlarını qorumaq məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir:

- siyasi, hüquqi, iqtisadi və sosial islahatlar hüquq və azadlıqların müdafiəsi və təmin olunmasına yönəldilmişdir;

- insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsini həyata keçirən qanunlar qəbul edilmiş, konstitusiyaya və beynəlxalq standartlara uyğun

normativ-hüquqi bazası yaradılmış, hüquqi mexanizm təkmilləşdirilmişdir;

– hakimiyyət qollarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsiə diqqət yetirilmişdir;

– qadınların, uşaqların, milli azlıqların müdafiəsinə dair Dövlət proqramı (“İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət proqramı” 18 iyun 1998-ci il) hazırlanmış və həyata keçirilmişdir;

– əhalinin müxtəlif kateqoriyalarına mənsub insanların (qaçqın və məcburi köçkünlər, əlillər, müharibə iştirakçılar, aztəminatlı ailələr) iqtisadi və sosial hüquqları təmin edilmişdir;

– hüquqi islahatlar həyata keçirilmiş, normativ hüquqi aktlar beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmış, insan hüquqlarının qorunmasının hüquqi mexanizmi təkmilləşdirilmiş və insan hüquqları üzrə Elmi-tədqiqat institutu yaradılmışdır (30 sentyabr 1998-ci il) və s. ;

– insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı beynəlxalq təşkilatlar qarşısında götürülmüş öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə nəzarət artırılmışdır;

– insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsini təmin etmək məqsədi ilə üçüncü sektorun formalaşması və fəaliyyəti üçün şərait yaradılmışdır.

Sosial-iqtisadi təminatlar hüquq və azadlıqların sərbəst istifadəsini təmin edən mühitin və maddi əsasların olmasını (sosial sabitlik, iqtisadi inkişaf və s.) nəzərdə tutur. Hüquqi təminatlar hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsi və qorunmasını təmin edən bütün hüquqi vasitələri əhatə edir.

Siyasi təminatlar dövlətin azad inkişafı və layiqli həyatı təmin edən siyasət həyata keçirməsini, siyasi strukturların davamlılığını, vətəndaş həmrəyliyini və siyasi mədəniyyətə nail olmağı nəzərdə tutur.

O dövlət güclüdür ki, orada insanın hüquq və azadlıqlarının sərbədi qanunla müəyyənləşir, onların təminatı və reallaşdırılması aləti olan hakimiyyət isə qanuna xidmət edir. 1998-2003-cü illərdə cəmiyyət üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən qanunlar (“Ölkədən getmək, ölkəyə gəlmək və pasportlar haqqında” (19may 1998), “Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığı haqqında” (30 oktyabr 1998-ci il), “Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizliklərdən) məhkəməyə şikayət edilməsi haqqında” (7 dekabr 1999-cu il), “Azərbaycan Respublikasının insan hüquqları üzrə Müvəkkili haqqında” (28 dekabr 2001-ci il),

“Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında” (13 iyun 2003-cü il və s.) qəbul olundu.

İslahatlar cəmiyyətdə insanın rolunun və sosial-siyasi fəallığının artmasını şərtləndirir. Hüquqi islahatlar nəticəsində məhkəmə-hüquq islahatları keçirilmiş, üç pilləli (instansiya, apellyasiya, kassasiya) məhkəmə sistemi, Məhkəmə-Hüquq Şurası yaradılmış, penitensiar sistemdə islahatlar aparılmış, beynəlxalq standartlara uyğun qanunlar qəbul olunmuş və demokratik təsisatlar yaradılmışdır. 1997-ci ilin oktyabrında “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” qanunun qəbulu Konstitusiyaya Məhkəməsinə fərdi şikayətlər təsisatının yaradılmasına imkan verdi. Konstitusiyaya nəzarəti cəmiyyətdə sabitliyi qorumağa, dövlət hakimiyyəti sistemini təkmilləşdirməyə şərait yaradır, ictimai şüuru formalaşdırır və cəmiyyət üzvlərini konstitusiyaya uyğun davranmağa sövq edir. Ombudsman məcburetmə tədbirləri tətbiq etmədən, nüfuzu hesabına dövlət orqanlarının işində düzəliş etmək imkanına malikdir. Onun siyasi cəhətdən neytral olması, qanunverici və icraedici hakimiyyətdən asılı olmaması məqsədə çatmağa şərait yaradır.

Müstəqillik dövründə bu təsisatın fəaliyyətinin hüquqi əsasları yaradılmış və o, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi mexanizminin tərkib hissəsinə çevrilmişdir. 28 dekabr 2001-ci ildə “Ombudsman haqqında” Qanun qəbul edilmiş və 2002-ci ildə İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkillik (Ombudsman) təsisatı yaradılmışdır. Bu təsisat həm vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının reallaşmasına xidmət edən dövlət orqanlarının fəaliyyətinə nəzarət üsulu, həm də hüquqların və qanunçuluğun müdafiəsi vasitəsidir (2, 29 dekabr 2001-ci il).

İnsan hüquqlarına dair Avropa Konvensiyasının (1950) “yaşamaq hüququ” maddəsində ölüm cəzası nəzərdə tutulsa da, 1983-cü ildə Avropa Şurası bu konvensiyanın 6 sayılı əlavə Protokolunda bu cəza növünü birdəfəlik ləğv etmişdir. 1985-ci ildə BMT-nin Baş Assambleyası ölüm hökmünə məruz qalmış insanların hüquqlarının qorunmasına dair “Tədbirlər” adlı qətnamə qəbul etsə də, ölüm hökmünün tətbiqi tamamilə ləğv edilməmiş, yalnız 1989-cu ildə imzalanmış protokoldan sonra bu mümkün olmuşdur. Dünyanın 35 ölkəsi (Avstriya, Almaniya, Danimarka, İspaniya, İslandiya, Norveç və s.) ölüm cəzasından imtina etmişdir. 18 dövlətdə (Argentina, Braziliya, Böyük Britaniya, İsrail və s.) ümumi cinayət xarakterli əməllərə görə ölüm cəzası nəzərdə tutulmur, yalnız xüsusi hallarda (müharibədə) tətbiq olunur. 26 dövlətin (Bolqarıstan,

Yunanıstan və s.) qanunvericiliyində bu cəza nəzərdə tutulsa da, həyata keçirilmir (4, s. 184).

1993-cü ilin iyun ayından Heydər Əliyevin humanist siyasəti nəticəsində Azərbaycanda ölüm hökmünün icrasına moratorium qoyulmuş, onun 4 may 1995-ci il fərmanı ilə Bağışlama məsələləri komissiyası yaradılmışdır. 1998-ci ilin yanvarınadək ölüm hökmünə məhkum olunanların 12 nəfəri Prezidentin fərmanı ilə bağışlanmış və ölüm hökmü uzunmüddətli cəza ilə əvəz edilmişdir. 22 yanvar 1998-ci ildə Heydər Əliyev ölüm cəzasının ləğv edilməsi haqqında bəyanatla çıxış etmiş, Milli Məclisə bu cəzanın ləğvinə dair təklif irəli sürmüş və qanunla 10 fevral 1998-ci il bu cəza Şərqdə ilk dəfə Azərbaycanda ləğv edilmişdir. Cinayət Məcəlləsinin 21-ci maddəsindən ölüm cəzası götürülmüşdür. Bu humanist addım Azərbaycanın Avropa Şurasının üzvü olmasına şərait yaratmış və onun beynəlxalq nüfuzuna müsbət təsir göstərmişdir. 1 sentyabr 2000-ci ildə Cəzaların İcrası Məcəlləsi qüvvəyə minmiş və Məcəllənin 10-cu maddəsində məhkumların əsas hüquqları öz əksini tapmışdır. Prezidentin əfv və amnistiya haqqında fərmanlarında məhbusların azadlığa çıxmalarına hazırlıq məsələləri ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. 1995-ci ildən Azərbaycanda əfv və amnistiya tətbiq olunmağa başlamışdır. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 7 amnistiya aktı qəbul olunmuş və 32 əfv fərmanı imzalanmışdır. Amnistiya aktlarının 77 mindən çox şəxsə tətbiqi nəticəsində 21325 məhbus həbsdən azad olmuş, fərmanla 3 104 nəfər bağışlanaraq müxtəlif cəzalardan azad edilmişdir.

Sovet dövründə 250 min azərbaycanlı (o cümlədən 1937-1938-ci illərdə 70 mindən çox) repressiyanın qurbanı olmuşdur. Bu baxımdan Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1996-cı ildə qəbul edilən “Siyasi repressiya qurbanlarına bəraət verilməsi haqqında” qanun xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Hüquq və azadlıqların təməlini söz azadlığı təşkil edir. Fransız mütəfəkkiri Volter yazırdı: “İnsanda fikir və söz azadlığı olmadan heç bir azadlıqdan söhbət açmağa dəyməz”. Söz azadlığı cəmiyyət üçün müxtəlif baxımdan faydalıdır. O, həqiqəti üzə çıxarır, demokratik idarəçilik modelini müəyyənləşdirməyə, mübahisələri qeyri-zorakı yolla həll etməyə imkan verir və şəxsiyyətin özünü reallaşdırmasına şərait yaradır. Ruzvelt “Dörd aylıq azadlıq” əsərində (1941) təhlükəsiz gələcəyin təmini üçün dörd mühüm insan

azadlığına (söz və fikir, ibadət azadlığı, ehtiyac əsarətindən, qorxu hissindən azadlıq) diqqət yetirmişdir.

1995-ci ilədək Azərbaycanda hərbi və siyasi senzura mövcud idi. 1995-ci ildə parlament seçkiləri ərəfəsində hərbi senzura götürüldü və 16 avqust 1998-ci ildə mətbuat üzərində senzura ləğv edildi.

Konstitusiyada hər bir şəxsin öz dilində yazıb oxumaq, danışmaq, kütləvi informasiya vasitələri yaratmaq, milli-mənəvi irsi mənimsəmək və s. azadlıqları təsbit olunmuşdur.

Konstitusiyada vətəndaşlara verilən siyasi hüquq və azadlıqlar şəxsi hüquq və azadlıqlardan fərqli olaraq insanların müstəqilliyini deyil, onların ictimai həyatda və dövlətin idarə olunmasında fəal iştirakını təmin etməyi nəzərdə tutur. Konstitusiyanın 56-cı maddəsində siyasi iştirakın əsasını təşkil edən seçki hüququ (dövlət orqanlarına seçmək və seçilmək, referendumda iştirak etmək) təsbit olunmuşdur. Cəmiyyət üzvlərinə verilən bu hüquq və azadlıqlar insan və cəmiyyət, vətəndaş və dövlət münasibətlərinin möhkəmləndirilməsinə imkan verir (1, m. 56).

Vətəndaşların siyasi iştirakının hüquqi bazasını təmin etmək, azad və demokratik seçkiləri keçirmək məqsədilə 27 may 2003-cü ildə Seçki Məcəlləsi (7 bölmə, 38 fəsil, 246maddə) qəbul edilmiş və sənəd 3 iyunda qüvvəyə minmişdir“ (2, 4 iyun 2003-cü il). “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” qanun (13 noyabr 1998-ci il) vətəndaşlara birgə siyasi təşkilatlar, birliklər yaratmaq, siyasi proseslərdə (nümayişlər, mitinqlər və s.) iştirak etmək imkanı verir (2, 14 noyabr 1998-ci il).

Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə həyata keçirilən məqsədyönlü dövlət siyasəti nəticəsində demokratik prinsiplər əsasında mətbuat, vicdan, söz azadlığı təmin olunmuşdur.

Ümummilli lider “Azərbaycan Respublikasında söz, fikir və mətbuat azadlığının təmin edilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” Fərman (6 avqust 1998-ci il) vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu prosesində söz, fikir, və mətbuat azadlığının təmin olunması, kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafı və cəmiyyət həyatında onların rolunun artırılması kimi istiqamətlərə diqqət yetirilmişdir. Bu fərmanla Nazirlər Kabineti yanında kütləvi informasiya vasitələrində dövlət sirrini mühafizə edən Baş İdarənin ləğv edilməsi, senzuranın aradan götürülməsi azad mətbuatın inkişafına təkan vermişdir (2, 7avqust 1998-ci il).

Bu gün mətbuat azadlığı demokratik cəmiyyət quruculuğu yolunda əldə olunan mühüm nailiyyətdir. Azərbaycan KİV-in

kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinə görə MDB və Şərqi Avropa dövlətləri arasında aparıcı yeri tutur. 5 oktyabr 2002-ci ildə Heydər Əliyevin fərmanı ilə Radio-Televiziya Yayımı üzrə Dövlət Şurası təsis edilmiş və o, 2003-cü ilin yanvarından fəaliyyətə başlamışdır.

Avropa tələblərinə uyğun jurnalistləri qorumaq və onların sosial müdafiəsini gücləndirmək, vətəndaş hüquqlarının təminatı və digər mühüm vəzifələri yerinə yetirmək üçün seçki yolu ilə Mətbuat Şurası yaradılmışdır.

Heydər Əliyevin “Kütləvi informasiya vasitələrinə dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi haqqında” (20 iyul 2001-ci il) və “Kütləvi informasiya vasitələrinə dövlət qayğısının gücləndirilməsi üzrə əlavə tədbirlər haqqında” (27 dekabr 2001-ci il) fərmanları ifadə azadlığını və KİV-in müstəqilliyini təmin etmişdir (2, 28 dekabr 2001-ci il). KİV-in maddi-texniki vəziyyətini yaxşılaşdırmaq məqsədilə bütün mətbuat və informasiya vasitələri əlavə dəyər vergisindən azad edilmiş və illik güzəştlər məbləği 7 milyard manat olmuşdur. 21 iyun 1992-ci ildə qəbul edilmiş “KİV haqqında” qanundan fərqli olaraq 7 dekabr 1999-cu ildə qəbul edilmiş yeni qanunda senzuranın, informasiya azadlığından sui-istifadənin yolverilməzliyi qeyd olunmuş, vətəndaşlara informasiya əldə etmək, onu hazırlamaq, ötürmək və yaymaq hüququna dövlət tərəfindən təminat verilmişdir.

Heydər Əliyev vətəndaş cəmiyyətinin yaradılması və möhkəmləndirilməsini, hüquqi dövlətin qurulmasını Azərbaycanın inkişafının başlıca şərti hesab edirdi. Hüquqi dövlət vətəndaş cəmiyyətinin mövcudluğu, fəaliyyəti, onun əsas təsisatları, prinsipləri və dəyərləri üçün təminat yaradır.

İnsanların azadlıq, bərabərlik və demokratiya ideallarını həyata keçirmək tələbatı ictimai birliklərin yaranmasını şərtləndirmişdir. Vətəndaş cəmiyyəti məhz bu birliklər əsasında qərarlaşır və insanların gündəlik həyatına dövlətin ifrat müdaxiləsinin qarşısını alır. “Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında” qanunda (13 iyun 2000) qeyd olunur ki, demokratik inkişaf qeyri-hökumət təşkilatlarının cəmiyyət həyatında rolunu artırır (2, 14 iyun 2000-ci il). İctimai birliklər könüllülük, hüquq bərabərliyi, özünüidarə, qanunçuluq və aşkarlıq əsasında yaradılır.

Konstitusiya qəbul ediləndə Azərbaycanca yaranmış ictimai təşkilatların əksəriyyəti xeyriyyə cəmiyyətləri və mədəniyyət mərkəzləri olsa da, 2000-ci illərin əvvəllərində ölkədə artıq 25 qadın, 40 gənclər, 8 uşaq, 15 yaradıcılıq, 12 insan hüquqları təşkilatı,

30 elmi birlik, 39 mədəniyyət mərkəzi, 10 ekologiya, 500 humanitar, 400 digər problemlərlə məşğul olan təşkilat var idi.

Azərbaycanda qadın problemləri ilə məşğul olan dövlət qurumu olmadığı üçün 14 yanvar 1998-ci ildə Heydər Əliyev “Qadın problemləri üzrə Dövlət Komitəsi” yaradılması və “Azərbaycan Respublikasında dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında” fərman və sərəncam imzalamışdır (2, 15 yanvar 1998-ci il). Hazırda ölkədə qadın hüquqlarını qoruyan fəaliyyət çoxlu birliklər fəaliyyət göstərir.

Ərazi bütövlüyü, demokratiya uğrunda mübarizədə gənclər hərəkəti mühüm rol oynayır. Gənclər təşkilatlarının pərakəndə fəaliyyətinə son qoymaq, onları dövlət səviyyəsində əlaqələndirmək, formalaşması və inkişafı üçün şərait yaratmaq məqsədilə 29 iyul 1990-cı ildə Heydər Əliyevin “Dövlət Gənclər siyasəti haqqında” qanun qüvvəyə minmişdir (2, 30 iyul 1990-cı il). Bu qanun gənclər siyasətinin prinsip və istiqamətlərini, təşkilati-hüquqi əsaslarını müəyyən edir və bu sahədə yaranan münasibətləri tənzimləyir.

Hər kəsin vicdan azadlığını, dinə münasibətini müəyyənləşdirmək və başqaları ilə birləşmək hüquqlarını müdafiə və təmin etmək üçün şərait yaradılmış, qeyri-ənənəvi dini icmaların qeydiyyata qanunvericiliyə uyğun həyata keçirilmişdir. Cinayət və Mülki Məcəllələrdən dindarların və dini təşkilatların hüquqlarını məhdudlaşdıran maddələr çıxarılmışdır. “Dini etiqad azadlığı haqqında” qanunun (20 avqust 1992-ci il) dördüncü maddəsində vətəndaşların dinə münasibətindən asılı olmayaraq mülki, siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni həyatda qanun qarşısında bərabərliyi qeyd olunmuşdur. Bu qanuna 7 iyun və 5 noyabr 1996-cı il, 10 dekabr 1997-ci ildə əlavə və dəyişikliklər edilmişdir.

Ümummilli liderin 21 iyun 2001-ci il tarixli fərmanı ilə dövlət və dini birliklər arasında qarşılıqlı münasibətləri tənzimləyən dövlət orqanı – Dini İşlər üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır (2, 22 iyun 2001-ci il).

Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə vətəndaşların sosial-iqtisadi hüquqlarını təmin etmək, onların sosial tələbatlarını ödəmək üçün şərait yaradılmış, cəmiyyət üzvlərinin sosial müdafiəsinə diqqət yetirilmişdir. Dövlət büdcəsindən sosial məqsədlər üçün ayırmalar (pensiyalar, müavinətlər, sosial ödənişlər və s.) artmış, əmək haqqı islahatlarının və sosial müdafiə tədbirlərinin həyata keçirilməsi ilə aztəminatlı ailələrin rifahı yaxşılaşmış, onların gəlirləri artmışdır.

2 iyul 2001-ci ildə qəbul edilmiş “Məşğulluq haqqında” qanun məşğulluq səviyyəsini yüksəltməyə, əhalinin müxtəlif sosial qrupları və təbəqələrinin həyat şəraitini və sosial vəziyyətini tədricən yaxşılaşdırmağa və məşğulluq üzrə dövlət strukturlarının yaradılmasına istiqamətlənmişdir (2, 3 iyul 2001-ci il).

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 17 iyul 2001-ci il tarixli fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikasında pensiya islahatı konsepsiyası” təsdiq edilmiş və fərmanda islahatın dörd mərhələdə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur (2, 18 iyul 2001-ci il).

Heydər Əliyev milli azlıqların mədəni və mənəvi inkişafı, azsaylı xalqların hüquqlarının, etnik müxtəlifliyin qorunması üçün dövlət siyasətini müəyyənləşdirmiş, mənəvi birgəyaşayış qaydalarına, qonşuluq ənənələrinə diqqət ayırmış, milli ayrı-seçkiliyi, dini dözümsüzlüyü yolveriməz hesab etmişdir.

Ermənistanın təcavüzü nəticəsində Azərbaycanın 900 yaşayış məntəqəsi dağıdılıb talan edilmiş, yüz minlərlə azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkünə çevrilmiş, əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş və onların hüquqları kobud şəkildə pozulmuşdur. Hərçənd “İnsan hüquqları haqqında” Bəyannamənin 4-cü maddəsində deyilir: “hər kəs kölə və ya asılı vəziyyətdə saxlanıla bilməz”. Sənədin 5-ci maddəsinə görə, insanın işgəncəyə və insan ləyaqətini alçaldan münasibətə məruz qalması yolverilməzdir. Heydər Əliyev ərazi bütövlüyünün, insanların pozulmuş hüquq və azadlıqlarının bərpası istiqamətində məqsədyönlü siyasət yeritmiş və beynəlxalq tribunalardan Azərbaycan həqiqətlərini dünyaya bəyan etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı,2017
2. “Azərbaycan” qəzeti (1993-2003)
3. İmaməliyeva Ü. Azərbaycanın Avropa Şurası ilə əlaqələri: siyasi əməkdaşlığın istiqamətləri. Bakı,2007
4. Cəfərova V. Azərbaycan müstəqillik dövründə: problemlər, perspektivlər (1991-2003). Bakı, 2003
5. <http://www.un.org/en/documents/udhr/Universal>

Səlahəddin ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi
Aparatının Mülki hüquq şöbəsi müdirinin müavini

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASINDA MÜLKİYYƏT HÜQUQUNUN YERİ VƏ ROLU

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini bərpa etdiyi ilk dövrlərdən vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsini, hüquqi və demokratik dövlət quruculuğunu öz inkişafının əsas istiqamətləri kimi seçmişdir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanaraq 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi (referendum) yolu ilə qəbul edilmiş, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası ölkəmizin gələcək inkişafının prinsiplərini müəyyənləşdirərək, digər sahələrlə yanaşı, siyasi və hüquqi sahələrdə də ciddi islahatların həyata keçirilməsinə geniş imkanlar yaratmışdır. Hələ Konstitusiyaya layihəsinin hazırlandığı dövrdə Komissiyaya sədrlik edən Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev deyirdi: “Biz elə bir layihə hazırlamalı və nəhayət, elə bir Konstitusiyaya qəbul etməliyik ki, o, uzun müddət sabit yaşanmasını təmin edən Əsas Qanun, tarixi sənəd olsun”. Həqiqətən də, Azərbaycan Respublikasının ilk milli Konstitusiyası zamanın tələblərinə cavab verən mükəmməl bir sənəd olmaqla zəruri islahatlar prosesi üçün geniş imkanlar açdı. Hazırkı dövrdə isə artıq respublikamızda cəmiyyət həyatının bütün sahələrində iri miqyaslı hüquqi islahatlar həyata keçirilmiş, institusional səviyyədə bir sıra yeni islahatlar yaradılmış habelə beynəlxalq birliyə sürətli inteqrasiya, ictimai münasibətlər sisteminin müasir dəyərlərə uyğun şəkildə yenidən tənzim edilməsi sahəsində əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə edilmişdir.

İnsan hüquqları ayrılmazdır və heç kim insanı onun təbii hüquqlarından məhrum edə bilməz. Müasir dünyamızı azadlıq, bərabərlik, ədalət prinsiplərinə əsaslanan və universal xarakter daşıyan insan hüquqlarından ayrı təsəvvür etmək qeyri-mümkündür.

İnsan hüquqları və azadlıqları konstitusiya hüququnun əsas institutlarından biridir. Hüquq və azadlıqların məcmusu hər bir ölkədə vətəndaşla dövlət arasında mövcud münasibətlərin məzmununu təşkil edir. Əsas hüquqlar və azadlıqlar vəzifələrlə vəhdətdə vətəndaşın statusunu müəyyən edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları, bir qayda olaraq, aşağıdakı qruplara bölünürlər: 1) şəxsi hüquqlar və azadlıqlar; 2) siyasi hüquqlar və azadlıqlar; 3) iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar və azadlıqlar. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları bilavasitə yuxarıda qeyd edilən qruplara bölünməsələr də, müəyyən məntiqli ardıcılıqla yerləşdirilməsi onların həmin əsaslarla qruplaşdırılması fikrini doğurur. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının belə təsnifatı kifayət qədər şərti xarakter daşıyır. Belə ki, Konstitusiyada təsbit olunan ayrı-ayrı hüquq və azadlıqlar öz xarakterlərinə görə müxtəlif qruplara aid edilə bilər.

İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının dövlət tərəfindən müdafiəsini təmin etmək üçün Konstitusiya ilə bir sıra təminatlar nəzərdə tutulmuşdur. Hər şeydən əvvəl, qeyd etmək lazımdır ki, insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına dövlət təminatı yalnız demokratiyanın hökm sürdüyü siyasi rejimin mövcud olduğu şəraitdə mümkündür. İnsan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları demokratiya yolunda mübarizələrin nəticəsi olaraq, demokratik cəmiyyətdə təmin edilə bilərlər. Demokratiyanı məhdudlaşdırmaq məqsədi ilə ona qarşı edilən hücumlar ilk növbədə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasından başlanır. Odur ki, demokratik prinsiplərə əsaslanan dövlət hakimiyyətinin formalaşması insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsində dövlət təminatının əhəmiyyətli şərtlərindən biridir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 71-ci maddəsinin II hissəsinə görə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının həyata keçirilməsini heç kəs məhdudlaşdıra bilməz. Hər kəsin hüquq və azadlıqları bu Konstitusiyada və qanunlarda müəyyən edilmiş əsaslarla, habelə digərlərinin hüquq və azadlıqları ilə məhdudlaşır. Hüquq və azadlıqların məhdudlaşdırılması dövlət tərəfindən gözlənilən nəticəyə mütənasib olmalıdır. Belə ki, insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları heç bir şəkildə ləğv edilə və ya məhdudlaşdırıla bilməz. Konstitusiyanın 155-ci maddəsinə uyğun olaraq, 3-cü fəsildə (əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları)

nəzərdə tutulmuş müddələrin məhdudlaşdırılması haqqında təkliflər referendumla çıxarıla bilməz. Bütün bunlar insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqlarının əsassız olaraq məhdudlaşdırılmasının qarşısını alır.

Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 71-ci maddəsinin III hissəsində insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasını nəzərdə tutan hallar öz əksini tapmışdır. Həmin hallar bunlardır: müharibə elan olunduqda, hərbi vəziyyət elan olunduqda, fəvqəladə vəziyyət elan olunduqda və səfərbərlik elan olunduqda.

Ümumdünya insan hüquqları Bəyannaməsinin 29-cu maddəsinin 2-ci hissəsində göstərilir: “Hər bir insan özünün hüquq və azadlıqlarını həyata keçirəndə ancaq elə məhdudiyyətlərə məruz qalmalıdır ki, o məhdudiyyətlər yalnız qanunla başqalarının hüquqlarını və azadlıqlarını lazımı şəkildə tanımaq və onlara hörmət etmək, demokratik cəmiyyətdə əxlaqın, ictimai qayda-qanunun və ümumi rifahın ədalətli tələblərini təmin etmək məqsədi ilə müəyyən edilmiş olsun”. Məhz bu səbəbdən insanların hüquqları və azadlıqları məntiqi olaraq elə sistemləşdirilmişdir ki, bu, bir tərəfdən şəxslərin qanunu maraqlarının müdafiə olunmasını təmin edir, digər tərəfdən isə, həmin hüquqlar başqa şəxslər tərəfindən pozulduqda onların barəsində məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqini müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi sistemi üçün mülkiyyətin müxtəlif formaları xarakterikdir. Mülkiyyət münasibətləri Azərbaycan Respublikasının bir çox qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir. Həmin hüquqi aktlar içərisində Konstitusiya öz əhəmiyyəti ilə seçilir. Belə ki, Konstitusiya norması ilə dövlət tərəfindən tanınan, müdafiə edilən mülkiyyət formaları öz hüquqi əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət formaları bunlardır: xüsusi mülkiyyət, dövlət mülkiyyəti və bələdiyyə mülkiyyətidir.

Bununla belə konstitusiya hüququ digər hüquq sahələrindən fərqli olaraq, yalnız ən əsas münasibətləri tənzimləyir. Bu münasibətlər digər hüquq münasibətlərinə nisbətən ilkin və əsasdır. Bu isə konstitusiya hüququnu bir hüquq sahəsi kimi digər sahələrdən fərqləndirən müəyyən xüsusiyyətlər yaradır. Əslində konstitusiya hüququnun aparıcı hüquq sahəsinə çevirilməsində bütün konstitusiya qanunvericiliyi deyil, bilavasitə konstitusiya özü əsas rol oynayır. Çünki qanunvericilik sistemində ən yüksək pillədə istənilən konstitusiya qanunvericiliyi aktı deyil, yalnız konstitusiya durur. Digər

qanunvericilik aktları (qanunlar, fərmanlar, təlimatlar, əsasnamələr və s.) qanunvericilik sisteminin müxtəlif pillərində qərar tuturlar və başqa sahələrə aid olan qanunlardan özlərinin hüquqi qüvvəsinə görə və ya hər hansı xüsusiyyətinə görə fərqlənmirlər. Konstitusiya hüququnun hüququn aparıcı sahəsi olmasına səbəb konstitusiyanın normalarıdır. Bu normalar xalqın iradəsini bilavasitə əks etdirməkdən və əsas vacib münasibətləri müəyyən etməkdən əlavə, həm də başqa hüquq sahələri üçün, belə demək mümkünsə, inkişaf istiqamətini, onların başlıca prinsiplərini müəyyən edir. Məsələn, mülki hüquq üçün ən əsas kateqoriya mülkiyyətdir. Bütün digər mülki hüquq münasibətləri ya mülkiyyətdən törəmədir, ya da mülkiyyətə münasibətdə mülki hüquq üçün ikinci dərəcəli bir məsələdir.

Bununla belə, mülkiyyətin də mahiyyəti və məzmununu bir növ konstitusiya hüququ müəyyən edir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında birbaşa nəzərdə tutulur ki, “Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Mülkiyyət dövlət mülkiyyəti, xüsusi mülkiyyət və bələdiyyə mülkiyyəti növündə ola bilər. Mülkiyyətdən insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları, cəmiyyətin və dövlətin mənafeləri, şəxsiyyətin ləyaqəti əleyhinə istifadə edilə bilməz” (13-cü maddə). Müəyyən edilir ki, mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir (29-cu maddə). Mülkiyyət barədə konstitusiyada nəzərdə tutulan müddəalar mülkiyyət münasibətlərinin tənzimlənməsi konsepsiyasının, prinsiplərinin, üsullarının, qaydalarının özlünü təşkil edir. Bu o deməkdir ki, Mülki Məcəllə, həmçinin ölkədə mülkiyyət münasibətlərini tənzimləyən digər normativ hüquqi aktlar konstitusiyada təsbit edilmiş müddəaları inkişaf etdirməli, daha dolğunlaşdırmalı və bu münasibətlərin tənzimlənməsi üçün sadə anlaşılıq hüquqi mexanizmlər nəzərdə tutmalıdırlar. Sanki konstitusiya ilə mülki hüququn üzərinə müəyyən vəzifələr qoyulur.

Mülki hüquq mülkiyyətin bütün növləri üçün eyni dərəcədə əsaslı, ciddi müdafiə rejimi müəyyən edir. Mülki hüquqda müəyyənləşdirilən bütün normalarla cəmiyyətin və dövlətin mənafeyi bir-birinə uzlaşdırılır. Bir mənafe başqa mənafeyin pozulması hesabına təmin edilə bilməz, çünki konstitusiya hüququnda mülkiyyətin sosial təyinatlı olması müəyyən edilməmişdir.

Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət münasibətləri Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi ilə tənzimlənir. Məcəllənin 6-cı fəslə mülkiyyət hüququnun ümumi müddəalarına

həsr edilmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət hüququnun sübyektləri hüquqi və fiziki şəxslər, bələdiyyələr və Azərbaycan Respublikası ola bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 29-cu maddəsi Konstitusiyanın 13-cü maddəsi ilə sıx surətdə bağlıdır. Belə ki, mülkiyyət hüquq münasibətləri başlıca olaraq 1999-cu il 28 dekabr tarixli Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi ilə tənzimlənir.

Belə ki, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar, adından da görün-düyü kimi, çox geniş bir sahəni əhadə edir. Buraya maddi və mənəvi nemətlərin yaradılması, istifadəsi ilə bağlı bir çox hüquq və azadlıqlar daxildir. İqtisadi hüquqlar arasında ən əsas hüquq mülkiyyət hüququdur. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarının mülkiyyət hüququ ilə əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin mülkiyyət hüququ bir-birindən fərqlənə bilər. Vətəndaşların mülkiyyətində ola bilən bir şey əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin mülkiyyətində olmaya da bilər.

Mülkiyyət hüququ hamılıqla tanınan əsas hüquqdur və ali insani dəyərləri özündə əks etdirən demokratik cəmiyyətin, hüquqi dövlətin təməl daşlarından biri hesab edilir. Mülkiyyət hüququnun ümumbəşəri dəyərlər sırasında olması qəbul edilmiş bir sıra beynəlxalq sənədlərdə də öz əksini tapmışdır. Mülkiyyət insanla maddi əşyalar arasındakı münasibəti ifadə edir. Mülkiyyət həm hüquqi, həm də iqtisadi kateqoriyadır. Mülkiyyət hüququ ən qədim və əsas hüquqlardan biridir. 1793-cü il Fransa Konstitusiyasında göstərilirdi ki, mülkiyyət hüququ hər bir vətəndaşa məxsusdur və hər bir vətəndaş öz mülahizəsinə, istəyinə görə mülkiyyətdən istifadə edə bilər. Bu dövr üçün mülkiyyət hüququnun müqəddəs hesab edilməsi və buna görə də mülkiyyətçiyə tam sərbəstlik verilməsi xasdır. Mülkiyyətçi mülkiyyət hüququndan istədiyi kimi istifadə edə bilərdi və onun mülkiyyət hüququ toxunulmaz idi.

İqtisadi kateqoriya kimi mülkiyyət maddi və mənəvi dəyərlərin mənimsənməsi prosesini ifadə edir. Hüquqda isə məsələnin hansı şəkildə insan davranışında təzahür etməsi daha çox əhəmiyyətlidir. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində mülkiyyət hüququna belə anlayış verilmişdir: mülkiyyət hüququ sübyektin ona mənsub əmlaka (əşyaya) öz istədiyi kimi sahib olmaq, ondan istifadə etmək və ona dair sərənsam vermək üzrə dövlət tərəfindən

tanınan və qorunan hüququdur. Göründüyü kimi, mülkiyyət hüququ hər hansı əmlak üzərində sahiblik, istifadə və sərəncam vermə imkanındır. Burada hər üç hərəkət bir-birindən ayrılmazdır, başqa sözlə, bunlardan biri olmadıqda mülkiyyətə tam sahiblik hüququ da olmur. Hələ qədim Roma hüquqşünasları tərəfindən müəyyən-ləşdirilən bu klassik triadaya müasir dövrdə tələb hüququnu da əlavə edirlər. Mülkiyyət maddi nemətlərin mənimsənməsi prosesi kimi özündə böyük iqtisadi güc ehtiva edir.

Mülkiyyət haqqında qanunvericilik ölkədaxili qanunvericiliyin ən geniş və mürəkkəb hissələrindən birini təşkil edir. Mülkiyyətin müxtəlif növləri vardır. Ümumi mülkiyyətin mülkiyyətçiləri ən az iki nəfər ola bilər. Bu zaman konkret əşya, əmlak birdən çox şəxsə məxsus olur. Ümumi mülkiyyətin özünün də iki növü olur: əşyaya mülkiyyət hüququnda mülkiyyətçilərin hər birinin payı müəy-yən-ləşdirilən paylı ümumi mülkiyyət və belə paylar müəyyən-ləşdirilməmiş birgə ümumi mülkiyyət. Xüsusi mülkiyyət ümumi mülkiyyətin qarşılığı deyildir. Xüsusi mülkiyyət onu ifadə edir ki, əşya, əmlak dövlətə və ictimaiyyətə deyil, konkret bir şəxsə və ya şəxslər qrupuna məxsusdur. Dövlət mülkiyyətinin mülkiyyətçisi isə yalnız dövlətdir. Bu mülkiyyət üzərində sərəncam verməyə ancaq dövlət haqlıdır.

Konstitusiyada mülkiyyətin obyektinə ola biləcək əşyaların da iki əsas növü müəyyən-ləşdirilir. Göstərilir ki, hər bir kəs daşınar və daşınmaz əmlaka malik ola bilər. Daşınmaz əmlak bir yerdən başqa yerə aparılarkən öz təyinatını, xüsusiyyətlərini itirən və bir qayda olaraq, torpaqla möhkəm bağlı olan obyektlərdir. Məsələn, torpaq sahələri, yerin təkisi, ayrıca su obyektləri, meşələr, çoxillik əkinlər, binalar, qurğular, yollar və s. Daşınar əmlak isə öz təyinatını itirmədən yerdəyişməsi mümkün olan və daşınmaz əmlaka aid edilə bilməyən bütün əşyalardır. İstənilən və əldə edilməsinə qanunla yol verilən əşya şəxsin mülkiyyətində ola bilər.

Bununla belə, Konstitusiya həm də mülkiyyət növlərinə eyni dərəcədə əhəmiyyət verir. Bu isə o deməkdir ki, onların hər hansı birinin digərindən daha üstün hesab olunması və meydana çıxan problemlərin, məsələlərin həlli zamanı mülkiyyətin hansı növünü daha ciddi qorunması və müdafiə olunması üçün heç bir hüquqi əsas yoxdur. Odur ki, bütün mülkiyyət növləri bərabərdir və eyni dərəcədə müdafiə olunmalıdır. Mülkiyyət hüququnun təminatı kimi göstərilir ki, heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyət hüqu-

qundan məhrum edilə bilməz, əmlak tam şəkildə müsadirə oluna bilməz. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 32-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 29-cu maddəsinin IV hissəsinə uyğunluğu haqqında Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumunun 12 yanvar 1999-cu il tarixli qərarında birbaşa müəyyən edilir ki, mülkiyyət hüququ hamılıqla tanınan əsas hüquqdur və ali insani dəyərləri özündə əks etdirən demokratik cəmiyyətin, hüquqi dövlətin təməl daşlarından biri hesab edilir. Mülkiyyət hüququnun ümumbəşəri dəyərlər sırasında olması qəbul edilmiş bir sıra beynəlxalq sənədlərdə də öz əksini tapmışdır. Əmlakın müsadirəsi məhkumun qanuni əsaslarla əldə etdiyi əmlakına, habelə onun himayəsində olan təqsirsiz şəxslərin mülkiyyət hüququnun məhdudlaşdırılmasına yönəldilməməlidir. Əks halda onun tətbiqi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 63-cü maddəsində öz əksini tapmış təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipinə uyğun hesab edilə bilməz. Belə ki, cəza kimi şəxsin əmlakı müsadirə olunarkən, yalnız cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlak müsadirə oluna bilər.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsində mülkiyyətin toxunulmazlığına konstitusion təminat verilmiş və Konstitusiyanın 29-cu maddəsində isə, mülkiyyətin qanunla qorunduğu bildirilmişdir. Konstitusiyanın mülkiyyətlə bağlı bu hər iki maddəsinə diqqətlə nəzərdən keçirdikdə aydın olur ki, mülkiyyət hüququna müdaxilələr həm üsul (yəni formaca), həm də məzmun etibarilə məhdudlaşdırılmışdır. Belə ki, mülkiyyət hüququna müdaxilə yalnız qanunla ola bilər, yəni mülkiyyət hüququna müdaxilənin hüquqi əsası ən azından qanuna dayanmalıdır. Başqa sözlə, mülkiyyətçinin iradəsi xaricində iyerarxiya baxımından qanundan daha aşağı səviyyədə olan bir normativ aktda mülkiyyət haqqına müdaxiləni nəzərdə tutan bir normanın tənzimlənməsi həqiqətən yol verilməzdir. Bu həm Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin II hissəsində, həm də Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 152.5 maddəsində öz əksini tapmışdır.

Bununla belə maddi nemətlərin fərdi mənsubiyyətini təsbit edən mülkiyyət hüququ Konstitusiya və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq aktlarda təsbit olunan əsas hüquqlardan biridir. Mülkiyyət hüququ hamılıqla qəbul edilmiş ali insani dəyərləri özündə əks etdirən demokratik cəmiyyətin, hüquqi dövlətin təməlindən biri hesab edilir. Lakin fərdin əksər konstitusion

hüquqları kimi, mülkiyyət hüququ da müəyyən hallarda məhdudlaşdırıla bilər. Belə ki, Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin II hissəsinə görə hər kəsin hüquq və azadlıqları bu Konstitusiyada və qanunlarda müəyyən edilmiş əsaslarla, habelə digərlərinin hüquq və azadlıqları ilə məhdudlaşır. Mülkiyyət hüququna münasibətdə belə məhdudiyət Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin III hissəsində, eyni zamanda Mülki Məcəllənin 152.5-ci maddəsində də göstərilmişdir. Mülkiyyətdən insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları, cəmiyyətin və dövlətin mənafeləri, şəxsiyyətin ləyaqəti əleyhinə istifadə edilməsinin Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin III hissəsi ilə qadağan olunması mülkiyyətə qoyulan əsas məhdudiyətlərdən biri kimi qiymətləndirilə bilər.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, mülkiyyət hüququna formaca yalnız qanunla müdaxilə edilə biləcəyi həm də bütövlükdə mülkiyyətlə bağlı beynəlxalq konvensiyaların məqsədindən doğan bir tələbidir. Başqa sözlə, dövlət istədiyi şəkildə deyil, yalnız qanuni üsul və əsasla mülkiyyət hüququna müdaxilə edə bilər.

Məzmun baxımından da dövlətin mülkiyyət hüququna müdaxiləsinin bir həddi vardır. Yəni dövlət, mülkiyyət hüququna qəbul etdiyi qanunlar vasitəsilə istədiyi şəkildə və həcmdə müdaxilə edə bilməz. Qanunla olsa belə, mülkiyyətçinin iradəsi xaricində onun mülkiyyət hüququna ancaq konstitusiyada nəzərdə tutulmuş olan üsul və əsaslar çərçivəsində müdaxilə edilə bilər. Konstitusiyamızda mülkiyyət hüququna olan müdaxilə ilə bağlı bu çərçivə, mülkiyyət hüququna məhdudlaşdırılması və ona xitam verilməsi halları baxımından ayrı-ayrı müəyyən olunmuşdur. Mülkiyyət hüququna xitam verilməsi ilə bağlı ölçü, beynəlxalq konvensiyalara paralel bir şəkildə, “dövlət ehtiyacları” şəklində nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 157.9-cu maddəsində isə, Konstitusiyanın “dövlət ehtiyacları” şəklində ifadə edilən göstərişinin tətbiq edilməsinin təmin edilməsi məqsədilə bu konstitusion çərçivəyə aydınlıq gətirilmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 157.9-cu maddəsinə görə, dövlət ehtiyacları tələb etdikdə, dövlət tərəfindən mülkiyyət yalnız “Torpaqların dövlət ehtiyacları üçün alınması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə nəzərdə tutulmuş hallarda dövlət əhəmiyyətli yolların və digər kommunikasiya xətlərinin çəkilməsi və quraşdırılması, sərhədboyu zolaqda dövlət sərhədinin etibarlı mühafizəsinin təmin edilməsi, müdafiə və təhlükəsizlik əhəmiyyətli

obyektlərin tikilməsi, dövlət əhəmiyyətli dağ-mədən sənayesi obyektlərinin tikilməsi məqsədi ilə alınır. Bununla belə, müvafiq dövlət orqanı tərəfindən və yalnız bazar dəyəri miqdarında qabaqcadan əvəzi ödənilməklə mümkündür. Yəni başqa əsas və üsulla mülkiyyətçinin iradəsi xaricində dövlət tərəfindən onun mülkiyyət hüququna xitam verilə bilməz.

Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur (Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin I hissəsi və 29-cu maddəsinin II hissəsi). Bu Konstitusiya normalarından irəli gələrək qanunvericilik aktlarında mülkiyyət hüququnun və onun təminatlarının əsassız məhdudlaşdırılması yolverilməzdir. Əsas Qanun hüquq və azadlıqlarla yanaşı onlardan irəli gələn vəzifələri də müəyyən edir və hüquqların həyata keçirilməsinə mümkün qanuni və əsaslı müdaxilələri istisna etmir. Lakin hər hansı hüquqa, o cümlədən mülkiyyət hüququna qanuni müdaxilə mütənasib olmalı, cəmiyyətin və ya dövlətin ümumi maraqları ilə fərdin konstitusiya hüquqlarının qorunması arasında ədalətli tarazlığa nail olunmaqla həyata keçirilməlidir.

Ədəbiyyat:

1. Abdullayev F. Azərbaycan Respublikasında Konstitusiyası icraatının nəzəri və praktiki problemləri. Bakı, Elm, 2009.
2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2017.
3. Ümumdünya insan hüquqları Bəyannaməsi.
4. Əsgərov Z.A. Konstitusiya Hüququ. Dərslik, “Bakı Universiteti” nəşriyyatı, 2011.
5. Abdullayev F. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Hüquqi mövqeləri. Bakı, 2013.
6. Cəfərov İ.M. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının şərhli. Bakı, “Hüquq ədəbiyyatı” nəşriyyatı, 2010.
7. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı, “Hüquq Ədəbiyyatı” nəşriyyatı, 2011.

Ильхам АЛИЕВ

ведущий научный сотрудник Института
Права и Прав Человека НАНА, д.ф.п.п.

ВЗАИМНАЯ РОЛЬ ПРАВА И МОРАЛИ В СОЦИАЛЬНОЙ ЖИЗНИ

Очевидно, что границы, соединяющие и разъединяющие такие социальные регуляторы как право и мораль, подвижны, изменчивы в ходе общественного развития под влиянием происходящих перемен. Те явления и действия, которые в одно время регулируются правом, могут стать лишь объектом морального воздействия и наоборот. Мораль и право поддерживают друг друга в упорядочении общественных отношений, положительном влиянии на личность человека, формировании у него должной юридической и нравственной культуры. Мораль и право осуждают совершение правонарушений и преступлений, предписывают соблюдать законы. Если право основано на морали, то оно не может быть безнравственным.

Говоря о взаимодействии права и морали, следует отметить, что право и мораль имеют как схожие черты, так и отличительные особенности. Разумеется, что границы, соединяющие и разъединяющие право и мораль, подвижны, изменчивы в ходе общественного развития под влиянием происходящих перемен. Те явления и действия, которые в одно время регулируются правом, могут стать лишь объектом морального воздействия и наоборот. Мораль и право поддерживают друг друга в упорядочении общественных отношений, положительном влиянии на личность человека, формировании у него должной юридической и нравственной культуры. Мораль и право осуждают совершение правонарушений и преступлений, предписывают соблюдать законы. Суть того или иного поведения не может быть раскрыта без связи с нравственными нормами. Правомерное поведение, как его разновидность

также поддается нравственным оценкам в категориях справедливости, добра и зла, долга и чести (1, 176). Существуют множество положений нравственности нашедших свое отражение в Конституции Азербайджанской Республики. Так, в Конституции Азербайджанской Республики, в статье 72-й сформулировано, что: «Незнание закона не освобождает от ответственности» (2, 24). Касательно сопоставления морали и закона, можно отметить, что, если для регламентации законотворческой деятельности создаются законы, а их исполнение подкреплено возможностью применения санкции, то нормы морали создаются в процессе обучения и воспитания. При совершенстве закона, он соответственно подкрепляется санкцией. А воспитание происходит по иным правилам и имеет разнообразные методы, классифицируемые педагогической наукой по-разному.

Так, среди основных методов педагогика называет упражнение, требование, приучение, метод поручений, поощрение, соревнование, наказание, субъективно-прагматический метод стимулирования деятельности и поведения. Эти методы как средства влияния на воспитуемого (как правило, ребенка или несовершеннолетнего) применяются не в соответствии с законодательством, а согласно видению его личности педагогом или родителями. Хотя принципы законности и меры в отношении процесса воспитания не отменял никто. Различен и охват отношений: мораль регулирует большее число отношений и ситуаций, чем закон, за счет того что в некоторые отношения закон не вмешивается либо имеет пробелы. Несмотря на то, что в некоторых государствах допускаются так называемые иски доброй совести, мораль все равно опережает закон.

Например, процедура судебного разбирательства полностью сопровождается нормами морали в части свидетельских показаний одного человека. В ситуациях, когда все зависит от его показаний и никто не может опровергнуть их или доказать их лживость, работает именно моральный закон, находящийся в сознании или подсознании свидетеля.

Некоторые западные модернисты утверждают, что, если общество регулируется законами, то необходимость в морали и нравственности отпадает. По их мнению, в той общественной среде, где полностью торжествуют демократические принципы, мораль

не играет сколь-либо важной роли. Однако, там, где нет нравственности и духовности, нет и никакой гарантии того, что не будут нарушаться даже самые идеальные законы и демократические принципы. Именно высокая мораль и духовность обязывает людей к уважительному отношению к законам и принципам, которым следует общество, соблюдению принципов истины и справедливости во всех случаях жизни (3, 20).

Правовые нормы служат и должны служить проводниками морали, закреплять и защищать нравственные устои общества. И эффективность права во многом зависит от того, насколько полно, адекватно оно выражает эти требования. Сила законов во много раз увеличивается, если они опираются не только на власть (особый аппарат), но и на мораль. В свою очередь, действие морали, как и других социальных норм, в немалой степени зависит от четко функционирующей юридической системы. Ведь все эти регуляторы составляют единое нормативное поле.

Тесное взаимодействие норм права и морали не означает, – что процесс этот ровный, гладкий, бесконфликтный. Между ними могут возникать и довольно часто возникают острые противоречия, коллизии, расхождения. Нравственные и правовые требования не всегда и не во всем согласуются, а нередко прямо противостоят друг другу.

Мораль, как правило, опережает право, но иногда и юридические установления служат для морали ориентиром и могут оказывать на нее опережающее воздействие. «Именно через право, к примеру, шел процесс преодоления кровной мести – одного из непреложных постулатов морали прежних времен» (4,69). Да и сейчас этот обычай кое-где еще сохранился, и право ведет с ним борьбу, как и вообще против всех старых пережитков, которые никак не могут питать право. Напротив, право должно всячески вытеснять эти рудименты. Однако отдельные подобные примеры не могут поколебать общего принципа о том, что в основе права лежит мораль, а не наоборот.

Право и мораль развиваются неравномерно, поэтому в обществе всегда разное правовое и моральное состояние. Хотя мораль лежит в основе права, это не означает, что право автоматически закрепляет все веления морали, независимо от их сути и принадлежности. Мораль требует от человека гораздо большего, чем

право. К примеру, Семейный кодекс Азербайджанской Республики регламентирует процессы расторжения брака, раздела общего имущества супругов, взыскания алиментов на несовершеннолетних детей (5). Вред, нанесенный разводом, и другие моральные последствия этих шагов остаются вне пределов правового поля и правом не регулируются. Иногда нравственные и правовые требования могут не просто не согласовываться, но даже противоречить друг другу. При этом, гармоничным сочетанием норм семейного права и морали обеспечивается духовно-нравственная безопасность и защищаются нравственные основы, национальный менталитет азербайджанского народа. Ведь выражаясь словами великого классика Г.Ф. Гегеля: «...Семья – это природный нравственный дух... Нравственная субстанция, есть действительный дух семьи и народа». Чрезмерное увлечение современными «западными» семейно-нравственными ценностями может привести к губительной для нашего народа переоценке элементарной нормы ст. 2.3. СК АР гласящей, что: «Брак является добровольным союзом мужчины и женщины, зарегистрированным в соответствующем органе исполнительной власти с целью создания семьи». Современная «западная» правовая мысль законодательно разрешает создание и заключение однополых браков, с малых лет, со школы внушая неприемлемость индивидуального полового различия, и даже предполагает правовое регулирование наличия третьего, искусственно созданного человеческого пола. Все это, конечно же, чуждо и неприемлемо для Азербайджанского народа, на конституционном уровне принявшего и закрепившего норму об охране духовного, нравственного наследия народа. Да и в перечне задач, принятого в 2000-ом году Семейного Кодекса Азербайджанской Республики, в статье 3-й существует пункт 3.0.5. об «устранении вредных традиций в семейных отношениях».

В жизни часто создаются ситуации, когда закон разрешает определенные действия, а мораль запрещает, или наоборот, закон запрещает, а мораль разрешает. К примеру, гражданин нашей страны, может отказаться давать свидетельские показания, руководствуясь своими моральными принципами, считая этот шаг «доносительством», однако с точки зрения статьи 298-й Уголовного Кодекса Азербайджанской Республики, этот поступок будет наказываться по закону (6).

Для человека, считающего себя высокоморальным или для человека, признающего моральные нормы «выше» закона, соблюдение норм юридических должно являться естественным и обыденным. Об этом, в частности, очень хорошо сказал выдающийся немецкий философ Г.Ф. Гегель, на наш взгляд, раз и навсегда поставив точку в вопросе о взаимоотношении между правом и моралью: «Право и мораль отличаются друг от друга. Нечто вполне позволительное с точки зрения права может быть чем-то таким, что моралью запрещается. Право, например, разрешает мне распоряжаться своим имуществом, совершенно не определяя пределов этого распоряжения, и только мораль содержит определения, которые его ограничивают. Может казаться, будто мораль разрешает много такого, чего не разрешает право. Однако мораль требует не только соблюдения права по отношению к другим, а, напротив того, соединяет с правом умонастроение, состоящее в том, чтобы уважать право ради права. Мораль требует даже, чтобы, прежде всего, было соблюдено право и лишь после того, как оно исчерпано, вступали бы в действие моральные определения» (7).

Нельзя не отметить давнюю историю взаимодействия права и морали. Несмотря на то, что мораль и право имеют как общие черты, так и отличительные особенности, однако, являясь важнейшими социальными регуляторами, они служат одной цели – упорядочению жизни общества. Иногда нормы права и морали могут конфликтовать между собой и даже противоречить друг другу, однако это не умаляет их роли в жизни общества. Мораль является прародителем права, однако, как и в случае с обычаем, для любого гражданина соблюдение правовых норм является первостепенным. Система культурных ценностей в социуме может состоять, как из главных жизненных ценностей (сюда входят представления о цели и смысле жизни, о счастье), так и мировоззренческих, моральных, эстетических, правовых и т.д. При этом, правовые ценности в основном не указывают на признаки конкретного поступка, они лишь «дают направление» для действий, создают почву для принятия правомерного и нравственного решения. Ценностные представления, входя в правовое и нравственное сознание наших граждан, становятся неотъемлемой частью их психологии. При наличии искаженных ценностных ориентаций, они могут породить и противоправное поведение (8, 90).

Анализируя соотношение права и морали, можно заключить, что выполнение правовых норм в значительной мере обуславливаются тем, в какой мере они соответствуют требованиям морали. Нормы права не должны противоречить положительным устоям общества. Вместе с тем, требования общественной морали непременно должны учитываться государственными органами при разработке нормативных актов государства.

Право и мораль находятся в тесном единстве и взаимодействии. С помощью норм права государство добивается утверждения прогрессивных норм морали, которые в свою очередь способствуют укреплению морального авторитета права, воспринимаемого как социальная ценность всего общества. Соблюдение норм права входит в содержание нравственного долга граждан в обществе. С развитием морального и правового сознания повышается авторитет норм права, совершенствуются как нормы морали, так и нормы права.

Право должно способствовать утверждению идеалов добра и справедливости в нашем обществе. Судебные и другие правоприменительные органы обращаются при определении юридических мер к моральным нормам, а некоторые правовые нормы непосредственно закрепляют моральные нормы, усиливая их юридическими санкциями. Через право осуществляется охрана моральных норм и нравственных устоев.

Эффективность правовых норм, их исполнение во многом обуславливается тем, насколько они соответствуют требованиям морали. Чтобы правовые нормы работали, они, по крайней мере, не должны противоречить правилам морали. Право в целом должно соответствовать моральным взглядам общества.

Мораль – необходимая принадлежность всякого общества, ее значение неуклонно возрастает, причем должно постоянно усиливаться взаимодействие правовых и моральных факторов в жизни общества, их взаимная поддержка, а не поглощение права моралью; чем лучше будет налажено это взаимодействие, тем успешнее будет движение общества по пути прогресса.

Воздействуя на правовую жизнь общества, мораль способствует укреплению общественного порядка. Служебная функция морали во взаимодействии с правом выражается в том, что мораль возвышает качество правового и в целом всего общественного

порядка. Это можно проследить на действии правового положения: «Все, что не запрещено законом – разрешено» в регулировании общественного порядка. Реализацию этого принципа нельзя понимать абсолютно, в том смысле, что человек должен руководствоваться лишь названным принципом. В сознании индивида есть такие факторы, как ответственность, совесть, честь, достоинство, долг, которые проникают в правосознание лица, взаимодействуют с ним, корректируют его правовое поведение. В условиях становления рынка в нашей стране совершенствуется правовая основа частной собственности, договорных отношений. Частный интерес, предпринимательская инициатива, прибыль все больше обретают приоритетное значение. Утверждается и совершенствуется предпринимательская этика. Среди принципов, исповедуемых в предпринимательской деятельности, важное место занимает суждение: «Прибыль выше всего, но честь выше прибыли». В этом суждении находит выражение моральное сознание цивилизованного предпринимателя.

Право и мораль – различные, но не антагонистические явления. Гиперболизация особенностей права и морали может привести к правовому нигилизму, с одной стороны, к освобождению от моральных принципов государства, правосудия и т.д. – с другой. Равным образом взаимосвязь права и морали не означает их слияния. При всей смысловой этической «нагруженности» правовых явлений, вряд ли правильно превращать мораль в компонент права, как и право – в категорию этики.

Всякое нарушение норм права является аморальным поступком, но не всякое нарушение моральных норм является противоправным деянием. В некоторых случаях право способствует избавлению общества от устаревших моральных догм. Мораль является прародителем права, многие нормы морали в настоящее время закреплены законодательно. Являясь важнейшими социальными регуляторами, они служат одной цели – упорядочению жизни общества. Мораль и право имеют как общие черты, так и отличительные особенности. Нормы права и морали могут конфликтовать между собой и даже противоречить друг другу, однако это не умаляет их роли в жизни общества. Как и в случае с обычаем, для любого гражданина соблюдение правовых норм должно являться первостепенным.

Систематическое нарушение закона, пренебрежение нормами права или морали разрушают устои нашего общества, наносят вред государству и всем его гражданам. Признание приоритета юридических норм и обязательности их исполнения каждым гражданином способны изменить ситуацию к лучшему. Разумеется, эти изменения не смогут произойти в одночасье, они невозможны без улучшения морального состояния, как отдельно индивида, так и всего общества в целом, однако эта цель не является недостижимой, если каждый начнет с себя и сделает первый шаг в этом направлении.

Список использованных источников

1. Кудрявцев В.Н. Закон, поступок, ответственность. М.: Наука, 1986, 448 с.
2. Конституция Азербайджанской Республики от 12 ноября 1995 года. Баку: Ганун, 2018, 60 с.
3. Беспалько В.Г., [www.@dpr.ru](http://www.dpr.ru) Духовная безопасность как объект уголовно-правовой охраны, Журнал "Право и безопасность", номер 3-4 (20-21), Декабрь 2006
4. Алексеев С.С. Теория права. М., Норма, 2004, 752 с.
5. Семейный Кодекс Азербайджанской Республики от 28 декабря 1999 года. Баку: Ганун, 2016, 207 с.
6. Уголовный Кодекс Азербайджанской Республики Баку: Hüquq uayın evi, 2018, 264 с.
7. Георг Вильгельм Фридрих Гегель «Философская пропедевтика» // http://-sophia.nau.edu.ua/library/text/geg_fpr.html
8. Алиев И.М. Azərbaycan Respublikası DTX-nin Heydər Əliyev adına Akademiyasının keçirdiyi "Dövlət atributlarından Konstitusiya" respublika elmi-praktik konfransın materialları, Bakı: 12 noyabr 2019, s.88-94

Nərmin ƏLİYEVƏ

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi
Aparatının Cinayət və inzibati hüquq
şöbəsinin məsləhətçisi, h.ü.f.d.

MÜASİR HÜQUQ ELMİNDƏ QANUNÇULUQ VƏ HÜQUQ QAYDASININ AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Açar sözlər: Qanunçuluq, hüquq qaydası, ictimai qayda, ictimai təhlükəsizlik, konstitusiya qanunçuluğu

Ключевые слова: Законность, правопорядок, общественный порядок, общественная безопасность, конституционная законность

Keywords: Legality, law and order, public order, public security, constitutional legality

Qanunçuluq və hüquq qaydası müasir hüquq elminin tədqiqat predmetinə daxil olan aktual problemlərdən biridir.

Cəmiyyətin hüquqi sistemində bu kateqoriyaların qarşılıqlı əlaqəsi və bir çox ümumi əlamətlərə malik olması inkar edilməzdir. Qanunçuluq və hüquq qaydasının eyni prinsiplər əsasında formalaşması, siyasi hakimiyyətlə bağlılığı, vətəndaşların hüquq və azadlıqları, vəzifələri ilə uzlaşması, normativlik xüsusiyyəti təhlil olunan bu hüquqi hadisələrin ümumi aspektlərini xarakterizə edir. Lakin ümumi cəhətlərə malik olması heç də bizə bu hüquqi kateqoriyaları eyniləşdirməyə əsas vermir.

Bu kontekstdə qanunçuluq və hüquq qaydası dialektikanın səbəb və nəticə metodologiyası əsasında izah oluna bilər. Belə ki, qanun və digər normativ aktların tələbləri hamı tərəfindən yerinə yetirildiyi halda möhkəm hüquq qaydası yaranır. Hüquq qaydasının zəif olması isə onu göstərir ki, qanunlar pozulur, inkar olunur, başqa sözlə desək ölkədə qanunçuluq rejimi təmin olunmur. Bir sözlə, qanunçuluq olan

yerdə hüquq qaydası da mövcuddur. Qanunçuluğun olmadığı yerdə isə hüquq qaydasından danışmaq olmaz.

Qanunçuluq və hüquq qaydası mühüm sosial dəyərlər kimi ictimai və dövlət həyatında özbaşinalığın, sui-istifadə hallarının, sosial ziddiyyətlərin qarşısını alır, ümumilikdə cəmiyyəti xaos və anarxiyadan, zorakılıqdan qoruyur.

Müasir hüquq elmində bu kateqoriyaların anlayışına dair fikir müxtəlifliyi mövcuddur.

Nəzəri və normativ hüquq ədəbiyyatlarında qanunçuluq dövlət və ictimai həyatın təşkili prinsipi, dövlət idarəetmə metodu və hüquq münasibətlərinin bütün subyektləri tərəfindən qanunların dəqiq və dönmədən icrasını təmin edən xüsusi rejim mənalarında izah olunur. Hesab edirəm ki, qanunçuluğun anlayışına dair mövcud olan fikir plüralizmi heç də ziddiyyətli deyil, əksinə bu cür baxışlar bir-birini tamamlayır və qanunçuluq kimi bütöv bir hüquqi hadisəni formalaşdırır.

Qanunçuluğun tərifinə dair müxtəlif baxışların olmasına baxmayaraq praktiki olaraq onların hər birində qanunçuluğun mahiyyətini təşkil edən ictimai münasibətlərin bütün iştirakçıları tərəfindən hüquq normalarının göstərişlərinə ciddi sürətdə əməl etmək tələbi dayanır.(2, səh.370).

Bununla yanaşı hüququn realizəsi, hüquqi göstərişlərin həyata keçirilməsi heç də formal tələb olmayıb, cəmiyyətin və dövlətin normal fəaliyyətinin, ictimai qaydanın, hüquq qaydasının və dövlət intizamının təmin olunmasının əsas amili kimi çıxış edir. Yalnız möhkəm qanunçuluq şəraitində ictimai və dövlət həyatında ədalətlik, humanistlik və azadlıq ideyaları bərqərar oluna bilər.

Bu kontekstdə geniş sosial-siyasi anlamda qanunçuluq ictimai-siyasi həyatın rejimi hesab oluna bilər. Bu elə bir rejimdir ki, burada hüquq subyektlərinin fəaliyyəti qanuna əsaslanır və hüququn ədalətlik, humanistlik, azadlıq və məsuliyyət ideyaları şəxsi maraqlardan üstün dayanır.

Qanunçuluq elə bir mənəvi-siyasi mühitdir ki, hüquqi tələblərin yerinə yetirilməsi, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının reallığı və toxunulmazlığı, cəmiyyətin, vətəndaşların həyat tərzinin əsasını təşkil edir.

Beləliklə, hüquqi dövlətdə qanunçuluq rejimi bir-birini tamamlayan iki əsas faktoru ehtiva edir:

1) ictimai inkişafın tələblərinə cavab verən təkmil qanunvericiliyin mövcudluğu;

2) qanun və qanunqüvvəli aktların göstərişlərinin tam və qeyd-şərtsiz həyata keçirilməsi.

Qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi nəzəriyyəsi və praktikasını üçün mühüm əhəmiyyət daşıyan məsələlərdən biri də qanunçuluğun tələbləri və prinsipləri suallarının aydınlaşdırılmasıdır.

«Qanunçuluğun tələbləri» termininə son vaxtlar elmi-hüquqi ədəbiyyatlarda tez-tez rast gəlinir. Bu tələblərin məzmununa cəmiyyətin hüquqi həyatının elə bir prinsiplial müddəaları daxil edilir ki, onlarsız real qanunçuluğun mövcudluğu qeyri mümkündür.(4, səh. 475).

Əsas etibarilə qanunçuluğun tələbləri və hüququn prinsipləri üst-üstə düşür. Belə ki, onların realizəsi ictimai tənzimləmənin optimal rejimini yaradır. Buna baxmayaraq, bu terminləri də eyniləşdirmək olmaz. Qanunçuluğun tələbləri hüququn ümumi prinsiplərinin (ədalətlik, humanizm, bərabərlik və s.) həyata keçirilməsi üçün yalnız hüquqi vasitə kimi çıxış edir. Eyni zamanda xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, qanunçuluğun özü də hüququn əsas prinsiplərindən biridir.

Qanunçuluq hüquq münasibətlərinin subyektlərindən aşağıdakıları tələb edir:

1. İctimai və dövlət həyatında hüququn aliliyi ideyasını təmin etmək. Qanunçuluq rejimində ictimai münasibətlərin nizamlanmasında əsas rol hüquqa məxsusdur. Burada sosial tənzimləmənin əsasında şəxsi, ideoloji, siyasi və s. oxşar motivlər yox, məhz hüquq dayanır. Lakin bu heç də o demək deyildir ki, bütün münasibətlər hüquqi təsirə məruz qalmalıdır. Demokratik, hüquqi dövlətdə yalnız obyektiv zərurət olduğu halda ictimai münasibətlərin hüquqi tənziminə üstünlük verilir.

Bəzi müəlliflər qanunçuluğun mahiyyətini hüququn subyektləri tərəfindən yalnız qanunlarda göstərilən tələblərin yerinə yetirilməsi ilə əlaqələndirirlər. Əslində isə bu cür fikirlə tam şəkildə razılaşmaq olmaz. Çünki belə bir mövqeyin qəbul edilməsi qanunçuluğun definisiyasından qanuntabeli normativ-hüquqi aktlara əməl etmənin vacibliyinin çıxarılması mənasını verə bilər ki, bu da son nəticədə labüd olaraq ölkədə qanunçuluq rejiminin zəifləməsinə gətirib çıxarardı. Hüququn aliliyi ideyası həm qanunların, həm də qanuntabeli normativ-hüquqi aktların təmin olunmasının zəruriliyini ehtiva edir.

Lakin, ictimai həyatın bütün sahələrində hüququn aliliyi barədə danışarkən unutmamaq olmasın ki, nəzəri kontekstdə qanun, normativ-hüquqi akt və hüquq anlayışları üst-üstə düşmür.

Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında vurğulanır ki, normativ-hüquqi aktlar hüquqa və haqq-ədalətə əsaslanmalıdır. Yalnız bu halda möhkəm qanunçuluq rejimindən söhbət gedə bilər. Ölkəmizdə aparılan hüquqi islahatların, hüquqyaratma fəaliyyətinin əsasında da elə məhz bu ideyalar dayanır.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemi hüququn demokratik prinsipləri, ümumbəşəri dəyərlər əsasında formalaşır. Bu da öz növbəsində ölkəmizdə qanunçuluğun daha da möhkəmləndirilməsi üçün yaxşı zəmin yaradır.

2. Qanunun digər normativ-hüquqi aktlara nisbətən üstünlüyü.

Hüquqi dövlətdə qanun ali hüquqi qüvvəyə malikdir və ictimai münasibətlərin tənzimində əsas rol oynayır. O münasibətlər ki, obyektiv olaraq hüququn təsir dairəsinə daxil edilir, adətən qanunla tənzimlənir. Qanunqüvvəli hüquqi aktlar isə yalnız həmin münasibətlər qanunla tənzimlənmədiyi hallarda qəbul olunur (qanun əsasında və qanunla müəyyən olunmuş formada).

Qanun – xalqın iradəsini, vətəndaş cəmiyyətinin maraqlarını ifadə edən, ali hüquqi qüvvəyə malik olan, səlahiyyətli dövlət orqanının hüquqyaratma aktıdır. Buna görə qanunçuluq ilk növbədə qanunların aliliyi ideyası ilə əlaqələndirilir. Bu kontekstdə qanunun tələblərinə zidd olan istənilən hüquqyaratma və hüquqtətbiqetmə aktlarının qəbulu qanunçuluğun pozulması kimi qiymətləndirilir. Bütün normativ-hüquqi aktlar qanunla müəyyən olunmuş qaydada və formada qəbul olunmalıdır. Yalnız bu zaman həmin hüquqi aktlar xalqın iradəsini, cəmiyyətin mənafeyini, hüququn əsas prinsiplərini ifadə edə və ölkədə möhkəm qanunçuluq rejimini təmin edə bilər.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan qanun Konstitusiyadır. Məhz bu baxımdan Azərbaycan Respublikasında qanunçuluğunun məzmununa onun mühüm elementi kimi konstitusiya qanunçuluğu anlayışının da daxil edilməsi xüsusi önəm kəsb edir.

Azərbaycan Respublikasında Konstitusiya qanunçuluğu aşağıdakıları ehtiva edir:

- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası xalqımızın iradəsini, mənafeyini ifadə edir, ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanır, insan

hüquqlarının və hər kəsin layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsini dövlətin ali məqsədi kimi bəyan edir. Dövlətimizin Əsas Qanunu ölkədə demokratik siyasi rejim formasını, siyasi, iqtisadi plüralizm, hakimiyyətlər bölgüsü, yerli özünüidarəetmə və s. ümumbəşəri dəyərləri özündə inteqrasiya edir;

- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası normativ-hüquqi aktlar sistemində ən yüksək hüquqi qüvvəyə malikdir. Ölkəmizdə həyata keçirilən hüquqyaratma və hüquqtətbiqetmə prosesi Konstitusiya tam uyğun olmalıdır;

- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası birbaşa hüquqi qüvvəyə malikdir;

- Dövlətimizdə konstitusiya qanunçuluğunu təmin etmək məqsədi ilə xüsusi Konstitusiya məhkəmə nəzarəti, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi təsis olunur;

- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi Konstitusiyanın aliliyini, hər kəsin əsas hüquq və azadlıqlarının müdafiəsini, ümumilikdə qanunvericilik sisteminin sabitliyini təmin edir, qanunla müəyyən edilmiş qaydada hüquqda kolliziyaları aradan qaldırır, Konstitusiya və qanunları təfsir edir və digər mühüm səlahiyyətləri həyata keçirir.

3. Hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi.

Cəmiyyətdə möhkəm və səmərəli qanunçuluq rejimi yalnız bütün şəxslərin qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi şəraitində yarana bilər.

Bir tərəfdən hüququn bütün subyektləri üzərinə düşən vəzifələri böyük məsuliyyətlə yerinə yetirməli, qanunun tələblərinə ciddi əməl etməli, digər tərəfindən isə dövlət onların hüquq və qanuni maraqlarının həyata keçirilməsi üçün zəruri şərait yaratmalıdır.

Qanun və məhkəmə qarşısında bütün şəxslərin bərabərliyi tələbinə görə, qanun və onun göstərişləri eyni dərəcədə hamı üçün məcburidir, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir və hakimlər ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində işlərə qərəzsiz, ədalətlə, tərəflərin hüquq bərabərliyinə, faktlara əsasən və qanuna müvafiq baxırlar.

4. İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarına zərər yetirə bilməz.

Demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu şəraitində bu tələb prinsiplial əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, bir şəxsin azadlığı digərinin azadlığına zərər vurmaq yolu ilə realizə oluna bilməz. Əgər sərbəst

toplaşmaq azadlığını həyata keçirən şəxslər başqalarının konstitution hüquqlarını pozursa, deməli onlar qanunçuluğun tələblərini də pozurlar. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında qeyd olunur ki, hər bir şəxs başqalarının hüquq və azadlıqlarına hörmət bəsləməlidir.

5. Qanunçuluğun və məqsədəuyğunluğun qarşı-qarşıya qoyulmasının yolverilməzliyi.

Nə üçün qanunçuluğun və məqsədəuyğunluğun qarşı-qarşıya qoyulması yolverilməzdir?

İlk növbədə ona görə ki, hüquqa və haqq-ədalətə əsaslanan qanunun özü ən yüksək ictimai məqsədəuyğunluğu ilə fərqlənir və burada həm ictimai, həm də fərdi maraqlar maksimal dərəcədə nəzərə alınır.

Bu kontekstdə qanunçuluğun tələbinə müvafiq olaraq hüquqi dövlətdə hər bir halda qanuna əməl olunmalıdır. Məqsədəuyğunluq ideyası isə qanun əsasında və onun icrası prosesində realizə oluna bilər. Bu zaman qanun çərçivəsində elə bir tədbir görülməlidir ki, o yerli maraqları, fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alaraq konkret hal üçün öz məqsədəuyğunluğu ilə seçilsin.

Əgər qanun ictimai inkişafın tələblərindən geri qalırsa, onda o müəyyən olunmuş qaydada dəyişdirilməlidir. Lakin nə qədər ki, qanun qüvvədədir, deməli onun göstərişləri də hamı üçün məcburidir. Köhnəlmiş qanun ləğv edilənə qədər heç bir kəs onu məqsədəuyğunsuzluq baxımından poza bilməz.

Hüquqtəbiquetmə subyektləri yalnız qanunverici orqan qarşısında köhnəlmiş qanunun ləğv edilməsi xahişi ilə çıxış edə bilər.

6. Qanunçuluğun ümumiliyi. Bu tələb qanunçuluğun şəxslərə görə qüvvəsini xarakterizə edir. Qanunçuluq ayrı-seçkiliyə yol vermir və onun tələbləri istisnasız hüququn bütün subyektlərinə aiddir.

Hüququn göstərişlərinə bütün vətəndaşlar və onların yaratdığı birliklər, siyasi partiyalar, vəzifəli şəxslər, dövlət orqanları əməl etməlidirlər. Cəmiyyətdə elə bir təşkilat və yaxud insan ola bilməz ki, qanunçuluğun təsirindən kənar qalsın.

Elmi-nəzəri ədəbiyyatlarda haqlı olaraq qeyd olunur ki, qanunçuluğun məzmunu əhəmiyyətli dərəcədə onun subyektlərinin tərkibindən asılıdır. Alimlərin əksəriyyəti qanunçuluğun anlayışını ictimai münasibətlərin bütün iştirakçılarının, yəni dövlət orqanları, vəzifəli şəxslər, ictimai təşkilatlar və vətəndaşların fəaliyyəti ilə bağlayırlar.

Lakin bu definisiyada vətəndaşları, bəzi hallarda isə ictimai təşkilatları istisna edən və bu tərkibi əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdıran təkliflər də səslənir. Hesab edirik ki, qanunçuluğun subyektiv tərkibindən kimlərinə çıxarılması həmin şəxslərdə hüquqi göstərişlərin icra edilməsinin qeyri-vacibliyi barədə fikir yarada və son nəticədə qanunçuluq rejiminin pozulmasına gətirib çıxara bilər. Qanunçuluğun subyektiv tərkibinin məhdudlaşdırılması onun ümumiliyinə, hüquqi göstərişlərin ümumməcburiliyinə, o cümlədən hər kəsin hüquq bərabərliyi ideyasına ziddir.

Müasir konsepsiyaya görə qanunçuluğun əksər tələbləri hər şeydən əvvəl dövlət hakimiyyəti orqanlarına ünvanlanır. Belə ki, hakimiyyət səlahiyyətinə malik olan dövlət orqanlarının, vəzifəli şəxslərin hüquqazidd fəaliyyəti qanunçuluğun əsaslarını sarsıdaraq şəxsiyyət və cəmiyyət üçün daha çox təhlükə doğurur. Lakin, əgər vətəndaşlar tərəfindən törədilən hüquqpozma halları kütləvi xarakter alarsa, onda cəmiyyətdə cinayətkarlığın səviyyəsi artar və bu da sözsüz ki, qanunçuluq rejiminin pozulmasına səbəb olar.

7. Hüquq pozuntularına qarşı səmərəli mübarizə.

Hüquqi dövlət hüquqpozuntularına qarşı səmərəli mübarizə aparmaq üçün zəruri maddi, siyasi, sosial və s. xarakterli tədbirlər həyata keçirir. Əhalinin yüksək maddi həyat şəraiti, etibarlı sosial müdafiəsi, ölkədə siyasi sabitlik, yüksək hüquq mədəniyyətinə malik olan ədalətli hüquq mühafizə orqanlarının mövcudluğu qanunçuluq rejiminin real əsasını təşkil edir.

Hüquq subyektlərinin, ölkə ərazisində yaşayan bütün insanların hüquq və azadlıqlarının, qanuni mənafeələrinin bilavasitə müdafiəsi hüquq mühafizə orqanları tərəfindən həyata keçirilir.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, qanunçuluq və hüquq qaydası kateqoriyaları qırılmaz surətdə bağlı olan hüquqi hadisələrdir.

Hüquq qaydası insanların hüquqi davranışı, dövlət orqanlarının, vəzifəli şəxslərin, ictimai təşkilatların qanuni hərəkətləri, yəni hüququn bütün subyektləri tərəfindən qanunlara ciddi əməl olunması nəticəsində formalaşır.

Hüquq qaydası qanunçuluğun praktiki olaraq həyata keçirilməsidir.

Qanunçuluq kimi hüquq qaydasının da cəmiyyətdə ictimai təyinatı xalqın mənafeyinə xidmət etməsidir. Hüquq qaydası möhkəmlilik və sabitlik kimi keyfiyyətlərə malikdir. Bu isə istehsal

münasibətləri sistemi, xalqın iqtisadi, ictimai-siyasi və ideya birliyi ilə şərtlənir.

Qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi kimi, hüquq qaydasının da möhkəmləndirilməsi vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunun vacib şərtlərindən biridir.

Hüquq qaydası – hüququn subyektləri tərəfindən hüquq normalarının tələblərinin dəqiq və tam həyata keçirilməsi nəticəsində bərqərar olan ictimai münasibətlər sistemidir.(2, səh.376). Hüquq qaydası cəmiyyətin müasir sivilizasiyalı həyatının real əsasını təşkil edir. Məhz sabit hüquq qaydası şəraitində iqtisadiyyat səmərəli işləyir, qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyətinin fəaliyyətində qanunçuluq təmin olunur, müxtəlif ictimai və xüsusi təşkilatların fəallığı artır, insan azadlığına real təminat verilir, insanın maddi və mənəvi ehtiyacları maksimum səviyyədə ödənilir.

İnkişaf etmiş demokratik dövlətlərdə hüquq qaydası:

- progressiv demokratik qanunvericiliyə əsaslanır;
- insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının etibarlı müdafiəsi və səmərəli hüquqi təminatlar sistemi ilə xarakterizə olunur;
- sosial-iqtisadi, maliyyə və digər sahələrdə hüquq münasibətlərinin sabitliyi ilə səciyyələnir;

Mühüm əhəmiyyət kəsb etməsinə baxmayaraq qanunçuluq və hüquq qaydası həyatda mexaniki, öz-özünə reallaşmır. Təcrübə göstərir ki, qanunçuluq və hüquq qaydasını sadəcə bəyan etmək kifayət deyil. Həmçinin bu sosial dəyərlərin reallaşmasını, səmərəliliyini təmin edən etibarlı sosial mexanizmlərin təşkili də xüsusi önəm kəsb edir.

Hüquqi dövlətdə qanunçuluq və hüquq qaydasının səmərəli təminat sistemi mövcuddur. Burada iqtisadi, siyasi, mənəvi və hüquqi təminatlar fərqləndirilir.

Hüquqi təminatlar qanunçuluğun və hüquq qaydasının hər cür pozulmasına yönələn əməllərin vaxtında aşkar edilməsi və qarşısının alınmasına dair müvafiq dövlət orqanlarının xüsusi fəaliyyətidir. Onun həyata keçirilməsi ilə qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanları məşğul olur.

Р е з ю м е

Актуальные проблемы законности и правопорядка в современной юридической науке

В теории права понятие законности трактуется в нескольких значениях:

- как принцип деятельности государственных органов;
- как метод государственного управления и в более широком понятии как особый режим общественно-политической жизни.

Законность и правопорядок тесно взаимосвязанные правовые явления, которые имеют много общих признаков. В тоже время данные категории не могут быть отождествлены.

S u m m a r y

The actual problems of legality and laworder in modern Low sciences

The concept of legality is interpreted in several meanings in the theory concept of law:

- as a principle of governmental bodies;
- as a method of administration of government and in the broader concept of a special condition of socio-political life

Legality and law and order are closely related with each other as the legal phenomena and they have a lot in common. At the same time, the given categories can not be identified.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. B. 2017.
2. Hüquq nəzəriyyəsi. Dərs vəsaiti. Bakı. Mütərcim, 2014.
3. В.В.Лазарев, С.В.Липень «Теория государства и права». М., 2001 г.
4. А.Б.Венгеров «Теория государства и права». М., 2002 г.
5. М.Н.Марченко «Теория государства и права». М., 2002 г.
6. В.Н.Хропанюк «Теория государства и права». М., 2003 г.

Fidan XUDİYEVA

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi
Aparatının İnsan hüquqları və təşkilat-analitik
şöbəsinin böyük məsləhətçisi

MÜASİR BEYNƏLXALQ HÜQUQ NƏZƏRİYYƏSİNDƏ ÖZÜNÜMÜDAFİƏ HÜQUQUNUN BEYNƏLXALQ HÜQUQI ƏSASLARI VƏ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

XX əsrdə əvvəlcə müharibəni məhdudlaşdıran, sonra isə qadağan edən beynəlxalq hüquq normaları formalaşmağa başladı. Müharibədən imtina prosesi BMT Nizamnaməsinin qəbulu ilə başa çatdı, hansı ki, güc tətbiqi və güc tətbiqi ilə hədələməni qadağan edir. Ancaq Nizamnamə təcavüzə cavab kimi xidmət etməyə yönəlmiş güc tətbiqinə iki istisna müəyyən etdi: silahlı hücumla cavab olaraq özünümüdafiə kimi gücdən istifadə (m. 51) və BMT Təhlükəsizlik Şurasının qərarı əsasında güc tətbiqi.

Ümumiyyətlə, dövlətlərin beynəlxalq hüquqi öhdəlikləri arasında ziddiyyət yarandığı hallarda ilk növbədə BMT Nizamnaməsi əsas götürülür. Belə ki, BMT Nizamnaməsində qeyd edilir ki, dövlətlərin başqa beynəlxalq razılaşmalar üzrə öhdəlikləri ilə bu Nizamnamə üzrə öhdəliklərinin ziddiyyəti vaxtı bu Nizamnamənin öhdəlikləri üstün hüquqi qüvvəyə malikdir.

Artıq XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq dünyada sülhün və təhlükəsizliyin qarantı olan BMT dövlətlərarası münasibətlərdə güc tətbiqi məsələsini həll edirdi. Bundan başqa, BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1368 (2001) və 1373 (2001) sayılı Qətnamələri ilə iri həcmli terror aktları mahiyyət etibarilə BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsindəki silahlı hücumla bərabərləşdirilmişdi.

Hüquq ədəbiyyatlarında bəzi müəlliflər adıçəkilən sənədlərdə tam ölçüdə dövlətin maraqlarını qorumağa icazə verən özünümüdafiə üçün əsasların tam siyahısının təsbit edilməsini vurğulamaqla,

özünümüdafiə hüququnun realizəsində qabaqlayıcı və preventiv yanaşmalara ehtiyac görmürlər.

Müasir beynəlxalq hüquqda özünümüdafiə hüququnun izah edilməsinə dair üç əsas yanaşmanı fərqləndirmək olar – dar mənada, geniş mənada və preventiv özünümüdafiə.

İlk öncə, özünümüdafiənin izah edilməsinə dair "dar" və ya "məhdudlaşdırıcı" yanaşmaya baxaq. Bu yanaşmaya görə silahlı hücum özünümüdafiə üçün əsasdır. Bu konsepsiyanın tərəfdarları arasında Yan Brounli, Antonio Kasse, A.Randelsxofer, Hans Kelzen kimi məşhur beynəlxalq hüquq mütəxəssislərini qeyd etmək olar. Onların fikrinə görə, BMT Nizamnaməsi, beynəlxalq münasibətlərdə güc tətbiqini qadağan etməklə dövlətlərə birtərəfli qaydada silahlı qüvvənin tətbiqini yalnız baş vermiş silahlı hücum qarşı özünümüdafiə məqsədi ilə icazə verir. Belə nəticəyə BMT Nizamnaməsinin izah edilməsi vasitəsilə və beynəlxalq müqavilələrin effektivliyi prinsipinə əsaslanaraq gəlmək olar.

Məhdudlaşdırıcı yanaşma BMT Beynəlxalq Məhkəməsi tərəfindən də dəstəklənmişdir. 1986-cı il tarixli Nikaraqua ABŞ-a qarşı işi üzrə Qərarında BMT Beynəlxalq Məhkəməsi göstərdi ki, fərdi özünümüdafiə hüququndan istifadə yalnız o halda baş verə bilər ki, müvafiq dövlət silahlı hücumun qurbanı olsun. Özünümüdafiə hüququnun izahına dair növbəti konsepsiya genişləndirici konsepsiyadır. Bu konsepsiyanın əsasında silahlı hücumun qaçılmaz təhlükəsi dayanır. Bu konsepsiyanın nümayəndələri qabaqlayıcı özünümüdafiənin qanunauyğunluğunu dəstəkləyirlər. Bununla belə, bu konsepsiyanın tərəfdarları preventiv özünümüdafiəni qəbul etmirlər.

Genişləndirici konsepsiyanın tərəfdarları D.Bouett, T.MakKormak, S.Şvebel, M.Şou, E.İ.Skakunov və başqalarıdır.

Qeyd edilən müəlliflər özünümüdafiənin genişləndirici izahına dair növbəti arqumentləri gətirirlər. Hücumun qaçılmaz təhlükəsi halında BMT Nizamnaməsinə paralel olaraq, güc tətbiqinə icazə verən adət hüququ da öz mövcudluğunu davam etdirir. Bu nöqteyi-nəzərin tərəfdarlarının əksəriyyəti 1837-ci il Karolina işinə istinad edirlər. Məhz bu işdən sonra özünümüdafiənin növbəti meyarları meydana çıxdı: "vasitələrin seçiminə, vaxt və düşünməyə imkan verməyən təcili və qarşısızalmaz ehtiyac". Tətbiq edilən ölçülər "ağlabatan" olmalı və "həddən artıq" olmamalıdır.

Ehtiyacın və mütənasibliyin meyarları BMT Beynəlxalq Məhkəməsinin 1986-cı il Nikaraqua ABŞ-a qarşı işi üzrə qərarında da təsdiq edilmişdi. Həmçinin iddia edilir ki, BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsi özü dövlətlərin ayrılmaz hüququ olan özünümüdafiə hüququna toxunmur.

Özünümüdafiə hüququnun genişləndirici konsepsiyası bu məsələdə BMT Nizamnaməsi ilə məhdudlaşmanı inkar edir, çünki suveren dövlətlər beynəlxalq hüquqla müəyyən edilmiş bütün hüquqlara malikdir. Buna görə də, özünümüdafiə hüququnun izah edilməsinə dair dövlətlərin hüquqlarını məhdudlaşdıran "məhdudlaşdırıcı" konsepsiya qəbul edilməzdir.

Genişləndirici konsepsiya müəlliflərinin qənaətinə görə, hücumun qarşısının alınması məqsədilə tətbiq edilən özünümüdafiə, konkret desək, qabaqlayıcı özünümüdafiə BMT Nizamnaməsinin 2.4-cü maddəsinə zidd deyil. Bu zaman qabaqlayıcı tədbirlər güc tətbiqi təhlükəsinə qarşı da qanuni və əsaslı sayıla bilər. Arqument kimi Nüvə silahı və ya onun tətbiqi təhlükəsinin qanuniliyi haqqında BMT Beynəlxalq Məhkəməsinin 1996-cı il məsləhətçi qərarı gətirilir. Bu qərarla Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, güclə "hədələmə" və onun "tətbiqi" anlayışı BMT Nizamnaməsinin 2.4-cü maddəsinə görə, o mənada qırılmazdır ki, əgər hər hansı belə hadisədə güc tətbiqi öz-özlüyündə qanunsuz hesab olunur – hər hansı səbəbdən o zaman belə gücün tətbiqinin təhlükəsi də qanunsuz olacaq.

Müasir beynəlxalq hüquqda özünümüdafiə hüququnun izahına dair üçüncü yanaşma preventiv konsepsiyadır. Bu konsepsiyanın tərəfdarları arasında Lourens Fridman, Ceyms J. Vritz, Ceyms A. Russell, Cek S. Levi, R. Müllerson kimi alimləri qeyd etmək olar.

Bu konsepsiyanın davamçıları həmçinin BMT Nizamnaməsində təsbit edilən dövlətin "ayrılmaz hüququ" ideyasına istinad edirlər. Lakin, qabaqlayıcı özünümüdafiə konsepsiyasının tərəfdarlarından fərqli olaraq, bu konsepsiyada zaman, vaxt amilinə yox, hücumun edilməsi ehtimallarına, problemin həlli üçün digər vasitələrin tətbiqi, hücumun vuracağı ziyanın ölçüsünə və digər amillərə üstünlük verilir. Müvafiq olaraq, belə çıxır ki, gələcəkdə hücumun ediləcəyinin yüksək ehtimalı, böyük ziyanın vurulması və problemin həlli üzrə başqa vasitələrinin yoxluğunda dövlət preventiv özünümüdafiəyə əl atmaq hüququna malikdir.

Beynəlxalq hüquq doktrinasında kompleks yanaşmalara da rast gəlmək mümkündür. Belə ki, bəzi mütəxəssislər məhdudlaşdırıcı yanaşmanın tərəfdarı olsalar da, bəzi istisna hallarda qabaqlayıcı tədbirlərin də tətbiqini mümkün sayırlar. Kolumbiya Universitetinin professoru olmuş Luis Henkin nüvə silahının tətbiqini belə hallardan hesab edir. Digər məşhur beynəlxalq hüquq mütəxəssisi Y.Dinşteyn özünümüdafiə hüququnun anlamında "qarşিদurma" yanaşmasının tərəfdarıdır. Bu yanaşma hücumun başlanğıcı anının izah edilməsi vasitəsilə problemi həll etmək cəhdlərinə əsaslanır.

Özünümüdafiə hüququnun məhdud xarakteri tanınsa da, beynəlxalq hüququn uzun illər formalaşmış normalarına əsasən, dövlətlər onlara qarşı bilavasitə hücum təhlükəsi və digər vasitələrin bu hücumun qarşısını ala bilmədiyi hallarda özünü müdafiə etmək üçün güc tətbiq edə bilər.

Fikrimcə, qabaqlayıcı tədbirlərin tətbiqinə dair müasir beynəlxalq hüquqda arqumentlər hələlik azdır, həmçinin belə tədbirlərə mütənasiblik və uyğunluq prinsiplərinin tətbiq edilə bilməməsi bu sahədə əsas çatışmazlıqlardan biridir. Eyni zamanda, dövlətlərin öz qabaqlayıcı tədbirləri ilə bağlı regional razılaşmalara da istinad etməsi mübahisə doğurur, çünki BMT Nizamnaməsində göstərilir ki, istənilən məcburi tədbirlər Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq sanksiyası olmadan hər hansı bir regional razılaşmaya əsasən tətbiq edilə bilməz. Bundan əlavə, dövlətlərin BMT Nizamnaməsi üzrə öhdəlikləri bütün digər müqavilə və sazişlərdən irəli gələn öhdəliklərdən üstün hesab edilir.

Mövcud beynəlxalq hüquq özünümüdafiə məsələsində ilk növbədə, BMT Nizamnaməsinə istinad edir. Bu sənəd isə özünümüdafiənin məhdudlaşdırıcı konsepsiyasına uyğundur. BMT üzvü olan dövlət yalnız silahlı hücumu cavab olaraq, özünümüdafiə tədbirləri tətbiq edə bilər. Qabaqlayıcı və preventiv tədbirlər isə, Təhlükəsizlik Şurasının müstəsna səlahiyyətləridir. Beləcə, bilavasitə təhlükənin obyektı olan dövlət qabaqlayıcı hərbi tədbirləri yalnız Təhlükəsizlik Şurasının sanksiyası ilə və digər vasitələrin tətbiqinin qeyri-mümkünlüyü halında həyata keçirə bilər. Belə tədbirlər isə mövcud təhlükəyə mütənasib olmalıdır.

Qabaqlayıcı özünümüdafiəyə normativ hüquqi əsasın verilməsi, BMT Təhlükəsizlik Şurasının sanksiyası olmadan bu tip tədbirlərin tətbiqinin mümkünlüyü ilə bağlı təkliflər BMT Baş Məclisinin 2005-

ci il tarixli 60-cı sessiyasında müzakirə edilsə də, qəbul edilməmişdi. Bunun əvəzinə, BMT-nin Ümumdünya Sammitinin yekun sənədində beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin təmin edilməsinə yönəlmiş əks tədbirlərin kifayət etməsi və BMT Təhlükəsizlik Şurasının belə əks tədbirlərinin sanksiyalaşdırılması təsdiq edilmişdi.

Qabaqlayıcı və preventiv tədbirlərin tətbiqi hələ ki tam şəkildə öz təsdiqini tapmadığından ədəbiyyatlarda bu istiqamətdə tənqidi fikirlər də kifayət qədərdir. Onlardan bəzilərinə diqqət yetirək.

Əgər dövlət gələcək təhlükənin mövcudluğuna dair yetərli sübutlara malikdirsə, bu zaman həmin dövlət BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq hər hansı önləyici silahlı hərəkətləri müstəqil təşəbbüs etmək hüququna malik deyil, çünki müasir dünyada həddən artıq mümkün təhlükə var, hansılar ki, heç vaxt real təhlükəyə keçməyə bilər.

Belə fikirlər də var ki, əgər preventiv hərəkətlər yolu ilə getsək, onda real preventiv özünümüdafiə ilə gələcək təhlükələrin qarşısının alınması bəhanəsilə təbii resursların, ərazilərin ələ keçirilməsi də mümkündür. Bu yanaşma daha çox ABŞ-in Əfqanıstan və İraqa müdaxiləsi zamanı terror təhlükəsi ilə əlaqələndirilir.

Hələlik müasir beynəlxalq münasibətlərdə gələcəkdə baş verəcək təhlükələrə cavab olaraq, yeganə qanuni alqoritm bunlardır:

- a) bu tip ehtimal olunan təhlükənin mövcudluğunun xeyrinə tutarlı arqumentləri BMT Təhlükəsizlik Şurasına təqdim etmək;
- b) BMT Təhlükəsizlik Şurası belə müraciətə baxır və mövcud sübutlara əsasən, sanksiyaların tətbiq edilməsi və ya edilməməsi haqqında qərar çıxarır.

Bu halda belə sanksiyalar həm hərbi, həm də qeyri-hərbi xarakterli ola bilər. Belə tədbirlərin tətbiqindən imtina edildiyi halda dövlətin sanksiyaların tətbiqinə dair yeni sübutları yığmaq, bu halda güman edilən təcavüzkara təsirin başqa üsullarından istifadə etmək imkanı yaranır. Və yalnız bu üsullar fayda vermədiyi təqdirdə və təhlükə daha da aşkar olduqda, yalnız BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq sanksiyası olduğu halda hərbi ölçülər variantına qayıtmaq olar.

Preventiv tədbirlərə qarşı tənqidi yanaşma müəllifləri bugünkü vəziyyəti nəzərə alaraq, hesab edirlər ki, BMT Təhlükəsizlik Şurası qabaqlayıcı hərəkətlərə hazır olmalıdır, ehtimal edilən təhlükələrdən ehtiyat edən dövlətlər isə Təhlükəsizlik Şurasına zəruri məlumatları çatdırmalı və bu orqanın sonrakı təlimatlarına ciddi şəkildə riayət etməlidirlər. Əks təqdirdə, müharibə konsepsiyasına qayıdıla bilər.

BMT Nizamnaməsinin qəbulu anından beynəlxalq hüquq elmində bu sənədin 51-ci maddəsində öz əksini tapmış dörd əsas anlayışın məzmununu ətrafında mübahisələr aparılır. Bu anlayışlar aşağıdakılardır:

- özünümüdafiə hüququnun "ayrılmaz" xarakteri;
- "silahlı hücum";
- özünümüdafiədə hərəkətlərin başlanğıcı;
- özünümüdafiədə hərəkətlərin xarakteri və başa çatması.

Bu dörd anlayışın düzgün izah edilməsindən özünümüdafiə institutunun praktiki tətbiq edilməsi asılıdır.

İlk öncə, "ayrılmaz" ifadəsindən başlayaq. Nizamnamənin 51-ci maddəsini təhlil edərkən, hər şeydən əvvəl onun ilk sözlərinə diqqəti yönəltmək lazımdır. Qeyd edilir ki, "Nizamnamə qətiyyənlər fərdi və ya kollektiv özünümüdafiəyə ayrılmaz hüquqlara toxunmur". Mətnə belə çıxır ki, özünümüdafiə dövlətlərin "ayrılmaz" və ya "təbii" hüququdur.

Bu anlamda özünümüdafiə hüququ dövlətin elə bir hüququdur ki, hər bir hadisədə dövlətlər özünümüdafiə qaydasında gücdən istifadə zərurəti haqqında məsələni özləri həll edir. Lakin bu prosesdə iki mühüm istisna var:

- a) belə qərar yalnız silahlı hücum faktı olduğu halda baş verə bilər;
- b) belə qərarın düzgünlüyünü BMT Təhlükəsizlik Şurası təyin edir.

Qreqori M.Travalio hesab edir ki, BMT Nizamnaməsi yeni hüquq yaratmır, yalnız dövlətin onun ayrılmaz hüququ adlandıraraq daha əvvəl mövcud olmuş özünümüdafiə hüququnu tanıyır.

Lakin, bu fikrin də əleyhdarları var. Hüquq ədəbiyyatlarında belə bir fikir var ki, bu tezis BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsinə xələl gətirmir, onun təsir gücünü zəiflətmir. Hətta bəzi mütəxəssislərin qənaətinə, BMT Nizamnaməsinin qəbuluna qədər mövcud olmuş özünümüdafiəyə dair "adət hüququ" əslində sadəcə mövcud deyildi. 1945-ci ilə qədər özünümüdafiə hüquqi anlayışı deyildi və yalnız güc tətbiqi üçün siyasi bəhanə idi. BMT Nizamnaməsinin müddəaları özünümüdafiə hüququnun inkişafında keyfiyyətə yeni və həlledici mərhələnin əsasını qoymuşdur. Çünki "müharibə hüququ" yalnız BMT Nizamnaməsinin qəbulu ilə ləğv edilmiş və yalnız bundan sonra özünümüdafiə faktiki müdafiə institutundan azad olunaraq pozitiv beynəlxalq hüquq institutuna çevrilmişdir.

BMT Nizamnaməsi həqiqətən də bir sıra tədqiqatçıların "aktiv özünümüdafiə" və ya "özünümüdafiənin xarici təzahürü" adlandırdıkları anlayışa hüquqi qiymət verdi (burada söhbət, əsasən, silahlı hücumla cavab hərəkətlərindən gedir).

"Passiv özünümüdafiə" BMT Nizamnaməsinin tənzimləməsindən kənar qaldığından 51-ci maddədəki özünümüdafiənin keyfiyyətinə uyğun gəlmir. "Daxili özünümüdafiə"-dən fərqli olaraq pozitiv beynəlxalq hüquqla verilən hüquq kimi BMT Nizamnaməsi üzrə özünümüdafiə yalnız bu pozitiv hüquqla müəyyən edilə bilər.

"Ayrılmaz hüquq" anlayışına bu mövqedən baxdıqda, iddia etmək olar ki, özünümüdafiə, yalnız BMT üzvünə yox, istənilən dövlətə məxsus olan hüquqdur. Çünki Nizamnamənin 2.4-cü maddəsi istənilən dövlətə güclə hədələməni və güc tətbiqinin qadağası barəsində öz təsir sferasını yayır.

Özünümüdafiəyə hüququn "ayrılmazlıq" elementi haqqında danışarkən, qeyd etmək lazımdır ki, pozitiv mənada bu anlayış istənilən dövlətin ərazi toxunulmazlığı və siyasi müstəqilliyi subyektiv hüququn keyfiyyətini əldə etmişdir kimi şərh edilə bilər. Bu hüququn pozulması silahlı hücumun formasını qəbul edəcəksə özünümüdafiə tətbiq edilir.

Bundan başqa, özünümüdafiə hüququnun "ayrılmaz" xarakteri özünümüdafiə və kollektiv təhlükəsizlik sisteminin nisbətiylə bağlıdır. BMT çərçivəsində kollektiv təhlükəsizlik sisteminin yaradılması heç bir halda dövlətin öz subyektiv hüquqlarının müstəqil şəkildə təminatına toxunmur, hərçənd silahlı hücumlar formasında onların pozulması beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin bərpası üzrə kollektiv hərəkətlərin tətbiqi üçün əsasdır.

Özünümüdafiə hüququnun "ayrılmazlığı" dövlətlərin yalnız özünü silahlı hücumdan qorumaq üzrə hüququnu bildirmir, həm də onun BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsi üzrə nəzərdə tutulmuş məhdudiyyətlərə əməl etmək vəzifəsini bildirir.

Beləliklə, özünümüdafiəyə "ayrılmaz hüquq" güman edir ki, özünümüdafiə qaydasında gücdən istifadə etmək lazım olmasını dövlətlər özü həll edir. Bu zaman dövlətlərin hərəkətləri BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsi üzrə nəzərdə tutulmuş məhdudiyyətlərə uyğun olmalıdır. Bu hüquq BMT-yə üzvlükdən asılı olmayaraq, istənilən dövlətə məxsusdur.

Özünümdafiyə hüququnun ikinci vacib elementi "silahlı hücum"dur. BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsində birbaşa qeyd edilir ki, özünümdafiyə hüququ yalnız silahlı hücum baş verdikdən sonra mümkündür.

Yalnız özünümdafiyə məqsədləri üçün güc tətbiq etmək hüququndan istifadə müəyyən amillərlə məhdudlaşdırılır. Beynəlxalq hüquqi aktların və elmi işlərin böyük əksəriyyətində qeyd edilir ki, özünümdafiyə hüququ yalnız silahlı hücum halında yaranır və istənilən başqa üsulla dövlətin hüquqların pozulması özünümdafiyəyə hüququnun həyata keçirilməsi üçün əsas vermir.

BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq, özünümdafiyə üçün əsas kimi silahlı hücum bu hüququn reallaşdırılması imkanının təyini üçün obyektiv meyar yaradır. Ancaq BMT Nizamnaməsinin özü silahlı hücum anlayışının məzmununu açan hərəkətlərin siyahısını müəyyən etmir.

Bizim fikirimizcə, silahlı hücumla əhatə edilən hərəkətlərin siyahısı təcavüz anlayışını müəyyən edən BMT-nin 1974-cü il Qətnaməsinin 3-cü maddəsində verilmişdir. Hərçənd Qətnamənin 4-cü maddəsinə əsasən, bu siyahı tam deyil. Hərəkətlərin konkret kateqoriyasının təcavüzün təyininə əlavə etmə barəsində dövlətlərin mövqelərinin üst-üstə düşməsi silahlı hücum anlayışının izah edilməsinin ümumi təcrübəsinin sübutu kimi qiymətləndirilə bilər.

Silahlı hücumla sıx bağlı anlayışlardan biri "müdaxilə" anlayışıdır. Müdaxilə zamanı adətən yad əraziyə xarici dövlətin qoşunlarının daxil edilməsi baş verir, o şərtlə ki, belə daxil etmə müdaxiləyə məruz qalmış dövlətin icazəsi olmadan baş verir və artıq bağlanmış müqavilənin müddəalarına cavab vermir.

"Hücum" anlayışı "müdaxilə"dən onunla fərqlənir ki, əgər müdaxilə kənar dövlətin faktiki hərbi hərəkətləri olmadan baş verə bilərsə, hücum vaxtı mütləq qaydada hərbi hərəkətlər baş verir (ən azından kənar dövlət tərəfindən). Məsələn, 1967-ci ildə İsrailin Misirə, Suriyaya və İordaniyaya hücumu, 1992-ci ildə Ermənistanın Azərbaycana hücumu və s .

"Hərbi işğal", "anneksiya" anlayışları müdaxilə və hücum anlayışları ilə sıx əlaqədədir, hansılar ki, həmçinin Qətnamənin 3-cü maddəsində öz əksini tapmışdır.

Güman edilir ki, müdaxilə bir neçə saat ərzində olur, sonra təcavüzkarın silahlı qüvvələri ərazinin hüdudlarından çıxarılır; işğal

tutulmuş ərazidə müdaxilə və ya hücum etmiş dövlətin qoşunlarının yerləşməsinə nəzərdə tutur. Qətnamədə qeyd edilir ki, bu halda hansı zaman kəsiyində baş verməsindən asılı olmayaraq, "işğal" təcavüzə yol açır.

Anneksiya, bir qayda olaraq, hərbi işğaldan doğur və işğal edilmiş ərazi rejiminin dəyişikliyi xüsusi bəyannamədə öz əksini tapır. İşğal isə müvafiq dövlətlər arasında silahlı hərəkətlərin mövcudluğunu nəzərdə tutur. Anneksiyanın elan edilməsi, adətən, müharibədən sonrakı vəziyyət üçün xarakterikdir.

Özünümüdafiə hüququnun tətbiqində növbəti zəruri element özünümüdafiə hərəkətlərinin başlanmasıdır. BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsinin təhlilindən belə qənaətə gəlmək olar ki, bir dövlətin silahlı hücumu və digər dövlətin özünümüdafiəsi arasında münaqişənin sülh yolu ilə həllinə dair hər hansı bir aralıq prosedur yoxdur. Silahlı hücum, dövlətlərarası hüquqpozmaların elə kateqoriyasına aiddir ki, bunlar beynəlxalq mübahisə anlayışı ilə əhatə olunmur. Buna görə də, silahlı hücumun qurbanına özünümüdafiə tədbirlərindən qabaq problemin nizama salınması üzrə dinc vasitələri tətbiq etmək öhdəliyi qoyula bilməz. Hüquq ədəbiyyatlarında da əksər müəlliflər göstərir ki, silahlı hücumla məruz qalmış dövlət BMT tərəfindən qoruyucu ölçülərin qəbulunu gözləmədən, özünümüdafiə üçün "güc"ə müraciət etmək hüququna malikdir.

BMT Nizamnaməsinə əsasən, silahlı hücum faktının ilkin aydınlaşdırılması hüququ zərərçəkmiş dövlətə məxsusdur. Özünümüdafiə hüququna müraciət etmək lazımdır, silahlı hücum edilmişdir kimi məsələlərə hər şeydən əvvəl dövlət aydınlıq gətirməlidir və yalnız bundan sonra onun hərəkətləri Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən qiymətləndirilir.

Özünümüdafiə hüququnun növbəti vacib elementi özünümüdafiə hərəkətlərinin xarakteri və sona çatmasıdır. "Özünümüdafiə hərəkətlərinin xarakteri və onların sonu, iki qarşılıqlı əlaqəli problemdir. Bu iki problemin həlli özünümüdafiə hüququnun yekun məqsədinə xidmət edir. BMT Nizamnaməsinin 51-ci maddəsinə müvafiq olaraq, dövlət yalnız silahlı hücumun dəf edilməsi üçün silahlı qüvvə tətbiq etmək hüququna malikdir.

Törədilən təcavüz aktı üçün məsuliyyət qismində gələcəkdə təcavüzün qarşısının alınması məqsədilə təcavüzkar dövlətin ərazisinin

bir hissəsinin ondan alınması da nəzərdə tutula bilər. Ancaq bu addım üçün əsas özünümüdafiə hüququ deyil, törədilmiş beynəlxalq cinayət üçün dövlətin məsuliyyətidir. Beləliklə, təcavüz, silahlı hücum və özünümüdafiə kimi anlayışların beynəlxalq hüquqi analizini keçirərək vurğulamaq lazımdır ki, bu gün özünümüdafiənin hüquqi cəhətdən məcburi qiymətini yalnız BMT Təhlükəsizlik Şurası verə bilər. Siyasətin təsirini nəzərə alaraq, təəssüf ki, beynəlxalq həyatın ən əhəmiyyətli məsələləri hüquqi yox, siyasi yollarla həll edilir.

Özünümüdafiə hüququnun əsas elementlərinin təhlili müasir beynəlxalq hüququn normalarına uyğun olaraq bu hüququn bütün dövlətlər tərəfindən vahid şəkildə izah edilməsi ehtiyacını doğurur. Beynəlxalq hüquq təcrübəsində bu anlayışların hər hansı sərbəst və genişləndirici təfsiri müasir dövrün gerçəkliklərindən doğsa da, müxtəlif müharibə və silahlı münaqişələrin yaranmasına, özbaşınalıq və sui-istifadə hallarına da gətirib çıxara bilər.

Sonda yenə diqqəti yönəltmək lazımdır ki, müasir beynəlxalq hüquq özünümüdafiənin tək qanuni əsası kimi baş vermiş silahlı hücumu tanıyır. Bütün qalan vəziyyətlər həm xüsusi halda hücumun ehtimal olunan təhlükələri, qeyri-hərbi vasitələrə müraciət və şəxsi müdafiə qabiliyyətinin artımı üçün ayrı-ayrı dövlətlərə əsas verir, həm də Təhlükəsizlik Şurasının qərarı ilə kollektiv ölçülərin tətbiqi üçün də əsas ola bilər.

Preventiv və qabaqlayıcı zərbələrin hüquqi təbiəti müxtəlifdir. Müvafiq olaraq, preventiv müdafiə konsepsiyası qabaqlayıcı zərbələrin tətbiqi konsepsiyasından uzağa gedir və hələ formalaşmaqda olan təhlükələrə qarşı silahlı qüvvələrdən istifadəni müəyyən edir. Yeni əsas prinsip kimi bu konsepsiyanın qəbulu mövcud beynəlxalq hüquq qaydası üçün zərərli nəticələrə və özünümüdafiə hüququnu təsbit edən BMT Nizamnaməsinin müvafiq maddələrinin sıradan çıxmasına səbəb ola bilər.

Buna görə də, ilk növbədə, "silahlı hücum" ifadəsinə anlayış verilməli, sonra isə özünümüdafiənin dəqiq meyarları təyin edilməlidir.

Lakin biz müasir dünyada terror təhlükəsini və bəzi dövlətlərin illərlə formalaşan əsassız ərazi iddialarını nəzərə alaraq, qabaqlayıcı və preventiv tədbirlərin normativ hüquqi əsaslarının işlənilməsi hazırlanmasının əleyhinə deyilik. Bu fikrin digər bir əsası kimi BMT Təhlükəsizlik Şurasının "ləng" fəaliyyətini, qətnamələrinin illərlə

icra olunmamasını qeyd etmək olar. Heç kimə sirr deyil ki, müasir beynəlxalq münasibətlərdə ikili standartlar mövcuddur və tez-tez də rast gəlinir. Belə bir şəraitdə potensial hücum təhlükəsində olan dövlətin real olaraq silahlı hücumu gözləməsi və hücum baş verdikdən sonra da zəruri sənəd və sübutları Təhlükəsizlik Şurasına təqdim edib kənarında dayanmaq və kömək gözləməsi də məntiqli deyil.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Arend A.Clark. International Law and the Preemptive Use of Military Force. The Center for Strategic and International Studies and the Massachusetts Institute of Technology / The Washington Quarterly, 2003, 26:2, p.89–103.
2. Crawford James, Alain Pellet. The Law of International Responsibility. Oxford University Press, 2010, p.1296.
3. Detter Ingrid. The Law of War. Routledge, 2016, p.566.
4. Henkin L. How nations behave: Law and Foreign Policy. New York, Praeger, 1979. p.235.
5. Kittrich Jan. The Right of Individual Self-Defense in Public International Law. Logos Verlag Berlin GmbH, 2008, p.219.
6. Talmon Stefan. Essential Texts in International Law. Edward Elgar Publishing, 2016, p.648.
7. Terry D.Gill, Dieter Fleck. The Handbook of the International Law of Military Operations. Oxford University Press, 2011, p.567.
8. Webb Philippa. International Judicial Integration and Fragmentation. Oxford University Press, 2013, p.253.
9. Gregory M. Travalio. Terrorism, International Law and the Use of Militag Force. 18 Wisconsin International Law Journal. 2000, p. 159-160.
10. Kelsen Hans. Collective Security Under International Law. The Lawbook Exchange, Ltd., 2001, 275 p.
11. Talmon Stefan. Essential Texts in International Law. Edward Elgar Publishing, 2016, 648 p.
12. The National Security Strategy of the United States of America. September 2002, 35 p.
13. Williamson Myra. Terrorism, War and International Law: The Legality of the Use of Force Against Afghanistan in 2001, Routledge, 2016, 294 p.

Фидан ПИРВЕРДИЕВА

Старший консультант отдела Международного права и международного сотрудничества Аппарата Конституционного Суда Азербайджанской Республики

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО ГРАЖДАН НА СУДЕБНУЮ ЗАЩИТУ: ПОНЯТИЕ И ОСОБЕННОСТИ

Защита прав и свобод человека и гражданина подчинена единому принципу, сущность которого сводится к тому, что она должна носить правовой характер. Соответственно, обеспечивается такая защита системой правовых учреждений, институтов, принципов, гарантий. В системе правовой защиты ведущее и определяющее место занимает, безусловно, судебная защита.

Гарантированность судебной защиты означает, что правосудие по своей материальной, юридической и идеологической организации способно осуществлять защиту прав и интересов граждан [1, с. 16]. Правосудие, таким образом, одновременно служит и гарантией права на судебную защиту, и средством его реализации. Обязанность государства по обеспечению прав граждан на судебную защиту предполагает не только создание и поддержание гарантий данного права граждан, но и непосредственную защиту благ граждан от посягательств [5, с. 22]. Вместе с тем право гражданина на судебную защиту подразумевает, что защита его прав и интересов государством осуществляется через деятельность суда. В соответствии с ч. 7 ст. 71 Конституции Азербайджанской Республики устанавливается, что споры, связанные с нарушением прав и свобод человека и гражданина разрешаются судами.

Тем не менее, следует отметить, что правовая система защиты прав и свобод не сводится к судебной форме при всей ее незаметности и значимости. Кроме того, сама судебная защита не исчерпывается исключительно правосудием при всей ее важности и уникальности, поскольку судебная власть не сводится целиком к

правосудию и выполняет ряд иных функций, связанных, в том числе, с защитой прав и свобод личности.

Право на судебную защиту провозглашено ч. 1 ст. 60 Конституции Азербайджанской Республики: «Каждому гарантируется судебная защита его прав и свобод». Местоимение «каждому» означает, что право на защиту обеспечивается любому лицу: работающему в государственном, общественном, частном, смешанном или ином предприятии, нигде не работающему, пенсионеру, военнослужащему, студенту, школьнику, лицу, находящемуся под следствием или судом либо уже отбывающему наказание, имеющему постоянное место жительства или скитающемуся и т. д.

Данное право принадлежит и гарантируется иностранцам, а также лицу без гражданства. Причем защите подлежат любые права и свободы, в каком бы документе они ни были закреплены – в Конституции, отраслевых законах, других нормативных или индивидуальных правовых актах. Таким образом, право на судебную защиту имеет универсальный характер, оно не знает никаких исключений.

Конституционно-гарантированное право на судебную защиту выступает в виде правоотношения, на одной стороне которого находится лицо, обратившееся за защитой, а на другой – суд, обязанный рассмотреть жалобу этого лица и принять законное и обоснованное решение[2, с. 103].

Оценивая особую роль судебной защиты прав и свобод человека в любом развитом обществе, следует отметить, ряд моментов.

Во-первых, судебная власть является независимым и беспристрастным арбитром между лицом, заявляющим о нарушении его прав со стороны государственной власти. Данные качества суда позволяют ему выполнять роль гаранта соблюдения основных прав и свобод личности. По образному выражению В. Савицкого – это уже «не робкий спор униженного просителя с всесильным хозяином служебного кабинета, а открытое состязание равноправных участников судебного разбирательства»[11, с. 55].

Во-вторых, особенностью судебной защиты является ее высокая эффективность, обусловленная независимостью суда от всяких органов и влияний и наличием особой процедуры и особых принципов его деятельности. Независимость суда, отсутствие у судей ведомственной заинтересованности, широкая гласность

обсуждения, устное и непосредственное исследование всех доказательств – общепризнанные достоинства судебной процедуры.

В-третьих, обязательность исполнения судебного акта и существование юридических механизмов его принудительного исполнения, повышают эффективность судебной защиты. Правоприменительная деятельность суда носит авторитарный характер, но именно поэтому акты судебной власти способны обеспечить защиту нарушенных прав и свобод человека и гражданина.

В-четвертых, право на судебную защиту является гарантией в отношении всех конституционных прав и свобод.

Касаясь самого понятия – судебная защита прав и свобод человека и гражданина, – следует иметь в виду то значение, которое имеет суд в защите Конституции Азербайджанской Республики и всего конституционного строя, в которой закреплены и которыми обуславливается реальное содержание и гарантии этих прав и свобод. Защищая права, свободы и законные интересы человека от любого произвола, судебная власть решает важнейшую задачу социального регулирования. Выполняя главные свои функции в осуществлении правосудия и организации судебного контроля за другими ветвями власти, судебная власть реализуется как сила, защищающая человека, его права и свободы, как от необоснованных посягательств других лиц, так и от посягательств государства с той целью, чтобы деятельность демократического правового государства, все его функции были ориентированы на обеспечение прав и интересов личности, на создание условий, обеспечивающих достойную жизнь и свободное развитие человека[12].

Судебная защита – одно из необходимейших условий правовой защищенности личности, характеризующееся предоставлением лицу широких конституционных прав и наличием эффективного механизма их правовой защиты, это универсальный правовой механизм, обеспечивающий реализацию лицом его прав и свобод и их эффективное восстановление.

Судебная власть осуществляется посредством конституционного, гражданского, административного и уголовного судопроизводства. При этом уголовные и административные дела подсудны судам общей юрисдикции. Только суд может решать вопрос об аресте, заключении под стражу и содержании под стражей, и только суд может разрешать дела, связанные с применением мер уголовной и административной ответственности, налагаемой в

судебном порядке, причем на основе принципа равенства всех перед законом и судом. Конституционные положения о прерогативах судебной власти, по сути, являются фундаментальными принципами юстиции в правовом государстве и в то же время составляют основу правового статуса личности и гарантий ее неприкосновенности.

Конституционный Суд, как и любой судебный орган в Азербайджанской Республике, обязан в своей деятельности способствовать охране и восстановлению прав личности от ущемления их со стороны кого бы то ни было.

Для того чтобы гражданин мог непосредственно прибегнуть к помощи Конституционного Суда при защите своих прав и свобод, в законодательстве, регулирующем порядок организации и деятельности этого органа, закреплен соответствующий правовой механизм, позволяющий личности реализовать свое конституционное право на судебную защиту и с помощью Конституционного Суда. Этот механизм служит средством (формой) реализации конституционного права на судебную защиту. Таким средством является институт жалобы гражданина в Конституционный Суд Азербайджанской Республики.

Индивидуальная или коллективная жалоба граждан в Конституционный Суд Азербайджанской Республики – это один из видов обращений граждан в государственные органы.

Конституционное право граждан на обращение является одним из ведущих социально-политических прав граждан. Оно является важным инструментом охраны прав граждан, одной из организационно-правовых гарантий их защиты [14, с. 10].

Термин «обращение» применяется не только для обозначения действий граждан по отношению к органам законодательной и исполнительной власти. Широко распространено понимание искового заявления в гражданском процессе как обращения в суд с требованием о защите прав и законных интересов. Кроме того, многие авторы определяют обжалование в суд действий и решений должностных лиц и государственных органов как один из видов обращений граждан [7, с. 45].

Как отмечают В.О. Лучин и О.Н. Доронина, обращения граждан традиционно рассматривались с позиции теории управления в качестве одной из форм обратной связи между государственными органами и гражданином как членом общества, служащей

каналом передачи информации от объекта управления к субъекту управления. Однако жалобы и, отчасти, заявления, кроме некоторой информации, содержат также требование гражданина о реализации или восстановлении его субъективных прав, адресованное государственным органам или должностным лицам. Целью таких обращений является не только участие гражданина в управлении делами государства и общества путем предоставления конкретной информации органам государственной власти, но и обеспечение реализации и защиты его субъективных прав и законных интересов[9, с. 13].

Большинство исследователей отмечают, что право на обращение имеет двойное значение и может рассматриваться:

1) как форма реализации гражданином права на участие в управлении государством посредством подачи обязательной для рассмотрения гражданской инициативы, с перспективной целью нормативного или организационного решения органом власти общественно-значимого вопроса;

2) как установленный законом способ защиты прав и свобод человека и гражданина посредством направления заявлений и жалоб в органы исполнительной или судебной власти[4, с. 14].

В итоге, право на обращения можно представить как форму реализации права на участие в управлении государством, как способ защиты иных субъективных прав и свобод человека и гражданина. В общем, право на обращение – это возможность индивида обращаться в тот или иной орган государства и получать на свое обращение определенный ответ (последнее, с точки зрения формы и содержания, охватывает два предыдущих).

Важнейшие функции права на обращение, – пишет Т.Я. Хабриева – это предоставление гражданину возможности защищать свои права и законные интересы и участвовать в управлении делами государства. В то же время обращение представляет собой и фактор совершенствования работы всего государственного аппарата и выработки им правильных решений – еще один ресурс административной реформы, пока еще не востребованный. Обращения помогают государственным структурам осуществлять более тесную связь с гражданами, учитывать их опыт, отношение к тем или иным вопросам государственной и общественной жизни[15, с. 54].

Во всех случаях право на обращения будет совершенно по-разному взаимодействовать с остальными субъективными правами и свободами человека и гражданина:

- как способ реализации субъективного права;
- как форма защиты субъективного права.

Таким образом, понятие «обращение гражданина в государственные органы» является родовым по отношению к заявлениям, жалобам, предложениям, сигналам, адресованным в органы законодательной и исполнительной власти, а также к исковым заявлениям и жалобам в суды.

Под обращением гражданина в государственные органы следует понимать правомерное действие, состоящее в предъявлении в определенном законом порядке требований об осуществлении и охране его субъективных прав и законных интересов, а также с целью участия в управлении делами государства и общества[9, с. 14].

Исследователи проблемы осуществления гражданами права на подачу обращений рассматривают обращения как одну из форм их участия в управлении, в решении государственных и общественных дел, как инструмент охраны прав граждан, как гарантию их защиты, как способ восстановления нарушенного права, как источник информации для органов и должностных лиц[15, с. 65]. Право граждан на обращение и право граждан на информацию – тесно взаимосвязаны. Получение гражданами информации от органов и должностных лиц возможно только путем подачи ими обращений, как письменных, так и устных. Таким образом, право на обращение является одной из конституционных гарантий и в то же время механизмом реализации права граждан на информацию. Вместе с тем, следует оговориться, что получение информации, с одной стороны, не является основной целью обращения граждан, а с другой – право граждан на информацию реализуется не только путем обращений, но и иными способами: в ходе межличностного общения, через средства массовой информации, путем изучения общедоступных информационных источников и т.п.[8]

Н.С. Бондарь оценивает право на конституционную жалобу не просто как отдельную правовую возможность для гражданина, а как единый комплекс правовых возможностей, определяющий равенство правового бытия граждан, как реализующийся основополагающий принцип их взаимоотношений с обществом и государством[3, с. 43-44]. Есть ряд характеристик данного права.

1. Соответствующие нормы Конституции Азербайджанской Республики и Закона «О Конституционном Суде» предоставляют равные для каждого возможности вступить с государством в спор о праве конституционном, что является одним из основополагающих элементов характеристики Азербайджанской Республики как демократического государства, признающего человека, его права и свободы высшей ценностью.

2. Право на жалобу является проявлением системного единства целого комплекса прав граждан Азербайджанской Республики как элементов конституционного статуса.

3. Порядок реализации права на конституционную жалобу связан с существованием определенного процессуального механизма ее рассмотрения и разрешения, конституируемого на основе ряда конституционных принципов.

Право на обращение – это право гражданина (иностранца, апатрида) обращаться в письменной или устной форме с предложением, заявлением, а также с жалобой, которая адресуется органам, в чью компетенцию входит решение этих вопросов.

Правовую основу обращений граждан составляет статья 57 Конституции Азербайджанской Республики, согласно которой граждане Азербайджанской Республики обладают правом лично обращаться, а также направлять индивидуальные и коллективные письменные обращения в государственные органы. На каждое обращение должен быть дан письменный ответ в установленном законом порядке и сроки.

Как и любое конституционно-гарантированное право человека и гражданина, право на обращение соответствует всем характеристикам конституционных прав.

Во-первых, в соответствии со ст. 25 Конституции Азербайджанской Республики право на обращение в равной степени предоставляется каждому, находящемуся на территории Азербайджанской Республики, вне зависимости от пола, расы, этнической принадлежности, языка, происхождения, имущественного и должностного положения, места жительства, отношения к религии, убеждений, принадлежности к общественным объединениям, а также других обстоятельств.

Во-вторых, в соответствии с ч.1 ст.24 Конституции Азербайджанской Республики – данное право является неотчуж-

даемым, то есть ни одно лицо, ни по каким основаниям не может быть лишено конституционных прав и свобод.

В-третьих, право на обращение является непосредственно действующим. Иными словами закрепленные в Конституции права и свободы личности не нуждаются в дополнительном закреплении в иных нормативных документах для придания им надлежащей силы общеобязательного правила.

В-четвертых, право на обращение не подлежит незаконному ограничению.

В-пятых, право на обращение гарантируется государством.

В обязанности судов входит своевременное и правильное рассмотрение обращений граждан. В настоящее время роль судебных органов в охране прав и законных интересов граждан значительно возросла. В частности, расширилась сфера реализации функций правосудия как средства защиты граждан от произвольных действий со стороны государственных и муниципальных органов, должностных лиц и т. д. Вместе с тем, признавая правосудие эффективным средством реализации права граждан на обращение, необходимо заметить, что в силу объективных причин правосудие не всегда может быть признано наиболее «действенной» гарантией права на обращение.

Правосудие, отмечает Н.Ю. Хаманева, отличается от других государственных функций специфичностью метода решаемых им задач. Вместе с тем правосудие и управление, являясь разными видами государственной деятельности, наделены определенными преимуществами и недостатками в отношении друг друга.

Одно из достоинств судебных органов – значительно меньшая возможность необъективного ведомственного влияния на окончательное решение вопроса. Суд независим ни от одной ветви власти и наделен конституционными гарантиями этой независимости. Отсутствие у суда какой бы то ни было ведомственной заинтересованности, подчинение его только закону, широкая гласность обсуждения, устное и непосредственное исследование всех обстоятельств, состязательность процесса, детальная процессуальная регламентация судебного разбирательства и вынесения решения, а также иные демократические принципы судопроизводства являются общепризнанными достоинствами судебной процедуры. Гражданин и государственный орган (должностное лицо) участвуют в деле в качестве сторон, имеющих равные про-

цессуальные права и обязанности. Таким образом, судебный порядок отличается большими юридическими гарантиями, обеспечивающими твердую позицию гражданина в качестве полноправного участника спора[15].

Наличие судебной системы и строгих процессуальных правил является важнейшей гарантией реализации права на обращение.

Основными элементами права на обращение, влияющими на его содержание (и, соответственно, на отношения с остальными субъективными правами и свободами), являются субъект права и его адресат.

В соответствии со статьей 57 Конституции Азербайджанской Республики, субъектами права на обращения могут быть граждане Азербайджанской Республики. Однако мы рассматриваем положения Конституции не изолированно, а в совокупности с иными положениями Конституции и законодательства. Статья 60 Конституции гарантируют каждому судебную защиту его прав и свобод. В связи с этим, правильнее было бы толковать статью 57 Конституции не как ограничивающую право иностранцев и лиц без гражданства на обращение, а предполагающую реализацию права на обращение именно в смысле права на участие в управлении государством.

В качестве же адресата обращений выступают государственные органы и органы местного самоуправления.

А.А. Дворак отмечает: «непонятно, что подразумевается под правом на личное обращение. Означает ли это, что любой государственный орган должен быть доступен для дискуссии с любым гражданином по его желанию? Это недопустимо: в таком случае Президент днем и ночью занимался бы только приемом граждан и рассмотрением их обращений» [6, с. 57]. Думается, что подобные опасения несколько странны: формулировка «лично или через представителя» встречается в применении к праву на обращение во многих нормативных актах и при ее применении либо прочтении никогда не шла речь о непереносимом условии встречи «лицом к лицу».

Заявление, как правило, не связано с имевшими место нарушениями конкретных, субъективных прав и интересов гражданина. Его предметом является возможность реализации через соответствующие органы предоставленных гражданам законных прав и свобод (например, заявление о регистрации брака, подаваемое в

органы ЗАГСa). Обращение с заявлением имеет место, когда реализация прав и свобод гражданина напрямую зависит от соответствующих действий адресатов, когда без таких действий осуществление прав и свобод либо невозможно, в принципе, либо затруднительно. Таким образом, заявление выступает как просьба, обязательная к рассмотрению, а при ее обоснованности – и к принятию по ней соответствующих мер.

С другой стороны, заявление может иметь своей целью и информирование адресатов о различных недостатках, недочетах, злоупотреблениях[10, с. 7].

Жалоба – это обращение гражданина по поводу нарушенных прав, свобод или законных интересов. Предметом жалобы является просьба дать оценку действиям (бездействиям) или решениям органов государственной власти, органов местного самоуправления, организаций, их должностных лиц, а также физических лиц с точки зрения их соответствия законодательству, а если в их результате нарушены права, свободы или законные интересы гражданина, созданы препятствия осуществлению гражданином его прав, свобод или законных интересов, на гражданина незаконно возложена какая-либо обязанность или он незаконно привлечен к какой-либо ответственности, то также – принять меры к восстановлению и защите нарушенных прав. Жалоба выражает собой просьбу о защите прав и интересов субъекта обращения или лиц, которых он представляет.

Обязанность рассматривать обращения граждан, возложена на каждый суд, входящий в судебную систему страны. Обращение в судебные органы или их должностным лицам может иметь формы как заявлений, так и жалоб. Как правило, обращения в судебные органы преследуют две цели. Во-первых, это обращения, подаваемые в связи с реализацией судом функции правосудия. Порядок подачи и рассмотрения обращений первой группы регламентируется специальными (в основном кодифицированными) нормативно-правовыми актами, регулирующими соответствующий вид судебного производства: уголовное, гражданское, административное и конституционное. Такие обращения могут реализовываться в форме заявлений, в том числе в форме ходатайств (исковое заявление, заявление об отводе судьи, ходатайство об истребовании дополнительных доказательств и т.п.), однако в основном – это жалобы граждан, подаваемые в суд с целью защи-

ты прав и свобод. В рассмотрении судом жалоб ярче всего проявляется его правозащитная роль.

Во-вторых, это остальные обращения в судебные органы: обращения к должностным лицам суда по организационным вопросам; жалобы граждан, подаваемые в административном порядке на действия и решения работников судов, в том числе и судей и т. д. Жалобы на действия должностных лиц судебных органов, подаваемые в административном порядке (например, жалоба председателю суда того или иного уровня), отличаются по своей природе от жалоб первой группы, так как подаются за рамками судебного производства.

В статье 31 закона «О Конституционном Суде» указывают на жалобу гражданина как на одну из причин, служащих основанием для начала производства в Конституционном Суде Азербайджанской Республики. Таким образом, обращение гражданина в Конституционный Суд с индивидуальной жалобой представляет собой разновидность обращений граждан. Данное обращение в полной мере может расцениваться как частный случай реализации конституционного права на обращение в государственные органы. Вместе с тем, право обращения в Конституционный суд (пусть с соблюдением всех необходимых для этого формальностей), а равно – обязанность Конституционного суда Азербайджанской Республики в случае принятия жалобы гражданина к производству вынести по ней определенное решение – это и гарантия права граждан Азербайджанской Республики на обращение.

Осуществляя свои полномочия, Конституционный Суд выполняет функции охраны Конституции. Он служит, согласно закону, цели защиты основных прав и свобод человека и гражданина, обеспечения верховенства и прямого действия Конституции на всей территории страны.

Анализ вопросов права на судебную защиту и права на обращение граждан с целью защиты основных прав и свобод, позволяет сделать некоторые выводы:

Занимая в системе правовой защиты ведущее и определяющее место, судебная защита обладает следующими характеристиками:

1) судебная власть является независимым и беспристрастным арбитром между лицом, заявляющим о нарушении его прав со стороны государственной власти. Данные качества суда позво-

ляют ему выполнять роль гаранта соблюдения основных прав и свобод личности;

2) высокая эффективность судебной защиты обусловлена независимостью суда от всяких органов и влияний и наличием особой процедуры и особых принципов его деятельности;

3) обязательность исполнения судебного акта и существование юридических механизмов его принудительного исполнения, повышают эффективность судебной защиты;

4) право на судебную защиту является гарантией в отношении всех конституционных прав и свобод.

Литература

1. Боброва Н.С. Гарантии реализации государственно-правовых норм. Воронеж, 1984
2. Бойков А.Д. Третья власть в России. М., 1997
3. Бондарь Н.С. Власть и свобода на весах конституционного правосудия: защита прав человека Конституционным Судом РФ. М., 2005
4. Булаков О.Н. Нормативно-правовое регулирование конституционного права граждан на обращение // Адвокат, М., 2000 № 2
5. Ванеева Л.А. Реализация конституционного права на судебную защиту в гражданском судопроизводстве. Владивосток, 1988
6. Дворак А.А. Реализация конституционного права граждан на обращение в РФ: Дисс...к.ю.н. М., 2003
7. Карасева М.В. Конституционное право граждан СССР на обжалование. Воронеж, 1989
8. Лукшип А.В. Реализация прав граждан на информацию и неприкосновенность частной жизни при осуществлении их права на подачу обращений // [http:// konstantin – palace. spb.nj/EUROPE/851400262. html](http://konstantin-palace.spb.nj/EUROPE/851400262.html).
9. Лучин В.О. Жалобы граждан в Конституционный Суд РФ / В.О. Лучин, О.Н. Доронина. М., 1998
10. Мальков В.В. Советское законодательство о жалобах и заявлениях. М., 1967
11. Савицкий В. Российские суды получили реальную возможность контролировать исполнительную власть / Судебный конт-

роль и права человека: Материалы Российско-Британского семинара. Москва, 12-13 сентября 1994. М., 1996

12. Сангаджиева К.В. Судебная защита конституционных социально-экономических прав граждан РФ. Саратов, 2001

13. Хабриева Т.Я. Право граждан на обращения: проблемы правового регулирования // права человека в России и правозащитная деятельность государства. СПб., 2003

14. Хаманева Н. Ю. Конституционное право граждан на подачу обращений (Проблемы законодательного регулирования) // Государство и право, № 11, 1996

15. Хаманова Н.Ю. Конституция СССР и расширение судебной защиты прав граждан // Советское государство и право, 1978, № 11

16. <http://www.constcourt.gov.az/>

Arzu ƏLİYEVƏ

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya
Məhkəməsi Aparatının məsləhətçisi

MƏHKƏMƏ HAKİMİYYƏTİNİN KONSTITUSİON ƏSASLARI

1995-ci il noyabrın 12-də xalqımızın Ümummilli lideri Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə hazırlanaraq ümumxalq səsverməsi yolu ilə Azərbaycanın ilk müstəqil Konstitusiyasının qəbul edilməsi xalqımızın tarixən formalaşmış dövlətçilik ənənələrinə uyğun olan və eyni zamanda, ölkəmizdə müasir dünyanın tələblərinə cavab verən demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğu üçün möhkəm özlün yaradılması baxımından mühüm hadisə idi və o demokratik dövlət orqanlarının fəaliyyətinin, habelə şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarının hüquqi cəhətdən nizama salınmasını təmin edən milli qanunvericiliyin yaradılmasını ön plana çəkərək ölkəmizin hüquqi, siyasi, iqtisadi və digər sahələrdə inkişafının gələcək istiqamətlərini müəyyənləşdirdi.

Azərbaycanın qanunvericilik sisteminin bünövrəsini təşkil edən, Azərbaycan Respublikasında ən yüksək və birbaşa hüquqi qüvvəyə malik olan Konstitusiya ölkədə siyasi sabitliyin, milli sülhün və barışığın qarantı kimi çıxış edir, hüquqi-siyasi münasibətlər sisteminə və hüquq düşüncəsinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Konstitusiya dövlət quruluşunun əsaslarını, şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlət arasında münasibətlərin hüquqi çərçivələrini, siyasi sistemin təşkili prinsiplərini, hakimiyyətlərin bölünməsinə, hakimiyyət orqanlarının təşkili, səlahiyyətləri və fəaliyyət qaydalarını müəyyənləşdirir, insan hüquqları və azadlıqlarının təminatı ilə bağlı mühüm məsələləri tənzimləyir. Dövlət quruluşunun başlıca prinsiplərini müəyyən etməklə yanaşı, Konstitusiya həm də ictimai maraqların qorunması məqsədilə cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələrinə dövlətin müdaxiləsinin meyar-

larını və belə müdaxilənin yol verilə bilən hədlərini dəqiqləşdirir, bu sahədə dövlət siyasətinin ümumi istiqamətlərini müəyyən edir.

Konstitusiya Azərbaycan Respublikasında xalqın dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi olduğunu elan edir, öz müqəddəratını sərbəst və müstəqil həll etməyi və öz idarəetmə formasını müəyyən etməyi Azərbaycan xalqının suveren hüququ kimi təsbit edir. Əsas Qanun, habelə Azərbaycan dövlətini demokratik, hüquqi, dünyəvi, unitar respublika elan edir, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin olunmasını dövlətin ali məqsədi kimi təsbit edir.

Qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətindən ibarət olan hər bir hakimiyyət qolu demokratik cəmiyyətdə müəyyən rolu yerinə yetirir. Demokratik cəmiyyətdə məhkəmə hakimiyyətinin rolu isə müxtəlif hüquqi mübahisələrdə konstitusiyada, qanunlarda, qanunqüvvəli aktlarda və beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş hüququn aliliyini təmin etməkdir.

Ədalət mühakiməsinin əsas məqsədi isə zorakılıq ideyasının hüquq ideyası ilə əvəzlənməsi, hökumət və onun tərəfindən tətbiq olunan güc arasında hüquqi baryerin müəyyən olunmasıdır”.¹ A.Tokvilin bu fikrini XVII əsrdə yaşamış “beynəlxalq hüququn atası” Hiio Qrotsinin belə bir ifadəsi ilə də təsdiq etmək olar: “Məhkəmənin köməyinə müraciət etmək mümkün olmayan yerdə müharibə başlayar”.

Beləliklə, məhkəmə hakimiyyəti insan və vətəndaş hüquq və azadlıqların müdafiə edən, hüquq qaydasını cinayət və digər hüquqpozmalardan mühafizə edən və dövlət orqanlarının fəaliyyətinin hüquqi çərçivədən kənara çıxmasına nəzarət edən dövlət hakimiyyətinin bir qoludur.

Dövlət hakimiyyətinin bir qolu olmaq etibarını ilə məhkəmə hakimiyyəti dövlət hakimiyyətinin bütün əlamətlərinə malikdir. Buraya aşağıdakı əlamətləri aid etmək olar: a) dövlət hakimiyyətinin universallığı, yəni qərarların hamıya şamil olunması; b) dövlət hakimiyyətinin xüsusi aparat vasitəsilə həyata keçirilməsi; v) dövlət hakimiyyətinin cəmiyyətdə məcburiyyət monopoliyasına malik olması; q) dövlət hakimiyyətinin suverenliyi. Bütün bunlarla yanaşı

¹ А.де. Токвиль «Демократия в Америке» Москва, Прогресс, 1992, стр. 120.

məhkəmə hakimiyyəti müəyyən spesifik əlamətlərlə digər hakimiyyət qollarından fərqlənir.

Hakimiyyət bölgüsü prinsipi hər bir hakimiyyət qolunun müəyyən növ dövlət fəaliyyəti üzərində monopoliyasını təmin edir. Lakin qanunverici və icra orqanları arasında funksiyaların uzlaşması qaydadan istisna da olsa mümkündür. Belə ki, icra hakimiyyətinin başçısı kimi Prezidentin normativ aktları bir sıra hallarda normativ tənzimləmə funksiyasını həyata keçirir. Məhkəmə hakimiyyətinə gəldikdə isə ədalət mühakiməsi yalnız məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilir. Yuxarıdakı müddəa bir prinsip kimi hər bir dövlətin konstitusiyasında əks olunur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinə görə məhkəmə hakimiyyətini ədalət mühakiməsi yolu ilə yalnız məhkəmələr həyata keçirir. Bu prinsipin konstitusion təsbitinin böyük siyasi və hüquqi əhəmiyyəti vardır. Heç bir digər dövlət və ictimai orqan ədalət mühakiməsini həyata keçirə bilməz. Onların hüquq haqqında mübahisələrə baxılması üzrə fəaliyyəti, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üzrə fəaliyyəti ədalət mühakiməsi hesab olunmur. Bundan əlavə məhkəmə hakimiyyətini qanunla müəyyən edilmiş qaydada yaradılmış məhkəmələr həyata keçirə bilər. AR Konstitusiyasının 125-ci və “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” qanunun 1-ci maddəsinə görə Azərbaycan Respublikasında Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə təsis edilmiş məhkəmələr fəaliyyət göstərir. Məhkəmələrin səlahiyyətinin dəyişdirilməsi məqsədilə müəyyən olunmamış hüquqi üsulların tətbiq edilməsi və fəvqəladə məhkəmələrin, eləcə də xarici dövlətlərin məhkəmələrinin yaradılması qadağandır.

Məhkəmə hakimiyyətinin əsas və həmişə mövcud olan funksiyası ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsidir. Bu “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikası qanununun 3-cü maddəsində də təsdiq olunur. Həmin maddəyə əsasən Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin fəaliyyəti yalnız ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə yönəlmişdir. Burada Volterin belə bir fikiri yada düşür: “İnsanlığın ən gözəl vəzifəsi ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsidir”. Bu vəzifə isə məhkəmələrin üzərinə qoyulmuşdur.

Ədalət mühakiməsinə hüquq ədəbiyyatında müxtəlif cür anlayışlar verilir. 1989-cu il “Cinayət prosesi” dərslində ədalət mühakiməsinə qanunçuluğun və hüquq qaydalarının hər vasitə ilə möhkəmləndirilməsi, vətəndaşların vətənə sədaqət və birgə yaşayış qaydalarına

hörmət etmək ruhunda tərbiyə edilməsi məqsədilə demokratizm prinsipləri əsasında qanunla müəyyən edilmiş prosessual qaydada məhkəmə iclaslarında mülki və cinayət işlərinə baxılması və həll edilməsi üzrə xüsusi dövlət orqanının – məhkəmənin fəaliyyəti kimi anlayış verilir². Larin və Melnikov isə ədalət mühakiməsinə belə bir anlayış verir: Ədalət mühakiməsi vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının, dövlət və ictimai təşkilatların mənafelərinin qorunması məqsədilə prosessual qaydada mülki və cinayət işlərinə baxılıb həll edilməsi, maddi hüquq normalarının, zəruri hallarda isə dövlət məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi üzrə xüsusi dövlət orqanlarının – məhkəmənin fəaliyyətidir³. Göründüyü kimi ədalət mühakiməsinə verilən anlayışlar forma baxımından müxtəlif olsalar da məzmun baxımından bir-birinin eynidir. Bütün müəlliflər tərəfindən yekdilliklə qəbul edilmiş fikirlərini və ədalət mühakiməsi haqqında deyilənləri ümumiləşdirməklə ədalət mühakiməsinə belə bir anlayış vermək olar: Ədalət mühakiməsi konstitusiya, mülki, cinayət və digər hüquq sahələrinin normalarının həqiqi və ya güman olunan pozuntuları ilə bağlı işlərə konstitusiya, mülki, cinayət məhkəmə icraatı və qanunla nəzərdə tutulmuş digər vasitələrlə məhkəmə iclaslarında ədalət mühakiməsinin demokratik prinsipləri əsasında baxılıb həll edilməsi üzrə məhkəmənin qanunla müəyyən edilmiş prosessual qaydada həyata keçirilən fəaliyyətidir. Bütün bu deyilənləri ümumiləşdirərək onu qeyd etmək olar ki, məhkəmə hakimiyyətinin əsas və həmişə mövcud olan funksiyası ədalət mühakiməsidir.

Nəticə etibarı ilə Azərbaycan Respublikasında demokratik quruluş, vətəndaş cəmiyyətinin nailiyyətləri və hüquqi dövlət quruculuğu təminatları konstitusiya çərçivəsində möhkəmləndirilərək dövlətin məqsədlərini həyata keçirmək üçün qanunla müəyyən edilmiş mexanizm yaradıldı.

Hüquqi demokratik dövlətdə belə bir qayda mövcuddur ki, dövlət, insan birlikləri, ayrı-ayrı şəxslər öz hərəkətlərini hüquqla uzlaşdırmalıdır. Lakin onların maraqlarının toqquşması qaçılmaz deyil ki, bu da hüquqi mübahisələr doğurur. Qanunverici orqan tərəfindən qanunların qəbul edilməsi, icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən bu

2 Ларин.А.М., Мельников. А.А “Конституционные основы правосудия в СССР», 1981, Москва, стр. 7.

3 Лукашева.Е.А. «Права человека», Москва 1999, стр. 327.

qanunların icra olunması belə mübahisələrin qarşısını ala, hüquq qaydasını mühafizə edə bilməz. Bu vəzifəni öz xüsusi üsulları və aparatı vasitəsilə insan və vətəndaş hüquqlarını müdafiə edən, qanunçuluq və ədaləti təmin edən, dövlət hakimiyyətinin müstəqil həlqəsi olan məhkəmələr yerinə yetirir. Hər bir demokratik dövlətdə dövlət hakimiyyəti hüquqi dövlətin əsas prinsipi olan “hakimiyyət bölgüsü” əsasında təşkil edilir. Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 7-ci maddəsinin 111 hissəsində bu prinsip əks olunmuşdur: “Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyəti hakimiyyət bölgüsü prinsipi əsasında təşkil edilmişdir. Qanunvericilik hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi həyata keçirir, icra hakimiyyəti Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə mənsubdur, məhkəmə hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri həyata keçirir”.

Qanunverici və icra hakimiyyəti ilə yanaşı məhkəmə hakimiyyətinin mövcudluğu demokratik dövlətin atributlarından biridir. Çünki məhz məhkəmə hakimiyyəti insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəçisi kimi çıxış edir. Qanunverici və icra hakimiyyəti orqanları da insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsində iştirak edirlər, lakin məhkəmə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin son instansiyasıdır. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 71-ci maddəsinin VII hissəsində qeyd edilir ki, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının pozulması ilə əlaqədar mübahisələri məhkəmələr həll edir.

Hüquqi dövlətin əsas və son məqsədi qanunçuluğun təminatına, dövlətdə mümkün ola biləcək sui-istifadələrin qarşısının alınmasına və nəticə etibarlı ilə vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının həqiqi müdafiəsinə nail olmaqdır. Vətəndaşlarla hakimiyyət arasında, habelə vətəndaşların özləri arasında olan mübahisələr ancaq və ancaq məhkəmədə araşdırılıb həll edilməli və bunun üçün də hakimiyyətin digər iki qolu ilə yanaşı müstəqil məhkəmə hakimiyyəti yaradılmasıdır.

Əgər qanunverici və icra hakimiyyəti konstitusiya ilə bir və ya iki dövlət orqanına həvalə edilirsə, məhkəmə hakimiyyəti ilə bağlı məsələ daha mürəkkəbdir. Məhkəmə hakimiyyəti həmin dövlətdə mövcud olan bütün məhkəmələrin üzərinə qoyulmuşdur. Yəni burada aşağı məhkəmələrdən tutmuş yuxarı məhkəmələrə qədər hamısı məhkəmə hakimiyyətinin daşıyıcılarıdır. Hər bir məhkəmə orqanı sistemdə tutduğu yerindən asılı olmayaraq konkret işləri qanun və

hüquq düşüncəsi əsasında həll edir və bununla da məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirmiş olur.

Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sistemi dedikdə Azərbaycan Respublikasında mövcud olan məhkəmələrin məcmusu başa düşülür. Azərbaycan Respublikasında aparılan məhkəmə-hüquq islahatları ilə əlaqədar olaraq məhkəmə sistemində bir sıra köklü dəyişikliklər edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sistemi başqa dövlətlərdə olduğu kimi ierarxik, pilləvi xarakter daşıyır.

Müstəqil məhkəmə hakimiyyətinin mövcudluğu hüquqi dövlətin zəruri atributudur. Məhkəmə hakimiyyəti şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsi və cəmiyyətdə qanunçuluğun qorunması ilə bağlı meydana çıxan münaqişələrin həllində təbii təminatçı olaraq hakimiyyətin digər vəsitələri arasında xüsusi yer tutur. Məhkəmə hüquq mühafizə orqanlarının vahid şəbəkəsinin tərkib hissəsindən biri sayılır. Vahid məhkəmə hüquq mühafizə orqanları şəbəkəsində ilk əvvəl məhkəmə konstitusiyaya nəzarət orqanının yaradılmasını qeyd etmək lazımdır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsi əsasında 1997-ci il 21 oktyabrda “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul edildi. Bütün bunlara müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi yaradıldı və bu orqan Azərbaycan Respublikasının ən yuxarı məhkəmə orqanına çevrildi və əsas vəzifəsi Konstitusiyanın aliliyini təmin etməyə yönəldi.

Ölkəmizdə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin simasında konstitusiyaya nəzarəti orqanının yaradılması xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin adı ilə bilavasitə bağlıdır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi ölkə Konstitusiyasının aliliyini təmin etmək, hər kəsin əsas hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək kimi ali məqsədə xidmət etmiş və üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən layiqincə gəlməyə çalışmışdır. Bu illər ərzində Konstitusiyaya Məhkəməsi Azərbaycanda hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesində fəal iştirak edərək ölkəmizdə konstitusionalizm ideyalarının həyata keçirilməsinə, hüquq düşüncəsinin və hüquq mədəniyyətinin inkişafına, hər kəsin Konstitusiyaya və qanunlara hörmət və ehtiramının, ədalət, azadlıq və humanizm kimi prinsiplərin möhkəmləndirilməsinə töhfələr vermişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətindən bəhs edərkən qeyd edilməlidir ki, Məhkəmənin əsas səlahiyyətləri Konstitusiyanın 130-cu maddəsində əksini tapmışdır. Qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktlarının, bələdiyyə və məhkəmə aktlarının Konstitusiya və hüquqi qüvvəsinə görə daha üstün olan aktlara uyğunluğunun yoxlanılması Konstitusiya Məhkəməsinin əsas səlahiyyətlərindən biridir. Bu səlahiyyəti vasitəsilə Konstitusiya Məhkəməsi Konstitusiyanın və qanunların aliliyini təmin etmiş olur. Burada mühüm məqam ondan ibarətdir ki, yoxlanılan norma məhz Əsas Qanunun hərfinə və ruhuna, onun təməl prinsiplərinə uyğunluq baxımından qiymətləndirilir və Konstitusiya ilə uyğunsuzluq təşkil etdiyi halda qüvvədən salınmış normalar qanunvericilik sistemindən kənarlaşdırılmış olur.

Konstitusiya Məhkəməsinin mühüm səlahiyyətlərindən biri Konstitusiya və qanunların şərh edilməsidir. Burada əsas məqsəd bu və ya digər normanın məzmununu aydınlaşdırmaqla, onun vahid tətbiqi qaydasını müəyyən etməkdir. İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi ilə bağlı qanunvericilik müddələrinin bəzən birmənalı dərk edilməməsi mübahisəli hüquq məsələlərinin məhkəmələr tərəfindən həlli zamanı müxtəlif kolliziyaların ortaya çıxmasına səbəb olur. Bu isə son nəticədə vətəndaşların hüquqlarının və azadlıqlarının, qanuni mənafələrinin müdafiəsinin dövlət təminatını zəiflədən hüquqtəbiiyyətə təcrübəsinin yaranmasına gətirib çıxarır. Ümumiyyətlə, Konstitusiya Məhkəməsi hər zaman digər məhkəmələrlə qarşılıqlı əməkdaşlıq çərçivəsində fəaliyyət göstərir.

Fəaliyyət göstərdiyi bu illər ərzində Konstitusiya Məhkəməsi Əsas Qanunun fundamental prinsiplərinin təmin edilməsi, insan hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində səmərəli fəaliyyəti ilə ali dövlət orqanları sırasında özünəməxsus yerini tutmağa nail olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında məhkəmələrin təşkili prinsipləri konkret olaraq ayrıca bir maddədə göstərilməsə də, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi prinsipləri Konstitusiyanın 127-ci maddəsində göstərilmişdir.

Bununla da ümumiləşdirərək qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına uyğun olaraq dövlət hakimiyyətinin bir qolu olan məhkəmə hakimiyyətini ədalət mühakiməsi yolu ilə məhkəmələr həyata keçirir. Məhkəmə hakimiyyətinin dövlət hakimiyyətinin digər qolları ilə yanaşı bir müstəqil hakimiyyət qolu kimi

formalaşdırılması üçün Azərbaycan Respublikasında məhkəmə-hüquq islahatı həyata keçirilir. Bu islahatın əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasında müstəqil, heç bir orqandan asılı olmayan bir hakimiyyət qolunun yaradılmasıdır. Bu baxımdan bir sıra müsbət addımlar atılmışdır: Konstitusiyanın aliliyi təmin edən konstitusiya – məhkəmə orqanı – Konstitusiya Məhkəməsi yaradılmış, hakimlər müsabiqə əsasında təyin edilmiş və s. bu kimi addımlar hal-hazırda da uğurla davam etdirilir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında qeyd edildiyi kimi müstəqil məhkəmə hakimiyyətinin fəaliyyət göstərməsi üçün geniş zəmin yaradılmışdır.

Ümumilikdə müasir dövrdə məhkəmə hakimiyyətini cəmiyyətdə cərəyan edən proseslərdən təcrid edilmiş şəkildə təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Şübhəsiz ki, bu proseslər mütərəqqi xarakterli olduqda onların digər sahələrə, o cümlədən məhkəmə sisteminə şamil edilməsi yalnız müsbət nəticələr verə bilər.

Azərbaycanda inkişaf, tərəqqi və müasirləşmə dövlət siyasətinin əsasını təşkil edir. Ölkədə demokratik, hüquqi dövlət qurmaq, onu möhkəmləndirmək, genişmiqyaslı islahatlar aparmaq üçün, ilk növbədə, ictimai-siyasi sabitlik, qanunçuluq, hüquq qaydası təmin edilməlidir.

Bu gün də ardıcıl surətdə həyata keçirilən məhkəmə-hüquq islahatlarının başlıca məqsədi qanunun aliliyinin təmin edilməsi, məhkəmə hakimiyyətinin dövlət idarəçilik mexanizmində nüfuzlu və müstəqil təsisat kimi təşəkkül tapması, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə xüsusi diqqətin yetirilməsi, peşəkar hakim korpusunun formalaşdırılması, məhkəmələrin fəaliyyətində şəffaflığın təmin edilməsi və digər mühüm məsələlərin həllidir.

Hal-hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin siyasi iradəsi ilə məhkəmə sisteminin təkmilləşdirilməsi prosesi uğurla davam etdirilir. Bunun nəticəsidir ki, Respublikada ədalət mühakiməsi hakimlərin müstəqilliyi təmin edilməklə, heç bir məhdudiyət qoyulmadan, qərəzsiz, tərəflərin çəkişməsi prinsipinə riayət edilməklə, ədalətli şəkildə və qanunlara uyğun həyata keçirilir. Müxtəlif sahələrdə qazanılan uğurlar Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə mövqeyini əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirir, ölkəmiz dünya birliyinin tam bərabərhüquqlu üzvü olmaqla siyasi, həmçinin iqtisadi və mədəni cəhətdən həm regional, həm də global mərkəz olaraq qəbul

edilir. Bu gün dövlətimiz Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə tərəqqi dövrünü yaşayır, həyata keçirilən mütərəqqi islahatlar bir çox sahələrdə mühüm nailiyyətlərlə müşayiət olunur. Şübhəsiz ki, dövlətimizin bu cür inkişafı və tərəqqisi Dövlət Başçısının şəxsi nüfuzu, qətiyyəti, siyasi iradəsi, uğurlu daxili və xarici siyasəti nəticəsində mümkündür və əminik ki, Dövlət Başçısı cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan dövləti və xalqı bundan sonra da tarixi nailiyyətlərə imza atmaqda davam edəcəkdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası 1995.
2. Teymurov R. “Müstəqil ədalət mühakiməsinin təşəkkülü problemləri” Qanun, 1997 N11.
3. Şəfiyev K. “Məhkəmə-hüquq islahatı konsepsiyası” Qanun, 1995 N6.
4. Барнашов А.М. «Теория разделения властей: становление, развитие, применение», Томск 1998.
5. А.де. Токвиль «Демократия в Америке» Москва, Прогресс, 1992, стр. 120.
6. Ларин.А.М., Мельников. А.А “Конституционные основы правосудия в СССР», 1981, Москва, стр. 7.
7. Лукашева.Е.А. «Права человека», Москва 1999, стр. 327.

Nüsbə İBAYEVA

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi
Aparatının Vətəndaşların qəbulu və şikayətlər
şöbəsinin məsləhətçisi

CİNAYƏT VƏ İNZİBATİ HÜQUQDA HÜQUQ POZUNTUSU VƏ MƏSULİYYƏT

Cəmiyyət və dövlət ictimai münasibətlərin nizamlanması ictimai qaydalara riayət olunduğu şəraitdə normal fəaliyyət göstərə bilər. İctimai həyatın təşkilində, insanların davranışının və kollektivlərin fəaliyyətinin nizamlanmasında hüquq mühüm rol oynayır.

Hüquq elminin müxtəlif sahələrinin nümayəndələrinin hüquqa vaxtilə vermiş olduqları və hal-hazırda verdikləri müxtəlif təriflər mövcuddur.

Hüququn mahiyyəti ilə bağlı nəzəriyyələrdən biri olan təbii hüquq nəzəriyyəsi hesab edir ki, hüququn özündə ədalətin mütləq, dəyişməz başlanğıcı vardır, o təbii olaraq mövcuddur təbii hüquq, sanki müəyyən cəmiyyətdə mövcud olan hüquq normaları sisteminə (normativ hüquq adlandırılan) qarşı qoyulur.

Hüququn psixoloji məktəbi hüququn meydana gəlməsini və fəaliyyətini cəmiyyətin sosial iqtisadi həyatı ilə yox, şəxsiyyətin (şəxsin, qrupun,) psixologiyası ilə izah edir. Hüquqa psixoloji vəziyyətin, həyəcanın, institutların məsulu kimi baxılır.

Hüquq – dövlətin müəyyənləşdirdiyi və sanksiyalaşdırdığı və onun gücü ilə qorunan, hamı üçün ümumməcburi davranış qaydalarının (normaların) məcmusudur.

Hüquq sahəsi – cəmiyyət həyatının müəyyən sahələrində mövcud olan və xaraktercə bir-birinə yaxın, həmcins olan ictimai münasibətləri nizamlayan, bir-birilə olan normaların məcmusudur.

Hüququn sahələri üzrə bölüşdürülməsi üçün hüquqi nizamasalma metodu hüququn predmeti ilə yanaşı digər əsası təşkil edir.

Əgər hüquqi nizaməsalma predmeti bu hüquq sahəsinin təsis etdiyi ictimai münasibətlər sferasının aşkar etməyə imkan verməyə, hüquq nizaməsalma metodu təsiretmə, tənzimləmə vasitəsi, kimi çıxış edir ki, bu da həmçinin (predmetlə yanaşı), bu hüquq sahəsinə xarakterizə edir.

Hüquq sistemi özündə aşağıdakı əsas sahələri birləşdirir: konstitusiya hüququ, inzibati hüquq, maliyyə hüququ, aqrar hüququ, mülki hüquq, ailə hüququ, əmək hüququ, cinayət hüququ, mülki-prosessual hüquq, cinayət-prosessual hüquq və s.

Hüquq sistemində aparıcı yeri konstitusiya hüququ tutur. Bu onunla əlaqədardır ki, konstitusiya hüquq normalarında elə ilkin başlanğıclar təşəkkül tapır ki, onlar başqa hüquq sahələrinin əsasını təşkil edir.

Cinayət hüquq normalarının köməyi ilə dövlət hansı ictimai-təhlükəli əməlin cinayət kimi tövsif olunduğu və bu əmələ görə hansı cəzanın təyin olunmasını müəyyən edir. Cinayət hüquq normaları cinayət məəcəlləsində konkretləşdirilmişdir.

Məlum olduğu kimi, insanlar bütün həyatı boyu müxtəlif ictimai əlaqələrə daxil olurlar ki, bunların da əksər hissəsini hüquq normaları ilə tənzim edilən hüquq münasibətləri təşkil edir.

Ümumi davranış qaydalarından ibarət olan ictimai münasibətlərin hüquq normaları vasitəsilə həyata keçməsi, reallaşması nəticəsində hüquq münasibətləri əmələ gəlir. Hüquq normaları məhz hüquq münasibətlərinin köməyi ilə realizə olunur.

Hüquq münasibətlərinin əmələ gəlməsi, dəyişdirilməsi və xitamı hüquqi faktlarla əlaqədardır. Hüquqi fakt qanunda nəzərdə tutulan, konkret hüquq münasibətlərinin əmələ gəlməsi (dəyişməsi və xitam edilməsi) üçün əsas olan həyatı hallar hadisə və hərəkətlərdir.

Hüquqi faktları insan iradəsi ilə əlaqəsindən asılı olaraq iki qrupa bölmək olar: hadisələr və hərəkətlər, bunlarla qanun hüquqi nəticələrin əmələ gəlməsini əlaqələndirir. Hadisələr bir qayda olaraq insanın iradəsindən asılı olmayaraq baş verən hüquqi əhəmiyyətli faktlardır. Hərəkətlər insanın iradəsindən bilavasitə asılı olan hüquqi faktlardır. Hərəkətlər qanunauyğun, yəni hüquq normalarını, onların tələblərini pozmayan və qanuna zidd, yəni qanunu pozan, qanunla, düz gəlməyən hərəkətlərə bölünür (məsələn: inzibati və cinayət hüquqpozmaları və s.).

Ümumi şəkildə hüquq pozuntusu ictimai təhlükəli olan, yəni cəmiyyətə ziyan vuran və qanunla cəzalandırılan əməl kimi səciyələndirilə bilər.

Qanunvericilikdə hüquq pozuntusunun konkret əlamətləri müəyyən edilir ki, bu da onu insanların törətdiyi digər cəmiyyətə zidd əməllərdən (məsələn, qanunla cəzalandırılmayan qeyri-əxlaqi hərəkətlərdən) fərqlənməyə imkan verir.

Hüquq pozuntusunun aşağıdakı əlamətləri vardır:

Birincisi, hüquq pozuntusu hüquq normasındakı göstərişlərin yerinə yetirilməməsi və ya lazımı qaydada yerinə yetirilməməsi ilə əlaqədar olan əməllər hesab edilir. Ona görə də hüquq pozuntusunun ən vacib əlaməti onun hüquqazidd olmasıdır. Qanunun tələblərindən uzaqlaşmaq, konkret hüquqi vəzifələri yerinə yetirməmək, hüquqdan onun təyinatına zidd olaraq (hüquqdan sui-istifadə) ifadə etmək və s. əməllər hüquqazidd əlamətləri əks etdirir.

İkincisi, hüquq pozuntusunun subyektı qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatmış (bir qayda olaraq 14-16 yaş) hüquq qabiliyyətli, anlaqlı şəxslərdir ki, onlarda öz hərəkətlərinə hesabat vermək, öz davranışına rəhbərlik etmək qabiliyyəti vardır. Beləliklə, hüquq pozuntusu ağılla hərəkət etməyə qadir olan insanın iradəsinin ifadəsi kimi xarakterizə olunur. Ona görə də azyaşlıların və psixi cəhətdən anlaşıq olan şəxslərin törətdiyi ictimai-təhlükəli əməllər hüquq pozuntusu hesab olunmur. Azyaşlıların törətdiyi qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş ictimai təhlükəli əmələ görə müvafiq tərbiyəni və nəzarəti həyata keçirməməklə təqsirkar olan şəxs cavab verməlidir.

Üçüncüsü, şəxsin hər hansı bir hüquqa zidd əməli hüquq pozuntusu sayıla bilməz.

Müəyyən yaş həddinə çatmış, anlaqlı şəxsin yalnız o ictimai-təhlükəli, hüquqazidd əməli hüquq pozuntusu hesab oluna bilər ki, bu əməl şəxsin təqsiri ucbatından baş vermiş olsun. Beləliklə, hüquq pozuntusunun vacib əlamətlərindən biri-təqsirin olmasıdır. Təqsir, şəxsin törətdiyi əmələ psixoloji münasibəti olub, qəsd və ya ehtiyatsızlıq formasında təzahür edir.

Yuxarıda ifadə olunanları nəzərə alaraq hüquq pozuntusuna belə bir tərif vermək olar: hüquq pozuntusu dedikdə – şəxsin ictimai-təhlükəli xarakter daşıyan, təqsirli, hüquqazidd, qeyri-əxlaqi əməli başa düşülür.

Hüquqazidd əməl hüquqda qadağan edilmiş hərəkət (məsələn xuliqanlıq) və hərəkətsizlik (məsələn, vəzifəli şəxsin şüurlu surətdə məhkəmənin qərarını, hökmünü, qəraradını, yaxud qətnaməsini icra etməməsi) formasında ola bilər.

Hüquq elmində hüquq pozuntusunun obyektiv və subyektiv elementləri fərqləndirilir ki, bunların da məcmusu hüquq pozuntusunun tərkibini təşkil edir.

Hüquq pozuntusunun obyektiv-hüquqla tənzimlənən mühafizə olunan ictimai münasibətlərdir (məsələn, mülkiyyət münasibətləri).

Hüquq pozuntusunun obyektiv cəhəti-ictimai münasibətlərə ziyan vuran, hüquqazidd əməllə onun ictimai-təhlükəli nəticəsi arasındakı səbəbli əlaqədir.

Hüquq pozuntusunun subyektiv qanunla müəyyən olunmuş yaş həddinə çatan, öz əməlinə görə cavabdehlik daşıya bilən, anlaşıqlı fiziki şəxslər və qanunvericiliklə nəzərdə tutulan hallarda hüquqi şəxslərdir.

Hüquq pozuntusunun subyektiv cəhəti-şəxsin törətdiyi hüquqazidd əmələ psixoloji münasibətini ifadə etməklə xarakterizə olunan təqsiridir.

Bütün hüquq pozuntuları ictimai təhlükəlilik dərəcəsindən asılı olaraq 2 hissəyə bölünür: xətalər və cinayətlər.

Xətalər hüquq pozuntusunun subyektivindən, vurulmuş ziyanın xarakterindən və həcmindən, habelə bunlara müvafiq olaraq tətbiq olunan sanksiyaların xüsusiyyətlərindən asılı olaraq inzibati, intizam və mülki hüquqpozmalara bölünür.

Cinayətlər-cinayət qanunvericiliyi ilə qadağan edilmiş ictimai təhlükəli hüquq pozuntusudur. Cinayətin ictimai təhlükəliliyi ondan ibarətdir ki, o cəmiyyətin mövcud olmaq şərtlərinin özünə, vətəndaşların əsas hüquq və azadlıqlarına ziyan vurur.

Xətalərin özündə 3 hissəyə bölünür:

1. İnzibati xətalər – ən başlıcası dövlət idarəciliyinə qəsd edən hüquqpozmalardır (küçə hərəkəti qaydalarının, yangın təhlükəsizliyi qaydalarının, sanitariya qaydalarının və s. pozulması)

2. Mülki hüquq pozuntuları (xətalər) – öhdəliklərin icra olunmaması, hər hansı şəxsə bu və ya digər lazımı qaydada icra olunmaması, hər hansı şəxsə bu və ya digər əmlak ziyanının vurulması (delikt), hüquqazidd əqdlərin bağlanması və s.

3. İntizam xətaləri – əmək, xidməti, yaxud təhsil intizamına qəsd edən hüquq pozuntusudur.

Hüquqi məsuliyyət hüquq pozuntusu törətmiş şəxs üçün arzu olunmaz nəticələrlə ifadə olunur. Hüquqi məsuliyyətin əmələ gəlməsinə əsas hüquq pozuntusunun törədilməsi faktıdır. Hüquqi məsuliyyət dövlətlə, hüquqla sıx əlaqədardır. Dövlət hüquq normalarını (ümum-

məcburi davranış qaydaları) müəyyən edərək, həm də hüquqazidd davranışa görə hüquqi məsuliyyəti də nəzərdə tutur.

Hüquqi məsuliyyətin fərqliləməti – hüququ pozan şəxsin hüququn tələblərini icra etməsinə dövlət məcburiyyətidir.

Dövlət məcburetməsi cəza tədbirlərində ifadə oluna bilər, yəni hüquq pozuntusuna qarşı cinayət (məsələn, azadlıqdan məhrum etmə) cəzası, inzibati cərimə, inzibati tənbeh tətbiq edilə bilər.

Beləliklə, hüquqi məsuliyyət dövlət məcburiyyəti xarakter daşıyır.

Dövlət məcburetmə tədbirləri hüquq normalarında, onların sanksiyalarında müəyyən edilir.

Sanksiya – müvafiq hüquq normalarında nəzərdə tutulan hüquq pozuntusunun arzuolunmaz nəticəsi, məhrum etmə vasitəsidir. Sanksiya səlahiyyətli dövlət orqanları (məsələn, məhkəmələr) tərəfindən tətbiq edilir.

Hüquq məsuliyyətinin növlərini əsas fərqləndirir: cinayət-cinayət məsuliyyəti, hüquq-pozmaların başqa növləri isə-müvafiq olaraq inzibati, intizam məsuliyyəti əmələ gətirir.

1. Cinayət məsuliyyəti törədilmiş cinayətə görə yaranır.

Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə səlahiyyəti olan yeganə dövlət orqanı məhkəmələrdir ki, hansı ki, öz hökmü ilə cəza növünü təyin edir.

2. Konkret şəxsin inzibati məsuliyyəti üçün əsas onun inzibati hüquq pozuntusu törətməsidir. İnzibati məsuliyyət səlahiyyətli dövlət orqanlarının qoyduğu inzibati tənbehlərin (xəbərdarlıq, cərimə, müsadirə, xüsusi hüquqlardan məhrum etmə və s.) tətbiqində ifadə olunur.

Onu da qeyd etmək olar ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Cinayət və İnzibati Xətalər Məcəlləsində nəzərdə tutulan müddəalarla əlaqədar bir sıra Qərarlar qəbul etmişdir.

Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “B.Yusifovanın şikayəti üzə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Cinayət işləri və inzibati hüquqpozmalara dair işlər üzrə məhkəmə kollegiyasının 2005-ci il tarixli 7 mart tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair“ 17 fevral 2006-cı il tarixli Qərarında Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu B.Yusifovanın Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında və qanunlarında təsbit edilmiş hüquq və azadlıqlarının pozulub-pozulmaması məsələsinin həlli üçün

Cinayət Məcəlləsinin 221-ci maddəsinin məzmunu və tətbiqi məsələləri ilə bağlı aşağıdakıların qeyd olunmasını zəruri hesab etmişdir.

Xuliqanlıq cinayət əməli məzmunundan və təqsirkarın niyyətindən, habelə onun hərəkətlərinin törədilmə şəraitindən, motiv və məqsədindən asılı olaraq başqa cinayətlərdən fərqləndirilməlidir.

Xuliqanlıq – öz hərəkətlərinin ictimai təhlükəlilik xarakterini dərk edən, onların ictimai təhlükəli nəticələrini qabaqcadan görə, bu nəticələrin baş verməsini arzu edən şəxs tərəfindən qəsdən törədilən cinayətdir.

Cinayət Məcəlləsinin 221-ci maddəsi xuliqanlıq cinayət əməlini – ictimai qaydanı kobud surətdə pozan, cəmiyyətə açıqca hörmətsizlik ifadə edən, vətəndaşlar üzərində zor tətbiq olunması ilə və ya belə zorun tətbiq edilməsi hədəsi ilə, habelə özgənin əmlakının məhv edilməsi, yaxud zədələnməsi ilə müşayiət edilən qərəzli hərəkətlər kimi müəyyənləşdirir.

Maddənin dispozisiyasına görə aşağıdakı əlamətlər xuliqanlıq hadisəsini xarakterizə edir:

ictimai qaydanın kobud surətdə pozulması;

cəmiyyətə açıqca hörmətsizliyin ifadə edilməsi;

vətəndaşlar üzərində zor tətbiq olunması və ya belə zorun tətbiq edilməsi hədəsi, habelə özgənin əmlakının məhv edilməsi, yaxud zədələnməsi.

Bu normanı tətbiq edərkən təqsirkarın hərəkətlərini xarakterizə edən yuxarıda sadalanan əlamətlərin mövcudluğu mütləqdir.

Belə ki, ictimai qaydanı kobud surətdə pozan hərəkətlər – təqsirkarın nəqliyyatın, müəssisə, idarə və təşkilatın normal fəaliyyətinin, kütləvi tədbirin və ya uzun müddətə ictimai asayişin pozulmasına, yaxud vətəndaşların hüquqlarının və qanuni mənafələrinin toxunulmazlığına təhlükə və həyəcanın yaranmasına səbəb olan, habelə qanunvericiliklə tənzimlənən birgəyaşayış qaydalarının qərəzli surətdə pozulmasında ifadə olunan hərəkətləridir.

Cəmiyyətə açıqca hörmətsizlik ifadə edən hərəkətlər – təqsirkarın ətrafdakı şəxslər və özü üçün açıq surətdə ictimai qaydaya əhəmiyyətli dərəcədə laqeydlik, etinasızlıq, cəmiyyətdə hamı tərəfindən qəbul olunmuş davranış qaydalarına, əxlaq və mənəviyyət normalarına qarşı saymazlıq göstərən, bir qrup şəxsin və ya

cəmiyyətin hər hansı bir üzvünün qanuni mənafeələrinə toxunan hərəkətləridir.

Təqsirkarın ictimai qaydanı kobud surətdə pozmaq və cəmiyyətə açıqca hörmətsizlik ifadə etmək niyyətinin olduğu müəyyənləşdirilməyibsə, əməl xuliqanlıq kimi qiymətləndirilə bilməz.

Eyni zamanda nəzərə alınmalıdır ki, hər hansı cinayət əməlinin törədildiyi yer və şərait də onun xuliqanlıq kimi tövsif edilməsinə təsir edən mühüm amillərdəndir. Belə ki, şəxsi ədavət zəminində yaranan, o cümlədən zərərçəkənin səhv əməlləri və sair hərəkətlərindən irəli gələn, ailədə, mənəzində, qohumlara və ya tanışlara qarşı təhqir, döymə, yüngül və ya az ağır bədən xəsarətləri yetirmə, əmlakı dağıtma və sair bu kimi hərəkətlər, ictimai qaydanı pozmaqla və cəmiyyətə açıqca hörmətsizlik ifadə etməklə müşayiət olunmayıbsa, xuliqanlıq kimi qiymətləndirilməməlidir. Həmin əməllər Cinayət Məcəlləsinin şəxsiyyət əleyhinə, yaxud başqa cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan müvafiq maddələri ilə tövsif olunmalıdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu xuliqanlıq cinayət əməlinin əlamətlərini göstərməklə bu cinayətin xüsusi ilə qərəzli forması kimi müəyyənləşdirilmiş və iş üzrə tətbiq olunmuş Cinayət Məcəlləsinin 221.2.2 və 221.3-cü maddələri ilə bağlı bəzi məsələlərə aydınlıq gətirməyi də zəruri hesab etmişdir.

Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 221.2.2-ci maddəsinin mənasına görə digər şəxs qismində hakimiyyət nümayəndəsinin səlahiyyətinə malik olmayan, lakin ictimai qaydanın qorunması üzrə vəzifəni yerinə yetirən və ya öz təşəbbüsü ilə ictimai qaydanın pozulmasının qarşısının alınmasında iştirak edən hər hansı şəxs (zərərçəkən istisna olmaqla) ola bilər.

Bu halda nəzərə alınmalıdır ki, ictimai qaydanın pozulmasının digər şəxs tərəfindən öz təşəbbüsü ilə qarşısının alınması, təqsirkara qarşı zor tətbiq edilməsi daxil olmaqla, xuliqanlıq son qoyulmasına yönələn qanuni fəal hərəkətlərdə ifadə olunur.

Bundan başqa, Cinayət Məcəlləsinin 221.3-cü maddəsinin mətnində əksini tapanmış «silah qismində istifadə edilən əşyalar» anlayışının açıqlanması da vacibdir.

«Silah qismində istifadə edilən əşyalar» anlayışının məzmununun açıqlanması üçün həmin əşyaları bir tərəfdən silahdan, o biri tərəfdən isə digər – ümumiyyətlə, silah qismində istifadə edilməsi mümkün olmayan əşyalardan ayıran meyarlara nəzər yetirmək zəruridir.

«Xidməti və mülki silah haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu silahın anlayışını, növlərini, xidməti və mülki silahın dövriyyəsinə müəyyənləşdirir.

Həmin Qanunun 2-ci maddəsinə görə silah – canlı qüvvənin və digər obyektlərin, o cümlədən texnikanın və tikililərin məhv edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş, yaxud işarə vermək üçün nəzərdə tutulmuş, lakin canlı qüvvənin və digər obyektlərin məhv edilməsi üçün istifadə oluna bilən qurğu və vasitədir.

Silahdan fərqli olaraq, silah qismində istifadə edilən əşyalar konstruksiya cəhətdən məhv etmə təyinatlı deyil və qeyd edilən tətbiq üsulu onların təyinatına və mahiyyətinə ziddir. Həmin əşyalar konstruksiya cəhətdən digər məqsədlər üçün, o cümlədən istehsalat, təsərrüfat-məişət məqsədilə və yaxud da, ümumiyyətlə, hər hansı müəyyən məqsədlərə yönəlməyən, istehsal və emal olunmayan, yəni təbiətdə mövcud olan əşyalardır. Bu əşyalar silah deyil, bununla belə hər hansı məhvetmə xüsusiyyətinə, yəni soyuq və ya başqa silah növünə xas olan bəzi xüsusiyyətlərə malikdir və onların siyahısı hədsizdir. Silah qismində istifadə edilən əşyanın məhv etmə xüsusiyyətinə malik olması, onu bu xüsusiyyətə malik olmayan digər əşyalardan fərqləndirən əsas və mütləq şərtidir.

Cinayət qanununun bu müddəasının tərkibi üçün istər əşyaların məhvetmə xüsusiyyətlərinin, istərsə də təqsirkarın xuliqanlıq hərəkətlərində bu xüsusiyyətlərdən istifadə etmə məqsədinin göstərilməsi müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsi hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminat verir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd olunan maddənin mahiyyəti ilə bağlı onu göstərməyi vacib bilmişdir ki, bu konstitusiya norması ilə hər kəsin Əsas Qanunda və digər normativ – hüquqi aktlarda nəzərdə tutulan hüquq və azadlıqlarının məhkəmənin müdafiəsi altında olduğu təsdiq edilir. Bu baxımdan təqsirləndirilən şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi, onlara cəzaların növünün və həddinin təyin olunması zamanı qanunvericiliyin tələblərinə Konstitusiyada nəzərdə tutulan təminatlar sisteminə xələl gətirilmədən əməl edilməlidir.

Konstitusiyanın 127-ci maddəsinin II hissəsi nəzərdə tutur ki, hakimlər işlərə qərəzsiz, ədalətlə, tərəflərin hüquq bərabərliyinə, faktlara əsasən və qanuna müvafiq baxırlar.

Hər hansı cinayətin əlamətlərini əks etdirən əməllərin cinayət olub-olmaması, cinayəti törətməkdə təqsirləndirilən şəxsin təqsirli olub-olmaması, habelə cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlləri törətməkdə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin cinayət təqibinin və ya müdafiəsinin hüquqi prosedurlarını Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyi müəyyən edir (Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 1.1-ci maddəsi).

Hər hansı məhkəmə baxışının nəticələrinə dair yekun qərar (höküm və ya digər qərar) yalnız Cinayət-Prosessual Məcəlləsində (bundan sonra – CPM) göstərilən məsələlər hakim tərəfindən müzakirə edildikdən (hakim tərəfindən baxıldıqdan) sonra müşavirə otağında çıxarılır. CPM-in həmin məsələlərin dairəsini müəyyənləşdirən 346.1-ci maddəsinə görə müzakirə edilməsi mütləq olan məsələlərdən biri də təqsirləndirilən şəxsin əməlinin cinayət qanununun müvafiq maddəsi əsasında ona ittiham elan edildiyi cinayətin əlamətlərinə uyğun olub-olmamasıdır.

Məhkəmə hökmü hər hansı əməli törətməkdə təqsirləndirilən şəxsin təqsirli olub-olmaması kimi həyati əhəmiyyətli məsələni və bununla da müəyyən mənada həmin şəxsin gələcək taleyini həll etdiyi üçün prosessual qanunvericilik onunla bağlı konkret tələblər irəli sürür.

Cinayət-prosessual qanunvericiliyə əsasən məhkəmənin hökmü qanuni və əsaslı olmalıdır. Məhkəmə hökmü Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının, CPM-in, Azərbaycan Respublikasının cinayət və digər qanunlarının tələblərinə riayət edilməklə çıxarıldıqda qanuni hesab edilir. Hökmün əsaslı olması üçün isə, məhkəmənin gəldiyi nəticələr yalnız məhkəmə istintaqında tədqiq edilmiş sübutlara əsaslanmalı, bu sübutlar ittihamın qiymətləndirilməsi üçün kifayət etməli və məhkəmənin müəyyən etdiyi hallar onun tədqiq etdiyi sübutlara uyğun gəlməlidir (CPM-in 349.3, 349.4 və 349.5-ci maddələri).

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun digər “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 332-ci maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 05 mart 2015-ci il tarixli Qərarında plenum belə əsaslandırmışdır ki, hər bir dövlət orqanı öz səlahiyyətləri çərçivəsində insan hüquq və azadlıqlarını qorumaq şərti ilə qanunçuluğu təmin etməlidir.

İnzibati idarəçilik sahəsində inzibati münasibətlərin qoruyucu normaları İXM-də əks olunmuşdur.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin maddi normaları xəta növünü müəyyən etməklə inzibati idarəçilik sahəsində hər bir subyektin hüquq və qanuni maraqlarını təmin edir.

İXM-nin maddi normaları xəta növünü müəyyən etməklə inzibati idarəçilik sahəsində hər bir subyektin hüquq və qanuni maraqlarını təmin edir. İnzibati xətalər (inzibati-delikt) qanunvericiliyi səlahiyyətli orqanla fiziki və hüquqi şəxslər arasında inzibati xətalarla bağlı yaranan mübahisələri tənzimləyir və bu münasibətdə əsas səlahiyyətli dövlət orqanları çıxış edir.

Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər qanunvericiliyinin vəzifələri insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını, onların sağlamlığını, əhalinin sanitariya epidemioloji salamatlığını, ictimai mənəviyyəti, mülkiyyəti, şəxslərin iqtisadi maraqlarını, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəzliyi, ətraf mühiti, idarəçilik qaydalarını qorumaqla, qanunçuluğu möhkəmləndirməkdən və inzibati xətalərin qarşısını almaqdan ibarətdir (İXM-nin 2-ci maddəsi).

İnzibati Xətalər sahəsində yaranan münasibətlər təbiətinə görə repressiv və preventiv xarakter daşıyır. İlk növbədə ona görə ki, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) xəta törətmiş subyektə qarşı məsuliyyət tədbirlərini tətbiq edərkən inzibati xarakterli məcburetmiş səlahiyyətlərinə malikdir.

İnzibati xətalər qanunvericiliyi (inzibati-delikt hüququ) təbiətinə görə cinayət qanunvericiliyinə daha yaxındır. Bu hüquq sahələri müəyyən etdikləri qanun pozuntularının ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə fərqlənir. İnzibati-delikt normalarının cinayət qanunvericiliyi normalarından fərqi birincinin nisbətən yüngül ictimai təhlükəli əməllər qadağan etməsi ilə əlaqədardır.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi inzibati xəta və ya intizam pozuntusu ilə bağlı tətbiq olunan müəyyən tənbeh növlərini onların ağırlıq dərəcəsinə görə cinayət məsuliyyəti ilə eyniləşdirir.

Avropa Məhkəməsi “Engel və digərləri Niderlanda” qarşı iş üzrə 8 iyun 1976-cı il tarixli Qərarında hər hansı bir cəzanın cinayət cəzası sayıla bilməsinə dair üç ünsürlü yanaşma təbiətini müəyyən etmişdir.” Lectz Almaniyaya “qarşı iş üzrə 25 avqust 1987-ci il tarixli Qərarında isə qeyd edilmişdir ki, məhkəmə cəzanın xarakteri (ağırlığı) və növünə görə onun cinayət məsuliyyətli olub-olmamasını müəyyən edə bilər. Avropa Məhkəməsi bu qərarlarında cəzanın ağırlığına görə

inzibati və ya cinayət məsuliyyəti olduğunu göstərəkən xəta ilə cinayətin oxşarlığını qeyd edir.

Cinayət və ya inzibati xəta ilə əlaqədar təqibi həyata keçirən səlahiyyətli orqanlar müvafiq qaydada cinayət və ya inzibati xətalər haqqında işlər üzrə ittiham tərəfi hesab edirlər.

Səlahiyyətli orqanlar inzibati xəta törədən şəxsləri inzibati məsuliyyətə cəlb etməklə ictimai (publik) maraqların qorunmasına xidmət edirlər. İctimai (publik) maraqların təmin edilməsi isə digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi deməkdir. Məhz bu baxımdan səlahiyyətli dövlət orqanları ictimai (publik) maraqların təmin edilməsi isə digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi deməkdir. Məhz bu baxımdan səlahiyyətli dövlət orqanları ictimai (publik) maraqların qorunması məqsədilə qanuni tədbirlər görmək və inzibati tənbeh tətbiq etmək səlahiyyətinə malikdirlər.

İnzibati xətalər haqqında işlərə baxmağa səlahiyyəti olan orqanlar (vəzifəli şəxslər) İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 357-ci maddəsində göstərilmişdir. Həmin maddəyə əsasən inzibati xətalər haqqında işlərə rayon (şəhər) məhkəmələri yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar (kollegial orqan), habelə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, Mərkəzi Bank, Mərkəzi Bank yanında Maliyyə Monitorinqi Xidməti (vəzifəli şəxslər) baxırlar.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində və İnzibati Xətalər Məcəlləsində şəxsiyyət vəsiqəsinin, pasportun və ya şəxsiyyət vəsiqəsinin, pasportun və ya şəxsiyyəti təsdiq edən digər rəsmi sənədin itirilməsinə, qəsdən digər rəsmi sənədin itirilməsinə, qəsdən korlanmasına, girov götürülməsinə, saxlanmasına, oğurlanmasına və ya sənədlərlə bağlı digər qanunsuz hərəkətləri törətməyə görə ümumi subyektə nəzərdə tutulan müvafiq olaraq inzibati xəta və cinayət növləri möcuddur. Məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 144.3.4 və 326.2-ci və İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 331-ci maddəsində nəzərdə tutulan qanuna zidd əməllərə görə hüquqi məsuliyyəti müvafiq yaş həddinə çatmış, anlaqlı olan ümumi subyekt daşıyır. Bu inzibati xəta cinayət növlərinin dispozişiyaları qanunsuz əməlin törədilməsində ümumi subyektə nəzərdə tutur və onlara dair işlərə baxmağa səlahiyyətli olan dövlət orqanları (vəzifəli şəxslər) müvafiq qanunverciliklə tənzimlənir.

“Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2000-ci il 29 avqust tarixli Fərmanının 3.54-cü bəndində səlahiyyət bölgüsü aparılaraq müəyyən edilmişdir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 331-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalər haqqında işlərə öz səlahiyyətləri daxilində Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi (şəxsiyyət vəsiqəsi, pasport və AR-na qayıdış şəhadətnaməsinə aid hissədə), Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi (pasport və Azərbaycan Respublikasına qayıdış şəhadətnaməsinə aid hissədə), Azərbaycan Respublikasının Dövlət Miqrasiya Xidməti (Azərbaycan Respublikasında müvəqqəti olma müddətinin uzadılmasına dair qərar və Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvəqqəti və ya daimi yaşamaq üçün sənədlərlə aid hissədə) və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dəniz Administrasiyası dənizçinin şəxsiyyət sənədinə aid hissədə) baxırlar.

“İnzibati xətalər haqqında işlərə baxmağa səlahiyyətli şəxslərin siyahısı”nın təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 28 sentyabr tarixli Fərmanının 2.5-1-ci bəndində isə qeyd edilmişdir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 331-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalər haqqında işlərə şəhər rayon polis idarəsinin (şöbələrinin) və ərazi polis bölmələrinin rəisləri, onların müavinləri, pasport qeydiyyat və şəxsiyyətvəsiqəsi şöbələrinin, bölmələrinin, qruplarının rəisləri, baş inspektorları və inspektorları baxırlar.

Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yuxarıda qeyd edilən Fərmanlarında İnzibati Xətalər Məcəlləsində nəzərdə tutulan inzibati xətalər haqqında işlərə baxmağa səlahiyyətli olan dövlət orqanlarının və vəzifəli şəxslərin dairəsi müəyyən edilmişdir. Hər iki Fərmanda İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 332-ci maddəsinə aid səlahiyyət bölgüsü nəzərdə tutulmamışdır. Yalnız İnzibati Xətalər Məcəlləsində 360.1-ci maddəsində rayon(şəhər) məhkəmələri tərəfindən baxılan inzibati xətalər haqqında işlərin sırasında İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 332-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur.

Hazırda 2020-ci ilin qlobal probleminə nəzər salsaq qeyd etmək olar ki, vətəndaşlar tərəfindən ictimai qaydalara riayət edilməməsi nəticəsində bir sıra fəsadlar yaranır.

Məlum olduğu kimi 2019-cu ilin dekabr ayında Çinin Uhan şəhərində koronavirus infeksiyası yayılmışdır.

Bu infeksiya 2020-ci ildən başlayaraq demək olar ki, bütün dünya ölkələrinin bir çox vətəndaşları yoluxmuşdur.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı fevralın 11-də infeksiyanın adını COVID-19 qoyub, martın 11-də koronavirusu pandemiya elan etmişdir.

Bu virusun Azərbaycan Respublikasındada aşkarlandığından artırıq infeksiyanın yayılmasının qarşısının alınması məqsədilə xüsusi rejim tətbiq edilməsi haqda qərar qəbul edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin yanında Operativ Qərargahın Məlumatına əsasən əhalinin sağlamlığının qorunmasının ali məqsəd kimi qəbul edərək, koronavirus infeksiyasının ölkədə yayılmasının, onun törədə biləcəyi fəsadların qarşısının alınması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının “Sanitariya-epidemioloji salamatlıq haqqında” Qanununun 25-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasında 24 mart 2020-ci il saat 00:00-dan etibarən xüsusi karantin rejimi elan edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin yanında Operativ Qərargah bütün əhalidən evdə qalması, özünütəcrid şəraitinə riayət etməyi, tövsiyə etmişdir.

Buna görə də xüsusi karantin tələblərinə anlayışla yanaşmalı və əməl etməlidirlər.

Xüsusi karantin rejiminin tələblərinə riayət olunmasına nəzarət həvalə edilmiş polis, müvafiq sahədə üzərinə düşən vəzifələrlə bərabər cinayətkarlığa qarşı mübarizədə, asayışın və təhlükəsizliyin təmini kimi gündəlik funksiyalarının icrasını da həyata keçirir.

Paytaxt polisi koronavirus təhlükəsi ilə bağlı vətəndaşların küçə və prospektlərində, parklarda və digər ictimai yerlərdə kütləvi toplaşmasının qarşısını almaq məqsədi ilə onlarla maarifləndirici söhbətlər aparır.

Lakin bir çox vətəndaşların “Karantin şərtlərinə” əməl etməmələrinə görə barəsində Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 211-ci maddəsi ilə protokol tətbiq olunaraq həmin şəxslərə cərimələr (100 və 200 manat məbləğində) və inzibati həbs tətbiq olunub.

Eyni zamanda əcnəbi vətəndaşlarının Azərbaycan ərazisinə keçməsi və yoxlanılmaq üçün karantin yerlərinə götürülmüş şəxslər

və onların yaxınları bəzi hallarda ictimai qaydaları kobudcasına pozur, tibbi heyətə qarşı zor tətbiq edir, müayinənin normal şəraitdə aparılmasına mane olurlar.

Koronavirusun yayılması təhlükəsinə qarşı görülən tədbirlərin normal şəraitdə həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə Nazirlər Kabineti yanında Operativ Qərargah hüquq mühafizə orqanlarına belə halların qarşısının alınması ilə bağlı göstəriş vermişdir.

Karantin normalarını pozan, tibbi heyətin normal iş rejiminə mane olan hər bir şəxsə qarşı qanunun tələblərinə uyğun şəkildə tədbirlər görülməsi bildirilmişdir.

Yekun olaraq qeyd etmək istəyirəm ki, hər bir vətəndaşın borcudur qanunlara riayət edərək hüquq pozuntusuna yol verməməsi və gələcəkdə maneəsiz sağlam yaşamaq hüququ əldə etsin.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi.
3. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi
4. Ümumi hüquq və dövlət nəzəriyyəsi kitab (red.V.V.Lazarev, müəlliflər: V.S.Afanasyev və s.)
5. Azərbaycan Respublikasının “Sanitariya-epidemioloji salamatlıq haqqında” Qanun
6. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “B.Yusifovanın şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Cinayət işləri və inzibati hüquqpozmalara dair işlər üzrə məhkəmə kollegiyasının 2005-ci il 7 mart tarixli Qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 17 fevral 2006-cı il tarixli Qərarı.
7. “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 332-ci maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 05 mart 2015-ci il tarixli Qərarı.

Zəhra ABDULLAYEVA

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya
Məhkəməsi Aparatının Vətəndaşların qəbulu və
şikayətlər şöbəsinin məsləhətçisi

MÜASİR İSLAHATLAR KONTEKSTİNDƏ NƏZARƏT FUNKSIYALARININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ (KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİ TİMSALINDA)

Müasir cəmiyyətdə qanunçuluğun və hüquq qaydasının təmin edilməsi, şəxsiyyətin və cəmiyyətin qarşılıqlı münasibətlərində onların maraqlarının tənzimlənməsi və toqquşmaların aradan qaldırılması önəmli yer tutur. Qanunların realizəsinin və cəmiyyətin qarşısında dayanan vəzifələrin icrasının da ən böyük vasitəsi də məhz dövlətin həyata keçirdiyi idarəetmə fəaliyyəti vasitəsilə mümkün olur.

Dövlət idarəçiliyi sahəsində nəzarət fəaliyyətinin anlayışı və mahiyyətinin aydınlaşdırılması idarəçilik anlayışının özünün məzmununun açıqlanmasına əsaslanmalıdır. Çünki nəzarət fəaliyyətinin mahiyyəti və sosial təyinatı məhz idarəçilik fəaliyyətinin məzmunundan və onun qarşısında dayanan vəzifələrdən irəli gəlir. Odur ki, dövlət nəzarəti anlayışının tam və hərtərəfli təhlili ilk növbədə dövlət idarəçiliyinin məzmununun işıqlandırılması vasitəsilə mümkündür.

Nəzarət – təşkilatın öz məqsədlərinə çatmasının təmin edilməsi prosesidir. Nəzarət prosesi standartlar qoyulmasından, faktiki əldə olunmuş nəticələrin bu standartlarla ölçülməsindən və lazım gələrsə düzəlişlər aparılmasından ibarətdir. Əgər əldə olunan nəticələr qoyulan standartlardan (norma və normativlərdən, tapşırıqlardan, layihələrdən və s.) qoyulmuş həddən artıq fərqlənərsə, onda mütləq əlavə tədbirlər görülməsi üçün qərar qəbul edilməli və həyata keçirilməlidir. Deməli, nəzarət qarşıya çıxan problemlərin aşkar edilməsi və həll edilməsi üçün vacibdir. Nəzarət, həmçinin uğurlu fəaliyyət üçün işçilərin stimullaşdırılması və ya əksinə, uğursuz fəaliyyət üçün onların cəzalandırılması üçün də istifadə oluna bilər [3].

Nəzarət fəaliyyəti dövlət idarəçiliyinə aid olan ümumi (konstitution) prinsiplərə – qanunçuluq, demokratizm, aşkarlıq və digər bunun kimi prinsiplərə, eləcə də nəzarətin özünəməxsus prinsiplərinə də əsaslanır [5]. Mütəşəkkil fəaliyyət növü kimi dövlət nəzarətinin müəyyən xüsusi tələblər, prinsiplər üzərində qurulması zəruridir. Ümumiləşdirilmiş şəkildə həmin prinsipləri aşağıdakı kimi göstərmək olar [4]:

– obyektivlik, yəni nəzarət funksiyalarını yerinə yetirən subyektin qərəzsiz olması;

– səmərəlilik, yəni nəzarətin nəticələrinə aid olan məlumatların dərhal aidiyyəti üzrə istifadə olunması, nəzarət funksiyalarını yerinə yetirməklə qarşıya qoyulmuş məqsədlərin tam həyata keçirilməsi, dövlət təşkilatlarının fəaliyyətinin lazımi səviyyəyə yüksəldilməsi, gələcək uğursuzluqların və yalnız qərarların qəbul edilməsinin qarşısının alınması; dövlət nəzarətinin həm effektivliyi baxımından, həm də maddi məsrəfləri baxımından səmərəli olması;

– mütəmadiçilik, yəni nəzarət idarəçiliyin bütün mərhələlərində həyata keçirilməlidir və dövlət idarəçiliyi obyektinin qarşısında dayanan bütün vəzifələrin səmərəli həyata keçirilməsinə şərait yaratmalıdır;

– aşkarlıq o deməkdir ki, nəzarət tədbirlərinin nəticələrinə dair məlumatların yoxlamaya məruz qalmış idarəçilik obyektlərinin nəzərinə çatdırılması istənilən dövlət təşkilatının (onun bölmələrinin və ya ayrı-ayrı əməkdaşlarının) fəaliyyəti üçün əsas şərtlərdən biri olmalıdır; nəzarət fəaliyyətinin nəticələrinin aşkarlığı və zərurət olduqda yoxlanılan subyektlər haqqında məlumatların gizli saxlanması (xüsusən özəl fiziki və hüquqi şəxslərə aid olan məlumatların);

– müstəqillik – nəzarəti həyata keçirən subyektlər yalnız qanuna tabe olmalı və mümkün olduğu qədər digər orqanların, təşkilatların, vəzifəli şəxslərin təsirindən kənar olmalıdırlar;

– qanunçuluq – nəzarətin məqsəd və vəzifələrinin, nəzarəti həyata keçirən subyektlərin hüquqlarının və vəzifələrinin, funksiyalarının, məsuliyyət dərəcəsinin qanunvericilik qaydasında təsbit edilməsi, habelə nəzarətin həyata keçirilməsi zamanı qanunun tələblərinə tam və axıradək riayət etmək deməkdir;

– əlaqələndirilmə – nəzarəti bir neçə subyekt həyata keçirirsə, onların fəaliyyəti bir-biri ilə uzlaşdırılmalıdır;

– peşəkarlıq – nəzarəti həyata keçirən subyekt nəzarət tədbirlərinin məzmunu, mahiyyəti, vəzifələri, nəzarət olunan obyektin fəaliyyəti və digər əlaqəli məsələlər barədə mükəmməl bilgiyə malik olmalıdır;

- təqsirkar şəxslərin cəzalandırılmasının labüdlüyü;
- icra intizamının pozulması halları ilə onlara qarşı tətbiq edilən təsir tədbirlərinin mütənasibliyi.

Dövlət idarəçiliyi üzərində nəzarət fəaliyyəti intizam və məsuliyyətin artırılması, işə yaradıcı yanaşmanın sövq edilməsi, təşkilati quruluşun təkmilləşdirilməsi, qəbul edilmiş qərarların forması ilə onun icrasının məzmunu arasında tam uyğunluğun təmin edilməsi kimi vəzifələrin yerinə yetirilməsinə yönəlmişdir.

Nəzarət cəmiyyətdə baş verən proseslər haqqında lazımi, hərtərəfli məlumatlar almaq üçün mühüm kanallardan biridir. O cəmiyyətin bütün bölmələrinin normal funksiya göstərməsi, xalqın maraqlarına necə əməl edilməsi haqqında obyektiv mühakimə yürütməyə kömək edir. Nəzarətin düzgün təşkili hər bir məmurun konstitusiya, qanunlar və digər normativ-hüquqi aktlara əməl etməsini təmin edir, qəbul olunmuş qərarların həyata keçməsi üçün təşkilati işin aparılmasına kömək edir, yaranmış problemlərin həlli üçün praktiki addımlar atılmasını təmin edir.

Dövlət idarəçiliyi sistemində nəzarətin həyata keçirilməsinə gəldikdə isə, qeyd etmək lazımdır ki, bu münasibətlər də iki subyektin qarşılıqlı əlaqəsini nəzərdə tutur: nəzarəti edən və nəzarət edilən subyektlər. Onlardan hər ikisinin funksiyalarını dövlət orqanları və formal və qeyri-formal təşkilatlar, qruplar, ayrı-ayrı fərdlər yerinə yetirə bilər. İkinci qrup subyektləri elmi ədəbiyyatda daha çox nəzarət obyektləri adlandırılır [4].

Hüquqi aspektdə nəzarətə cəmiyyət və idarəetmə fəaliyyətinin tənzimlənməsini təmin edən funksiya kimi baxılır. Hüquq insanların davranışının tənzimlənməsi vasitəsi kimi çıxış edir. Əgər hüquq dövlətin və xalqın iradəsini qanunla ifadə edərsə, nəzarət insanların davranışının bu iradəyə uyğunluğunu aşkar edən təmin etmək rolunu oynayır. Əgər sosial norma davranışın miqyasıdırsa, nəzarət insanların davranışının bu miqyasa uyğunluğunu aşkar etmək üçündür [7].

İdarəetmə aspektində nəzarətə cəmiyyətdə, dövlətdə və kollektivdə qiymətləndirmə kimi baxılır. Nəzarət idarəetmə aspektində spesifik əlamətlərə malikdir. Bütün nəzarət orqanlarının həyata keçirdiyi vəzifələrdən, həmçinin fəaliyyət növündən asılı olmayaraq nəzarət funksiyalarına malikdir. Bu aspektdə nəzarətin mahiyyəti: idarəetmə fəaliyyətinin ayrılmaz hissəsi xüsusi növü, idarəetmə qərarlarının

qəbulu prosesində idarəetməyə zəruri olan məlumat təminatı mənbəyi, təsərrüfat subyektinin hüquqa müvafiq olmasını təsdiq etmək məqsədilə onun fəaliyyətinin faktiki yoxlama sistemi, idarəetmə qərarlarının icrası haqqında lazımı məlumat almaq üçün geriye əlaqə mexanizmi kimi tətbiq olunur [2].

Müasir hüquqi dövlətdə insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi konstitusiyaya – hüquqi və beynəlxalq hüquqi mexanizmlər vasitəsilə həyata keçirilir. Hüquqi dövlətdə bu sahədə konstitusiyaya nəzarəti mühüm rol oynayır.

Hüquqi dövlətin əsasını qanunların aliliyinin təmin olunması, insan hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi təşkil edir. Məhz bu səbədən, bu və ya digər ölkənin demokratik inkişafı üçün Konstitusiyanın qəbul edilməsi ilə bərabər, onun aliliyinin təmin olunması, dövlət hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinin konstitusiyaya prinsipləri çərçivəsindən kənara çıxması üçün konstitusiyaya nəzarəti institutunun yaradılması da vacibdir.

Konstitusiyaya nəzarəti deyildikdə, ictimai hakimiyyətin ümum-məcburi aktlarının konstitusiyaya uyğunluğunun təmin olunması vasitəsi başa düşülür və konstitusiyaya zidd aktların qüvvədə olmasının qarşısını almağa xidmət edir. Bu anlayış Konstitusiyaya normalarının təfsiri vasitəsilə hüququn inkişafı və hüququn tətbiqi təcrübəsinin istiqamətləndirilməsi kimi mühüm səlahiyyətləri özündə birləşdirir.

Müasir dünyada konstitusiyaya nəzarəti institutu hakimiyyət sisteminin demokratikləşdirilməsinin, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiə edilməsinin və hüququn aliliyinin təmin edilməsinin əvəzsiz mexanizmlərindən biri kimi qəbul olunur. Belə ki, uzun inkişaf yolu keçərək müasir dövrdə demokratik, hüquqi dövlət quruculuğunun ayrılmaz atributlarından birinə çevrilmiş konstitusiyaya ədalət mühakiməsi bütövlükdə cəmiyyətə və onun inkişafı prosesinə keyfiyyət baxımından əhəmiyyətli təsir göstərir, bu və ya digər dövlətin ərazisində ictimai münasibətlərin bütün subyektlərinin fəaliyyətində konstitusiyanın aliliyinin, habelə birbaşa qüvvəsinin təmin edilməsinə, hüquq qaydasının gözlənilməsinə xidmət edir [1].

Konstitusiyaya nəzarəti vasitəsi ilə hüququn aliliyini təmin etmək, dövlət orqanları arasında səlahiyyətlər bölgüsü ilə bağlı mübahisələri hüquqi vasitələrlə həll etmək, konstitusiyaya ilə nəzərdə tutulmuş insan hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək, pozulmuş hüquq və

azadlıqları bərpa etmək imkanı yaranır, hüququn tətbiqi təcrübəsində ahəngdar, məntiqi inkişaf təmin olunur.

Konstitusiyaya nəzarəti zamanı üç əsas formadan – abstrakt, konkret və fərdi nəzarət formalarından istifadə edilir. Ölkə Prezidenti İlham Əliyev sivil, demokratik dövlət quruculuğunun amilləri içərisində konstitusiyaya nəzarəti, qanunun aliliyi, hüquq və vətəndaşların qorunması amillərinə mühüm önəm verir: “Mənim aləmində, sivil və hüquqi dövlət o dövlətdir ki, orada qanunun aliliyi var, cəmiyyətdə bütün ictimai-siyasi təsisatlar işləyir, cəmiyyət demokratik prinsiplər əsasında qurulur, söz, vicdan azadlığı var, dinindən, milliyyətindən asılı olmayaraq insanlar eyni hüquqlara malikdirlər, azad yaşayırlar. Mənim aləmində, bunlar sivil və hüquqi dövləti müəyyən edən əsas amillərdir. Hesab edirəm ki, indi Azərbaycanda belə bir dövlətin qurulması istiqamətində çox işlər görülür və bundan sonra da çox işlər görülməlidir” [6].

Abstrakt nəzarət normativ-hüquqi aktların qəbulu prosesində insan azadlıq və hüquqlarını tənzim edən qanunvericiliyin konstitusiyaya və onun müddəalarına riayət olunmasını təmin edir. Abstrakt nəzarət zamanı Konstitusiyaya Məhkəməsi insan azadlığı və hüquqlarının qanunvericilik pozuntularını aşkar edərək aradan qaldırır. Bu cür nəzarətdən daha çox Almaniya, İtaliya, İspaniya və Portuqaliyada istifadə olunur.

Konkret nəzarət hüquq normalarının tətbiqinin konstitusiyalılığı məsələsinin konkret həllini nəzərdə tutur. Konkret nəzarət zamanı ümumi məhkəmələr Konstitusiyaya Məhkəməsi qarşısında konkret məhkəmə işi ilə bağlı sorğu qoya bilər və məhz bu həddə qanunun konstitusiyaya uyğunluğunu təmin edə bilər.

Konstitusiyaya nəzarəti fərdi (kollektiv) şikayətlər əsasında da həyata keçirilə bilər. Bu zaman ayrı-ayrı fərdlər, müxtəlif vətəndaş birlikləri, hüquqi şəkillər öz hüquq və azadlıqlarının pozulmasına dair Konstitusiyaya Məhkəməsinə şikayətlər verə bilər. Bu zaman konstitusiyaya nəzarətinə uyğun olaraq, insanların hüquqi müdafiəsi 3 halda halda təmin edilir:

1. Şikayətdə toxunulan məsələlər prinsipiial mühüm konstitusional hüquqi əhəmiyyət kəsb edərsə;
2. Şikayətlər son dərəcə əsaslı olarsa;
3. Şikayətlər perspektivsiz olmazsa.

Konstitusiya nəzarəti ideyasının özü XVII əsrin əvvəllərində Böyük Britaniyada yaranmışdır və o, “Gizli Şura”nın fəaliyyətilə bağlı olmuşdur. “Gizli Şura” müstəmləkələrin qanunverici məclislərinin qanunlarını yoxlayır və onları İngiltərə Parlamentinin həmin müstəmləkələr üçün qəbul etdiyi qanunlara və ya ümumi hüquqa zidd olduqda etibarsız hesab edirdi. Lakin müasir anlamda Konstitusiya nəzarəti ilk dəfə ABŞ-da yaranmışdır.

Konstitusiya nəzarəti özü isə ilk dəfə ABŞ-da yaranmışdır. 1803-cü ildə elan olunmuş Ali Məhkəmədə Federal konstitusiyanın ölkənin ali qanunu olması və Konqresin Konstitusiyaya zidd olan hər hansı qanunun məhkəmə tərəfindən qeyri-konstitution hesab edilə biləcəyi öz əksini tapmışdır. Bununla da ABŞ ali məhkəməsi qanundakı səlahiyyətləri ilə bərabər konstitusiya nəzarəti hüququnu da qazanmışdır.

Qanunvericiliyin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, ayrı-ayrı ölkələrdə konstitusiya nəzarətinin həyata keçirilməsi bir-birindən fərqlənir. Lakin ümumi, oxşar əlamətlərinə və konkret əsaslarına görə konstitusiya nəzarətinin həyata keçirilməsini sistemləşdirməli olsaq, konstitusiya nəzarətinin ilkin və sonrakı, konkret və mücərrəd, məqbul və fakultativ, formal və maddi, həlledici və məşvərətçi, tam və qismən, daxili və xarici formaları fərqləndirilməkdədir.

İlkin konstitusiya nəzarəti zamanı aktın qüvvəyə minməsinə qədər səlahiyyətli orqan onun konstitusiyaya uyğun olub-olmaması haqqında rəy verdikdə bu, ilkin konstitusiya nəzarəti adlanır. Bir qayda olaraq, belə nəzarəti qanunun promulqasiyasına qədər onun konstitusiyaya uyğunluğunun yoxlanılması xahişi ilə prezidentin və ya deputat qrupunun müraciəti əsasında konstitusiya nəzarəti orqanı həyata keçirir. Nəzarətin bu forması Fransa, İrlandiya, Portuqaliya və s. kimi ölkələrdə mövcuddur. Konstitusiya nəzarətinin bu forması qanunvericilik prosesinin bir hissəsini təşkil etməklə konstitusiyaya zidd normaların yaranma ehtimalını azaldır. Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilkin nəzarəti Konstitusiyanın 130-cu maddəsinin III hissəsinin 6-cı bəndində ifadə edilən dövlətlərarası müqavilələrə, həmçinin konstitusiyaya dəyişikliklərlə bağlı referendum layihələrinə münasibətdə nəzərdə tutur.

Sonrakı konstitusiya nəzarəti qüvvədə olan qanunların və digər normativ aktların konstitusiyaya uyğunluğunun yoxlanılmasından iba-

rətdir. Bu növ nəzarət formasında aktın konstitusiyaya uyğun olub-olmaması haqqında məsələyə həmin akt qüvvəyə mindikdən sonra baxılır.

Konstitusiya nəzarətinin keçdiyi inkişaf yolu “Amerika modeli” və “Avropa modeli” olmaqla iki yerə ayrılır.

“Amerika modeli” Birinci Dünya Müharibəsinə kimi Amerika qitəsində geniş yayılmışdır. ABŞ-dan sonra isə Meksika, Braziliya, Argentina və s. kimi ölkələrdə istifadə olunmağa başlanmışdır. Bu modeldə qanunların və digər normativ hüquqi aktların Konstitusiyaya uyğun olub-olmamasını mülki və cinayət işlərinə baxan məhkəmələr həyata keçirir. Bu məhkəmələrin normativ aktların Konstitusiyaya zidd olması haqqında qərarlarına baxmayaraq əsas qərar Ali Məhkəməyə məxsusdur. Ali Məhkəmənin verdiyi son qərar qəti olub, bütün məhkəmələr üçün məcburidir. ABŞ, Yaponiya, Norveç kimi ölkələrdə qanunların Konstitusiyaya uyğunluğu istənilən məhkəmə tərəfindən yoxlanıldığı halda, bir sıra ölkələrdə bunu yalnız Ali Məhkəmə həyata keçirir. Hindistan, Avstraliya belə ölkələrə misal ola bilər.

Birinci Dünya Müharibəsindən sonra Avropada “Avropa modeli” istifadə olunmağa başlandı. Bu modelin tətbiq olunduğu ilk ölkə isə Avstriya olmuşdur. Avropa modeli ideyası isə Avstriya hüquqşünası H.Kelzinə məxsusdur. O, Avstriya Federal Konstitusiya qanunun hazırlanmasında iştirak etmiş və həmin məhkəmənin üzvü olmuşdur. Ona görə də bu modeli bəzən “Avstriya modeli” və ya “Kelzin modeli” də adlandırırlar.

İkinci Dünya Müharibəsindən sonra “Avropa modeli” daha geniş tətbiq olunmağa başlandı. Bu modelə üstünlük verilməsinin əsas səbəbləri “Amerika modeli”ndə olan uzun proseduranın olmasının, ilkin nəzarətin mümkünsüzlüyü, məhkəmə prosesinin mürəkkəbliyi və s. kimi amillərdən imtina olunması idi.

Konstitusiya məhkəmə nəzarətinin “Avropa modelinə” üstünlük verən ölkələrdə məhkəmə hər hansı işə baxarkən, tətbiq edilməsi nəzərdə tutulan müvafiq normanın Konstitusiyaya uyğun olmadığı qənaətinə gəldiyi halda prosesi dayandıraraq müvafiq müraciətlə Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək məcburiyyətində qalır. “Amerika modeli”ndə isə yalnız konkret nəzarət tətbiq edilir və müvafiq normanın konstitusiyaya uyğunluğu işə baxan məhkəmə tərəfindən müəyyən olunur.

Dövlət nəzarətinin əsas formalarından biri olan hüquqi nəzarətin məqsədi insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsini

təmin etmək, bu sahədə mövcud problemləri aşkara çıxarmaq və həlli yollarını axtarmaqdan ibarətdir. Ali hüquqi nəzarət orqanı olan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi ədalət müha-kiməsi orqanıdır. Konstitusiya Məhkəməsinin əsas məqsədi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının aliliyini təmin etmək, insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının keşiyində durmaqdan ibarətdir [8].

Ədəbiyyat siyahısı

1. Fərhad Abdullayev, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin sədri. Azərbaycan. <http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2014/iyul/383137.htm>;
2. Fərhad Abdullayev, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri. Bakı – 2018
3. Даниловский Ю. Проблемы государственного и финансового контроля и аудит в условиях перехода к рыночной экономика. М-1993;
4. М. Нәсәнов, “Postmodernizm anlayışı çərçivəsində dövlət qulluğunda nəzarət sistemi”, Sivilizasiya jurnalı, Bakı – 2018;
5. Контроль в системе советского государственного управления. Автореф. дисс... канд.юрид. наук. Климов М.И. Москва, Наука, 1985;
6. Государственная функция политического контроля: особенности правоприменительной практики, Слезин А.А. // Вестник ТГТУ. Тюмень, 2007. Том 13. № 3;
7. V. Öməröv, “Hüquqi dövlətdə konstitusiya nəzarəti insan hüquqlarının müdafiəsinin prinsip və forması kimi”.<http://anl.az/down/meqale/ses/2011/oktyabr/202938.htm>;
8. Ə. Rzayev, Dövlət nəzarəti: nəzəriyyə və praktika. Bakı – 2007;
9. <http://www.constcourt.gov.az/cat/1> (Konstitusiya Məhkəməsinin rəsmi internet saytı);

Dilarə MƏCİDOVA

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının
Vətəndaşların qəbulu və şikayətlər şöbəsinin baş mütəxəssisi

İŞAXTARAN VƏ İSSİZ ŞƏXSLƏRİN SOSIAL-HÜQUQİ STATUSU VƏ ONLARIN SOSIAL MÜDAFİƏSİ SAHƏSİNDƏ DÖVLƏT TƏMİNATLARI

İnsan kapitalının inkişafı hesabına davamlı iqtisadi tərəqqinin təmin edilməsi müasir dövrdə Azərbaycan dövlətinin sosial-iqtisadi siyasətinin əsasını təşkil edir. Ötən illər ərzində bu sahədə kompleks tədbirlər həyata keçirilərək yüksək nailiyyətlər əldə olunmuşdur.

Ölkədə əmək ehtiyatlarından səmərəli istifadə, əhalinin məşğulluq və sahibkarlıq imkanlarının genişləndirilməsi, layiqli əməyin dəstəklənməsi, işçi qüvvəsinin rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması və əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi hesabına iqtisadi inkişafın təmin edilməsi milli iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə başlıca məqsədlər olaraq müəyyən edilmişdir.

Əmək qabiliyyətli əhalinin işsiz qalması cəmiyyətdə bir çox sosial-iqtisadi problemlərin yaranmasına səbəb olduğundan onların işlə təmin edilməsi qarşıda duran mühüm vəzifələrdən biri hesab olunur. Dövlət bazar iqtisadiyyatı şəraitində bir tərəfdən kütləvi işsizliyin yaranmasına yol verməmək üçün müəyyən tədbirlər görməli, digər tərəfdən iqtisadiyyatda baş verən struktur dəyişiklikləri ilə əlaqədar artıq olan işçi qüvvəsinin yeni işlə təmin edilməsinə şərait yaratmağa çalışmalıdır.

Qanunvericilik sisteminin tərkib hissəsi olan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında əməyə ictimai və fərdi rifahın əsası kimi anlayış verilmişdir. Konstitusiyanın 35-ci maddəsinə görə, hər kəsin əməyə olan qabiliyyəti əsasında sərbəst surətdə özünə fəaliyyət növü, peşə, məşğuliyyət və iş yeri seçmək hüququ vardır. Heç kəs zorla işlədilə bilməz. Əmək müqavilələri sərbəst bağlanılır. Heç kəs əmək müqaviləsi bağlamağa məcbur edilə bilməz. İşsizlərin dövlətdən sosial

müavinət almaq hüququ vardır. Dövlət işsizliyin aradan qaldırılması üçün bütün imkanlarından istifadə edir. Eyni zamanda Konstitusiyanın sosial təminat hüququ təsbit edilmiş 38-ci maddəsinin III hissəsinə müvafiq olaraq, hər kəs qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatdıqda, xəstəliyinə, əlilliyinə, ailə başçısını itirdiyinə, əmək qabiliyyətini itirdiyinə, işsizliyə görə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallarda sosial təminat hüququna malikdir.

Əmək və sosial təminat hüququ ilə bağlı normalar milli qanunvericiliklə yanaşı bir sıra beynəlxalq aktlarda da təsbit edilmiş, dövlətlərin üzərinə bu sahədə müəyyən öhdəliklər qoyulmuşdur. Belə ki, “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Paktın 6-cı maddəsinə əsasən, bu Paktı iştirak edən dövlətlər hər bir şəxsin azad seçdiyi və ya könüllü razılaşdığı işlə həyatını təmin etmək hüququnu əhatə edən əmək hüququnu tanıyırlar və bu hüququn təmin olunması üçün müvafiq addımlar atacaqlar. Bu Paktı iştirak edən dövlətlər tərəfindən bu hüququn tam təmin olunması məqsədi ilə gördüyü tədbirlərə texniki-peşə təhsili və hazırlığı proqramları, insanların əsas siyasi və iqtisadi hüquqlarının təmin olunduğu şəraitdə durmadan iqtisadi, sosial və mədəni inkişafa, tam və məhsuldar məşğulluğa nail olmağın yolları və üsulları daxildir.

Eyni zamanda, Paktın 9-cu maddəsinə görə, bu Paktı iştirak edən dövlətlər, sosial sığorta da daxil olmaqla hər bir şəxsin sosial təminat hüququnu tanıyırlar.

İşsizlik anlayışından ilk dəfə 1911-ci ildə Böyük Britaniya ensiklopediyasında, sonra isə ABŞ Əmək Nazirliyinin hesabatında istifadə olunmuşdur. İşsizlik dedikdə elə bir sosial-iqtisadi təzahür başa düşülürdü ki, bu zaman iqtisadi cəhətdən fəal əhalinin bir hissəsi bu və ya digər səbəblərdən özünün iş qüvvəsini tətbiq edə bilmir. İşsizlik əmək bazarında tarazlığın pozulmasının nəticəsidir ki, bu zaman iş qüvvəsinin təklifi ona olan tələbi üstələyir.

İşsizlik cəmiyyətə həm iqtisadi, həm də sosial baxımdan böyük ziyan vurur. Bu işsizlərin və onların ailə üzvlərinin həyat səviyyəsinin aşağı düşməsinə, əmək bazarında rəqabətin güclənməsi nəticəsində işləyənlərin əmək haqqının azalmasına, işsizlərə sosial yardım edilməsi zərurəti ilə əlaqədar işləyənlərin üzərinə düşən vergi yükünün artmasına, işsizlərin ixtisaslarını itirmələri və bunun nəticəsində

cəmiyyətin onun bərpasına sərf etdiyi məsrəflərin artmasına, sosial gərginliyin güclənməsinə və nəhayət kriminogen vəziyyətin kəskinləşməsinə gətirib çıxarır.

İşsiz vətəndaşın hüquqi statusu dedikdə vətəndaşların bu kateqoriyasına aid olan şəxslərin dairəsinin müəyyən edilməsi, onların hüquq və vəzifələrinin, habelə bu hüquqlara riayət olunmasının təminatları başa düşülür.

Ölkəmizdə məşğulluğa kömək sahəsində dövlət siyasətinin hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsasları, eləcə də işaxtaran və işsiz şəxslərin sosial müdafiəsi sahəsində dövlət təminatları “Məşğulluq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilir. Məhz bu Qanun işsiz şəxs və işaxtaran anlayışlarının mənalərini açıqlamış və belə şəxslər dairəsinin müəyyən edilməsi üçün hüquqi baza rolunu oynamışdır.

Qeyd olunmalıdır ki, “Məşğulluq haqqında” Qanun son illər ərzində qəbul edilmiş və əvvəlki Qanundan fərqli olaraq bu sahədə tənzimləməni inkişaf etdirmişdir. Ötən dövrdə həyata keçirilən sosial-iqtisadi inkişaf prosesləri, aparılan köklü islahatlar, aktiv məşğulluq tədbirlərinin miqyasının genişlənməsi, özünüməşğulluq proqramının icrası, məşğulluq xidmətlərində, işsiz və işaxtaran vətəndaşların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsində yeni yanaşma və mütərəqqi iş mexanizmlərinin tətbiqi, işsizlikdən sığorta sisteminin qurulması və s. məşğulluq sahəsində qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə və bu sahədə yeni qanunun qəbul olunmasına zəmin yaratmışdır.

Belə ki, yeni Qanunda işaxtaran və işsiz şəxslərin qeydiyyatı, vakansiya bankının yaradılması, yerli özünüidarətmə orqanlarının məşğulluğun təmin edilməsində iştirakı, əmək birjalarının və əmək yarmarkalarının təşkili, özünüməşğulluğa kömək göstərilməsi, fərdi məşğulluq proqramı, işaxtaran və işsiz şəxslərin sosial təminatları, qeyri-formal məşğulluğun müəyyənləşdirilməsi və s. barədə müddəalar yer almışdır. Xüsusilə qeyd edilməlidir ki, yeni Qanun işsiz və işaxtaran şəxslərin qeydiyyatına alınması prosedurunun elektron qaydada həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

İşçilərin gələcək sosial təminat hüquqlarına malik olmaları baxımından əhəmiyyət kəsb edən, “Məşğulluq haqqında” Qanun ilə müəyyən edilən yeni institutlardan biri də qeyri-formal məşğulluq

institudur. Qeyri-formal məşğulluq dedikdə, Əmək Məcəlləsinə uyğun olaraq əmək müqaviləsi (kontrakt) və ya Mülki Məcəlləyə uyğun olaraq mülki hüquqi müqavilə bağlanılmadan müəyyən fəaliyyətin yerinə yetirilməsi, Vergi Məcəlləsinə uyğun olaraq sahibkarlıq fəaliyyətinin və mülkiyyətində olan kənd təsərrüfatına yararlı torpaqdan istifadənin rəsmiləşdirilmədən həyata keçirilməsi, eləcə də “Ailə kəndli təsərrüfatı haqqında” Qanuna uyğun olaraq yerli özünüidarəetmə orqanlarında uçota durmadan ailə kəndli təsərrüfatının təşkili nəticəsində qazanc (gəlir) əldə edilməsi başa düşülür.

Belə ki, işçi işəgötürənlə əmək müqaviləsi bağlamadan, qeyri-formal şəkildə bu və ya digər fəaliyyəti yerinə yetirməklə özünü əmək və sosial təminat hüquqlarından məhrum etmiş olur. Qeyri-formal məşğulluq qanunvericiliyə zidd olmaqla əmək bazarının tənzimlənməsinə, vergi, sosial sığorta və digər məcburi ödənişlərin həyata keçirilməsinə, işçilərin gələcək sosial təminat hüquqlarına malik olmasına ciddi maneə yaradır. Qeyri-formal məşğulluq eyni zamanda işəgötürənlərin iqtisadi mənafeələrinə, müəssisədə əmək məhsuldarlığına, keyfiyyətli istehsal və xidmət prosesinə ciddi zərər vurur. Son illər ölkəmizdə qeyri-formal məşğulluqla mübarizə gücləndirilərək bu sahədə xeyli işlər görülmüş, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 9 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında qeyri-formal məşğulluğun qarşısının alınmasına dair Tədbirlər Planı” qəbul edilmişdir. Həmin Tədbirlər Planında bu sahədə normativ hüquqi aktların təkmilləşdirilməsi, qeyri-formal məşğulluğun leqallaşdırılmasını könüllü təmin edən sahibkarlıq subyektlərinə münasibətdə sosial sığorta amnistiyasının tətbiq edilməsi mexanizminin hazırlanması, belə məşğulluq növünün qarşısının alınmasında nəzarət tədbirlərinin gücləndirilməsi və s. məsələlər öz əksini tapmışdır.

Dövlət başçımız cənab İlham Əliyev dəfələrlə öz çıxışlarında qeyri-formal məşğulluğun ölkədə kölgə iqtisadiyyatının yayılmasına rəvac verərək rəqabət mühitinə mənfi təsir göstərdiyini, işçilərin əmək və sosial hüquqlarının pozulmasına, onların sosial sığorta sistemindən və nəticədə gələcək sosial təminatdan kənar qalmasına, vergidən yayınmaqla dövlət büdcəsinə daxilolmaların azalmasına gətirib çıxardığını vurğulamışdır. Cəmiyyətimizdə qeyri-formal məşğulluqla

mübarizə tədbirləri barədə genişmiqyaslı maarifləndirmə, məlumatlandırma və təbliğat kampaniyasının keçirilməsi son nəticədə bu növ məşğulluq səviyyəsinin azalmasına gətirib çıxarmışdır.

İşsiz şəxs anlayışına gəldikdə isə “Məşğulluq haqqında” Qanuna görə, işsiz şəxs – işi və qazancı olmayan, işə başlamağa hazır olub, Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Məşğulluq Xidmətinin şəhər, rayon məşğulluq orqanlarındaişsiz kimi qeydiyyatata alınan, əmək qabiliyyətli yaşda olan əmək qabiliyyətli şəxsdir. İşaxtaran – sözügedən orqana münasib iş üçün müraciət edən və işaxtaran kimi qeydiyyatata alınan şəxsdir.

Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Məşğulluq Xidməti işaxtaran və işsiz vətəndaşların sosial müdafiəsi tədbirlərini həyata keçirən icra hakimiyyəti orqanı olmaqla qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada işaxtaran və işsiz vətəndaşların münasib işlə təmin edilməsi, haqqı ödənilən ictimai işlərə cəlb olunması, peşə hazırlığı və əlavə təhsili məqsədi ilə müvafiq tədbirləri həyata keçirir, müəssisə və təşkilatlarda kvotaya müvafiq olaraq müəyyən edilmiş iş yerləri hesabına sosial müdafiəyə daha çox ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşların işlə təmin edilməsi məqsədi ilə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin edir.

İşsiz və işaxtaran şəxslərin sosial təminatları “Məşğulluq haqqında” Qanunun 28-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Həmin maddəyə görə, işaxtaran və işsiz şəxslərə dövlət tərəfindən aşağıdakı sosial təminatlar verilir:

- müəssisədən sərbəstləşdirilmiş işçilərin əmək müqaviləsinə xitam verilərkən Əmək Məcəlləsinin 77-ci maddəsinə uyğun olaraq təminatların verilməsi;
- peşə hazırlığına cəlb olunduğu dövrdə təqaüdün ödənilməsi;
- “İşsizlikdən sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 13.1-ci maddəsinə uyğun olaraq işsizlikdən sığorta ödənişi almaq hüququ olanlara sığorta ödənişinin verilməsi;
- haqqı ödənilən ictimai işlərə cəlb olunması;
- özünüməşğulluğa kömək göstərilməsi;
- işəgötürənlərlə birlikdə işçilərin əməkhaqqının maliyyələşdirilməsi;

– sosial müdafiyyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən şəxslərin məşğulluğunun təmin olunması üçün əlavə iş yerlərinin və sosial müəssisələrin yaradılması və məqsədli proqramların həyata keçirilməsi;

– məşğulluq orqanlarının təklifi ilə bir şəhər və (və ya) rayon (şəhər rayonları istisna olmaqla) inzibati ərazi vahidindən digərinə işə (peşə kurslarına) göndərilməsi ilə əlaqədar şəxsin çəkdiyi xərclərin (taksi xərcləri istisna olmaqla) kompensasiya edilməsi.

Göstərilən sosial təminatlara məşğulluq orqanlarının göndərişi ilə peşə hazırlığı aldığı dövrdə işsiz şəxsə müəyyən edilmiş minimum aylıq əməkhaqqı məbləğində təqaüd verilməsi, mülkiyyət növündən və təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq müəssisələrdə işsiz şəxslərin müvəqqəti məşğulluğunu təmin etmək məqsədi ilə onların müqavilələr üzrə ödənişli ictimai işlərə cəlb olunmasının təşkil edilməsi, özünüməşğulluğun təşkili ilə bağlı işsiz şəxslərə məsləhətlər və məlumatlar verilməsi, sosial iş yerlərində işçilərin əməkhaqqının bir hissəsinin işəgötürənlər tərəfindən maliyyələşdirilməsi və s. daxildir.

Qeyd olunmalıdır ki, “İşsizlikdən sığorta haqqında” Qanuna müvafiq olaraq yalnız dövlət orqanının və ya hüquqi şəxsin ləğv edilməsi və ya işçilərin sayı və ya ştatların ixtisar edilməsi nəticəsində əmək münasibətlərinə xitam verilmiş şəxslər işsizlikdən sığorta ödənişi almaq hüququna malikdirlər. Belə şəxslər “Məşğulluq haqqında” Qanunla müəyyən olunmuş qaydada məşğulluq orqanlarında işsiz kimi qeydiyyatı alınmalıdırlar. Bu zaman onlara verilən sığorta ödənişinin məbləği şəxsin malik olduğu sığorta stajının müddətindən asılı olaraq itirilmiş orta aylıq əmək haqqına müxtəlif faiz dərəcələri tətbiq edilməklə hesablanır. Bununla belə sığorta ödənişinin məbləği Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən müəyyən olunan əvvəlki ildə ölkə üzrə orta aylıq əməkhaqqı məbləğindən çox və minimum sığorta ödənişi məbləğindən az ola bilməz.

Cəmiyyət üzvü kimi hər bir işsiz şəxsin qanunla nəzərdə tutulmuş imtiyazlardan və təminatlardan yararlanma bilməsi üçün, ilk növbədə, işsiz kimi qeydiyyatı alınması zəruridir. Bununla bağlı Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 25 iyul tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “İşaxtaran və işsiz şəxslərin qeydiyyatı alınması Qaydası” qəbul edilmiş, işaxtaran və işsiz şəxslərin Əmək və Əhalinin

Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Məşğulluq Xidmətinin şəhər, rayon məşğulluq orqanlarında və Dayanıqlı və Operativ Sosial Təminat “DOST” mərkəzlərində qeydiyyatata alınması qaydası müəyyən edilmişdir.

Eyni zamanda “Məşğulluq haqqında” Qanun işsiz kimi qeydiyyatata alınmasına yol verilməyən şəxslərin dairəsini müəyyən etmişdir. Belə ki, məşğul şəxslərə aid edilənlər, 15 yaşına çatmayanlar, ali və orta ixtisas təhsil müəssisəsində əyani təhsil alanlar, “Əmək pensiyaları haqqında” və ya “Sosial müavinətlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müvafiq olaraq yaşa görə əmək pensiyası və ya yaşa görə müavinət təyin edilmiş şəxslər işsiz kimi qeydiyyatata alınma bilməzlər. Göstərilənlərlə yanaşı tərəflərin iradəsindən asılı olmayan hallarda əmək müqaviləsinə xitam verilməsi və səhhəti ilə əlaqədar olaraq işçinin müvafiq vəzifədə (peşədə) çalışması sağlamlığı üçün təhlükəli olduğu barədə səhiyyə müəssisəsinin müvafiq rəyinə görə, habelə əmək funksiyasının müəyyən müddətdə icrası zamanı müvafiq iş yerində peşə xəstəliyinə tutulmanın yüksək ehtimalı olduğu halda əmək müqaviləsinə xitam verilməsi halları istisna olmaqla göndəriş əsasında bağlanmış əmək müqaviləsinə bu müqavilə ilə müəyyən edilmiş müddətdən əvvəl öz təşəbbüsü ilə xitam verən şəxslər, 6 ay müddətində işsiz kimi qeydiyyatata alınma bilməzlər.

Ölkəmizdə əhalinin rifahının yaxşılaşdırılması, həssas qruplara dövlət qayğısının artırılması istiqamətində kompleks tədbirlərin ildən-ildə güclənməsi, bu sahədə mühüm addımların atılması və ölkəmizdə etibarlı sosial müdafiə sisteminin formalaşması daim diqqət mərkəzindədir. Dövlət başçısının “Əhalinin məşğulluğu, əmək, sosial müdafiə və təminat sahələrində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” 2018-ci il avqustun 9-da imzaladığı Fərmanla Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin tabeliyində yaradılmış Dayanıqlı və Operativ Sosial Təminat (DOST) Agentliyinin məqsədi də məşğulluq, əmək, əlillik və sosial müdafiə sahələrində xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, bu xidmətlərdə şəffaflığın artırılması, innovativ həllərin tətbiqi və vətəndaş məmnunluğunun təmin edilməsi olmuşdur.

Yeni iş yerlərinin yaradılması, müasir istehsal və idarəetmə texnologiyaların tətbiqi, əmək şəraitinin müasirləşdirilməsi yüksək peşə

bacarığı və səriştəsi olan işçi qüvvəsinə ehtiyacı artırır, təhsil, təlim və bacarıqların inkişaf etdirilməsi sahəsində çevik dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi zəruriliyini şərtləndirir. Ölkəmizdə mövcud demoqrafik meyillərə və inkişaf perspektivlərinə, ölkənin müəyyən olunmuş iqtisadi prioritetlərinə əsaslanmaqla səmərəli məşğulluğun təmin edilməsinə yönəldilmiş uzunmüddətli dövlət məşğulluq siyasətinin formalaşdırılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 30 oktyabr Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2019–2030-cu illər üçün Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyası” qəbul edilmişdir. Strategiyanın məqsədi məşğulluq siyasətinin ekstensiv mərhələdən intensiv mərhələyə keçidini təmin etmək, əhalinin məşğulluq səviyyəsini artırmaq, tam məşğulluğu təmin etmək, layiqli əməyi dəstəkləmək və əmək məhsuldarlığını yüksəltməkdir.

Sözügedən Məşğulluq Strategiyasında əmək bazarında baş verən proseslərə çevik uyğunlaşmaq və inklüziv məşğulluğu təmin etmək məqsədi ilə əsas istifadə olunan vasitələrdən birinin məqsədli aktiv məşğulluq tədbirləri olduğu qeyd olunmuşdur. Bu baxımdan, növbəti illərdə belə tədbirlərin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi və səmərəliliyinin artırılmasının böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi, məqsədli aktiv tədbirlərin, ilk növbədə, sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşları əhatə edəcəyi vurğulanmışdır.

Strategiyada, həmçinin əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsində, məşğulluq səviyyəsinin artırılmasında, layiqli əməyin təmin edilməsində və işçi qüvvəsinin keyfiyyətinin yüksəldilməsində sosial dialoq və tərəfdaşlığın həlledici rol oynadığı qeyd olunmuşdur. Buna görə də işsiz, işaxtaran və məşğul əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi üçün sosial dialoqun inkişaf etdirilməsinin əsas məqsədlərdən biri olduğu göstərilmişdir.

Bununla yanaşı, əmək bazarının tələbləri əsasında peşə təhsili sisteminin təkmilləşdirilməsinə də xüsusi diqqət yetirilir. Ölkədə peşə təhsili sisteminin inkişaf etdirilməsi, təhsil və əmək bazarı arasında kəmiyyət, keyfiyyət və gözləntilər baxımından mövcud olan uyğunsuzluqların aradan qaldırılması məqsədi ilə “Azərbaycan Respublikasında peşə təhsili və təliminin inkişafına dair Strateji Yol

Xəritəsi” qəbul edilmiş, həmçinin Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi yanında Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi yaradılmışdır.

Eyni zamanda Azərbaycanın iqtisadi inkişafı son illərdə ölkəmizi xarici işçi qüvvəsi üçün cəlbedici etmişdir və ölkəmizdə əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyən xarici işçi qüvvəsinin sayı artmaqdadır. Bununla əlaqədar olaraq, Azərbaycan Respublikasında əmək miqrasiyası sahəsində daxili əmək bazarını qorumaq, milli işçi qüvvəsinin potensialından maksimum yararlanmaq üçün ixtisasız xarici işçi qüvvəsindən istifadə etmək dövlət siyasətinin əsas vəzifələrindən biridir.

Bu gün Azərbaycanda əmək ehtiyatlarının keyfiyyətinin yüksəldilməsi, əmək bazarının və davamlı inkişaf edən iqtisadiyyatın tələblərinə uyğunlaşdırılması, bütövlükdə əmək bazarında işçi qüvvəsinin istifadəsində səmərəliliyin artırılması sahəsində məsələlərin həlli beynəlxalq və milli əmək bazarının tələblərinə cavab verən peşə və ixtisas standartlarının, onların əsasında iş təlim, təhsil və tədris proqramlarının hazırlanması və tətbiqi vasitəsilə həyata keçirilir.

Sonda qeyd edilməlidir ki, bir neçə ay ərzində dünyada sürətlə yayılan Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı tərəfindən pandemiya elan edilmiş koronavirus infeksiyası bir çox dövlətləri məcburi karantin rejiminə keçirmiş, bununla da işsiz şəxslərin və günəməzd işçilərin sosial təminatları, onların ailə üzvlərinin saxlanması və minimum yaşayış şəraiti ilə təmin olunması cəmiyyət və dövlətin əsas vəzifələrindən birinə çevrilmişdir. Dövlət başçısı, eyni zamanda, sosial şəraitin qorunması, işsizliyin səviyyəsinin aşağı salınması, özünü-məşğullüq təmin olunması ilə bağlı “Koronavirus (COVID-19) pandemiyasının və bundan irəli gələrək dünya enerji və səhm bazarlarında baş verən kəskin dalğalanmaların Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına, makroiqtisadi sabitliyə, ölkədə məşğulluq məsələlərinə və sahibkarlıq subyektlərinə mənfi təsirinin azaldılması ilə bağlı bir sıra tədbirlər haqqında” 2020-ci il 19 mart tarixli Sərəncam imzalamış, Nazirlər Kabineti tərəfindən iş Tədbirlər Planı hazırlanaraq təsdiq edilmişdir. Həmin Planda ölkədə məşğulluq məsələlərinə pandemiyanın mənfi təsirinin azaldılması, mövcud şəraitdə sosial rifahın

dəstəklənməsi üçün həyata keçiriləcək məqsədəuyğun tədbirlər geniş yer almışdır.

Pandemiya dövründə xüsusi karantin rejiminin tətbiq olunması ilə bağlı məşğulluq tədbirlərinin məhdudlaşması ilə əlaqədar işsiz şəxslərin sosial müdafiəsini təmin etmək məqsədi ilə dövlətimiz tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər çərçivəsində işsiz şəxslər qeydiyyatı alınaraq onlara ölkə üzrə yaşayış minimumu səviyyəsində (190 manat) birdəfəlik ödəmə verilmişdir. Birdəfəlik ödəmə işsiz statusuna uyğun olmayanlar və dövlətdən hər hansı sosial ödəniş alanlar üçün nəzərdə tutulmamışdır.

Yeri gəlmişkən qeyd olunmalıdır ki, cari ilin aprel və may ayları üçün nəzərdə tutulan dəstək proqramı ilkin mərhələdə 200 min nəfəri əhatə edirdisə, ikinci mərhələdə bu yardımdan dövlət başçımız cənab İlham Əliyevin qərarı ilə 600 min insanın faydalanması nəzərdə tutulur. Eyni zamanda, insanların sosial təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində islahatlar aparılır, işsiz vətəndaşlar işə cəlb edilir, imkansız şəxslər pul, ərzaq və tibbi yardımlarla təmin olunur. Dövlətimizin həssas qrupdan olan təbəqəyə qayğısının bariz ifadəsi kimi, yaşı 65-dən yuxarı tənha şəxslərə evlərində sosial xidmət göstərilir, əlilliyi olan insanlar diqqətdə saxlanılır, həssas əhali qrupuna aid ailələrin övladlarının təhsil haqqı dövlət hesabına ödənilir.

Belə çətin bir dövrdə işsiz, aztəminatlı ailələrə dəstək Heydər Əliyev Fondu, müxtəlif dövlət orqanları, təşkilatlar, özəl şirkətlər, ayrı-ayrı şəxslər və könüllü birləşmiş qruplar tərəfindən də həyata keçirilir.

Konstitusiyaya Məhkəməsi rəhbərliyinin təşəbbüsü ilə Konstitusiyaya Məhkəməsi Aparatının əməkdaşları da yardım aksiyaları təşkil edərək dəfələrlə Bakı və Sumqayıt şəhərlərində, eləcə də Abşeron rayonunda yaşayan aztəminatlı ailələrə, həmçinin evdən çıxıb bilməyən tənha və yaşlı insanlara ümumilikdə 30-dan çox ailəyə baş çəkib, müxtəlif ərzaq məhsullarından ibarət bağlamaları təqdim etmişlər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası
2. “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Pakt
3. “Məşğulluq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu

4. “İşsizlikdən sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu
5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 16 fevral tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Məşğulluq Xidməti haqqında” Əsasnamə
6. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 9 oktyabr Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında qeyri-formal məşğulluğun qarşısının alınmasına dair Tədbirlər Planı”
7. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 30 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2019-2030-cu illər üçün Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyası”
8. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 25 iyul tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “İşaxtaran və işsiz şəxslərin qeydiyyatına alınması Qaydası”
9. Qasimov A.M. Əmək hüququ. Dərslik. Bakı: “Adiloğlu” nəşriyyatı, 2007
10. Qasimov A.M. Əmək hüququ. Dərslik. Bakı: Letterpress, 2016

TƏDBİRLƏR

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi dünyanın bütün Konstitusiyaya məhkəmələrinə bəyanatla müraciət edib

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Konstitusiyaya Ədalət Mühakiməsi üzrə Dünya Konfransı, Avropa Konstitusiyaya Məhkəmələrinin Konfransı, habelə Asiya Konstitusiyaya Məhkəmələri və Ekvivalent İnstitutlar Assosiasiyası təşkilatları çərçivəsində dünyanın bütün Konstitusiyaya məhkəmələrinə bəyanatla müraciət edib.

Bəyanatda son zamanlar Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təxribatlarının mütəmadi xarakter aldığı vurğulanıb. Qeyd edilib ki, bu təxribatlar nəticəsində Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsindən uzaqda yerləşən şəhərlərinin ağır artilleriya atəsinə məruz qalması həm hərbi, həm də mülki əhali arasında itkilərə səbəb olub. Bu hərəkətlər təcavüzkar Ermənistan hakimiyyətinin 1988-ci ildə başlayan, Azərbaycan ərazisinin işğal edilməsinə yönələn və azərbaycanlıların etnik təmizləməsi ilə müşayiət olunan siyasətinin davamıdır.

Bəyanatda, həmçinin Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsinin və ətraf yeddi rayonunun Ermənistan ordusu tərəfindən işğal olunması, bu işğal nəticəsində bir çox şəhər və kəndlərin tamamilə dağıdılması, yerli əhəlinin isə etnik təmizləməyə məruz qalması diqqətə çatdırılıb. Qeyd olunub ki, Ermənistanın təcavüzü nəticəsində bir milyona yaxın azərbaycanlı öz yaşayış yerlərindən məcburi çıxarılıb. Təkcə Xocalıda baş verən və yalnız Azərbaycan xalqına deyil, bütün bəşəriyyətə qarşı yönəlmiş dəhşətli cinayət əməli nəticəsində 613 nəfər dinc azərbaycanlı milli mənsubiyyətinə görə vəhşicəsinə qətlə yetirilib. Onlardan 63-ü uşaq, 106-sı qadın, 70-i qoca olub. Bundan başqa, 1275 nəfər girov götürülüb, onlardan 150 nəfərin, o cümlədən 68 qadın və 26 uşağın taleyi naməlumdur.

Konstitusiyaya məhkəmələrinin diqqətinə çatdırılıb ki, BMT, Avropa Şurası, ATƏT, Avropa İttifaqı və digər beynəlxalq təşkilatların qəbul etdikləri qərar və qətnamələrdə Dağlıq Qarabağın

Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olduğunu açıq şəkildə təsdiq edilir. Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən erməni qoşunlarının dərhal çıxarılmasına dair BMT Təhlükəsizlik Şurası 1993-cü ildə 4 qətnamə (882, 853, 874, 884) qəbul edib. Lakin həmin qətnamələr Ermənistan tərəfindən hələ də icra olunmayıb.

Həmçinin İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin Çıraqov və başqaları Ermənistan qarşı 2015-ci il 16 iyun tarixli qərarında Dağlıq Qarabağdakı proseslərin Ermənistanın nəzarəti altında həyata keçirildiyi Strasburq Məhkəməsi tərəfindən qeyd edilib.

Bəyanatda, həmçinin vurğulanıb ki, sentyabrın 27-dən başlayaraq Ermənistan silahlı qüvvələrinin müxtəlif növ silahlardan, o cümlədən ağır artilleriyadan istifadə edərək dövlətimizin hərbi mövqelərini, eyni zamanda, yaşayış məntəqələrini atəşə tutub. Ermənistan hökumətinin ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində konstruktiv danışıqlardan hər şəkildə boyun qaçırmasını nəzərə alaraq, Azərbaycan hökuməti beynəlxalq səviyyədə tanınmış dövlət sərhədləri daxilində ölkənin ərazi bütövlüyünü bərpa etmək, habelə vətəndaşlarının təhlükəsizliyini, sülh və sabitliyi təmin etmək üçün beynəlxalq hüquqa əsaslanaraq Ermənistanın silahlı qüvvələrinə qarşı hərbi əməliyyata başlamağa məcbur olub.

Xüsusilə qeyd edilib ki, Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin hərbi əməliyyatları mülki əhali və mülki infrastruktura qarşı yönəlməyib. Həyata keçirilən əməliyyatlarda beynəlxalq humanitar hüququn prinsiplərinə və Cenevrə Konvensiyasından irəli gələn öhdəliklərə əməl olunur.

Bəyanatın sonunda Azərbaycan hökumətinin qanuni və məcburi hərəkətlərinin ölkəmizin işğal olunmuş ərazilərində dövlətimizin yurisdiksiyasının bərpası, qaçqınların öz evlərinə qayıtması və beynəlxalq hüququn bərqərar olunması ilə nəticələnəcəyi əminliklə qeyd edilib.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ GƏNCƏ ŞƏHƏRİNDƏ
ERMƏNİSTAN TƏRƏFİNDƏN TÖRƏDİLƏN TERROR
AKTLARI İLƏ BAĞLI AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİNİN BÜTÜN DÜNYA
ÖLKƏLƏRİNİN KONSTITUSİYA ƏDALƏT
MÜHAKİMƏSİ ORQANLARINA**

MÜRACİƏTİ

Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələri ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə tanınmış dövlət sərhədləri daxilində ərazi bütövlüyünün bərpası uğrunda işğal olunmuş Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ və yeddi ətraf rayonun Ermənistan respublikasının silahlı qüvvələrindən azad etmək məqsədilə Azərbaycan ərazisində hərbi əməliyyatlar keçirir.

Azərbaycan Ordusunun uğurlu əməliyyatları nəticəsində son həftələr ərzində bir sıra şəhər və yaşayış məntəqələri işğaldan azad edilmişdir. Hərbi əməliyyatlar yalnız beynəlxalq humanitar hüququn tələblərinə uyğun olaraq aparılır.

Azad edilmiş ərazilərin yerli əhalisinə hər cür yardım göstərilir, Azərbaycan Silahlı Qüvvələri Ermənistanın müdafiə nazirliyinin əsir düşmüş əsgərləri ilə Cenevrə Konvensiyalarının normalarına və əlavə protokollarına uyğun davranır.

Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərini tərk etdiyini dərk edən Ermənistanın hərbi-siyasi rəhbərliyi qarşıdurmanın coğrafiyasını genişləndirməyə və müharibə bölgəsindən 60-100 km məsafədə yerləşən Azərbaycanın şəhərlərinə zərbələr endirməyə qərar vermişdir.

Son bir neçə gün ərzində Azərbaycanın Gəncə, Mingəçevir, Tərtər, Bərdə, Ağcabədi və digər şəhər və yaşayış məntəqələrində yerləşən mülki obyektlər və yaşayış binaları Ermənistan ərazisindən raket atəşinə məruz qalmışdır.

Erməni tərəfin təcavüzü çoxsaylı mülki şəxslərin ölümü ilə nəticələnmişdir. 27 sentyabr tarixindən etibarən 17 oktyabr tarixinə qədər 60 mülki şəxs həlak olmuş, 271 nəfər yaralanmışdır. Ölənlər və yaralananlar arasında qadınlar və uşaqlar var. Mülki infrastruktura ciddi ziyan dəymişdir.

Bu faktlar Ermənistanın hərbi-siyasi rəhbərliyinin mülki əhaliyə qarşı apardığı terror və faşist siyasətinin növbəti təzahürüdür.

Beynəlxalq ictimaiyyət Ermənistan hökumətinin Azərbaycanın mülki əhalisinə qarşı törətdiyi hərəkətlərinə görə beynəlxalq hüquqi məsuliyyətini müəyyənləşdirib, tədbirlər görməlidir.

Biz dünyanın bütün konstitusiya nəzarəti orqanlarını, eləcə də bütün beynəlxalq təşkilatlarını, Ermənistan hökumətinin müharibə cinayətlərini qınamağa çağırırıq.

Bəşəriyyətə qarşı yönələn bu cinayətlər haqqında məlumat dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılmalıdır.

Mütərəqqi beynəlxalq ictimaiyyət Ermənistanın hərbi-siyasi rəhbərliyinin faşizm və nasizm siyasətinə açıq surətdə "YOX" deməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində Türkiyə Respublikası Ombudsmanı ilə görüş olub

Oktyabrın 21-də Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində ölkəmizdə səfərdə olan Türkiyə Respublikasının Baş Ombudsmanı Şeref Malkoçun başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti ilə görüş keçirilib.

Görüşdə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri Fərhad Abdullayev qonaqları salamlayaraq, Azərbaycan–Türkiyə əlaqələrinin ulu öndər Heydər Əliyevin dediyi kimi, “Bir millət, iki dövlət” tezisində əsaslandığını vurğulayıb. Fərhad Abdullayev diqqətə çatdırıb ki, qardaş ölkələrimiz arasındakı münasibətlər Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin və Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın həyata keçirdikləri uğurlu siyasət nəticəsində dayanmadan inkişaf edir. Ölkələrimiz arasında qardaşlıq sarsılmazdır. Böyük geosiyasi və iqtisadi potensiala malik bu iki ölkənin strateji əməkdaşlığı regionda sülhün və təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, habelə bölgədə iqtisadi inkişafın daha da gücləndirilməsinə yönəlib. Yüksək səviyyəli əməkdaşlıq əsasında qurulan münasibətlər daim güclənir.

Qeyd olunub ki, Türkiyənin müstəqil Azərbaycanın əzəli torpaqları və ayrılmaz parçası olan Dağlıq Qarabağ, eləcə də işğal olunmuş digər ərazilər uğrunda erməni işğalına və təxribatına qarşı apardığı mübarizədə dövlətimizin və xalqımızın haqq işini müdafiə etməsi, həm də ədalətin qələbə çalmasına dəstək verməsi əsl qardaşlıq göstəricisidir.

Diqqətə çatdırılıb ki, Ermənistan ordusunun sentyabrın 27-də beynəlxalq hüquq normalarını pozaraq Azərbaycan Ordusunun mövqelərini və yaşayış məntəqələrimizi atəşə tutması nəticəsində mülki şəxslər və əsgərlər arasında ölənlər və yaralananlar olub. Buna cavab olaraq Azərbaycan Ordusu əks-hücum əməliyyatına başlayıb. Təcavüzkar Ermənistan Respublikasının silahlı qüvvələrinin uzun illərdir işğal altında saxladıkları Azərbaycan torpaqlarında, qoşunların təmas xəttində ölkəmizə qarşı genişmiqyaslı hərbi əməliyyatlara başlaması dövlətimizin və xalqımızın Vətən uğrunda mübarizəyə qalxmasını zəruri etdi və Qarabağ savaşının yeni həlledici mərhələsinin başlanmasına təkan verdi. Ali Baş Komandan, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ordumuzun düşmənin təcavüzünü qəhrəmancasına dəf etməsi və əks-hücum keçərək Ermənistan ordusuna sarsıdıcı zərbələr endirməsi xalqımızın qələbə əzmini nümayiş etdirir.

Fərhad Abdullayev görüşdə Azərbaycanın ikinci böyük şəhəri olan Gəncəyə raket hücumlarından da danışdı. Bildirib ki, oktyabrın 11-i və 17-si gecə saatlarında düşmənin silahlı qüvvələri öz çirkin əməllərinə əl ataraq, Azərbaycan xalqına qarşı növbəti dəhşətli və insanlıqdan uzaq cinayət törədib. Ermənistan hərbiçiləri raket sistemindən istifadə edərək, Gəncədə əhalinin sıx yaşadığı ərazini gecə saatlarında insanların yatdığı bir vaxtda raket atəşinə tutub. Dünya tarixinə yazılacaq bu qanlı terror aksiyası bir daha sübut etdi ki, Ermənistan dövlət səviyyəsində terroru himayə edir. Hərbi əməliyyatların getdiyi yerdən 60 kilometr aralıda yerləşməsinə baxmayaraq, Gəncənin raket zərbələrinə məruz qalması beynəlxalq hüququn kobud şəkildə pozulması ilə bərabər, düşmən ölkənin çirkin məqsədlərindən xəbər verir. Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzkar siyasəti çərçivəsində dinc insanları, evləri, mülki obyektləri, tibb işçilərini məqsədli atəşə tutması beynəlxalq hüququn fundamental normalarına, o cümlədən beynəlxalq humanitar hüquqa və Cenevrə Konvensiyalarına məhəl qoymadığını, öz öhdəliklərini aşkarcasına pozduğunu və adi humanizm prinsiplərindən çox uzaq olduğunu növbəti dəfə nümayiş etdirir.

Azərbaycan dövləti ərazi bütövlüyünün bərpa olunmasına, torpaqlarının işğaldan azad edilməsinə yönəlmiş hərbi əməliyyatı ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının 1993-cü ildə

qəbul etdiyi 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrin icrasını təmin edir.

Sədr Fərhad Abdullayev işğal olunmuş torpaqlarda qeyri-legitim məhkəmələrin yaradılmasına toxunaraq, dinc əhaliyə qarşı terror aktları törədən və zorakılıq tətbiq edən Ermənistanın hərbi-siyasi rəhbərlərinin beynəlxalq tribunal qarşısında məsuliyyət daşıyacaqlarına, işğal altındakı Azərbaycan ərazilərində isə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının hüquqi qüvvəsinin bərpa ediləcəyinə əmin olduğunu bildirib.

Görüşdə çıxış edən Baş Ombudsman Şeref Malkoç Türkiyə dövlətinin bütün məsələlərdə olduğu kimi, Azərbaycanı bu Vətən müharibəsində də dəstəklədiyini bir daha bəyan edərək iki ölkənin dostluğunun əbədi olacağını vurğulayıb. O, 30 ilə yaxın müddətdə Azərbaycan ərazisinin erməni işğalçıları tərəfindən zəbt edilməsinə tezliklə son qoyulacağına və didərgin düşmüş bir milyona yaxın qaçqının dədə-baba torpaqlarına qayıdacaqlarına ümid etdiyini və bütün beynəlxalq ictimaiyyətin Dağlıq Qarabağı Azərbaycan torpağı kimi qəbul etdiklərini deyib. Şeref Malkoç Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən humanitar atəşkəs razılaşmasının pozulmasını və dinc insanların məskunlaşdığı yerləri atəşə tutmasını barbarlığın nümunəsi olduğunu vurğulayıb.

Tədbirdə iştirak edən ombudsman Celile Özləm Tunçak Ermənistan Respublikası silahlı qüvvələrinin dinc əhalinin məskunlaşdığı Gəncə şəhərini raket atəşinə tutması nəticəsində azyaşlı uşaqların ölməsi və yaralanmasını, üç uşağın hər iki valideynini itirməsi faktını qeyd edərək işğalçı dövlətin sülh və insanlıq əleyhinə cinayət törətdiyini və beynəlxalq humanitar hüquq normalarını kobud şəkildə pozduğunu ifadə edib.

Görüşün sonunda Baş Ombudsman Şeref Malkoç Ermənistan hərbi qüvvələrinin Azərbaycanın dinc əhalisinə qarşı törətdikləri terror aktlarının cəzasız qalmayacağına əminliyini bildirdi və yaxın zamanda Azərbaycanın öz ərazi bütövlüyünün bərpa ediləcəyinə əmin olduğunu bildirib. Nümayəndə heyətinin üzvləri qonaqpərvərliyə və ətraflı məlumatla görə minnətdarlıq ediblər.

Görüşdə, həmçinin Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) Səbinə Əliyeva iştirak edib.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BƏRDƏ ŞƏHƏRİNDƏ
27 VƏ 28 OKTYABR 2020-Cİ İL TARİXLƏRİNDƏ MÜLKİ
ƏHALİYƏ QARŞI ERMƏNİSTANIN HƏRBİ-SİYASİ
RƏHBƏRLİYİNİN TÖRƏTDİYİ TERROR AKTLARI İLƏ
BAĞLI DÜNYA ÖLKƏLƏRİNİN KONSTITUSİYA ƏDALƏT
MÜHAKİMƏSİ ORQANLARINA AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASI KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİNİN**

M Ü R A C İ Ə T İ

Ermənistan silahlı qüvvələri humanitar atəşkəs rejimini kobudcasına pozaraq, Azərbaycan əhalisinin sıx yaşadığı yaşayış məntəqələrini, mülki obyektləri, o cümlədən fərdi və çoxmənzilli yaşayış binalarını, təsərrüfatları ağır artilleriya və raketlərdən atəşə tutmaqla dağıntı və yanğınlar törətməkdə davam edir.

Belə ki, Ermənistan silahlı qüvvələri hərbi cinayətlərini davam etdirərək, beynəlxalq hüquq normaları ilə qadağan edilmiş kaset bombalarından istifadə etməklə, oktyabrın 27-də Bərdə şəhərini müxtəlif istiqamətlərdən ağır artilleriyadan atəşə tutmuş, vurulan raket zərbələri nəticəsində 4 nəfər dinc sakin həlak olmuş, 13 nəfər yaralanmışdır.

Oktyabrın 28-də isə Bərdə şəhərinə Ermənistan tərəfindən yenidən vurulan raket zərbələri nəticəsində 21 nəfər dinc sakin həlak olmuş, 70-ə yaxın insan yaralanmışdır.

Oktyabrın 27 və 28-də törədilmiş həmin terror aktlarının nəticəsində ölənlər və yaralananlar arasında azyaşlı uşaqlar və qadınlar var. Mülki infrastruktura ciddi ziyan dəymişdir.

Döyüş zonasından 40 km məsafədə yerləşən Bərdə şəhərinə iki gün ardı-ardına raket zərbələrinin endirilməsi nəticəsində mülki şəxslərin vəhşicəsinə qətlə yetirilməsi erməni faşizminin növbəti təzahürüdür.

Ümumiyyətlə, 27 sentyabr tarixindən etibarən Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Azərbaycanın müxtəlif şəhərlərində 90 mülki şəxs həlak olmuş, 392 nəfər yaralanmışdır.

Dinc əhaliyə qarşı törədilən bu terror aktları bir daha onu göstərir ki, Ermənistanın hərbi-siyasi rəhbərliyi beynəlxalq humanitar hüquq normalarının, xüsusilə “Müharibə zamanı mülki şəxslərin müdafiəsi haqqında” 1949-cu il 12 avqust tarixli Cenevrə Konvensiyasının,

BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyasının, habelə insan hüquqları sahəsində digər beynəlxalq hüquq sənədlərini kobud şəkildə pozmaqla öz təcavüzkar siyasətindən əl çəkmir, sülh və insanlıq əleyhinə yönəlmiş cinayətlərini davam etdirir.

Biz dünyanın bütün konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanlarını, Ermənistan hökumətinin qadağa edilmiş silahlardan istifadə edərək beynəlxalq hüquq normalarını kobud şəkildə pozaraq Azərbaycanın mülki əhalisinə qarşı törətdiyi hərbi və qeyri-insani cinayət əməllərini və qəddar işğalçı siyasətini qınamağa çağırırıq.

**Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində
Qazaxıstan Respublikasının Azərbaycan Respublikasındakı
Səfirli ilə görüş keçirilib**

2020-ci il dekabrın 2-də Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində Qazaxıstan Respublikasının Azərbaycan Respublikasındakı Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfiri cənab Serjan Abdıkərimovla görüş keçirilib.

Səfir ilk öncə Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsi və torpaqlarının işğaldan azad edilməsi münasibəti ilə Azərbaycan xalqını və Konstitusiya Məhkəməsinin bütün kollektivini təbrik etdi.

Sədr Fərhad Abdullayev təbrikə görə təşəkkürünü bildirərək, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Rəşadətli Ordumuzun parlaq qələbəsinin haqq ədalətin zəfəri olduğunu vurğulayıb. Qeyd edilib ki, bu tarixi Qələbə nəticəsində 30 ilə yaxın davam edən Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünə və işğalına son qoyulmuş, beynəlxalq hüququn tələblərinin təmin edilməsinə nail olunmuşdur.

Səfir qeyd etdi ki, Azərbaycan Respublikası ilə Qazaxıstan Respublikası arasında əlaqələr bütün sahələrdə daima uğurla inkişaf edir. Həmin əlaqələrin inkişafı həmçinin məhkəmə-hüquq sahəsində də müşahidə edilir.

Qeyd olunub ki, Qazaxıstan Respublikası Konstitusiyasının 25 illiyi ilə əlaqədar 2020-ci ilin avqustun 12-də Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti cənab Qasım-Comərd Tokayevin Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Sədri Fərhad Abdullayev ölkələr arasında dostluq və əməkdaşlığın inkişafına görə II dərəcəli “Dostluq” ordeni ilə təltif olunub.

Qazaxıstan Respublikasının Səfiri cənab Serjan Abdıkərimov həmin ordeni Fərhad Abdullayevə təqdim edib.

Sədr Fərhad Abdullayev Qazaxıstan Respublikasının Dövlət Başçısına öz təşəkkürünü bildirərək, vurğuladı ki, bu yüksək təltif iki ölkə arasında olan dostluq əlaqələrinin təzahürüdür.

Həmçinin, Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının rəhbəri Rauf Quliyevə "Qazaxıstan Respublikasının Konstitusiyasına 25 il" Yubiley medalı təqdim edilib.

Görüşün sonunda qonaqlar Konstitusiya Məhkəməsinin binası ilə tanış oldular və xatirə şəkilləri çəkildi.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN
MƏLUMATI

Redaktorlar:

Kamran Yusifov

Tələt Binnətzadə

Orxan Rzayev

Fidan Xudiyeva

Fidan Pirverdiyeva

Fidan Mövsümova

Nigar Yusubova

Günəl Kərimova-Səmədova

Çapa imzalanmışdır 28.12.2020. Kağız formatı 70x100 1/16.
Fiziki çap vərəqi 15,5. Tirajı 200.

“ZƏNGƏZURDA” çap evində çap olunmuşdur.

Ünvan: Bakı şəh., Mətbuat prospekti, 529-cu məh.

Tel.: (050) 209 59 68; (055) 209 59 68; (012) 510 63 99

e-mail: zengezurda1868@mail.ru